

opavská
historická
sympozia
III.

KRNOVSKO

Proměny regionálních identit
od středověku po současnost

edice Opavská
historická
sympozia
III.

Hana Komárková – Petr Kozák (edd.)

KRNOVSKO

Proměny regionálních identit
od středověku po současnost

ZIEMIA KARNIOWSKA

Przemiany tożsamości regionalnej
od średniowiecza do współczesności

Opava 2023

EDICE OPAVSKÁ HISTORICKÁ SYMPOZIA / Svazek 3

Vznik publikace byl podpořen v rámci projektu Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě, registrační číslo CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002400.

Publikace byla podpořena v rámci projektu Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě, numer rejestrace CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002400.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Recenzenti / Recenzenci:

doc. Mgr. Martin Čapský, Ph.D.

Mgr. Dalibor Janiš, Ph.D.

Editoři / Redaktoři:

Hana Komárková, Petr Kozák

Autoři / Autorzy:

Branislav Dorko, Ondřej Haničák, Mlada Holá, Petra Kaniová, František Kolář, Irena Korbelářová, Petr Kozák, Ilona Matejko-Peterka, Alexandr Michl-Bernard, Dalibor Prix, Jerzy Sperka, Marek Starý, Maciej Woźny, Rudolf Žáček

SLEZSKÁ
UNIVERZITA
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

© Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Ústav historických věd,
Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800),
Výzkumné centrum pro soudobé dějiny, historickou paměť a kulturní dědictví (1800–2000)

Opava 2023

© Autoři / Autorzy, 2023

© Slezská univerzita v Opavě, 2023

Tištěná publikace byla vydána s podporou města Krnova. / Publikace ukazuje na podporu finančními prostředky města Krnova.

ISBN 978-80-7510-564-6 (print)

ISBN 978-80-7510-565-3 (online)

PETR KOZÁK: Zemská identita na Krnovsku ve víru práva, politiky a emocí: Vstupní zamyšlení	9
I DALIBOR PRIX – PETRA KANIOVÁ – FRANTIŠEK KOLÁŘ: Gotický klášter minoritů v Krnově – novější zjištění	19
II JERZY SPERKA: Ziemia karniowska w domenie Przemyslidów opawsko-raciborskich w XIV–XV w.	53
III MACIEJ WOŹNY: Opolszczyzna a Górny Śląsk. Zmiany w postrzeganiu obszaru ziemi opolskiej w okresie średniowiecza	67
IV MLADA HOLÁ: Věrnostní přísahy za Krnovsko v letech 1523–1621	77
V MAREK STARÝ: Poznámky ke složení krnovské zemské obce v raném novověku. „Norimberský“ seznam krnovských stavů ze sedmdesátých let 16. století	91
VI IRENA KORBELÁŘOVÁ: Jan Jiří Krnovský v kontextu dobové funerální kultury slezských elit. Několik poznámek k tématu	109
VII ILONA MATEJKO-PETERKA: Między manifestacją władzy a gloryfikacją rodu. Monety i medale karniowskich księżąt z dynastii Hohenzollernów	133
VIII ONDŘEJ HANIČÁK: Tvář barokního Krnova. Městská zástavba poloviny 18. století ve světle berních příznání karolinského katastru	161
IX RUDOLF ŽÁČEK: Obyvatelstvo Krnovského knížectví na sklonku 18. století z hlediska jeho sociálního postavení a způsobu obživy	193
X ALEXANDR MICHL-BERNARD: Šestý svazek pozůstalosti Johanna Spatziera a jeho využití pro historickou topografii Krnova	211
XI BRANISLAV DORKO: Krnovsko a jeho obyvatelé v osidlech nacistického režimu	221
Seznam zkratk	237
Prameny a literatura	239
Seznam obrázků a příloh	283
O autorech	289
Summary	291

Zemská identita na Krnovsku ve víru práva, politiky a emocí: Vstupní zamyšlení

Petr Kozák

Rok 2023 s sebou nese, pokud jde o „Krnovsko“, hned dvojici kulatých výročí. Uplynulo přesně půl tisíciletí od doby, kde se vlády v Krnovském knížectví ujal brani-borsko-ansbašský markrabě z rodu Hohenzollernů Jiří Zbožný,¹ současně však tomu bylo právě 400 let, kdy na knížecí stolec v Krnově dosedli osobou Karla I. zeměpáni z rodu Lichtenštejnů.² Jak Jiří Zbožný, tak Karel I. přebírali vládu v zemi, která byla ze strany českých králů nahlížena jako jedno ze slezských knížectví a tento pohled sdílela rovněž regionální stavovská (zemská) elita. Samozřejmost tohoto faktu byla ovšem tehdy – přinejmenším tedy v roce 1523 – zdánlivá, neboť Krnovsko, vyčleněné roku 1377 rozhodčím výrokem komise arbitrů z původního Opavského knížectví,³ po velmi dlouhý čas za svébytné knížectví považováno nebylo. Dochované prameny dokládají spíše nejistotu, jak se zemí s centrem v městě Krnově vlastně nakládat. Namísto pojmu knížectví (vévodství) se tak v dobových textech objevují pokusy vymezit tuto státo-

1 Viz FUKALA, Radek: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523–1603)*. Praha 2005, s. 35–85.

2 Srov. alespoň MERKI, Christoph Maria: *Lichtenštejnské majetky a práva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od pozdního středověku až do 20. století. K dějinám „přeshraničních“ majetků lichtenštejnské dynastie*. In: *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*. Merki, Christoph Maria – Löffel, Josef (edd.), Vaduz 2016, s. 68–78; VAŘEKA, Marek: *Mocenské aktivity knížete Karla I. z Lichtenštejna a jeho bratrů v Horním Slezsku*. In: *Šlechtic v Horním Slezsku v novověku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek) (=Nobilitas in historia moderna Tomus V)*. Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waclaw – Zářický, Aleš (edd.), Katowice – Ostrava 2011, s. 179–190.

3 K dělení Opavska z roku 1377 srov. přehledně KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno 2000, s. 475–477.

právní entitu nejednoznačnějšími pojmy typu „země“ (*land, terra*) nebo „kraj“ (*gbit*), resp. s využitím standardní juristické terminologie pro vyjádření komplexity vlastnických práv a nároků zejména v rovině majetkoprávní, v daném případě však i vrchních knížecích práv (v podobě „*stat und schloss*“, „*land und stat Jegerdorff*“ apod.). Ostatně krnovští zeměpáni z rodu Přemyslovců vykonávali svou moc nad vymezeným „krajem“ nikoli jakožto knížata krnovská, ale jako knížata opavská, páni na Krnově, Bruntále atd.

Spojení s původním Opavskem v obecnějším (dynastickém) smyslu tudíž přetrženo nebylo. Vedle dynastického programu a státoprávního hlediska se však rozkládala obtížněji definovatelná oblast identit, emočních vztahů obyvatel k „jejich“ zemi.⁴ Existovali ve středověku Krnované ve smyslu politického „národa“, tedy uvědomělí obyvatelé země krnovské, jež by vedle Čechů, Moravanů, Opavanů a zvolna se konstituujících Slezanů a Lužičanů spoluutvářeli politické tělo České koruny? Už po roce 1377 se na Krnovsku etablovaly lokální zemské instituce (zemský soud, sbor zemských úředníků), na institucích opavských zcela nezávislé. Hohenzollernové navíc po roce 1523 na dynastické dědictví Přemyslovců v rovině paměti a symbolů moci nenavazovali, stali se naopak (spolu)tvůrci nově definované regionální identity místních elit. Současně platí, že pro tyto elity musela být definitivní „proměna“ Krnovska v samostatné knížectví věcí nespornou, přirozenou a tudíž akceptovatelnou. Na rozdíl od opavské stavovské obce, která se v 16. století vracela k státoprávnímu ukotvení své země, jak bylo v polovině 14. století definováno Karlem IV., tedy že Opavsko je svébytnou, samostatně stojící součástí České koruny vedle sousední Moravy a Slezska,⁵ akceptovali krnovští stavové fakt příslušnosti své země ke Slezsku a respektovali vůli celoslezských zemských institucí. V průběhu poslední třetiny 14. a zejména v 15. a 16. století se tak konstruovala svébytná krnovská regionální (zemská) identita, která – navzdory historicky podmíněným změnám, jež její reálný obsah často podstatným způsobem modifikovaly – existuje dodnes.

Zkoumání konstant i proměnných této identity v širokém časovém pásmu od středověku po 20. století si za cíl vytkli účastníci kolokvia, jehož organizace se počátkem září roku 2022 ujal Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Diskutovány byly otázky z dějin politických, sociálních, obecně kulturních i náboženských, neboť vztah obyvatel k zemi a jejím vládcům ovlivňovala nekatolická i katolická reformace. Zvolené perspektivy měly v praxi různou podobu –

4 Vzpomeňme na tomto místě alespoň dnes již klasické dílo E. Schuberta, jenž razil tezi, že knížecí vláda je zapotřebí vnímat především jako soubor práv a požitků, méně již jako státoprávně vymezený geografický prostor a cílený soubor politik. Zjednodušeně řečeno, neváhal přirovnat přístup knížat k zemi k utilitárnímu vztahu sedláka ke gruntu. Pevnější prostorové ohraničení knížectví (země) naopak spojoval s aktivitami zemských (stavovských) obcí. SCHUBERT, Ernst: *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter* (= Enzyklopädie deutscher Geschichte Band 35). München 1996, passim.

5 Srov. alespoň BOBKOVÁ, Lenka: 7. 4. 1348. *Ustavení Koruny království českého. Český stát Karla IV.* Praha 2006, s. 61–65.

od zkoumání problematiky optikou vládnoucí dynastie, resp. dynastií, až po sledování projevů aktivit krnovské zemské obce (stavů). Nechyběly vítané analogie ze sousedního hornoslezského prostoru. Ostatně svět krnovských elit nebyl zapouzdřen sám do sebe, naopak se v mnoha směrech překrýval se zemskými reprezentacemi sousedních teritorií, ať se již jednalo o hornoslezská knížectví (zejména Ratibořsko, Opolsko a jejich díly), Opavsko v užším smyslu či o Moravské markrabství. Zásadním byl rovněž nástup občanské společnosti v 19. a 20. století spojený s rekonfigurací skladby místních elit i s pozměněným vztahováním se obyvatel k regionu, jenž musel být nově vyložen a konstruován – souvislost s pozvolným „rozpouštěním“ starých knížectví a jejich nahrazováním politickými strukturami moderního státu, institucemi občanské společnosti a představami diktovanými novodobým nacionalismem byla přitom zřejmá. Paleta aplikovaných metodických přístupů byla poměrně pestrá, čemuž odpovídala i skutečnost, že se úvahy opíraly nejen o prameny písemné a metodu historickou. Ke slovu se dostala také archeologie nebo dějiny umění a spolu s tím oblast pramenů trojrozměrných a ikonografických.

Otázka, zda bylo Krnovsko již v pozdním středověku (po svém oddělení od Opavska v roce 1377) skutečným knížectvím, mezi jehož formální atributy náležely svébytné zemské instituce, lokální knížecí vláda a uznání Krnovska coby zvláštní státoprávní entity ze strany českého krále i reprezentací jiných zemí České koruny, ale též existence specifické krnovské zemské (stavovské) obce, která by se s daným stavem věcí vnitřně ztotožnila a byla připravena hájit dovnitř i navenek zájmy své domoviny, v sobě obsahuje vrstvu právní, politickou a emoční. Perspektivu státoprávní zvolil nedávno Marek Starý.⁶ Na otázku, zda lze již ve středověku (mezi léty 1377 a 1523) hovořit o Krnovsku jako o svébytném knížectví, či zda by bylo formálně korektnější považovat Krnovsko za pouhý díl stále jednotného Opavského knížectví, tedy za svého druhu „údel“ v rámci přemyslovského dynastického prostoru, odpověděl kladně, byť s jistou dávkou opatrnosti. Právně historická analýza Marka Starého je přesvědčivá. Pečlivě porovnal vývoj všech tří stabilnějších útvarů, které po roce 1377 na území Opavského knížectví vznikly, tedy vedle Opavska v užším smyslu a Krnovska též dílu země s centrem v Hlubčicích. Ačkoli měl vývoj na Krnovsku a Hlubčicku mnohé společné rysy, vyústil v odlišná řešení. Zjednodušeně řečeno, zatímco vazby Krnovska na staré opavské mocenské centrum slábly, vplynulo Hlubčicko brzy zpět do struktur původního knížectví (ačkoli samotná myšlenka určité specifčnosti kraje prokázala pozoruhodnou životaschopnost). Marek Starý má nepochybně pravdu, když hledá kořeny cesty Krnovska od jednoho z opavských „krajů“ k samostatnému knížectví v událostech let 1384–1422, kdy se země vymkla kontrole přemyslovských knížat a přešla postupně pod vládu Vladislava Opolského, moravského markraběte Jošta Lucemburského,

6 STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. Právněhistorické studie 49, 2019, č. 1, s. 25–61. Autor vyčerpávajícím způsobem cituje relevantní prameny (editované i archivní) a literaturu.

českého krále Václava IV., jeho bratra, uherského, českého a římského krále Zikmunda Lucemburského, a nakonec knížete Ludvíka Břežského. Ostatně i po návratu do přemyslovských rukou sehrávala země s centrem v Krnově (vedle hornoslezské Ratiboře) roli jednoho ze stabilních mocenských center opavsko-ratibořské (seniorní) přemyslovské rodové větve.⁷

Státoprávní realita se navíc stala zjevnější v časech, kdy nastal definitivní soumrak panství Přemyslovců nad díly původního Opavska – od poloviny 50. let 15. století ztráceli potomci Mikuláše I., nemanželského syna krále Přemysla II. Otakara, krok za krokem kontrolu nad většinou Opavska v užším slova smyslu. Hlubčické torzo pak převzal coby odúmrť po bezdětné smrti knížete Jana IV. roku 1483 Matyáš Korvín, jenž o devět let dříve vojensky zabral i Krnovsko.⁸ Na přelomu 15. a 16. století tak v opavské a krnovské (resp. tehdy již krnovsko-hlubčické) polovici původního Opavska vládli zeměpáni pocházející z různých, s Přemyslovci nespřízněných rodů. Tradiční přemyslovská rodová titulatura v podobě „kníže opavský, pán blíže vymezeného teritoria“ se stala nefunkční a byla opuštěna. Vládcé na Krnovsku, jemuž v žilách nekolovala přemyslovská krev, jednoduše nemohl vystupovat jako „kníže opavský, pán Krnova“, když v nedaleké Opavě vládl jiný „kníže opavský“, v daném čase z jagellonské dynastie. Pozvolna se vytrácel i zvyk nazývat Krnovsko termíny „země“ či „kraj“. Ostatně obdobným vývojem tehdy procházel i způsob, jakým byla označována jiná z částí starého Opavska, konkrétně Hlučínsko, které se po dlouhá desetiletí nacházelo v zástavní držbě olešnických Piastovců.⁹ Rovněž Hlučínsko bylo „zemí“ sui generis, jejíž pán nejen čerpal příjmy z komorních zboží, ale též vládl v hranicích zástavy usazené nobilitě. Olešnická knížata zde ustanovovala své zástupce s titulem hejtmana a v listinách se také hovořilo o „krajích“ (*gbith*), kterýžto pojem měl, stejně jako v případě Krnovska, za cíl označit celek „země“ podřízený dané knížecí vládě.¹⁰ Na užívání titulu držitele hlu-

čínského „*gbithu*“ si zakládal ještě v 70. letech 15. století Jan Bělík z Kornic, jeden z klíčových exponentů krále Matyáše Korvína v Horním Slezsku.¹¹ Na rozdíl od Krnovska, jehož státoprávní potenciál byl odlišný, se však Hlučínsko v dalších letech proměnilo ve standardní šlechtické panství v hranicích Opavského knížectví.

Emoční rovinu problematiky nelze chápat odděleně od roviny právní a politické. Demonstrovat se jí pokusíme s využitím krizových momentů, jež v závěru středověku hrozily na Opavsku i Krnovsku přerůst v teritoriální dezintegraci obou knížectví. Jedná se o otázku, s níž se historiografie doposud spíše mýjela – leccos tak zůstane jen naznačeno, vyčerpávající analýza by úvodní zamyšlení přespříliš zatížila neužitečnými detaily. S nebezpečím faktického rozpadu či podstatného územního okleštění byli jako první konfrontováni opavští stavové. Na přelomu 70. a 80. let 15. století hrozilo, že se od Opavského knížectví odtrhne de facto celá jižní část země, tedy zhruba čtvrtina až třetina její celkové rozlohy. Jednalo se o dvě velká dominia s centry ve Fulneku a Odrách – Jan starší ze Žerotína roku 1481 vložil Fulnecko a to včetně statků tamního kláštera augustiniánů kanovníků do olomouckých zemských desk a odtrhnul ho tak z Opavska na Moravu.¹² O stejný krok se tou dobou pokoušel i Jeroným z Liděrova, držitel sousedního panství Odry.¹³ Jak lze usuzovat z dalšího dění, vyvolaly události v Opavě pozdvižení. Místní stavové pod vedením dlouholetého zemského komorníka Václava z Vladěnána donutili svého vlastního zeměpána, knížete Viktorina, syna krále Jiřího z Poděbrad, aby se vůči dění výrazněji ohradil, ačkoli to byl on sám, kdo spolu se svými bratry roku 1475 vydal Janovi ze Žerotína listinu, jejíž znění vytržení Fulnecka z hranic Opavského knížectví umožnilo.¹⁴ Ještě roku 1481 došlo k uzavření smlouvy mezi Opavským knížectvím a Moravským markrabstvím, jejíž součástí bylo i vymezení hranic. Konstatovalo se, že ideální hranici by měla tvořit řeka Odra, což navozovalo představu rozdělení Oderska na moravskou a opavskou část a návratu Fulnecka na

7 Srov. SPERKA, Jerzy: *Książęta i księżne raciborscy (1290/1291–1521)*. Kraków 2022, passim.

8 Přehledně s odkazy na starší literaturu STARÝ: *Ducatus, nebo Terra*, s. 33–35.

9 Zástavními držiteli Hlučínska a Křenovicka se olešnickí Piastovci stali z titulu nevyplaceného věna kněžny Hedviky Olešnické, druhé manželky opavského a ratibořského knížete Mikuláše II. M. Čapský svého času předpokládal uhrazení pohledávky za vlády opavského knížete Přemka, dochované listiny z 15. století (viz níže) však hovoří o opaku, resp. pro 15. století dokládají prolínání práv opavských Přemyslovců a olešnických Piastovců. Poznání středověkých dějin Hlučínska je nicméně česká historiografie doposud stále mnoho dlužna. Srov. ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005, s. 84–85.

10 Např. roku 1445 kníže Konrád Olešnický a Kozelský konstatoval, že vsi Lhota (u Hatě) a Ovsíště leží „*an unserm gebitte zu Holtschen*“. Viz Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Opava (dále SOKA Opava), Archiv města Hlučín (dále Am Hlučín), inv. č. 45a. Knížata obvykle v dochovaných listinách sankcionovala majetkoprávní transakce na Hlučínsku usazené šlechty (viz např. SOKA Opava, AM Hlučín, inv. č. 45b). Roku 1404 olešnická a kozelská knížata Konrád III., Konrád IV. Starší a Konrád V. Kantner vyhověla žádosti hlučínských měšťanů, aby bývali poháněni výlučně k městskému soudu (*stadding*) a nikoli k soudu zemskému (*lantgericht*). Viz SOKA Opava, Am Hlučín, inv. č. 2. Knížata přitom v listině hovořila verbis expressis o tom, že Hlučínští nechtěli být napříště poháněni k „jejich“, tj. knížat, zemskému soudu (*in unsr lantgerichte*), což by mohlo naznačovat existenci zvláštního zemského soudu v hlučínské části Opavského knížectví (analogicky k zemským

soudům, jež se po roce 1377 konstituovaly v Krnově a v Hlubčicích). V knížecí listině z 28. října 1467 se však hovoří o tom, že Hanuš Czesch zapsal manželce Heleně věnem 50 hřiven haléřů na statku Ludgeřovice, ležícím v hlučínském kraji (*in unserm hulczinschen gebiete gelegen*), výslovně v souladu s obyčejí kozelské země (*und hat noch landis zur Kozil sete und gewonheit ... vormacht und vorschreiben*). Viz Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Velkostatek Hlučín, inv. č. 1. Hlučínská část Opavska tak pravděpodobně byla v době olešnické zástavy spravována z Kozlí coby centra hornoslezských držav olešnických Piastovců a v Kozlí je snad třeba hledat i onen „*lantgericht*“, pod jehož jurisdikci spadali členové hlučínské „zemské obce“ (šlechta a měšťané). Tak či onak může být zajímavým faktem, že se hlučínská zástava po dlouhý čas vymykala pravomoci opavského zemského soudu.

11 Listinou vydanou v Hlučíně 18. listopadu 1476 oznamoval Jan Bělík coby „*dědic hlučínského a chřenovského gbithu*“ (tedy vládce hlučínského a křenovského kraje či země), že „*slovutný panoše*“ Jan Tlumok ze Slavíkova zapsal manželce Saloméně z Rohova věnem sumu 500 uherských zlatých, kterou ujistil na všech svých statcích. ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava (dále AS), inv. č. 52; edici viz *Zemské desky krnovské. Svazek 1. 1403–1522*. PRIX, Dalibor (ed.), Opava 2008, s. 264–265, č. 404.

12 KOZÁK, Petr: *Vzestup rodu Žerotínů. Život a odkaz Jana staršího ze Žerotína a z Fulneka*. Časopis Maticе Moravské 124, 2005, s. 47–81 (srov. zejména s. 63–64).

13 ROLLEDER, Anton: *Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau*. Steyr 1903, s. 68.

14 KOZÁK: *Vzestup rodu Žerotínů*, s. 58–59.

Opavsko.¹⁵ Věc zůstala postoupena k dalšímu šetření, respektován však byl nakonec status quo. Odersko zůstalo na Opavsku celé a Fulnecko už nepřestalo být (dočasně i s augustiniánskými vesnicemi) součástí Moravy.

Zápas o udržení jižních hranic knížectví, vedený proti moravským sousedům a skrytě i proti vládnoucímu zeměpánovi, lze právem považovat za jeden z výrazných milníků na cestě k sebevědomé stavovské politice na Opavsku. Základem takové politiky byl ovšem vždy silný emocionální vztah aktérů k dané zemi, což nelze vnímat jinak než jako výrazné svědectví o existenci vyhraněné a funkční (tedy každodenně žité) regionální (zemské) identity. Pozoruhodně pevný postoj zaujali kolem roku 1500 opavští stavové i vůči dlouhodobým pokusům Birků z Násilé vytrhnout se z Opavska s panstvím Vikštejn. Také v tomto případě spadaly kořeny zpochybnování příslušnosti na místní poměry rozlehlého dominia do období vlády krále Jiřího z Poděbrad. Vrchol zápasu o udržení zboží s centrem na hradě Vikštejně v hranicích knížectví spadl do období po roce 1512, kdy se ho nový majitel, syn již zmiňovaného Jana staršího ze Žerotína, fulnecký pán Bernard ze Žerotína, rozhodl připojit k Moravě, kde měl hlavní sídlo a majetkovou základnu. Celou dekádu odmítal Žerotín zapsat kup panství Vikštejn do opavských zemských desk. Účinná rezistence opavských stavů však vyústila v rozhodnutí krále Ludvíka, jenž roku 1525 s konečnou platností prohlásil všechny majetkoprávní transakce týkající se panství Vikštejn za zrušené. Bernard ze Žerotína byl de facto donucen se panství vzdát. Novým majitelem Vikštejna se následně stal Jan Planknar z Kynšperka na Hlubčicích, vlivný a spolehlivý člen opavské zemské obce.¹⁶ V téže době, tedy roku 1525, byli ze strany opavských stavů přinuceni vzdát se svého statku Studénka i Fulštejnové ze Slavkova, kteří se pokusili připojit řečené zboží k Těšínsku knížete Kazimíra II.¹⁷ Opavským stavům se dokonce podařilo revidovat dílčím způsobem ztrátu Fulnecka, když žalobami u krále dosáhli za součinnosti probošta Cyrila návratu statků fulneckých augustiniánů na Opavsko.¹⁸

Období kolem roku 1520 bylo pro opavské stavovství důležité, neboť se v mnoha ohledech dotvářela jeho podoba a nastavoval se způsob fungování země v čase „dlou-

hého“ 16. století, jehož definitivní soumrak nastal v pohnutých časech třicetileté války. Jedním z výsledků mocenských posunů na vnitropolitické scéně knížectví bylo upevnění pozic panského stavu. Spiritus movens tehdejšího dění byl zejména ze sousedního Krnovska příšedší Hynek z Vrbna, jenž kolem sebe dokázal soustředit vlivnou skupinu stavovských politiků, mezi nimiž zaujímali čelné pozice bílovečtí (vladěnínští) Fulštejnové, Jan z Drahotuš na Benešově, Bernard ze Zvole na Hlučíně, Kašpar Rotmberk z Ketře a již zmiňovaný Jan Planknar z Kynšperka na Hlubčicích a záhy Vikštejně.¹⁹ Hrozbu dezintegrace nahradila teritoriální expanze, při níž roli „pojistek“ k opavskému centru připoutaných území na sebe brali členové skupiny Hynka z Vrbna. Tak se Jan Planknar ujal panství Vikštejn. Opavským stavům se podařilo vyřešit dlouho spornou státoprávní pozici Hlučínska a restituovat jeho příslušnost ke knížectví – tentokrát to byl Bernard ze Zvole, jemuž král Ludvík roku 1519 výslovně potvrdil rozhodnutí, aby Hlučínsko od Opavska již nikdy „*odcizováno nebylo*“.²⁰ Kašpar Rotmberk nechal roku 1530 s odvoláním na totéž rozhodnutí přivtělit k Opavsku statek Rakov (pol. Raków) u Ketře.²¹ Především však v letech 1524–1525 došlo k tomu, že bratři Hynek a Bernard z Vrbna odtrhli od sousedního Krnovska panství Bruntál a Velké Heraltice a vepsali obě dominia do opavských zemských desk.²² Navíc se roku 1528 stala součástí Opavska vladislavská část původního Ratibořského knížectví, která bývala po roce 1437 opakovaně spojována s krnovským dílem přemyslovských držav.²³ Panství Vladislav (pol. Wodzisław Śląski) neskoupil nikdo jiný než Jan Planknar, jenž se tím zařadil mezi nejmocnější členy opavské zemské obce.²⁴

Dvojice rozlehlých panství s centry v Bruntálu a ve Velkých Heralticích reprezentovala celou třetinu rozlohy Krnovska. Jejich odtržení tak představovalo bezprecedentní útok na teritoriální integritu knížectví. Páni z Vrbna (tedy pozdější Bruntálští z Vrbna) drželi Bruntálsko od poloviny 60. let 15. století jako zástavu, roku 1506 ji proměnili ve svobodné alodní vlastnictví.²⁵ Už roku 1516 dosáhli bratři Bernard a Hynek z Vrbna na tehdejšího pánu krnovského knížectví Jiříkovi ze Šelemberka toho, že jim Bruntálsko

15 *Akta veřejná i sněmowná v království českém od r. 1466 do 1500.* In: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské V. PALACKÝ, František (ed.), Praha 1862, s. 402–404, č. 21.

16 K osobě Bernarda ze Žerotína a jeho držbě panství Vikštejn viz STIBOR, Jiří: *Z Žerotína*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Nová řada, Sešit 10. (22.). Ostrava 2007, s. 75–183 (heslo „74/ Bernart ml.“ na s. 104–105). Genealogické a majetkoprávní údaje o rodu Birků shromáždil TESAR, Petr: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku*. Věstník Matice opavské 23, 1917, s. 74–116. Ke sporům srov. ZAO, AS, inv. č. 97; ZAO, Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, Opava, inv. č. 41, kart. 1, složka 1, f. 30v; složka 2, f. 8; složka 7, f. 2, 5, 13, 20, 21; složka 8, f. 10r, 26r; složka 9, f. 14–15, 21–22. Intabulace panství Vikštejna Janu Planknarovi a příslušné královské listiny viz *Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského. Díl druhý. Desky zemské. Část první (1431–1536)*. KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1908 (dále ZDOp II), s. 208–210, č. 32 a 33.

17 Obšírně viz KOZÁK, Petr: *Páni z Fulštejna a založení tvrze ve Studénce*. Vlastivědný sborník Novojičínska 59, 2009, s. 37–38, pozn. č. 30.

18 TUREK, Adolf: *Fulnecko*. Brno 1940, s. 51–52; PEŘINKA, František Václav: *Austiniáni kanovníci ve Fulneku do války třicetileté*. Sborník Historického kroužku 32, 1931, s. 33–34.

19 Srov. KOZÁK, Petr: *Mocenská uskupení ve stavovské společnosti. Vzestup a pád opavského zemského komorníka Jindřicha Hukovského z Ochab (†1530)*. Slezský sborník 105, 2007, s. 1–19.

20 ZDOp II, s. 177, č. 163; s. 180–181, č. 170.

21 ZDOp II, s. 221, č. 61.

22 ZDOp II, s. 200–201, č. 18 (intabulace panství Bruntál); s. 210–211, č. 34 a 35 (intabulace panství Heraltice).

23 Viz STARÝ: *Ducatus, nebo Terra*, s. 33. Spojení trvalo i za doby, kdy na Krnovsku vládli páni ze Šelemberka. Až roku 1517 prodal Jiří ze Šelemberka Vladislavsko Baltazarovi Vlčkovci z Dobré Zemice. Viz FURMANEK, Mirosław – KULPA, Sławomir: *Zamek wodzisławski i jego właściciele*. Wodzisław Śląski 2003, s. 27–30.

24 Král Ferdinand I. dal souhlas s připojením Vladislavska k Opavsku mj. na přimluvu další z výrazných tváří skupiny Hynka Bruntálského z Vrbna, Jana z Drahotuš na Benešově. Viz ZDOp II., s. 214–216, č. 44 a 45. Srov. též FURMANEK – KULPA: *Zamek wodzisławski*, s. 33–36.

25 KOZÁK, Petr: *Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského zemského hejtmána Bernarda Bírky z Násilé (†1483)*. In: Šlechtc v Horním Slezsku v novověku, s. 122–123.

propustil z Krnovska, ovšem jen doživotně. Dědičně mohlo být bruntálské panství odtrženo od Krnovska pouze v případě, že by se Jiřík ze Šelmberka uchýlil k odprodeji celé země.²⁶ K tomu skutečně došlo roku 1523, kdy se novým vládcem Krnovského knížectví stal Jiří (Zbožný) z braniborsko-ansbašské větve dynastie Hohenzollernů.²⁷ Ještě téhož léta král Ludvík uznal, že Jiří ze Šelmberka „*to zboží Bruntálské od panství Krnovského odcizil, vytěžil a vysvobodil*“ a na přímou žádost bratrů Bernarda a Hynka z Vrbna souhlasil, aby bylo Bruntálsko vloženo do opavských zemských desk. Tak se roku 1524 také stalo. V případě Velkých Heraltic dokonce Bernard z Vrbna neváhal argumentačně zneužít sporných výsad, jimiž zřejmě i zde – analogicky kauze Vikštejn na Opavsku – argumentovali Birkové z Násilé.²⁸ Co bylo v Opavě odmítnuto, v Krnově došlo sluchu. Nový kníže sice zmenšení země, jemuž se s předstihem snažil zabránit osobní intervencí u krále Ludvíka, rozporoval,²⁹ z řad krnovské zemské obce však silný hlas nezazněl a nikdo neupozornil ani na precedentní „opavská“ rozhodnutí.

Rozdíl v reakci na hrozbu teritoriální dezintegrace nemohl být na přelomu 15. a 16. století na Opavsku a Krnovsku výraznější. Zatímco v opavském případě se místní stavovská společnost odhodlala k řadě protiakcí, které vyústily ve zvrát neblahého trendu a knížectví se ve výsledku naopak podstatným způsobem rozrostlo, na Krnovsku zavládlo příslovečné *silentium*. Samozřejmě nelze tvrdit, že se jedná o důkaz neexistence specifické krnovské zemské identity. Jiné doklady svědčí o opaku, a to i z oblasti emoční. Např. roku 1494 moravští stavové dosvědčovali, že člen krnovské zemské obce Petr z Bobolusk v jejich přítomnosti „*nic nemluvil, ani pravil, co k lechkosti býti by mělo právu knížectví krnovského*“.³⁰ Je nasnadě, že v Krnově si mysleli opak a Petr z Bobolusk se na domácí půdě stal terčem uražené kritiky. Rovněž státoprávní status Krnovska nevzbuzoval na sněmu v Olomouci rozpaky – Krnovsko bylo pro Ctibora z Cimburka a další Moravany (a přeneseně pro adresáty jejich prohlášení, Krnovany) jednoduše knížectvím... Věřme, že k poznání dějin Krnova a Krnovska v kontextu proměnlivých regionálních identit místních obyvatel, k poznání tématu subtilního a současně robustního, přispěje dílčím způsobem rovněž předkládaná publikace.

...

26 ZDOP II, s. 201–202, č. 19.

27 Viz zejména STARÝ: *Ducatus, nebo Terra*, s. 51, pozn. č. 139 (cituje uložení opisu kupní smlouvy, v originálu nedochované, v norimberském státním archivu). Obsáhlý regest pak viz *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II*. GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), Leipzig 1883, s. 547–549, č. 97.

28 Viz odkazy v pozn. č. 22.

29 ŠTĚPÁN, Václav: *Historie zámku Bruntál*. Bruntál 1998, s. 9–10.

30 ZAO, fond: AS, inv. č. 445.

Gotický klášter minoritů v Krnově – novější zjištění¹

Dalibor Prix – Petra Kaniová – František Kolář

Zatímco v jádře středověkému konventnímu kostelu Narození Panny Marie při minoritském klášteře v Krnově² i – sice přestavěné a jen torzálně dochované – bývalé kapli sv. Marie Magdalény (později kapli Panny Marie Bolestné) jižně od chrámového

-
- 1 Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ s názvem I. Archeologie, financovaného z institucionální podpory ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.
 - 2 Klášter byl podle barokní tradice založen roku 1273, nejstarší dochované součásti konventního kostela Narození Panny Marie vznikly v první polovině 14. století, viz KÖNIGOVÁ-KUDĚLKOVÁ, Alena: *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji*. Slezský sborník 51, 1953, č. 1, příloha II, s. 10; ROKYTA, Hugo: *Die Böhmischen Länder*. Salzburg 1970, s. 246; PRIX, Dalibor: *Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově*. Časopis Slezského zemského muzea B 42, 1993, s. 97–110; BLUCHA, Vladimír: *Minorité v Krnově*. Region, 16. 11. 1994, č. 4, s. 15; SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska 2. J/N*. Praha 1999, s. 209, 210–211; LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha 2001, s. 203; PRIX, Dalibor: *Klášter minoritů s kostelem Panny Marie. Krnov*. In: 10 století architektury. 2. Architektura gotická. Benešová, Klára (ed.), Praha 2001, s. 176; PRIX, Dalibor: *Krnov (Bruntál). Konvent minoritů s kostelem Narození P. Marie*. In: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Foltýn, Dušan a kol. (edd.), Praha 2005, s. 375, 377–378; HINDIN, Adam Seth: *Gothic Goes East. Mendicant Architecture in Bohemia and Moravia 1226–1278*. In: Bettelorden in Mitteleuropa. Geschichte, Kunst, Spiritualität. Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten. Specht, Heidemarie – Andraschek-Holzer, Ralph (edd.), Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs 15. St. Pölten 2008, s. 385–386, 393; PRIX, Dalibor: *Architektura moravsko-slezského pomezí v první polovině 14. století*. In: Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského. Majer, David (ed.), Ostrava 2011, s. 165–166; ROSOVÁ, Romana: *Minoritský kostel Narození Panny Marie*. In: Průvodce architekturou Krnova. Krnov Architecture Guide. Strakoš, Martin – Rosová, Romana – Ryšková, Michaela (edd.), Ostrava 2013, s. 281–283; MEZEROVÁ, Lubica – ŠÍROVÁ, Andrea: *Nemovitě kulturní památky Krnovska*. Krnov 2015, s. 57–58; PRIX, Dalibor: *Klášter minoritů s kostelem Panny Marie ve středověku*. In: Krnov – historie, archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2015, s. 224–231; RAMAZANOVÁ, Renata – BODEŠÍNSKÝ, Martin: *Krnov. Průvodce městem*. Krnov 2016², s. 34–37. Těž třeba LÍBAL, Dobroslav a kol.: *Krnov. Kostel sv. Ducha a špitál. Stavebně historický průzkum*. Praha 1965. Strojopis, uložen v archivu NPÚ, ú. o. p. v Ostravě.

Obr. 1: Krnov, klášter minoritů s kostelem Narození Panny Marie; pohled od jihovýchodu, © foto Dalibor Prix, 2022

presbytáře³ už byla v literatuře věnována nemalá pozornost, ještě v letech 2010–2015 panovala nejistota o původním umístění středověkých budov konventu menších bratří.⁴ [obr. 1] Nelze se tomu divit, když většina nadzemních dochovaných konstrukcí je až vrcholně barokní, z doby po požáru objektu v roce 1708, přibližně z let 1722–1734.⁵

3 Kaple byla vystavěna asi v letech 1355–1360, k ní např. SAMEK: *Umělecké památky*, s. 209, 211; LÍBAL: *Katalog*, s. 203; PRIX: *Krnov (Bruntál)*, s. 375, 378; PRIX, Dalibor: *Středověká kaple sv. Marie Magdalény při klášteře minoritů v Krnově*. In: Jan Lucemburský. Kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka. Hlobil, Ivo – Rywiková, Daniela (edd.), Ostrava 2012, s. 137–179; MEZEROVÁ – ŠÍROVÁ: *Nemovitě kulturní památky*, s. 57–58.

4 K diskusi v roce 2010 viz PRIX: *Středověká kaple*, s. 152–153, pozn. 40; dále PRIX: *Klášter minoritů*, s. 229.

5 Srov. třeba KLETZL, Otto: *Gutachten über die alten Bau- und Kunstdenkmale der Stadt Jägerndorf*. Jägerndorf 1931, s. 10–11; KÖNIGER, Ernst: *Geschichtliche Erinnerungen im heutigen Stadtbild von Jägerndorf*. Sudetendeutsche Heimatgäue 37. Jägerndorf. Reichenberg (bez data), s. 11–17; zvláště SVÁTEK, Josef: *K stavebnímu vývoji minoritského konventu v Krnově v 18. století*. Krnovsko. Vlastivědný zpravodaj 2, 1957, s. 10–11; SAMEK: *Umělecké památky*, s. 209–213; dále např. ROSOVÁ, Romana: *Konvent minoritů*. In: Průvodce architekturou Krnova. Krnov Architecture Guide. Strakoš, Martin – Rosová, Romana – Ryšková, Michaela (edd.), Ostrava 2013, s. 284–285. Cenné jsou příspěvky: LYČKOVÁ, Tereza: *Obnova konventu minoritů v Krnově po porážce stavovského povstání*

Smlouva s krnovským zednickým mistrem Georgem Gansem byla uzavřena již v roce 1712, v první fázi se však práce soustředily na rekonstrukci kostela.⁶ Teprve 30. listopadu 1732 byla dokončena hrubá stavba posledního, třetího křídla konventní novostavby.⁷ Třebaže ze stylových důvodů můžeme projekt barokního konventu spojit ještě s Georgem Gansem, zdá se, že poslední fáze stavebních aktivit ve třicátých letech 18. století, spjatá s přestavbou západního průčelí kostela a vztyčením dvojice barokních věží, již ležela na bedrech jeho synovce Georga Friedricha Ganse.

Protože vrcholně barokní trojkřídlá patrová novostavba nad terénem takřka úplně nahradila předcházející konventní objekty, veškeré výkladové linie uvažující o poloze středověkých klášterních budov buď na severní, nebo naopak na jižní straně kostela Narození Panny Marie se opíraly o nepřímé indicie či jen o dedukce. Posun z roviny teoretických úvah na pevnější půdu exaktního poznání umožnil teprve v únoru až září 2018 archeologický výzkum v prostorách barokního refektáře v severním křídle kláštera.⁸ Na něj pak navázal další výzkum v chodbě východního křídla na jaře 2020.

...

Výzkum z roku 2018 pod podlahou v refektáři odhalil starší zdiva související se středověkou zástavbou, zčásti kolidující s barokní dispozicí kláštera. Východní zeď refektáře sousedící s bývalou barokní kuchyní položenou východně byla nastavěna na starší zeď silnou přes 1 m a vyzděnou z řádkovaného lomového kamene (základové zdivo stratigrafická jednotka [dále jen s. j.] 968, nadzemní zdivo s. j. 969, 955). V ní byl pod úrovní podlahy refektáře druhotně proražen průchod do zasypaného sklepa pod barokní kuchyní, s ostěním obezděným novověkými cihlami (s. j. 994, 996) a s cihlovým segmentovým záklenkem. Průraz nemusel souviset s obnovou kláštera v letech 1630–1632 a 1635–1638, kdy se postupně opravovala křížová chodba, a v letech 1639–1641, kdy byla vystavěna klášterní kuchyně a refektář,⁹ ale spíše vznikl až v letech 1722–1732 a sloužil asi k obsluze kachlových kamen v refektáři ze suterénu pod tehdejší kuchyní, dnes zasypaného. [obr. 2] Relativně důležité tu bylo zjištění,

a třicetileté válce (do 70. let 17. století). Sborník bruntálského muzea, 2014, s. 94–103; LYČKOVÁ, Tereza: *Minoritský řád v Krnově v raném novověku*. Olomouc 2016. Nepublikovaná magisterská diplomová práce, Katedra historie Filozofické fakulty University Palackého v Olomouci; LYČKOVÁ, Tereza: *Fundace jako prostředek budování obrazu katolíka v procesu obnovy katolické víry na příkladu Minoritského konventu v Krnově*. *Historica Olomucensia* 53, 2017, s. 55–70; též VOJKOVSKÁ, Eva: *Krnovský stavitel Johann Mihatsch*. *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy* 28, 2002, č. 1, s. 19–21.

6 Zemský archiv Opava (dále jen ZA Opava), fond Minorité Krnov, inv. č. 144 (*Chronicorum monasterii*), s. 47; LYČKOVÁ: *Minoritský řád*, s. 34.

7 SVÁTEK: *K stavebnímu vývoji*, s. 11.

8 KOLÁŘ, František: *Snížení vlhkosti zdiva v barokním refektáři Konventu minoritů v Krnově*. *Číslo akce NPÚ Ostrava: 4/18. Zpráva o archeologickém výzkumu*. Opava 2018. Nepublikovaný strojepis, uložen v NPÚ, ú. o. p. v Ostravě.

9 Podrobně LYČKOVÁ: *Minoritský řád*, s. 29–30; též TÁŽ: *Obnova konventu*, s. 97–98.

Obr. 2: Krnov, severní křídlo kláštera minoritů, barokní refektář; na snímku kamenné zdivo západní stěny gotického východního křídla kláštera (s. j. 955 a 969), vlevo náběh cihlové klenby raně barokní krypty pod kaplí měšťana Michaela Straucha, uprostřed druhotný průraz ze suterénu sousední místnosti, zpřístupňující první fázi zděné šachtice pro topeniště v barokním refektáři; pohled od západu. © foto František Kolář, 2018

že tato zeď ve směru k severu původně pokračovala dále, stejně jako na jihu. Ve vzdálenosti 3,7 m k západu byla pod podlahou refektáře odhalena souběžná, severo-j jižně probíhající kamenná zeď, silná 1,03–1,05 m (základové zdivo s. j. 1908, nadzemní zdivo s. j. 918). Ta rovněž na severu původně pokračovala pod kolmé zdivo barokního křídla z doby po roce 1722 a před rokem 1732,¹⁰ ale na jihu končila po 3,45 m, respektive 3,47 m. [obr. 3] Teprve po proluce široké 3,15 m její pokračování (základové zdivo s. j. 984, nadzemní zdivo s. j. 977) zabíhalo směrem k jihu pod jižní zeď pozdějšího refektáře. Zmíněná jižní zeď, oddělující refektář od barokního ambitu a dodnes silná rovněž 1,05–1,07 m, nasedala na starší středověké řádkované kamenné zdivo (základové zdivo s. j. 982, nadzemní zdivo s. j. 959). To bylo využito barokní přestavbou v délce téměř 7,5 m, jen východní úsek dlouhý 3,46 m vyplňovala mladší zeď vybudovaná odlišně ze smíšeného kamenného-cihlového materiálu (základové zdivo s. j. 966, nadzemní zdivo s. j. 967), na spáru přiléhající jak na západě k staršímu kamennému základovému zdivu, tak na východě ke zmíněné starší kamenné zdi oddělující refektář

10 Srov. SVÁTEK: *K stavebnímu vývoji*, s. 11; SAMEK: *Umělecké památky*, s. 209.

Obr. 3: Krnov, barokní refektář v severním křídle kláštera; západní obvodová zeď (s. j. 918) severní části východního ramene gotické křížové chodby s navazující severní obvodovou zdí (s. j. 919) severního ramene ambitu; stav po ukončení archeologického výzkumu. Pod základovou spárou zdiva s. j. 919 je patrná jižní část starší pece, související se sídlištními aktivitami předcházejícími výstavbě zděných budov kláštera. © foto František Kolář, 2018

od kuchyně. [obr. 4] Na západě se tato zeď nezalamovala k severu souhlasně s půdorysem dnešního refektáře, ale pokračovala dále. Konečně v prostoru refektáře se projevila i další, opět čistě kamenná zeď (základové zdivo s. j. 951, nadzemní zdivo s. j. 919), probíhající ve směru východ-západ paralelně s jižní zdí refektáře v odstupe cca 3,8 m, ale silná jen 0,71–0,8 m. Ta na západě opět zabíhala pod mladší západní zeď refektáře a na východě na spáru přiléhala k uvedené severo-j jižní zdi s. j. 918. Podle stratigrafických a archeologických souvislostí bylo možné popsána kamenná základová zdiva datovat do doby před požárem města a kláštera 25. března 1546.¹¹

Tyto konstrukce zároveň porušily ještě starší situace, a to relikt spodní části základového zdiva neznámé stavby, jejíž jedna strana běžela přibližně v linii východ-západ

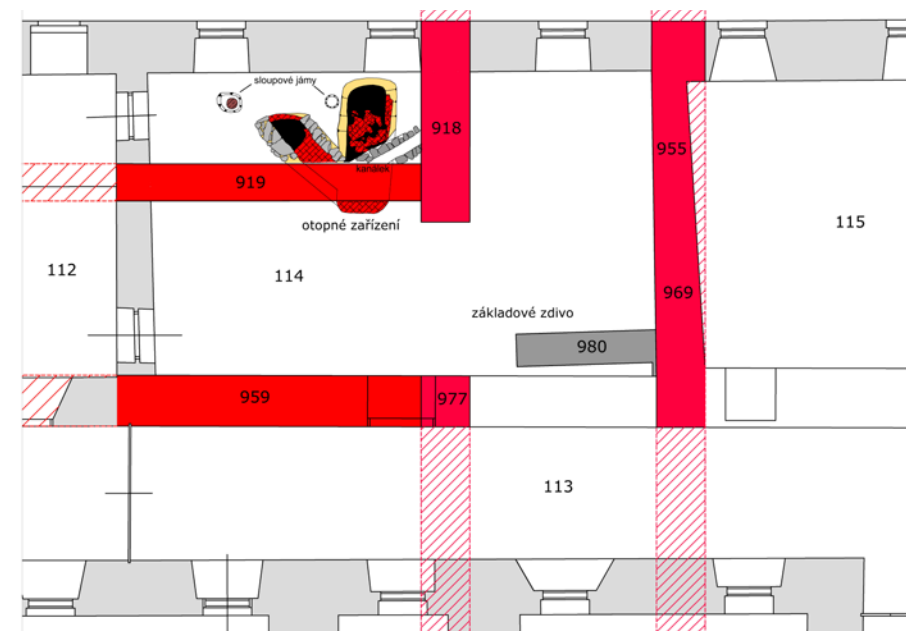
11 KOLÁŘ: *Snížení vlhkosti*, obr. 6.2, 7.1. K požáru KOBBER, Ernst: *Vier Feuerbrünste in Jägerndorf in den Jahren 1544, 1546 und 1550*. Jägerndorfer Ländchen 7, 1933, č. 6, s. 47; dále např. KÖNIGER, Ernst: *Eine alt-jägerndorfer Turmknopfschrift*. Jägerndorfer Ländchen 1, 1926, č. 10, s. 84; VALOVÝ, Jiří: *Reformace ve slezských městech na příkladu Krnova a Těšína*. Theatrum historiae 18, 2016, s. 48.

Obr. 4: Krnov, barokní refektář kláštera; nároží východního (s. j. 977) a severního (s. j. 959) ramene gotické křížové chodby, zeď vlevo (s. j. 967), druhotně vložená do východního ramene gotického ambitu, představuje základ východní části jižní stěny barokního refektáře. © foto František Kolář, 2018

Obr. 5: Krnov, barokní refektář; vpravo od zděné šachtice (druhá fáze) pro topeniště v barokním refektáři je patrné základové zdivo (s. j. 980) neznámé stavby, předcházející výstavbě zděných budov kláštera; pohled od západu. © foto František Kolář, 2018

Obr. 6: Krnov, barokní refektář kláštera minoritů; půdorys s vyznačením pozůstatků pece související se sídlištními aktivitami předcházejícími výstavbě zděných budov kláštera (druhá polovina 13. – první polovina 14. století), sloupové jámy mohou souviset s případným dřevěným zastřešením pece. © zaměření kláštera Marek Růžička, úpravy a celkové zpracování František Kolář, 2022

(s. j. 980).¹² Na západě bylo toto zdivo z lomového kamene nespojovaného maltou po 3,01 m rovně ukončeno, na východě zjištěný úsek sice zabíhal pod mladší konstrukce, ale bylo zde identifikováno nároží stavby. Základy měly tloušťku okolo 0,72 m a spočívaly ve vkpu zahloubeném 0,6 m pod úroveň terénu v době vzniku stavby. Absence maltového pojiva a relativně slabé zdivo naznačují, že se mohlo jednat o podezdívku mírně zahloubeného objektu se snad hrázděnou, rámovou nebo roubenou konstrukcí. [obr. 5] S touto nedochovanou stavbou mohla souviset i oválná pec, pravděpodobně krytá dřevěným přístřeškem, jejíž pozůstatky byly archeologicky zjištěny v severozápadním sousedství stavby. [obr. 6] Budova i s exteriérovou pecí zanikla v poslední třetině 13. nebo v první polovině 14. století. Do tohoto období je předběžně datován keramický materiál z vrstev překrývajících tyto nejstarší nálezové situace.¹³ Není jasné, jestli se jednalo o pozůstatky měšťanské zástavby z raných let budování Krnova z doby po roce 1248, anebo o klášterní provizorium (barokní tradice klade postavení kláštera do roku 1273),¹⁴

12 KOLÁŘ: *Snížení vlhkosti*, s. 5, 7.

13 TÝŽ: *Snížení vlhkosti*, s. 7.

14 Podrobněji PRIX: *Středověká kaple*, s. 140–144.

Obr. 7: Krnov, barokní refektář kláštera; řez historickým souvrstvím v prostoru vymezeném severní zdí severního ramene gotické křížové chodby (vlevo) a severní zdí barokního refektáře (vpravo). Spodní část stratigrafické sekvence tvoří podložní štěrkopisky říční terasy (s. j. 335), převrstvené fluviálními sedimenty (s. j. 341, 269), na jejichž povrchu se vyvinul nevýrazný půdní typ (s. j. 340). Zánikový horizont pece (s. j. 331, 262, 260) je překryt vyrovnávacím souvrstvím (s. j. 258, 257, 256, 253, 251), do jehož povrchu byl veden základový vkop pro zdivo severního ramene gotického ambitu. © foto František Kolář, 2018

Obr. 8: Krnov, barokní refektář kláštera; řez historickým souvrstvím v prostoru vymezeném severní zdí severního ramene gotické křížové chodby a nárožím západní (vlevo) a severní (v pozadí) zdí barokního refektáře. Ve spodní části stratigrafické sekvence, reprezentované fluviálními sedimenty (s. j. 198, 197) je patrná sloupová jáma (s. j. 513), pravděpodobně související s přístřeškem pece. Horní část profilu porušena výkopem raně barokní vápenné jámy; pohled od jihu. © foto František Kolář, 2018

tj. o zbytky řádového domu sloužícího minoritům ke společným poradám, noclehu a stravování podle příkazů řehole. Torzo pece by v takovém případě indikovalo exteriérovou polohu klášterní kuchyně na sklonku 13. nebo v první polovině 14. věku, která mohla sloužit až do okamžiku výstavby zděných středověkých konventních budov. [obr. 7]

Výše složitě popsaná situace mladších, ale stále ještě středověkých zdí, kterým ustoupily nejstarší zjištěný objekt i pec, vedla už při výzkumu v roce 2018 k jejich pracovní interpretaci jako pravděpodobného pozůstatku kamenného gotického konventu – konkrétně neúplného severního úseku východního ramene křížové chodby a k němu západním směrem kolmo napojeného severního ramene ambitu, jehož relativně slabá severní zeď vznikla až ve druhé fázi. Archeologická zjištění dále vyloučila, že by ve středověku bylo severně od této zdi vystavěno a fungovalo další (severní) křídlo konventu. Ještě v 17. století v těchto místech byla zřízena mělká jáma k hašení vápna, zřejmě využívaná během oprav kláštera v letech 1630–1651. [obr. 8] Severní rameno křížové chodby se směrem k západu nepatrně zužovalo (ve zjištěném, 7,5 m dlouhém úseku z 3,84 m na východě po 3,75 m na západním konci) a jeho podlahu z dusané

hlíny perforovaly početné mladší kostrové pohřby 61 jedinců obou pohlaví a všech věkových kategorií. Byly uloženy v hrobových jámách s orientací západ-východ, s doklady rakví (pozůstatky zetlelého dřeva, zkorodované hřebíky) a bez milodarů. [obr. 9] Alespoň část pohřbů byla středověkého původu, přičemž pohřbívání v těchto místech ustalo nejpozději kolem roku 1722. [obr. 10] Oproti středověké úrovni hliněné podlahy severního křídla ambitu sahal terén vně (tedy severně) o cca 0,5 m výše a nebyly v něm zjištěny ani podlahové vrstvy, ani pohřby. Předpokládáme, že do rajského dvora bylo severní rameno ambitu otevřeno velkými kružbovými okny bez zasklení. Pozůstatky kružeb tesaných z razovského tufitu,¹⁵ nalezené v zásypových a destrukčních vrstvách pod barokní podlahou konventu a náležející svislým prutům i ostění, se vyznačovaly složitější profilací. V ní čelní klínové prvky byly po obou stranách převedeny dvojicemi

15 K lomům v Razové u Horního Benešova populárně NAVARA, Ctibor – RAPUŠÁK, Pavel: *Razová. Obec tufitů*. Bruntál 2007.

Obr. 9: Krnov, barokní refektář kláštera; řez historickým souvrstvím v interiéru severního ramene gotického ambitu s etážovou situací pohřbů. Dvě úrovně podlahových úprav (středověká a raně barokní) jsou odděleny požárovým horizontem z poloviny 16. století; pohled od západu. © foto František Kolář, 2018

mělkých výžlabků do středové partie bez drážky pro osazení skel.¹⁶ Profil patří pokročilé druhé polovině 14. nebo průběhu 15. století. Pokud tyto detaily vskutku náležely oknům severního křídla ambitu a kružby těchto oken nebyly dodatečně vloženy, nasvědčuje to výstavbě severního úseku křížové chodby až po roce 1366. S tím by korespondovala archeologická zjištění dokládající, že severní rameno na východě bylo sekundárně připojeno ke staršímu východnímu rameni v místech staršího, výše zmíněného, 3,15 m širokého průchodu. Severní zeď ambitu přitom porušila terénní vrstvy s keramikou rámcově datovatelnou do sklonku 13. a většinou do 14. století.

Zjištěná část východního ramene ambitu byla vymezena silnějšími zdmi (1,03–1,05 m). Křížová chodba zde byla široká 3,7 m. Její severní úsek, nacházející se v barokním refektáři, byl druhotně využit jako kaple krnovského měšťana, obchodníka a radního Michaela Straucha a jeho ženy Anny s epitafem, oltářem a pohřebním sklípkem uzavřeným cihlovou, později v 18. století prolomenou segmentovou klenbou (s. j. 953),

16 Zjištěno bylo nejméně pět fragmentů, dva s úplným profilem o délce 20,5 cm a 11,5 cm; celková hloubka prutů činila 21 cm, šířka 11 cm. K nim náležel i shodně profilovaný tufitový dílec o délce 72 cm, u něhož poloviční profil kružbových prutů přecházel na jedné straně v mělce vyžlabený šikmý a na druhé straně v přímo okosený úsek ostění okna.

Obr. 10: Krnov, barokní refektář; kostrové pohřby v interiéru severního ramene gotického ambitu, vlevo jižní zeď severního ramene ambitu, v pozadí základové zdivo západní zdi barokního refektáře; pohled od východu. © foto František Kolář, 2018

Obr. 11: Krnov, barokní refektář; detail raně barokní krypty, druhotně vložené do koncové severní partie východního ramene gotické křížové chodby; pohled od jihu. © foto František Kolář, 2018

Obr. 12: Krnov, klášter minoritů, východní rameno barokního ambitu; v jihovýchodním nároží gotické kapitulní síně je patrná severní zeď stávající sakristie (s. j. 921), stavebně provázaná s východní obvodovou zdí gotického východního křídla kláštera (s. j. 923); pohled od severu. © foto František Kolář, 2020

jejíž náběhy po stranách se dochovaly (s. j. 954, 999). [obr. 11; viz též obr. 2] Podlaha krypty byla tvořena vrstvou písku, nacházelo se zde pět kostrových pohřbů (včetně dětských), orientovaných v ose krypty, tedy severo-jižně. Pozůstatky zetlelého dřeva a zkorodované hřebíky dokládají původní uložení nebožtíků v rakvích usazených v některých případech na podstavcích z volně položených cihel. Fundaci ve výši 100 tolarů kodifikovala nadační listina z 2. března 1649. K realizaci pohřební krypty, od zbytku ambitu oddělené kamennou zdí (s. j. 952) se vstupem špaletovaným cihlami (s. j. 1909, 1910), a k přestavbě tohoto zákoutí ambitu v kapli sv. archanděla Michaela došlo přibližně okolo let 1650–1652.¹⁷

Předpoklady z roku 2018 ověřil a doplnil v roce 2020 archeologický výzkum ve východním rameni barokní křížové chodby. Pod jejími podlahami v jihovýchodním koutě se potvrdilo dochování základových a dílem i nadzemních partií kamenné vnější obvodové zdi východního křídla středověkého konventu. Nové barokní východní křídlo tedy využilo starší konstrukci jako svou západní zeď, oddělující místnosti v něm od barokního ambitu vystavěného zčásti v místech středověkého křídla. Gansovská novostavba východního konventního křídla z první třetiny 18. století je tedy oproti středověkému stavu posunuta přibližně o 7,5 m východně, což stavitelům umožnilo vytvořit prostornější, ale obdélný rajský dvůr, sevřený křídly kláštera a na jihu starším kostelem.¹⁸ V pásové sondě z roku 2020 bylo pod podlahami zachyceno několik zdí orientovaných ve směru východ-západ. Pod příčkou oddělující ambit od dnešní průchozí sakristie se dochovalo gotické, výhradně kamenné rádkované zdivo (s. j. 921) s předzákladem (s. j. 920), v jihovýchodním nároží ambitu provázané se základovou partií jeho východní zdi, tedy se středověkou obvodovou zdí východního křídla (s. j. 923). [obr. 12] Tato jižní zeď původně pokračovala dále k západu a nádvoří zeď barokního ambitu ze smíšeného zdiva (s. j. 906, 922) k ní přiléhala na spáru. Severně v odstupu 6,34 m středověké křídlo dělila gotická kamenná příčka silná 0,88 m (s. j. 907), rovněž původně pokračující k západu. [obr. 13] Zbylé dvě zjištěné příčné zdi byly mladší. Zeď (s. j. 919 o síle 0,85 m) přepazila jižní středověkou prostorou až v novověku. Při severním konci chodby položená zeď (s. j. 904) o tloušťce 0,7 m měla starší původ a snad se jednalo o pozdně gotickou či raně renesanční konstrukci. Chodbu na severu uzavírala druhotná příčka ze smíšeného zdiva, silná jen 0,6 m (s. j. 908), nejdříve z 18., spíše však až z 19. století.

¹⁷ LYČKOVÁ: *Minoritský řád*, s. 31, 64 a pozn. 341 na s. 64.

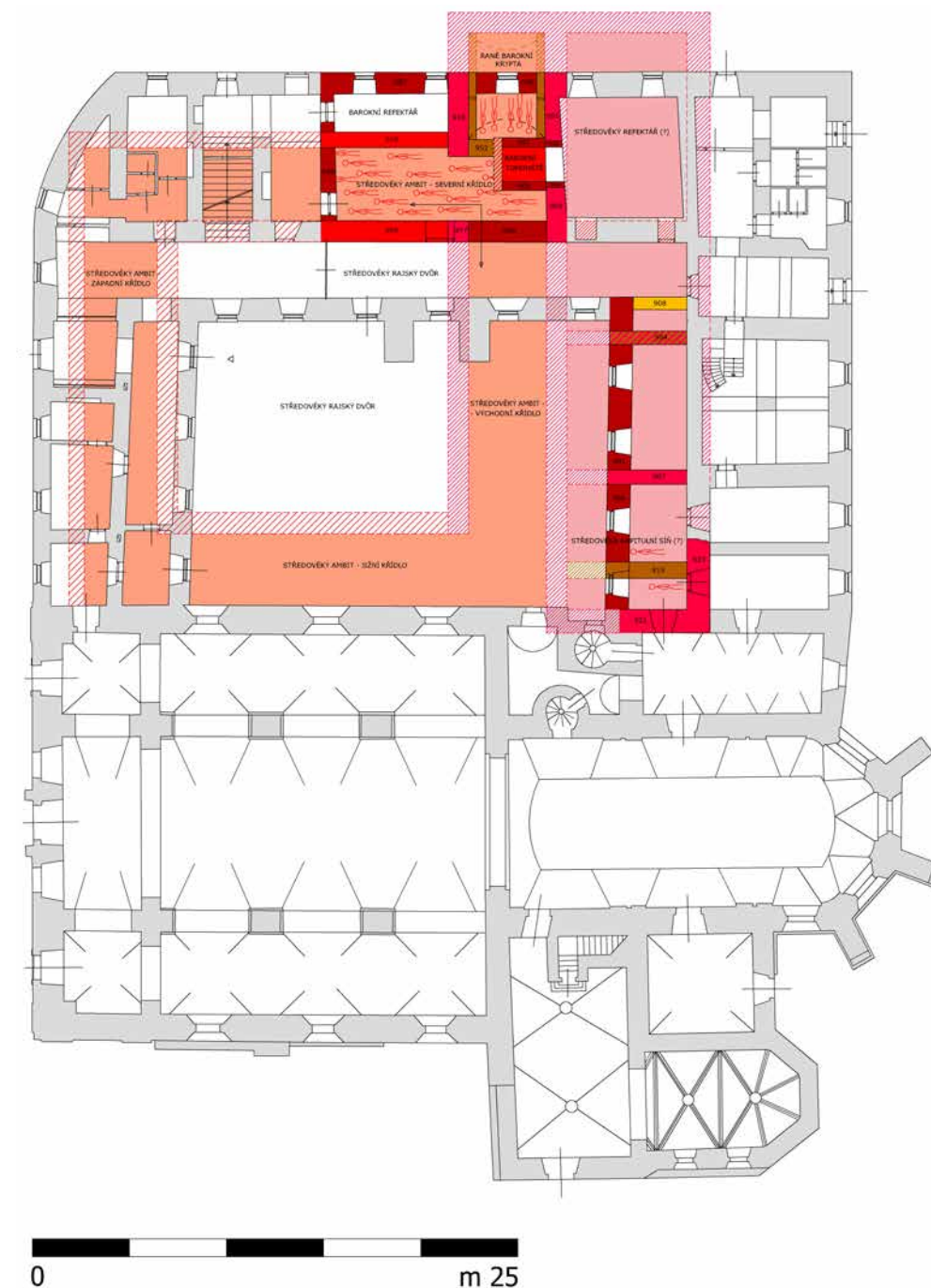
¹⁸ Podobné dodatečné rozšíření východního křídla konventu směrem k východu bylo realizováno také v Opavě při barokní přestavbě kláštera dominikánů mezi lety 1680–1689 a dotvořeno další přestavbou z let 1733–1734; viz např. GRŮZA, Antonín: *K historii bývalého dominikánského kostela sv. Václava v Opavě*. In: Pro arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila. Prix, Dalibor (ed.), Praha 2002, s. 93; ŠTĚPÁN, Václav: *Opava-město (Opava). Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Václava*. In: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Foltýn, Dušan a kol. (edd.), Praha 2005, s. 540; ŠTĚPÁN, Václav: *Dějiny dominikánského kláštera a kostela svatého Václava v Opavě*. Opava 2014, s. 183, 205–208. Srov. interpretaci Bohumila Samka. In: *Umělecké památky Moravy a Slezska. 3. P–O. 3.1. Samek, Bohumil – Dolejší, Kateřina* (edd.), Praha 2021, s. 483–485.

Obr. 13: Krnov, východní rameno barokního ambitu kláštera; v půdorysu patrná koruna z větší části sнесené severní zdi gotické kapitulní síně (s. j. 907), „překročená“ barokní západní zdi východního ramene ambitu; pohled od východu. V barokním zdivu jsou dobře patrné sekundárně užitě kamenné stavební články (klenební zebra, dílec polygonálního pilíře) z demolované gotické kapitulní síně. © foto František Kolář, 2020

...

Porovnání vzájemných vztahů odhalených základových zdív v konventním areálu umožňuje výklad zjištěných situací jako průkazných pozůstatků středověkých zděných konventních budov. V jejich rámci je možné rozlišit dvě či tři základní vývojové fáze ze 14. až 15. století, následující po zániku předpokládaného domu s kamennou, na sucho kladenou podezdívkou a exteriérovou pecí. Tyto fáze můžeme nepochybně spojit s budováním kamenného kláštera, položeného na severní straně konventního kostela Narození Panny Marie. Zjištěná zástavba respektovala chrám z doby po roce 1306, respektive asi z let 1307–1350, a tvořila s ním organický celek vycházející z běžného, často postupně a někdy dlouhodobě naplňovaného středověkého klausurního (či též klaustrálního) schématu, jehož dostředná uzavřená kompozice obsahovala rajský dvůr, okolo něj obíhající křížovou chodbu a k ní zevně přiléhající jednotlivá křídla konventu.¹⁹ [obr. 14] Toto starobylé schéma, dotvořené v 9. století benediktiny, jehož

Obr. 14: Krnov, klášter minoritů; celkový půdorys s vyznačením archeologicky zjištěných středověkých (odstíny červené barvy) a barokních (odstíny hnědé barvy) zdív konventu a s pokusem o rekonstrukci souvisejících partií. © zaměření kláštera Marek Růžička, 2018, zaměření kostela Dalibor Prix, 2001, úpravy a celkové zpracování František Kolář, 2022

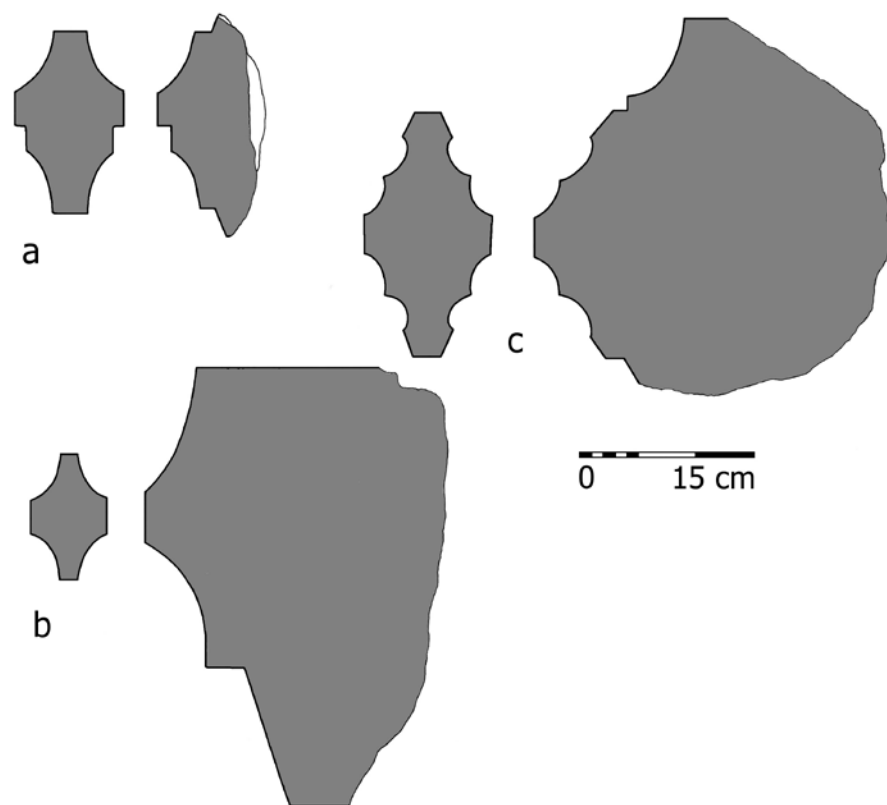
¹⁹ Z početné literatury připomínáme jen namátkou třeba BRAUNFELS, Wolfgang: *Abendländische Klosterbaukunst*. Köln 1969, s. 43; BADSTÜBNER, Ernst: *Kirchen der Mönche. Die Baukunst der Re-*

počátky ale sahaly v Evropě nejméně do 8. a na Blízkém východě až kamsi do 5. či 6. století,²⁰ bylo ve 12. století zdokonaleno cisterciáky²¹ a od třetí dekády 13. století postupně převzato i žebrovými řády ve formě oproštěné na základní elementy.²² Tomu by v krnovských nálezových situacích odpovídalo základové středověké zdivo zjištěného východního úseku severního ramene křížové chodby, kolmo napojené na identifikovan

vaný severní kus východního ramene ambitu.²³ Zatímco severní bok kláštera v prozkoumaném úseku ve středověku tvořila jen křížová chodba, starší východní křídlo mělo zřejmě podobu nejméně 34 m dlouhého a přibližně 8,5–8,7 m širokého „domu“ s přibližně obdélným půdorysem, mírně se rozšiřujícím k severu. Na západě mu bylo předloženo východní rameno křížové chodby; celá východní stavba tedy byla široká asi 13,5 m. Východní rameno ambitu sice zatím známe jen útržkovitě a pouze do výše jeho základů, ale víme, že už od počátku se v severní části směrem k západu otevíralo 3,15 m širokým průchodem. Ten pravděpodobně zpočátku sloužil k pohodlnému přístupu a přísunu zásob do severního konce východního křídla. Z nadační listiny měššana Michaela Straucha z roku 1649 je totiž známo, že jím fundovaná kaple na severní straně křížové chodby měla přiléhat ke zdivu klášterního refektáře.²⁴ Protože dnešní barokní refektář vznikl až mezi lety 1712–1732, je zřejmé, že radní Strauch měl na mysli jiný, starší refektář, který zaujímal severní konec původně gotického východního křídla. Tento refektář byl před rokem 1627 notně zchátralý. Jeho opravy, včetně tesařských prací, proběhly v letech 1639–1640 a v roce 1641 v něm byla osazena nová okenní křídla.²⁵ Z rozsahu prací a neúplně uvedených finančních nákladů vyplývá, že tehdy nešlo o výstavbu nové, ale o obnovu starší budovy. To je v souladu s archeologickými zjištěními. Lze proto předpokládat, že refektář se zde nacházel již ve středověku. Východní křídlo i přilehlé rameno ambitu byly prosvětleny kružbovými okny o neznámém počtu, velikosti a rozmístění. Usuzujeme tak z nálezů zlomků kružeb odlišné profily, než jakou připisujeme oknům severního ramene křížové chodby. Ve východním traktu i v jeho blízkosti se při výzkumu našly zbytky tuftových okenních ostění a tzv. nosů kružbových obrazců. Byly typické oboustranným jednoduchým mělkým vyžlabením, odsazeným od šikmých vnějších špalet ústupkem. Jeden z dílců ostění se dochoval celý, s výškou 68 cm. S okny křížové chodby obrácenými do rajského dvo-

- formorden im Mittelalter. Berlin 1980; výstižně a přehledně BINDING, Günther – UNTERMANN, Matthias: *Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordenbaukunst in Deutschland*. Darmstadt 2001³, s. 60–65; též UNTERMANN, Matthias: *Das „Mönchhaus“ in der früh- und hochmittelalterlichen Klosteranlage. Beobachtungen zu Lage und Raumaufteilung des Klausur-Ostflügels*. In: Wohn- und Wirtschaftsbauten frühmittelalterlicher Klöster. Internationales Symposium, 26. 9. – 1. 10. 1995 in Zurzach und Müstair, im Zusammenhang mit den Untersuchungen in Kloster St. Johann zu Müstair. Sennhauser, Hans Rudolf (ed.), Zürich 1996, s. 233–257; UNTERMANN, Matthias: *Zwischen Klausur und Öffentlichkeit: Mittelalterliche Stiftsgebäude*. INSITU. Zeitschrift für Architekturgeschichte 2 2010, č. 2, s. 165–184; obezřetně ZETTLER, Alfons: *Sanktgallenský plán: koncept ideálního benediktinského kláštera?* In: Benediktini a střed Evropy. Křesťanství, kultura, společnost 800–1300. Foltýn, Dušan – Mašková, Pavlína – Sommer, Petr (edd.), Praha 2021, s. 44–50. Výtečné shrnutí viz POMFYOVÁ, Bibiana: *Kláštory a kapituly*. In: Středověký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry 1. Pomfyová, Bibiana a kol. (edd.), Bratislava 2015, s. 257–259, 269–272. U nás např. SOMMER, Petr: *Vývoj benediktinského kláštera před christianizací Čech*. In: Encyklopedie českých klášterů. Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan a kol. (edd.), Praha 1998, s. 29–36; TÝŽ: *Stavební benediktinské schéma v christianizovaných Čechách*. In: Tamtéž, s. 37–40; TÝŽ: *Architektonický vývoj středověkých konventů*. In: Tamtéž, s. 41–48.
- 20 UNTERMANN: *Das „Mönchhaus“*, s. 250; BRENK, Beat: *Zum Problem der Vierflügelanlage (Clastrum) in frühchristlichen und frühmittelalterlichen Klöstern*. In: Studien zum St. Gallen Klosterplan. II. Ochsenbein, Peter – Schmuki, Karl (edd.), St. Gallen 2002, s. 185–215; JACOBSEN, Werner: *Die Anfänge des Abendländischen Kreuzgangs*. In: Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age. Architektur, Funktion und Programm. Klein, Peter K. (ed.), Regensburg 2004, s. 37–56. Kriticky k těmto tezím LEGLER, Rolf: *Probleme mit einem Phantom oder: Seit wann gibt es einen Kreuzgang in der abendländischen Klosterarchitektur?* In: Wohn- und Wirtschaftsbauten frühmittelalterlicher Klöster. Internationales Symposium, 26. 9. – 1. 10. 1995 in Zurzach und Müstair, im Zusammenhang mit den Untersuchungen in Kloster St. Johann zu Müstair. Sennhauser, Hans Rudolf (ed.), Zürich 1996, s. 85–89; LEGLER, Rolf: *Der abendländische Klosterkreuzgang – Erfindung oder Tradition?* In: Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age. Architektur, Funktion und Programm. Klein, Peter K. (ed.), Regensburg 2004, s. 66–79. Strádné shrnutí nabídla POMFYOVÁ: *Kláštory a kapituly*, s. 270–271.
- 21 BADSTÜBNER: *Kirchen der Mönche*; UNTERMANN: *Das „Mönchhaus“*, s. 250; UNTERMANN, Matthias: *Forma Ordinis. Die mittelalterliche Baukunst der Zisterzienser*. Kunstwissenschaftliche Studien 89. München – Berlin 2001; POMFYOVÁ: *Kláštory a kapituly*, s. 271–272.
- 22 Stručně BINDING – UNTERMANN: *Kleine Kunstgeschichte*, s. 356; BRAUNFELS: *Abendländische Klosterbaukunst*, s. 177–198; SCHENKLUHN, Wolfgang: *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*. Darmstadt 2000, s. 231–237; POMFYOVÁ: *Kláštory a kapituly*, s. 319–320; SILBERER, Leonie: *Domus fratrum minorum. Klosterbaukunst der konventualen Franziskaner vom 13. Jahrhundert bis zur Reformation*. Studien zur internationalen Architektur- und Kunstgeschichte 141, Petersberg 2016, s. 40–47; POMFYOVÁ, Bibiana: *Středověká architektúra žebrových reholí na Slovensku – stav výskumu a problémové okruhy*. In: *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku. Dejiny a pamiatková ochrana*. Kvasnicová, Magdaléna – Šeregi, Marek (edd.), Bratislava 2018, s. 83, 90.

- 23 Ke středověkým klášterním křížovým chodbám viz nověji např. LEGLER, Rolf: *Der Kreuzgang. Ein Bautypus des Mittelalters*. Frankfurt am Main 1989; LEGLER, Rolf: *Mittelalterliche Kreuzgänge in Europa*. Petersberg 2007; WEIXLER, Stefan: *Prachtvolle Stile: Englische Kreuzgänge zwischen Repräsentation und Askese*. Berlin 2012; SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 55–65; též tematický sborník *Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age. Architektur, Funktion und Programm*. Klein, Peter K. (ed.), Regensburg 2004; nebo SIART, Olaf: *Kreuzgänge mittelalterlicher Frauenklöster. Bildprogramme und Funktionen*. Petersberg 2008. Srov. dále SZYMA, Marcin: *Kružganki w klasztorach dominikańskiej prowincji Polonia do schyłku XVI wieku. Zarys problematyki badawczej*. In: *Historia, kultura i sztuka dominikanów na Śląsku 1226–2013. W trzechsetlecie beatyfikacji bł. Czesława*. Galewski, Dariusz – Kucharski, Wojciech – Wójcik, Marek L. (edd.), Wrocław 2015, s. 159–180; OLLÉ, Martin – PROCHÁZKA, Rudolf: *The Cloister in Early Franciscan Architecture in Bohemia, Moravia and Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. In: *L'économie des couvents mendiants en Europe centrale. Bohême, Hongrie, Pologne, v. 1220 – v. 1550*. Cevins, Marie-Madeleine de – Viallet, Ludovic (edd.), Rennes 2018, s. 53–74.
- 24 ZA Opava, f. Minorité Krnov, inv. č. 1, sign. III: „...im Creützungang zur Seiten gegen Mittnacht, nechßt an der Mawerwandt deß Refectorij...“; LYČKOVÁ: *Minoritský řád*, s. 64 a pozn. 341 na s. 64.
- 25 LYČKOVÁ: *Minoritský řád*, s. 30.

Obr. 15: Krnov, klášter minoritů; náčrty profilů kružbových oken; a – pravděpodobně z oken východního křídla konventu, asi 1340–1354; b – pravděpodobně z oken východní ramene křížové chodby, asi 1340–1354; c – pravděpodobně z oken severního ramene křížové chodby, po 1366. © kresba Dalibor Prix, 2022

ra je spojuje absence polodrážky pro osazení zasklení. Tu postrádá i úlomek profilu tzv. nosu kružby. Jednoduché vyžlabené pruty přitom nejsou stylově v rozporu s poznatkem, že východní křídlo bylo starší než severní rameno ambitu.²⁶ Naproti tomu

26 Ke gotickým okenním kružbám souhrnně např. BEHLING, Lottlisa: *Gestalt und Geschichte des Masswerks*. Die Gestalt 16. Halle (Saale) 1944; MENCL, Václav: *Vývoj okna v architektuře českého středověku*. Zprávy památkové péče 20, 1960, č. 5–6, s. 181–232; nověji BINDING, Günther: *Masswerk*. Darmstadt 1989; k technickým aspektům např. KOTTMANN, Gabriele – LEENDERS, Sabrina: *Zur Konstruktion von Maßwerken*. Köln 2008; KAYSER, Christian: *Die Baukonstruktion gotischer Fenstermaßwerke in Mitteleuropa*. Studien zur internationalen Architektur- und Kunstgeschichte 93, Petersberg 2012; STERZING, Nicole: *Maßwerkkonstruktion, Bauablauf und Gestaltung mittelalterlicher Glasmalereien am Beispiel der Divi Blasii Kirche in Mühlhausen (Thüringen)*.

ze základového vkopu pro barokní východní zeď dnešního křídla známe už od roku 2001 podobně profilovaný, 24 cm dlouhý úlomek tufitového prutu kružbového okna, ovšem s polodrážkou pro zasklení.²⁷ Ten snad lze připsat zaskleným oknům některé z místností středověkého východního křídla konventu. [obr. 15]

Ve východním křídle byla od počátku vydělena v jižní části nejbliže k chrámovému presbytáři dvojice místností. Prostora, na jižním konci sousedící s presbytářem, měla protáhlý, nejspíše obdélný půdorys a šířkou se shodovala s dnešní, barokně přestavěnou sakristií. Předpokládáme, že sakristie přiléhající k presbytáři kostela se zde nacházela už ve středověku.²⁸ V pořadí druhá místnost od jihu měla východní stěnu dlouhou 6,34 m a tedy zhruba čtvercový půdorys. Její pozice i půdorysný kvadrát odpovídaly kapitulní síni méně početného konventu.²⁹ Zbývající delší část křídla byla pravděpodobně zprvu rozdělena jen na dva sály s obdélným půdorysem. Severní z nich byl výše zmíněným refektářem. Sál mezi ním a jižní čtvercovou místností, dlouhý asi 12 m, byl teprve dodatečně přepažen 0,7 m silnou pozdně gotickou příčkou. Prozatím nevíme, zda se v křídle nacházela i kuchyně, anebo byla situována jinde. Pouze předpokládáme, že dům v patře obsahoval dormitář. Sdružení většího počtu místností pod jednou střechou v rámci obdélného „domu“ patřilo k typickým znakům zjednodušených

In: Im Rahmen bleiben. Glasmalerei in der Architektur des 13. Jahrhunderts. Bednarz, Ute – Helten, Leonard – Siebert, Guido (edd.), Berlin 2017, s. 65–77.

27 PRIX: *Klášter minoritů*, s. 229.

28 K postupnému a relativně pozdnímu včleňování sakristií od východních křídel konventních budov ve 12. století zběžně UNTERMANN: *Das „Mönchhaus“*, s. 250–251. K sakristiím obecně např. SCHAICH, Anne: *Mittelalterliche Sakristeien im deutschsprachigen Gebiet. Architektur und Funktion eines liturgischen Raumes*. Schleswig-Holsteinische Schriften zur Kunstgeschichte 17. Kiel 2008; pro minoritské konventy v říši SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 85–97; pro Slovensko výstižně POMFYOVÁ, Bibiana: *Středověké sakristie – k problému funkcí a architektonického řešení (příklad Slovenska)*. *Ars* 49, 2016, č. 2, s. 132–163. Sakristii v Krnově nepřímou dokládá údaj z konce března 1421; SVÁTEK, Josef: *Krnovský minorita Mikuláš z Kozlí a jeho vědecké dílo*. *Časopis Matice moravské* 109, 1990, č. 2, s. 235–253, s. 240; výslovně byla v dochovaných písemnostech zmíněna až roku 1533, VALOVÝ: *Reformace*, s. 48.

29 Ke středověkým kapitulním sáním, jejich poloze obvykle ve východním křídle, půdorysům i funkcím viz STEIN-KECKS, Heidrun: *Clastrum and Capitulum. Some remarks on the façade and interior of the chapter house*. In: *Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age. Architektur, Funktion und Programm*. Klein, Peter K. (ed.), Regensburg 2004, s. 157–189; zevrubně STEIN-KECKS, Heidrun: *Der Kapitelsaal in der mittelalterlichen Klosterbaukunst. Studien zu den Bildprogrammen*. Italienische Forschungen des Kunsthistorischen Instituts in Florenz. Max-Planck-Institut. Folge 4/IV. München – Berlin 2004. Dále třeba MICHLER, Jürgen: *Der Kapitelsaal des Zisterzienserklosters Maulbronn. Ein Beitrag zur Zisterziensergotik*. *Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft* 52/53, 1998–1999. Berlin 2001, s. 299–322; SCHWOCH, Juliane: *Locus Memoriae – zum Kapitelsaal des Mainzer Domes*. In: *Magister operis. Beiträge zur mittelalterlichen Architektur Europas. Festgabe für Dethard von Winterfeld zum 70. Geburtstag*. Dette, Gabriel – Heeg, Laura – Weber, Klaus T. (edd.), Regensburg 2008, s. 79–100. Se zaměřením na minoritské kláštery zejména SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 99–106.

klausurních dispozic u mendikantských řádů.³⁰ Umístění tohoto „mnišského traktu“³¹ na východní straně křížové chodby se u dominikánů a minoritů ve východní části střední Evropy postupně ustalovalo teprve od čtyřicátých let 13. století,³² když příklady třeba z Prahy,³³ z krakovských klášterů,³⁴ z Brna,³⁵ ale i z Trnavy ukázaly, že tyto stavby nejednou zpočátku zaujaly buď západní, anebo další, od kostela vzdálenou stranu konventu.³⁶ Kolem přelomu 13. a 14. století však již převládalo jejich situování na východní straně a napojení přibližně kolmo na podélnou osu presbytáře. Na Opavsku, jehož byl Krnov ve středověku součástí, se obdobným východním „domem“ pyšnil již v třetí čtvrtině 13. století klášter minoritů v nedaleké Opavě.³⁷

Stratigrafické souvislosti i doprovodný archeologický materiál dovolují položit vznik východního křídla do 14. století. V roce 1355 tehdejší biskup v korutanském Gurku, Pavel z Krnova, syn nejvýznačnějších příznivců a kvazi-fundátorů, krnovského fojta Petra a jeho manželky,³⁸ uhradil všechny náklady spojené s konáním česko-

-polské provinční kapituly minoritů.³⁹ I když v zápise nebylo uvedeno místo setkání kvardiánů a dalších delegátů minoritských klášterů v provincii, vše nasvědčuje tomu, že kapitula se odehrála v Krnově. Další řádové provinční kapituly ve středověku jsou potom v Krnově doloženy 8. září 1457, 8. září 1467 a 8. ledna 1492.⁴⁰ Lze proto usuzovat, že zděné východní křídlo kláštera s předloženým ramenem křížové chodby bylo vybudováno kolem poloviny 14. století, asi v letech 1340–1354, a vzápětí se krnovský konvent pochlubil shromážděným kvardiánům a zástupcům řádové provincie čerstvou novostavbou.

Prozatím neznáme utváření klášterních budov na západní, případně jižní straně konventu. Není tedy jasné, jestli rajský dvůr byl čtvercový, anebo mírně obdélný, ani zda ve středověku vyrostlo jižní rameno křížové chodby či nikoliv. Absence průzkumů nutí k podobně neurčitému sdělení i v případě západního ramene ambitu. Vodní náhon, který od středověku až do poloviny 20. století protékal ohrazeným městem a na západě těsně míjel průčelí klášterního chrámu,⁴¹ spíše vylučoval vybudování gotického zděného západního křídla konventu.⁴² Požadavek na zřízení západního křídla potom

- 30 K počátkům tohoto jevu na říšských a italských příkladech od 9. po 12. století např. UNTERMANN: *Das „Mönchhaus“*, zvláště s. 247–256; pro mendikantské kláštery výstižně POMFYOVÁ: *Středověká architektura*, s. 83, s následnou analýzou situace na Slovensku. Na příkladu klášterů minoritů a dominikánů v Brně ve 13. století na „domy“ upozornil KONEČNÝ, Lubomír Jan: *K počátkům klášterů brněnských minoritů a dominikánů*. In: Forum urbes medii aevi VII/1. Kláštery ve středověkých městech střední Evropy. Měřinský, Zdeněk (ed.), Brno 2013, s. 76–89, třebaže s řadou sporných dílčích závěrů; srov. kriticky PEŠKA, Marek: *Dominikánský konvent sv. Michala v Brně na Rybném trhu. Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy*. Brno 2015. Disertační práce, Ústav archeologie a muzeologie, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, pozn. 90 na s. 58.
- 31 Termín použila např. POMFYOVÁ: *Středověká architektura*, s. 83.
- 32 PEŠKA: *Dominikánský konvent*, s. 129.
- 33 Dlouhý „dům“ v klášteře klarisek v Praze asi z let 1231/1232–1234/1235 přiléhá k západnímu průčelí tzv. kaple Panny Marie (s dvouloďm kostela sv. Františka zprvu nebyl propojen); k areálu hlavně SOUKUPOVÁ, Helena: *Anežský klášter v Praze*. Praha 2011².
- 34 Srov. nověji SZYMA, Marcin: *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztorowego do lat dwudziestych XIV wieku*. Ars Vetus et Nova 15. Kraków 2004, s. 78–84; SZYMA, Marcin: *Datowanie i pierwotna funkcja zachodniego skrzydła klasztoru franciszkańskiego w Krakowie*. In: *Żeby wiedzieć. Studia dedykowane Helenie Małkiewiczównie*. Walanus, Wojciech (ed.), Kraków 2008, s. 25–34; BOJĘŚ-BIAŁASIK, Anna – NIEMIEC, Dariusz: *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych w latach 2010–2012*. In: *Sztuka w kręgu krakowskich Dominikanów. Studia i źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie* 13. Markiewicz, Anna – Szyma, Marcin – Walczak, Marek (edd.), Kraków 2013, s. 302–307.
- 35 Dominikánský klášter sv. Michaela, viz PEŠKA: *Dominikánský konvent*, s. 57–58.
- 36 POMFYOVÁ: *Středověká architektura*, s. 85; podrobněji POMFYOVÁ, Bibiana: *Středověká architektura klarisek na Slovensku*. Ars 52, 2019, č. 1, s. 21–62.
- 37 PRIX, Dalibor: *Kláster minoritů v Opavě ve 13. století*. In: *Sztuka w kręgu krakowskich franciszkanów i klarisek. Studia z historii sztuki dawnej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Muzeum Narodowego w Krakowie* VIII. Szyma, Marcin – Walczak, Marek (edd.), Kraków 2020, s. 67–93.
- 38 K rodu a jeho vazbě na klášter např. PRIX, Dalibor: *Páni z Krnova a Lobenštejna na středověkém Opavsku*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis C 1, 1994, (vyd. 1995), s. 43–58; PRIX: *Středověká kaple*, s. 144–146, 148–151.

- 39 DUŠEK, Ladislaus (ed.): *Benedicti minoritae dicti Chronica et eius continuatio. Chronicon Boemicum*. In: *Zakony Franciszkańskie w Polsce*. I. KŁOCZOWSKI, Jerzy (ed.), Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. 2–3. Franciszkanie na ziemiach polskich. Kraków 1989, s. 388: „1355. Capitulum provinciale, quod dominus Paulus Gurcensis episcopus tenuit propriis omnibus inde expensis.“ PRIX: *Kláster minoritů*, s. 226–227.
- 40 KŁOCZOWSKI, Jerzy (ed.): *Fragmenty Kroniki Jana Impekhowena dotyczące prowincji czesko-polskiej dla lat 1225–1515 (z rękopisu przechowywanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brnie, Mn 59)*. In: *Zakony Franciszkańskie w Polsce*. I. KŁOCZOWSKI, Jerzy (ed.), Franciszkanie w Polsce średniowiecznej. 2–3. Franciszkanie na ziemiach polskich. Kraków 1989, s. 446, 447; Státní okresní archiv Olomouc, fond: Archiv města Olomouc, inv. č. 337. Je ovšem nutné připomenout, že pro léta 1362–1391 a 1396–1406 vesměs nemáme doložena místa konání řádových provinčních kapitul.
- 41 K tomu podrobněji ZEZULA, Michal – KOLÁŘ, František: *Počátky města a archeologie*. In: *Krnov – historie, archeologie*. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2015, s. 85–87; KOLÁŘ, František – ROŠOVÁ, Romana: *Ulice a náměstí*. In: *Tamtéž*, s. 91, 101–102. Instruktivní situační katastrální plán kláštera a jeho těsného okolí z roku 1866 byl publikován v publikaci *Krnov – historie, archeologie*, s. 228.
- 42 Západní křídla absentovala ve středověku také u dalších minoritských konventů, např. ve Freiburgu im Breisgau, BINDING – UNTERMANN: *Kleine Kunstgeschichte*, s. 376; v Praze na Staré Město u kláštera minoritů sv. Jakuba, VLČEK, Pavel (JIRKA, Antonín – VANČURA, Václav): *Kostel sv. Jakuba*. In: *Umělecké památky Prahy. Staré Město*. Josefov. Vlček, Pavel a kol. (edd.), Praha 1996, s. 77–84; LÍBAL, Dobroslav – MUK, Jan: *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*. Praha 1996, s. 127–128, 131, 136; ve Znojmě, kde skromné dodatečné západní křídlo, později zase zbořené, bylo nejspíše raně novověkého původu, např. BENEŠOVSKÁ, Klára: *Kláster minoritů a klarisek ve Znojmě a jeho středověká podoba*. In: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září 1996 ve Znojmě*. Bláhová, Marie – Hlaváček, Ivan – Hrdina, Jan – Kubín, Petr (edd.), Praha 1998, s. 217–236; KRUNTORÁD, Matěj: *Výsledky průzkumů fasád bývalého minoritského kláštera ve Znojmě*. Průzkumy památek 26, 2019, č. 1, s. 103–110; v Českém Krumlově, např. KUDLÍKOVÁ, Martina: *Křížové chodby konventů minoritů, klarisek a bekyň v Českém Krumlově v období středověku. Proměny „výzdoby“ a proměny funkce*. In: *Františkánský kontext*

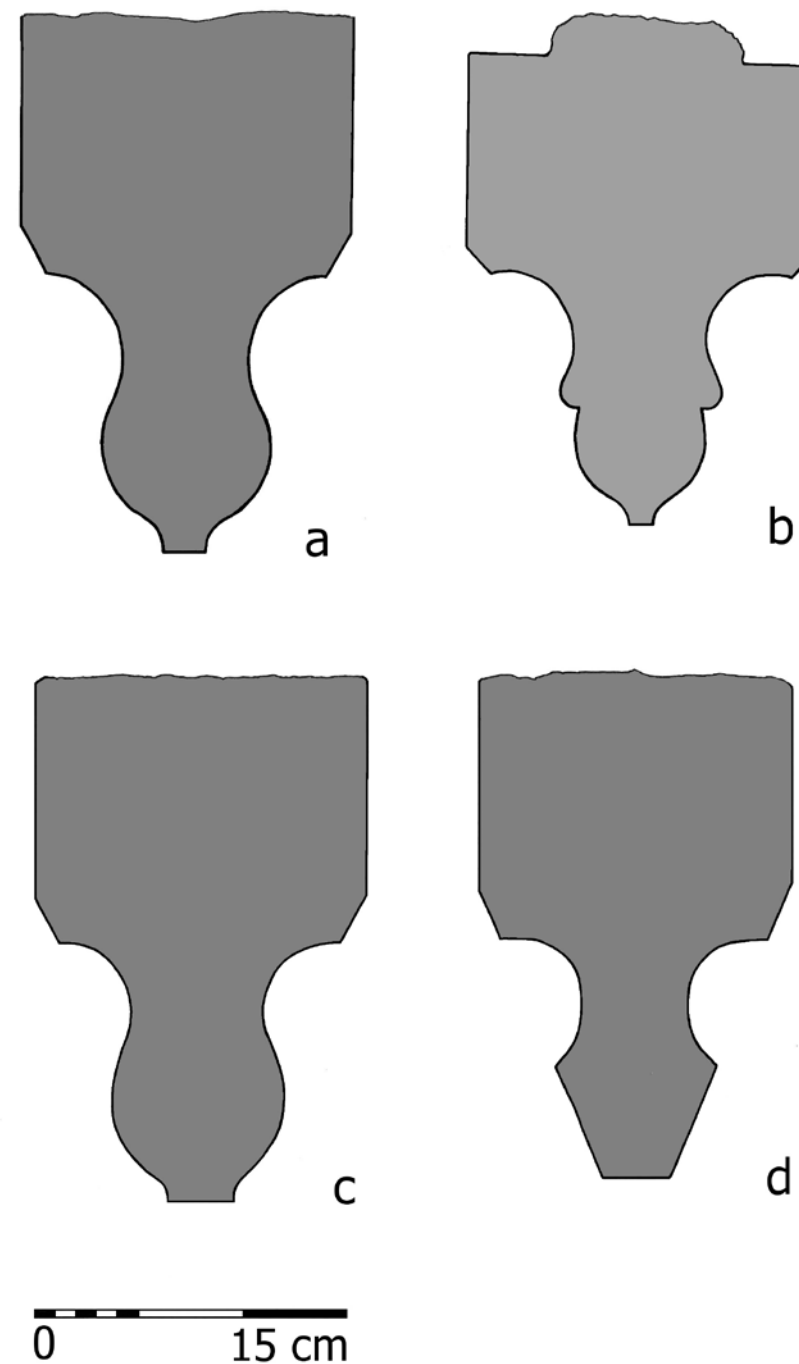
v první třetině 18. století vedl ke stržení gotické dispozice, posunu barokní novostavby k východu a na západě tak k získání prostoru pro úzké třetí křídlo.

V zásypech pod podlahami stávajícího východního křídla a v základech barokní nádvoří zdi se jako druhotně použitý materiál koncentroval významnější počet gotických architektonických článků z tufitu i z pískovce. Některé nesou zbytky bílých vápenných nátěrů na povrchu prozrazující, že prvky dlouhodobě fungovaly v rámci gotického objektu. Kromě výše zmíněných ostění oken, fragmentů kružeb a kružbových prutů, jež přičítáme s potřebnou opatrností oknům křížové chodby, zde bylo, i při velmi malém rozsahu archeologických sond a obnaženého, toliko základového zdiva, identifikováno deset zlomků či dílců klenebních žebber. Lze předpokládat, že kolekce bude v budoucnu při dalších opravách a průzkumech významně rozšířena. Ze zatím známého souboru se vymykalo hruškové žebro o šířce základny 17 cm, zhotovené z pískovce (nálezoř. č. 954). Na styčné ploše neslo značku v podobě kříže, má dochovaný tzv. týlový hřeben s polodrážkami pro osazení prken bednění klenby, a čelní hruškový prut o šířce 6 cm po stranách provázely drobné oblouny. Předběžně soudíme, že patřilo ke klenbě chrámového presbytáře, při jehož stavbě v době po roce 1306 – kolem 1330 se pískovec používal častěji.⁴³ Ostatní fragmenty žebber byly vytesány z tufitu. Z nich dva kusy náležely žebřům bez postranních oblounků v místech přechodu hruškového profilu ve výžlabky a okosenou bázi. Hruškové pruty byly široké 8,2 cm a celková šíře žebber kolísala od 16,0 do 15,2 cm. K nim lze přiřadit i tufitový výběh hruškového žebra, mírně se odklánějícího od rovné plochy kvádrů o výšce 21 cm. Nejspíše se jednalo o přechod hruškově profilované přípory v klenební žebro v patě klenby (nevíme, jestli přípory byly zkrácené či plně vyvinuté). Pracovně je spojujeme se zaklenutím východního ramene křížové chodby, eventuálně se zaniklou klenbou gotické sakristie. Zbývajících sedm žebber mělo klínový, na bocích vyžlabený tvar se základnou širokou 15 cm. [obr. 16] Náležely klenbě kapitulní síně, jak dokládají shodné výběhy těchto žebber z hran bubnu polygonálního pilíře podepírajícího zaniklé klenutí. [obr. 17] Z tohoto osmibokého pilíře byly v barokní nádvoří zdi protínající prostor středověké kapitulní síně zjištěny další čtyři dílce, jejichž výška kolísala mezi 27 a 32 cm. Některé nesly stopy bílého nátěru přepásaného černými horizontálními pruhy. K nim podle jednotlivých rozměrů nepochybně patřila i osmiboká patka okoseného soklu, registrovaná v roce 2001 v sekundární poloze ve východní barokní zdi křídla.⁴⁴ Z klenby se zachoval

teologického a filosofického myšlení. *Europeana Pragensia* 4. *Historia Franciscana* 4. Hlaváček, Petr a kol. (edd.), Praha 2012, s. 248–249; nebo v Levoči, např. POMFYOVÁ, Bibiana: *Starý kostol a kláštor minoritov v Levoči – reprezentatívny príklad stredoeurópskej mendikantskej architektúry*. *Acta musaei scepusiensis* 2009–2011. *Pohľady do minulosti* IX. Novotná, Mária (ed.), Levoča 2012, s. 31–49; přehledně POMFYOVÁ: *Středověká architektura*, s. 107. Absence gotických západních křídel je známa také z klášterů dominikánů např. v Banské Štiavnici nebo v blízké Opavě, případně z minoritského kláštera ve Wismaru, SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 81, obr. 65.

⁴³ Ke kostelu viz blíže PRIX: *Přispěvek*, s. 97–110.

⁴⁴ Snímek viz PRIX: *Středověká kaple*, s. 138. Motiv prostě zkoseného soklu byl v mendikantském prostředí častější již od sklonku 13. století, ať se jednalo o válcové nebo osmiboké pilíře;

Obr. 16: Krnov, klášter minoritů; náčrty profilů klenebních žebber z areálu; a – kaple sv. Marie Magdalény, asi 1355–1360; b – hrušková žebra, snad z presbytáře konventního kostela, po 1307 – kolem 1330; c – hrušková žebra, snad z východního ramene křížové chodby, asi 1340–1354; d – klínová, na bocích vyžlabená žebra z kapitulní síně, asi 1340–1354. © kresba Dalibor Prix, 2022

Obr. 17: Krnov, klášter minoritů; dílec osmibokého pilíře klenby s výběhy klínových, na bocích vyžlabených žeber, asi 1340–1354, sekundárně vezděný v barokním základovém zdivu. © foto Dalibor Prix, 2020

terčový svorník s boky o profilu polovičního klínového vyžlabeného žebra s výběhy žeber opět přesně odpovídajícími výše zmíněným žebrovým dílcům či jejich zlomkům. [obr. 18] Klenební systémy v kapitulní síni a v jí předloženém východním rameni ambitu se tedy formálně odlišovaly, ač všechny zatím známé prvky v obou traktech východního křídla lze bez obav datovat do prostřední třetiny 14. století.⁴⁵

•••

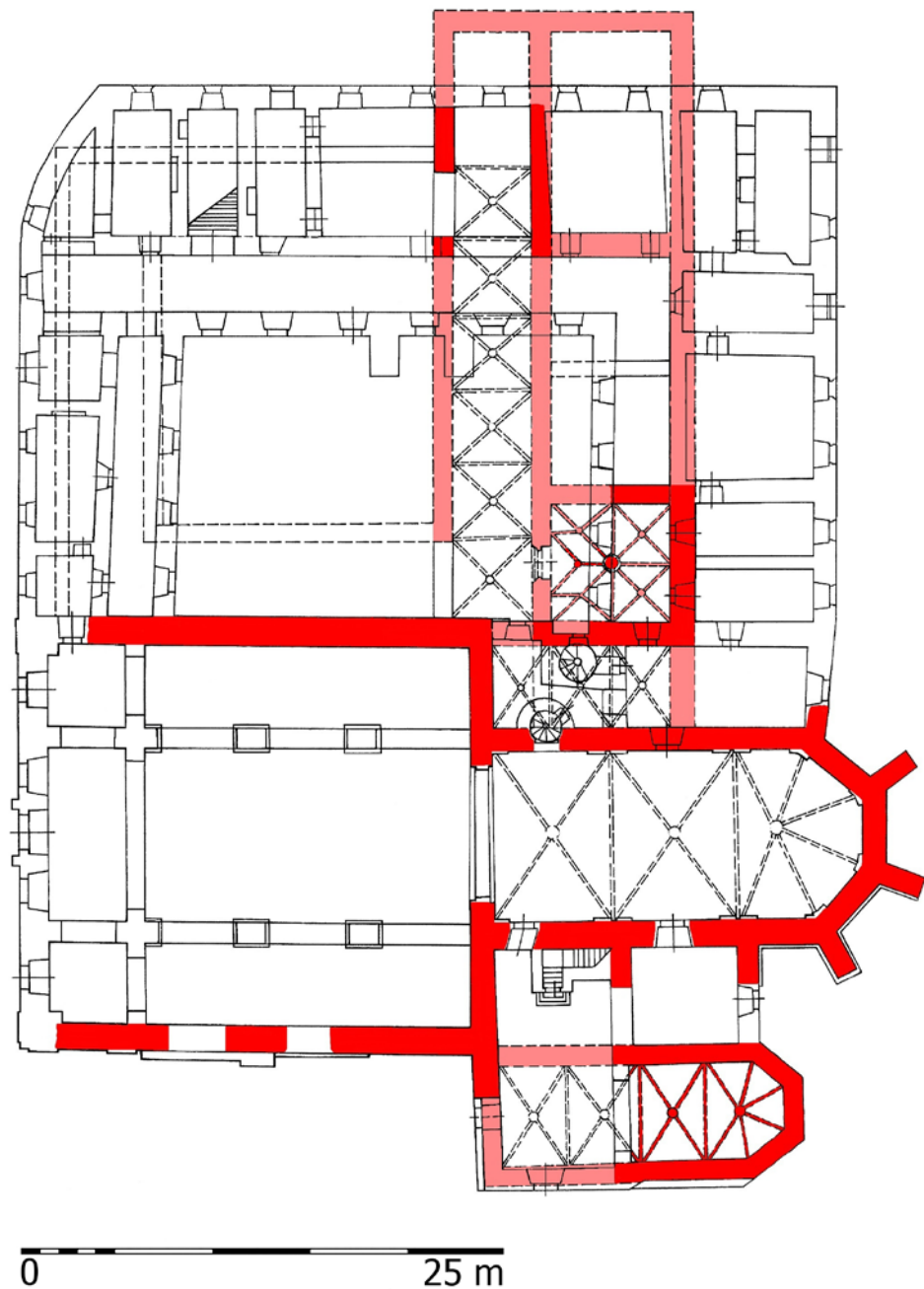
Zjištění svorníku s výběhy žeber svírajícími úhel nejméně 120° vede k předpokladu, že v místnosti o čtvercovém půdorysu s centrální podporou nebyla užita čtveřice křížových kleneb,⁴⁶ jak to známe třeba ze sakristií kostela sv. Kříže v Bělé pod Bezdě-

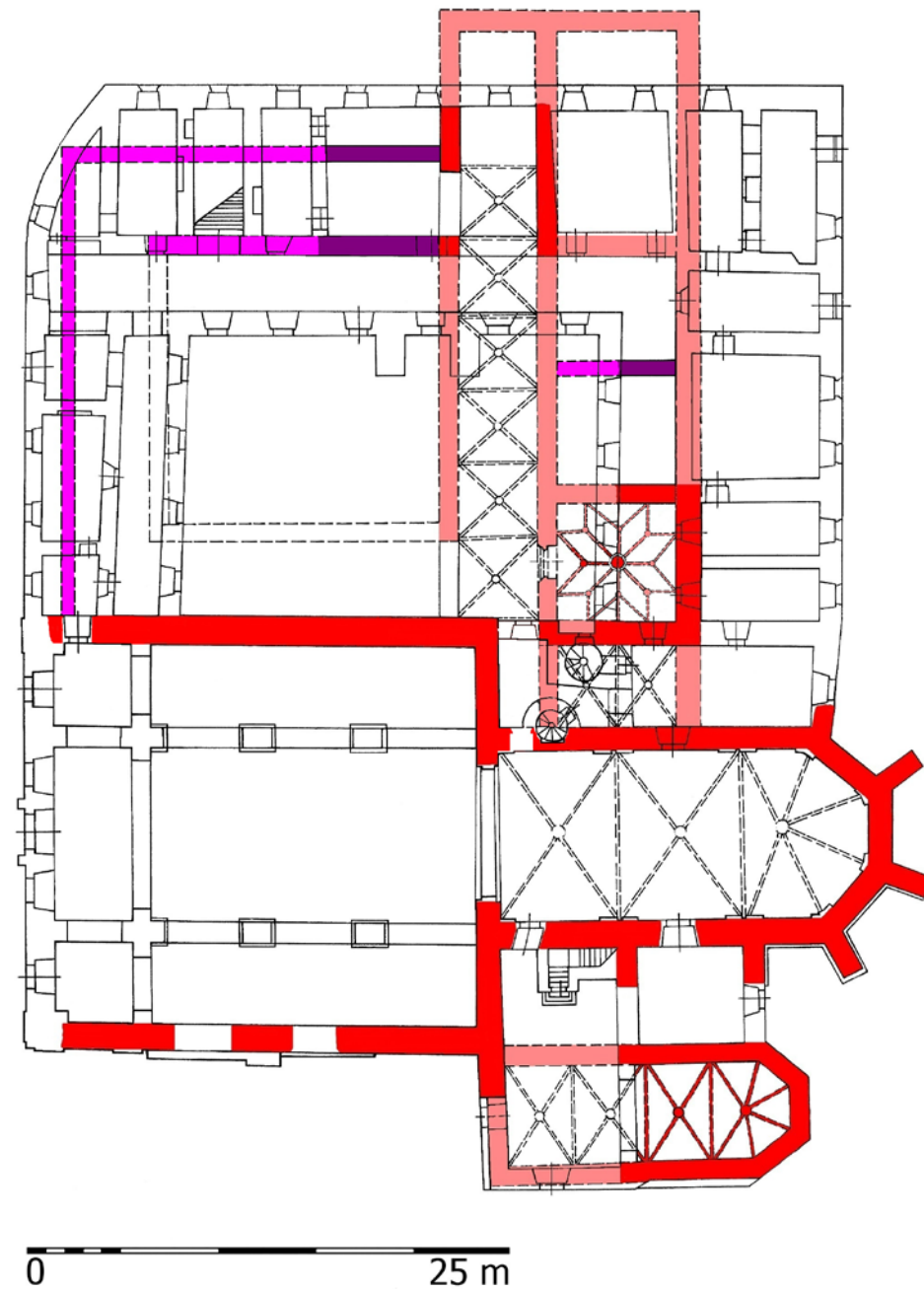
Obr. 18: Krnov, klášter minoritů; svorník klenby, asi 1340–1354, druhotně využitý v barokním základovém zdivu. © foto Dalibor Prix, 2020

zem nebo konventu augustiniánů eremitů v Litomyšli.⁴⁷ V Litomyšli, patrně mezi lety 1360–1364, byly klenby svedeny do oktagonálního pilíře natočeného tak, že žebra do něj zabíhala na hranách a nikoliv ve středech stran, tedy podobně jako tomu bylo u pilíře z Krnova. Ale v Krnově zřejmě byla užita jiná klenební soustava, která obsahovala nejméně jedno trojpraprskové pole. To umožňuje úvahy o aplikaci buď souměrné obkročné klenby o osmi trojpraprscích, anebo aspoň o sestavě křížových kleneb rozrušených – nejspíše v ose západní zdi, kde byl situován vstup z ambitu – vloženou trojpraprskovou klenbou, jejíž opěrné body na obvodové zdi místnosti se obkročně vyhýbaly záklenku portálu. Taková klenební schémata se ve 14. století postupně prosadila na řadě mendikantských staveb ve střední Evropě. [obr. 19 a+b]

47 K sakristii v Litomyšli z doby po roce 1356 (nejspíše kolem 1360–1363) nověji např. MACEK, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel: *Bývalý augustiniánský klášter v Litomyšli a jeho stavební proměny*. Průzkumy památek 2 II, 1995, č. 1, s. 3–20; PAŘÍZKOVÁ ČEVONOVÁ, Jana: *Kaple Jana ze Středy v klášteře augustiniánů v Litomyšli*. In: *Uprostřed Koruny české*. Kolektivní monografie NAKI II. Hlobil, Ivo – Dospěl, Milan (edd.). Prostějov 2020, s. 85–92. K sakristii v Bělé pod Bezdězem asi z dekády 1350–1360 např. MENCL, Václav: *Česká architektura doby lucemburské*. Praha 1948, s. 52, s datováním už do let 1340–1350; LÍBAL: *Katalog*, s. 14; RAMEŠOVÁ, Michaela: *Jednoprporový kostel sv. Vavřince ve Vsi v širším uměleckohistorickém kontextu*. Liberec 2010. Netištěná bakalářská práce, Ústav pro dějiny umění, Filosofická fakulta, Universita Karlova v Praze, s. 40–41.

Obr. 19a: Krnov; pokus o rekonstrukci zděných partií minoritského kláštera; A – stav k roku 1360. Navržena je nejjednodušší alternativa obkročného klenutí na osmiboký pilíř v kapitulní síni ve východním křídle konventu, asi 1340–1354. Červeně: dochované nebo archeologicky ověřené konstrukce; světle červenou vyznačeny rekonstruované úseky zdív.

Obr. 19b: Krnov; pokus o rekonstrukci zděných partií minoritského kláštera; B – stav přibližně k roku 1500. Navržena možná alternativa obkročné klenby kapitulní síně, asi 1340–1354. Červeně a světle červeně: dochované a archeologicky ověřené partie starší fáze výstavby zděných konstrukcí z doby před rokem 1360; tmavě fialově: archeologicky zjištěné mladší fáze výstavby z doby po roce 1366; světle fialově: rekonstruované a předpokládané úseky mladší fáze výstavby. © kresby Dalibor Prix, 2022

Počátky obkročných kleneb svedených na centrální podporu sledovali již Carl Heinz Clasen a později třeba Józef Tomasz Frazik⁴⁸ či s osobitým výkladem Václav Mencl.⁴⁹ Za nejstarší doklad výskytu souměrné obkročné klenby s centrální podporou v kapitulní síni neznámého kláštera na evropském kontinentu⁵⁰ se považuje náčrt ve skicáři Villarda de Honnecourt přibližně z let 1232–1235.⁵¹ Po polovině 13. století se podobné prostory sklenuté souměrnou obkročnou klenbou na střední podporu začaly šířit po Evropě.⁵² Z konstrukčních, výtvarných i ikonografických⁵³

48 CLASEN, Karl Heinz: *Deutsche Gewölbe der Spätgotik*. Schriften des Instituts für Theorie und Geschichte der Baukunst. Berlin 1958; FRAZIK, Józef Tomasz: *Zagadnienie sklepień o przęsłach trójpodporowych w architekturze średniowiecznej*. Folia Historiae Artium 6, 1967, s. 5–93.

49 MENCL, Václav: *Podunajská reforma gotické katedrály*. Umění 17, 1969, č. 4, s. 318–319; MENCL, Václav: *České středověké klenby*. Praha 1974, s. 55.

50 K odlišné situaci v Anglii, kde kapitulní síně se složitějšími obkročnými klenbami a středovou podporou už od dvacátých let 13. století mívaly polygonální půdorys (např. Lincoln, Lichfield, Salisbury) a navazovaly na starší okrouhlé příklady z konce 12. a počátku 13. století, viz např. HARVEY, John: *English Cathedrals*. London 1961, s. 141; přehledně FRAZIK: *Zagadnienie sklepień*, s. 63–64; NUSSBAUM, Norbert – LEPSKY, Sabine: *Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion*. München – Berlin 1999, s. 200–201.

51 Např. HAHNLOSER, Hans R.: *Villard de Honnecourt. Kritische Gesamtausgabe des Bauhüttenbuchs ms.fr. 19093 der Pariser Nationalbibliothek*. Graz 1972 (2. vydání), s. 122; WIRTH, Jean: *Villard de Honnecourt. Architecte du XIIIe siècle*. Genève 2015, s. 188–189, vyobrazení na s. 347. K vřazení Villardova náčrtu do širokého kontextu obkročných, respektive trojprápkových kleneb např. FRAZIK: *Zagadnienie sklepień*, s. 29, 39, 69–71.

52 Např. NUSSBAUM – LEPSKY: *Das gotische Gewölbe*, kapitoly *Schirmgewölbe* na s. 200–204 a 224–228. Např. tzv. krypta pod závěrem presbytáře kostela sv. Štěpána v Kouřimi (asi 1255–1265); pokladnice (*Silberkammer*) při katedrále ve Wormsu (kolem 1270–1280); kapitulní síň cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě (okolo 1275–1285); otevřená krypta pod presbytářem kostela sv. Štěpána v Breisach (krátce před 1292); krypta kostela Panny Marie v Mostě (asi 1305–1325); tzv. *Briefkapelle* při chrámu Panny Marie v Lübecku (kolem 1310–1315); kaple v domě rodu Auerů v Řezně z doby kolem roku 1320 (jistě před 1334); kapitulní síň cisterciáckého kláštera v Maulbronnu ve Švábsku (obvodové zdivo kolem 1273, obkročná klenba patrně až kolem 1320–1330); impozantní kapitulní sál, tzv. *Großer Remter*, hlavního hradu řádu německých rytířů v Malborku (asi 1332–1337); letní refektář cisterciáckého kláštera v Bebenhausenu (kolem 1335); krypta pod presbytářem minoritského kostela v Nowe nad Vislou (obvodové zdivo kolem 1313, zaklenutí na střední osmiboký pilíř asi až v době kolem 1333–1345); kapitulní síň cisterciáckého kláštera v Eberbachu v Hesensku (okolo 1345); krypta pod presbytářem kostela sv. Ondřeje v Lienz v Tyrolsku (okolo 1350); kapitulní síň v cisterciáckém klášteře Łąd ve Velkopolsku (po polovině 14. století); bývalá předsň benediktinského kláštera v Kastlu v Horní Falci (asi kolem 1359–1375); krypta pod závěrem presbytáře kostela sv. Stanislava a Václava ve Svidnici ve Slezsku (krátce po polovině 14. století). K svidnické kryptě s válcovým pilířem v centru nověji ADAMSKI, Jakub: *Gotycka architektura sakralna na Śląsku w latach 1200–1420. Główne kierunki rozwoju*. Kraków 2017, s. 510–511; ADAMSKI, Jakub: *Böhmische Einflüsse in der schlesischen Kirchenbaukunst des mittleren 14. Jahrhunderts. Der Fall Schweidnitz und Striegau*. Umění 65, 2017, č. 4, s. 330–346. K centrálním dispozicím krypt souhrnně GÖTZ, Wolfgang: *Zentralbau und Zentralbautendenz in der gotischen Architektur*. Berlin 1968, s. 236–252.

53 K tomu nověji třeba KUNKEL, Robert: *Jednospodporowe średniowieczne kapitulne klasztorne w Polsce – funkcja i symbolika*. In: Lenda medii aevi. Średniowieczne zabytki dawnego opactwa w Łądzie – nowe odkrycia najnowsze badania. Nowiński, Janusz – Mrozowski, Przemysław (edd.). Łomianki – Łąd – Poznań – Warszawa 2015, s. 32–40.

důvodů byly takové útvary s oblibou užívány pro sakristie a klášterní kapitulní síně, jak to zaznamenal už Villardův skicář a jak to známe např. z Wormsu nebo z Vyššího Brodu.⁵⁴ Již ve zmíněných kryptách, sakristiích a kapitulních síních z druhé poloviny 13. až poloviny 14. století potom můžeme sledovat i souběžný trend zjednodušování ústřední podpory. Původní svazkové pilíře obklopené dřívky přípor s věncem hlavic v nasazení klenby (Kouřim, Worms, Vyšší Brod) od závěru 13. století stále častěji alternovaly hladké válcové či mnohoboké pilíře bez hlavic, do jejichž tělesa se bez konzol nořily paty klenebních žeber (Breisach, Most, sakristie minoritského kláštera v Řezně, sakristie minoritského kostela v Levoči, Lienz).⁵⁵ Pokud hlavice pilířů zůstaly, nabyly občas jen oprostěných geometrických forem (Nowe,⁵⁶ Levoča, kapitulní síň kláštera minoritů).⁵⁷

Formálně i geograficky bližší a pro Krnov důležitější byly kapitulní síně na pravoúhlém půdorysu s klenbami opřeny do polygonálních podpor a doplněnými

54 K Wormsu např. WÖRNER, Ernst: *Kunstdenkmäler im Grossherzogthum Hessen. Provinz Rheinhessen. Kreis Worms*. Kunstdenkmäler im Grossherzogthum Hessen. Inventarisierung und beschreibende Darstellung der Werke der Architektur, Plastik, Malerei und des Kunstgewerbes bis zum Schluss des XVIII. Jahrhunderts. Darmstadt 1887, s. 181–182; NUSSBAUM – LEPSKY: *Das gotische Gewölbe*, s. 225–226; K Vyššímu Brodu třeba MENCL: *Podunajská reforma*, s. 318–320; PRIX, Dalibor: *Vyšší Brod a Naumburg*. In: Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Kniha k počtu PhDr. Anežky Merhautové, DrSc. Studničková, Milada (ed.), Praha 2010, s. 268–283.

55 K Breisachu nověji třeba BREHM, Anne-Christine: *Baumeister und Baugeschichte des Breisacher Münsters*. Unser Münster. Sonderheft 47. Neues zur Baugeschichte des Breisacher Münsters. Breisach 2012, s. 2–23. K Mostu např. RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada: *Gotická krypta v Mostě*. Umění 4, 1956, s. 62–63; K Řeznu např. SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 87 a obr. 66 na s. 86. K Levoči např. ŽÁRY, Juraj: *Dvojloďové kostoly na Spiši*. Bratislava 1986, s. 33–34. S levočskou architekturou patrně souviselo i zaklenutí lodi kostela sv. Mikuláše v Lendaku na Spiši asi v letech 1320–1330 na oktogonální pilíř s okosenou patkou. K Lienz např. LEMPER, Ernst-Heinz: *St. Georg in Görlitz und die Krypten im Südostraum der Spätgotik*. In: Festschrift Johannes Jahn zum 22. November 1957. Hanisch, Anneliese (ed.), Leipzig 1958, s. 145–150; FINGERNAGEL-GRÜLL, Martha: *Stadtpfarrkirche St. Andra mit Friedhof*. In: Bezirkshauptstadt Lienz und Lienzer Talboden. Österreichische Kunsttopographie 57. Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Lienz. 1. Fingernagel-Grüll, Martha a kol. (edd.), Horn 2007, s. 3–57; ADAMSKI, Jakub: *Pierwotne funkcje kaplicy świętej Anny w Malborku a kontekst założenia dwukondygnacyjnych w średniowiecznej architekturze sakralnej*. In: Kaplica św. Anny. Dzieje, wyposażenie i konserwacja. Hochleitner, Janusz – Mierzwiński, Mariusz (edd.), Malbork 2016, s. 19 a obr. 15 na s. 20.

56 HEISE, Johannes: *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Kreise Marienwerder (westlich der Weisel), Schwetz, Konitz, Schlochau, Tuchel, Flatow und Dt. Krone*. Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen. IV. Danzig 1887, s. 330, 333–334; FRAZIK: *Zagadnienie sklepień*, s. 63–64, 79; NUSSBAUM – LEPSKY: *Das gotische Gewölbe*, s. 366, pozn. 814.

57 Např. BUREŠ, Jaroslav: *Postup stavby minoritského kostela v Levoči*. Ars 1, 1967, č. 2, s. 152–158; ŽÁRY: *Dvojloďové kostoly*, s. 31–40; POMFYOVÁ, Bibiana: *Levoča, bývalý Minoritský kláštor, Rím. kat. kostol sv. Ladislava*. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Buran, Dušan a kol. (edd.), Bratislava 2003, s. 628–629; POMFYOVÁ: *Stredoveká architektúra*, s. 104–107; URBANOVÁ, Norma: *Starý kláštor minoritov v Levoči – novšie poznatky o jeho stavebnom vývoji*. In: Najnovšie poznatky z výskumov stredovekých pamiatok na Gotickej ceste II. Zborník Gotická cesta 2/2016. Kalinová, Michaela (ed.), Rožňava – Bratislava 2018, s. 127–144.

v sestavě křížových kleneb alespoň proti vchodu nebo naopak osovému oknu klenbním polem s trojpraprskem žeber,⁵⁸ známé z některých mendikantských klášterů. Tyto klenební kompozice měly předstupně již po polovině 13. století v sakristii katedrály St.-Julien v Le Mans (po 1254) a ve zbořeném kapli, přistavěné kdysi k infirmariu v cisterciáckém klášteře v Ourscamp (asi 1260–1270),⁵⁹ ale jejich přímá spojitost se středoevropskými příklady je pochybná. Schéma spíše zprostředkovaly nějaké náčrty zhruba obdobné skicari Villarda de Honnecourt. K nejstarším příkladům patří kapitulní síň kláštera augustiniánů eremitů sv. Tomáše v Praze asi z let 1336–1339 se dvěma osmibokými pilíři⁶⁰ a zaniklou klenbou, která se v ose žebrovým trojpraprskem vyhýbala vchodu z ambitu.⁶¹ Podobná kompozice, ale provedená formálně odlišně, byla kolem roku 1340 užita také v kapitulní síni benediktinského kláštera na Sázavě.⁶² Později kolem poloviny a po polovině 14. století se rozšířila i v lodích

menších kolegiálních, městských nebo venkovských kostelů,⁶³ kde zůstala oblíbená až do počátku 16. století.⁶⁴

U nich Klára Benešová ovšem odvodila kompozici interiérového řešení lodí s centrálním pilířem a obkročnou klenbou od kapitulních síní českých klášterů.⁶⁵ Mezi nimi připomněla i kapitulum a zároveň tzv. kapli soukeníků v minoritském klášteře v Jindřichově Hradci, asi z let 1375–1380.⁶⁶ Ta svým uspořádáním tvořila analogii k přibližně soudobé kapitulní síni minoritského kláštera v Plzni z doby krátce před rokem 1380, avšak přestavěné asi v roce 1460.⁶⁷ Patrně z let 1390–1400 pochází také bohatá obkročná klenba v kapitulní síni kláštera minoritů v Žitavě, sklenutá na osmiboký pilíř s pásovou hlavicí. Snad o málo starší (okolo 1385–1390) byla i podobně sklenutá sousední sakristie při presbytáři kostela sv. Petra, Pavla

58 MENCL: *České středověké klenby*, s. 73, 76.

59 Upozornil na ni FRAZIK: *Zagadnienie sklepień*, s. 74–75; dále nověji např. BONNARD, Jean-Yves: *La chapelle d'Ourscamp ou Salle des Morts*. Ourscamp 2003; VICTOIR, Géraldine: *La polychromie de l'ancienne infirmerie d'Ourscamp (Oise)*. In: Muurschilderkunst, Wandmalerei, Peinture Murale. In honour of Walter Schudel. Gentse Bijdragen tot de Interieurgeschiedenis. Interior History 38/2012–2013. Bergmans, Anna – Hans-Collas, Ilona (edd.), Leuven 2015, s. 29, 33.

60 Nejasnými zůstává několik dalších objektů, vesměs zaniklých nebo podstatně přestavěných: loď kostela sv. Mikuláše v Brně, kde ovšem nevíme, jak a zda vůbec byla sklenuta, nověji např. MERTA, David – PEŠKA, Marek – SADÍLEK, Jaroslav – URBÁNKOVÁ, Kateřina: *Kostel sv. Mikuláše na Dolním trhu v Brně*. Brno v minulosti a dnes 15. Brno 2001, s. 107–132. Srov. FISCHEROVÁ, Klára: *Francouzští mistři a architektura první poloviny 14. století v českých zemích*. Praha 1974. Nepublikovaná disertační práce, Katedra dějin umění, Filozofická fakulta University Karlovy v Praze, s. 178–179; BENEŠOVSKÁ, Klára: *Hlava druhá. 1310–1420*. In: Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Architektura. Kratochvíl, Petr (ed.), Litomyšl – Praha 2009, s. 204 a hypoteticky rekonstruovaný půdorys na s. 203. Na prověření už půlstoletí čeká i poznámka Václava Mencla o obkročném poli v klenbách síně v klášteře benediktinek v Teplicích, autorem kladené již do doby kolem roku 1340; MENCL: *České středověké klenby*, s. 64.

61 Např. FISCHEROVÁ: *Francouzští mistři*, s. 182–183; ČIHÁKOVÁ, Jarmila: *Ke stavebním dějinám kláštera augustiniánů eremitů u kostela sv. Tomáše v Praze*. Průzkumy památek 19, 2012, č. 2, s. 176–185; KOVÁŘ, Miroslav: *Předběžná zpráva o nových nálezech v klášteře augustiniánů eremitů u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně (příspěvek k poznání jeho stavebního vývoje ve středověku)*. Forum Urbes Medii Aevi VII/1. Kláštery ve středověkých městech střední Evropy. Měřinský, Zdeněk (ed.), Brno 2013, s. 118–135; souhrnně třeba VLČEK, Pavel – VANČURA, Václav – ŠRONĚK, Michal – CHLÍBEC, Jan – ČIHÁKOVÁ, Jarmila: *čp. 28/III. Klášter augustiniánů poustevníků*. In: Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Vlček, Pavel a kol. (edd.), Praha 1999, s. 166–169. Dnešní klenby jsou až renesanční, napodobují však starší gotický rozvrh a na pilířích jsou dosud patrné odtesané výběhy původních klenebních žeber.

62 Např. POCHE, Emanuel: *Stavba kláštera sázavského v době gotické. (Věnováno památce ř prof. dra Vojtěcha Birnbauma.)*. Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze 42. Praha 1934, č. 3, s. 97–120; MENCL: *Česká architektura*, s. 52–55; BENEŠOVSKÁ, Klára: *Slohové souvislosti vrcholně gotické přestavby Sázavského kláštera (1315–1420)*. Historia Monastica. I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“. Colloquia mediaevalia Pragensia 3. Foltýn, Dušan – Charvátová, Kateřina – Sommer, Petr (edd.), Praha 2005, s. 168–171.

63 Tématu v architektuře Slezska věnoval pozornost MAŁACHOWICZ, Edmund: *Średniowieczne budowle jednofilarowe na Śląsku*. Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej 7. Monografie 6. Wrocław 1973; pro Malopolsko např. GRZYBKOWSKI, Andrzej: *Gotycka architektura murowana w Polsce*. Warszawa 2014, s. 114–116; v Čechách a na Moravě – kromě MENCL: *České středověké klenby*, s. 63–65, 70–73, 76, 80–81 – třeba BENEŠOVSKÁ: *Hlava druhá*, s. 200–201, 203–206, 207–211, 215–216. Ke známějším příkladům náleží v Čechách kostely v Loučimi (kolem 1345–1355, obkročná klenba provedena asi až v pozdním 14. století); v Praze na Novém Městě kostel Panny Marie na Trávníčku (po 1360, klenba rekonstruována kolem roku 1480); kaple sv. Mikuláše při klášteře minoritů v Jindřichově Hradci (asi 1365–1369); v Poleni (asi kolem 1380); Vetlé (okolo 1383–1387); v Žitavě v Záhvozdu kostel sv. Kříže (údajně svěcen 1410); v Kuněticích (konec 15. století) a další; ve Vratislavi ve Slezsku např. zaniklý kostel sv. Anežky (snad kolem 1340–1350); později loď kostela sv. Petra a Pavla (druhá čtvrtina 15. století); v Malopolsku v Kurzelowě (1342–1350); v Krakově na Wawelu u kostela sv. Michaela (kolem 1355) a možná i u kostelů sv. Jiří, Panny Marie Egyptské a sv. Jiljí (srov. GORAS, Magdalena: *Zaginione gotyckie kościoły Krakowa*. Kraków 2003, s. 90–116; GRZYBKOWSKI: *Gotycka architektura*, s. 114–115); dále po polovině 14. století Lublin, hradní kaple; Skotniky; Chybiice; Strozyska a další; po roce 1400 v Krakově v kostele sv. Kříže atd.; k početným příkladům ze Spiše v tehdejších Horních Uhrách např. KOTRBA, Viktor: *Dvoulodní gotické kostely na Spiši. Příspěvek k poznání díla svatojakubské huti v Levoči*. Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok V, 1969, s. 306–329; ŽÁRY: *Dvojloďové kostoly*; POMFYOVÁ, Bibiana: *Vrcholnegotická architektúra na Spiši*. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Buran, Dušan a kol. (edd.), Bratislava 2003, s. 97–109.

64 Např. v Puncově na Těšínsku z doby kolem roku 1518.

65 BENEŠOVSKÁ: *Hlava druhá*, s. 208.

66 Např. MUK, Jan: *Klenba kapitulní síně minoritů v Jindřichově Hradci*. Umění 10, 1962, č. 6, s. 616–617; SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 106, 361–362, kapitulní síň datovala „um 1375 gebauten Raum“; k archeologickým zjištěním zběžně BŘICHÁČEK, Pavel: *Svědeckví archeologie*. In: Jindřichův Hradec 1293–1993. 700. výročí města Jindřichova Hradce. Hradecký, Adolf (ed.), České Budějovice 1992, s. 46.

67 MENCL: *Česká architektura*, s. 100–101; LÍBAL, Dobroslav: *Církevní architektura Plzeňska. Katalog. Plzeň. Kostel Nanebevzetí P. Marie s klášterem františkánů*. In: Gotika v západních Čechách (1230–1530). K 700. výročí založení města Plzně. Fajt, Jiří (ed.), Praha 1995, s. 331–338; SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 365–370, též s. 105–106 a obr. 98; mnoho nenapověděl ani archeologický výzkum z roku 1972, FRÝDA, František: *Plzeň, okr. Plzeň-město*. Výzkumy v Čechách 1973, 1975, s. 114–115.

a Michaela.⁶⁸ Její elegantní štíhlá hrušková žebra nese štíhlý osmiboký pilíř, do něhož se patky žebor hladce noří⁶⁹ podobně jako v Krnově.

Většina zmíněných příkladů užití obkročných kleneb se střední polygonální podporou, zvláště v kapitulních síních nebo sakristiích minoritských klášterů,⁷⁰ pochází až z druhé poloviny 14. století. Dokládají sice stoupající oblibu těchto malebných konstrukcí, ale s ohledem na pozdní dobu výstavby nepatřily ke zdrojům inspirace utváření interiérů východního křídla minoritského kláštera v Krnově. Jeho projekt se zrodil už krátce před polovinou či kolem poloviny 14. století, asi v intervalu let 1340–1353. Význam krnovské kapitulní síně vybudované před rokem 1355 – ať již s pravidelnou obkročnou klenbou s hvězdoým obrazcem tvořeným osmi trojprsky žebor, anebo „jen“ s obkročným polem v sestavě křížových kleneb – spočíval v tom, že patrně napomáhala šíření těchto tvarově strohých, architektonicky přitom působivých prostor nejen v mendikantském prostředí. I když časově jí předcházely klenby kapitulních síní v pražském malostranském klášteře augustiniánů-poustevníků u sv. Tomáše, případně bohatší klenba kapitulní síně cisterciáckého kláštera v Eberbachu, anonymní stavitel v Krnově tyto příklady transformoval, stejně jako podněty z dalších podobně rozvržených objektů (např. kaple rodu Auerů v Řezně). Platí to zejména o pootočení pilíře, který byl v Krnově nasměrován nikoliv plochou svých boků, ale hranami k osám stěn čtvercového sálu, což vedlo k posunutí výběhů žebor na hrany pilíře.⁷¹ Usuzu-

Obr. 20: Litomyšl, bývalý klášter augustiniánů-eremitů, sakristie, po 1360 až 1364, centrální oktogonální pilíř s výběhy klenebních žebor na hranách dříku. © foto Dalibor Prix, 2018

68 SILBERER: *Domus fratrum minorum*, s. 319, 320; dále např. ROSNER, Ulrich: *Zur Baugeschichte und denkmalpfegeerischen Wiederherstellung des ehemaligen Franziskanerklosters in Zittau*. In: Welt – Macht – Geist. Das Haus Habsburg und Oberlausitz 1526–1635. Bahlcke, Joachim – Dudek, Volker (edd.), Zittau 2002, s. 189–200; do doby kolem roku 1400 východní křídlo datovali UNTERMANN, Matthias – SILBERER, Leonie: *Die Kirchenbauten bis 1400*. In: Kunst. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Geschichte der Sächsischen Franziskanerprovinz von der Gründung bis zum Anfang des 21. Jahrhunderts. 5. Pieper, Roland (ed.), Paderborn 2012, s. 200, 214.

69 Např. GURLITT: *Beschreibenden Darstellungen*, s. 181; BINDING, Günther: *Die Franziskaner-Baukunst im Deutschen Sprachgebiet*. In: 800 Jahre Franz von Assisi. Franziskanische Kunst und Kultur des Mittelalters. Katalog der Ausstellung Krems-Stein, Minoritenkirche 15. Mai – 17. Oktober 1982. Wien 1982, s. 436, 437 a obr. 39 na s. 446; WAŚ, Gabriela: *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnołużyckich XIII–XVI wieku*. Acta Universitatis Wratislaviensis 2222. Historia 142. 2000, s. 36–40; SILBERER: *Domus fratrum minorum*, obr. 77 na s. 91, s. 318–322; srov. analytický plán č. 12 na s. 50.

70 Např. v Szécsény v Maďarsku, kde sakristie při presbytáři kláštera minoritů byla obkročnou klenbou na střední polygonální pilíř sklenuta asi v letech 1365–1375; DÜMMERLING, Ödön: *A Ferenc-rend középkori csúcsíves stíllú építészeti emlékei Magyarországon. I. Ferencesek*. Technika 9–10, 1941, s. 14–15 a obr. 23; ENTZ, Géza: *Die Baukunst der Bettelorden im mittelalterlichen Ungarn*. In: Évolution générale et développements régionaux en histoire de l'art. Actes du XXIIe congrès international d'histoire de l'art Budapest 1969. I. Budapest 1972, s. 490; ENTZ, Géza: *Gotische Baukunst in Ungarn*. Budapest 1976, s. 12–13, 211; MAROSI, Ernő: *Franziskanische Architektur in Ungarn*. In: 800 Jahre Franz von Assisi. Franziskanische Kunst und Kultur des Mittelalters. Katalog der Ausstellung Krems-Stein, Minoritenkirche 15. Mai – 17. Oktober 1982. Gründler, Johannes (ed.), Wien 1982, s. 467.

71 K motivu známému ze sálu hradu na Wawelu v Krakově už z doby po roce 1307 v širších souvislostech např. ŽÁRY: *Dvojlodové kostoly*, s. 83.

jeme proto, že krnovská kapitulní síň se tím mohla podílet na podobě dílem obdobných, ale mladších řešení, např. sakristie kláštera augustiniánů-eremitů v Litomyšli. [obr. 20] V okruhu samotného řádu menších bratří se jednalo o nejstarší prozatím známý příklad,⁷² který asi sehrál jistou úlohu při rozhodování o uspořádání kapitulních síní v Jindřichově Hradci, Plzni a dalších, ačkoliv jejich prvotní podoby z počátku poslední čtvrtiny 14. století byly v provedení architektonických detailů podmíněny jinými, hlavně soudobými českými formálními souvislostmi. Naopak, nikoliv kompozice prostoru a klenby, ale střídme tvarové pojednání kapituláře v Krnově asi patřilo k důležitým inspiracím pro formování projektu přestavby kapitulní síně minoritského kláštera v Opavě (asi kolem 1375–1385), kde obdélný sál se starším obvodovým zdívkem z třetí čtvrtiny 13. století byl zaklenut na tři pilíře sice s válcovým dříkem, ale s vysokými polygonálními sokly a s přímým zabíháním obdobných klínových, na bocích vyžlabených žebor.

•••

72 Srov. SCHENKLUHN: *Architektur der Bettelorden*, passim; SILBERER: *Domus fratrum minorum*, passim.

Ziemia karniowska w domenie Przemyślidów opawsko-raciborskich w XIV–XV w.

Jerzy Sperka

Ziemia karniowska wchodząca w skład późniejszego księstwa opawskiego po raz pierwszy przeszła w ręce bocznej linii Przemyślidów najpewniej w 1269 r., kiedy król Przemysław Ottokar II wydzielił swemu nieślubnemu synowi Mikołajowi I osobne władztwo. Jednak po bitwie pod Suchymi Krutami (1278), w której król zginął, a Mikołaj dostał się do niewoli, sytuacja się zmieniła. Prawa do Opawszczyzny, po powrocie Mikołaja w 1281 r., zostały podważone przez królową wdowę Kunegundę. Ostatecznie król Wacław II, brat przyrodni Mikołaja, oddał mu księstwo opawskie w 1286 r., ale tylko na 3 lata, a później przejął tam osobiste rządy. Po śmierci Wacława III (zm. 1306), Mikołaj bez sukcesu próbował utrzymać księstwo. W dodatku w 1308 r. ziemia opawska została oddana Bolesławowi III legnickiemu, jako zastaw za niewypłacony posąg jego żony Małgorzaty, siostry Wacława III. Co prawda, nowy król czeski Jan Luksemburski w 1311 r. wykupił ziemię – za 8000 grzywien, które otrzymał od Mikołaja I – ale nie oddał jej księciu. Kilka lat później Opawszczyzna wróciła jednak w ręce Przemyślidów, a szczęśliwcem okazał się syn Mikołaja I, Mikołaj II. Był to efekt trudnej sytuacji króla Jana Luksemburskiego, który zagrożony utratą tronu, po ugodzie z panami czeskimi w Domażlicach w kwietniu 1318 r., szukając sojuszników, zdecydował się na taki krok.¹ Król nadał ziemię opawską Mikołajowi II (i jego następcom) na

1 MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999, s. 25–26; WIHODA, Martin: *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*. Český časopis historický 99, 2001, č. 2, s. 209–230; KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno-Opava 2000, s. 452–464; PANER, Anna: *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*. Gdańsk 2004, s. 17; TAŻ: *Kochane dzieci z nieprawego łoża. Z życia rodzinnego Przemyślidów*. In: *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo*. W 700. rocznicę narodzin Karola IV

prawie lennym, jednocześnie podnosząc ją do rangi udzielnego księstwa. Dnia 3 lipca 1318 r. w Pradze książę złożył przysięgę wierności królowi, 19 lipca w Brnie, za jego zgodą, potwierdził szlachcie opawskiej wszystkie dotychczasowe prawa, a monarcha potwierdził to w 1323 r. Od tego momentu Mikołaj II mógł pełnoprawnie używać tytułu księcia Opawy lub księcia opawskiego (*dux Oppaviae* lub *dux Oppaviensis*), zaś Opawszczyznę zaczęto określać mianem księstwa opawskiego (*ducatus Oppaviensis*).²

Wchodząca w skład Opawszczyzny ziemia karniowska (zwana też później dystryktem, czyli okręgiem) pozostała – z niewielkimi przerwami – w rękach Przemysławów opawskich do początku XVI w., dłużej zatem niż sama Opawa, utracona przez nich jeszcze w latach 60-tych XV w. Książę Mikołaj II niewątpliwie dbał o ziemię karniowską, a jego łaski doświadczyły zwłaszcza miasta, Karniów (Jägerndorf, Krnov) i Bruntal (Freudenthal, Bruntál). W 1325 r. (16 czerwca) książę potwierdził im – oraz Opawie i Głubczycy – nie tylko posiadane przywileje, ale jednocześnie przyznał wyższe prawo sądownicze. Otrzymały one także status miast książęcych.³ Z panowaniem tego księcia historycy łączą też rozbudowę zamku w Karniowie.⁴ Natomiast dużym sukcesem tego władcy było przejęcie w 1337 r. za sprawą króla Jana Luksemburskiego księstwa raciborskiego, graniczącego od północnego-wschodu z księstwem opawskim, w tym z ziemią karniowską.⁵

Po śmierci Mikołaja II (zm. 1365), początkowo władzę w księstwie przejął jego najstarszy syn (i Anny raciborskiej) Jan I. Jednak w 1377 roku (między 18 a 21 kwietnia) doszło do podziału władztwa opawsko-raciborskiego. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, Jan I przejął całe księstwo raciborskie. Jeśli idzie o księstwo opawskie, to zostało ono początkowo podzielone – za pośrednictwem 8 szlachciców – w wyniku losowania na dwie części. Jan I i Mikołaj III otrzymali Karniów, Bruntal z zamkiem Fürstenwalde, Głubczyce, Zuckmantel (dziś Zlaté Hory), Neukirch (dziś Nowa Cerekwia) i zamek Edelštejn, natomiast Waclawowi i Przemkowi przypadła właściwa Opawszczyzna. Trzy dni później (21 kwietnia) kolejna komisja dokonała wydzielenia części dla Mikołaja III, który otrzymał Głubczyce i zamek Edelštejn.⁶ Mimo, że nie znamy takiego aktu w stosunku do Jana I, to poprzedni dokument daje podstawy do wniosku, że przypadł mu Karniów, Bruntal i zamek Fürstenwalde. Ziemie te książę połączył na trwałe z księstwem raciborskim.⁷

Jan I zmarł najpewniej w 1380 r., a jego faktycznym następcą został starszy syn Jan II Żelazny. Książę używał tytułatury księcia Opawy i Raciborza (*dux Oppavie et Rathiborie; herczug zu Troppaw und zu Ratibor, knyez Opawsky a Ratiborzky*), chociaż we współczesnych źródłach niedyplomatycznych – w korespondencji, kronikach, rachunkach – najczęściej określano go mianem księcia raciborskiego.⁸ Już wkrótce po objęciu rządów, mając trudną sytuację finansową, w tym długi do spłacenia po ojcu, a w związku z tym potrzebując gotówki, postanowił sprzedać okręg karniowski. Trzon okręgu stanowiło miasto Karniów z zamkiem Cvilín (Lobenstein) oraz miasto Bruntal z zamkiem Fürstenwalde (koło Vrbna pod Pradędem). Do transakcji doszło na przełomie 1384 i 1385 roku, a nabywcą był książę Władysław Opolczyk, od którego dopiero co odkupił sprzedany jeszcze przez ojca okręg pszczyński i mikołowski. Król Waclaw IV udzielił zgody na kontrakt 23 marca 1385 r.⁹ Najpewniej cztery lata później, w 1389 r., książę opolski, przy pośrednictwie margrabiego morawskiego Jodoka, postanowił jednak odsprzedać ziemię karniowską księciu raciborskiemu, a proponowana kwota wynosiła 29 000 grzywien groszy polskich. Nastąpiły jednak komplikacje, gdyż Jan raciborski nie dysponował tak dużą gotówką. Na przełomie stycznia i lutego 1390 r.

Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1316–1378. Mozejko, Beata – Paner Anna (edd.), Gdańsk 2018, s. 125–127; PRIX, Dalibor: *Opava vrcholného středověku*. In: Opava. Historie-kultura-lidé. Müller, Karel – Žáček, Rudolf (edd.), Praha 2006, s. 58–59.

- 2 *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter, Bd. 1–2*. GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), Leipzig 1881–1883 (dalej cyt. LBUS), Bd 2, s. 467–469, nr 9; *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dalej cyt. CDM), svazek 6. RITTER v. CHLUMECKY, Peter (ed.), Brünn 1854, s. 6, č. 136; *Regesten zur Geschichte des Herzog-thums Troppau (Archiv für österreichische Geschichte 45)*. KOPETZKY, Franz (ed.), Wien 1871 (dalej cyt: Regesty Kopetzky), nr 212, 213, 214; *Korunní archiv český: sbírka státních listin Koruny české z doby od r. 1306 do r. 1378*. JIREČEK, Hermenegild (ed.), Praha 1896, č. 28, 29, 30; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, III. 1311–1333*. EMLER, Joseph (ed.), Praga 1890, č. 454, 457; PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemysławów opawskich w XIV–XV wieku*. Katowice 2008, s. 24–25, 151; STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. Právně-historické studie 49, 2019, č. 1, s. 25–61. UHLÍŘ, Dušan a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*. Opava 2012, s. 335; PRIX: *Opava vrcholného středověku*, s. 58–59.
- 3 CDM, sv. 6, s. 396, č. 30; CDM, sv. 7. RITTER v. CHLUMECKY, Peter (ed.), Brünn 1858, s. 830, č. 231, s. 850–851, č. 250; Regesty Kopetzky, nr 232, 239; *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung zur schlesischen Rechte und Geschichte, Bd. 2*. BÖHME, Johann (ed.), Berlin 1771, s. 4–25, nr 2; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, sv. 3, č. 1119, 1878*; KAPRAS, Jan: *Opavské právní dějiny doby knížecí (Věstník Matice Opavské 1918)*. Opava 1918, s. 32; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 469; PRIX: *Opava vrcholného středověku*, s. 61; TENŽE: *První zlatý věk města*. In: Opava. Historie, kultura, lidé. Müller, Karel – Žáček, Rudolf a kol. (edd.), Praha 2006, s. 350.
- 4 CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenas artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 445; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 238–244.
- 5 DĄBROWSKI, Jan: *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*. In: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. 1*. Kutrzeba, Stanisław (ed.), Kraków 1933 (2013.), s. 424–426; MIKA, Norbert: *Przejście księstwa raciborskiego przez władcę opawskiego Mikołaja II*. In: Opava. Sborník

k dějinám města 2. Boženěk, Karel (ed.), Opava 2000, s. 11 i nast.; SPERKA, Jerzy: *Książęta i książęne raciborscy (1290/1291–1521)*. Kraków 2022, s. 63–64.

- 6 *Codex diplomaticus Silesiae* (dalej cyt. CDS), VI. Band. *Registrum St. Wenceslai*. WATTENBACH, Wilhelm – GRÜNHAGEN, Colmar (edd.), Breslau 1865, s. 195–201, nr 14–16; Regesty Kopetzky, nr 384; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 509; ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno-Opava 2005, s. 55–60. Książęta Jana I i Mikołaja reprezentowali: Benesz z Kravař, Mikołaj z Malenovic, Otton Stosch i Alesz z Heraltic, natomiast książęta Waclawa i Przemka reprezentowali Dzierśław z Kravař pan na Fulneku, Henryk z Füllsteinu, Witek z Witenstat i Bohuš z Drahotuš – TAMŽE. UHLÍŘ, Dušan a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*. Opava 2012, s. 335; PRIX: *Opava vrcholného středověku*, s. 66–71.
- 7 SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 91.
- 8 TAMŽE, s. 125–128.
- 9 CDS, Bd. 6, s. 15, nr 69.

doszło w Kietrzu do spotkania Władysława Opolczyka z Janem Żelaznym oraz Ściborem z Cimburka, reprezentującym margrabiego Jodoka. Tam ustalono, że księciu raciborskiemu zostanie odstąpiony tylko Bruntal za 10 950 grzywien. Natomiast Karniów książę opolski postanowił sprzedać margrabiemu Jodokowi za 11 200 kop groszy praskich. Należność miano wypłacać w określonych ratach, a transakcję sfinalizowano 28 lutego 1390 r., zaznaczając w akcie, że połowa zamku Cvilín znajduje się w zastawie za 500 grzywien groszy polskich.¹⁰ Margrabia Jodok uzyskał wtedy także zwierzchnictwo nad Baworowem (dziś Baborów), własnością dominikanek raciborskich.¹¹

Jednak sprzedaż Karniowa przez Władysława Opolczyka Jodokowi, która nastąpiła bez zgody króla Wacława IV, spowodowała niemałe reperkusje, wpisując się w konsekwencje przejścia księcia opolskiego na stronę margrabiego Jodoka, w konflikcie tegoż z bratem Prokopem i królem Wacławem IV. Jak podaje Jan Długosz, król czeski „zapalał wielką nienawiścią i gniewem do Władysława i pozostałych książąt opolskich” posłał margrabiego Prokopa i książąt opawskich, Mikołaja i Wilhelma, celem spustoszenia ziemi opolskiej. Wojska sprzymierzonych miały dokonać tego jesienią 1390 r.¹² Informację o wyprawie potwierdza niezależnie, ale bez podania szczegółów, nieznaną do niedawna, drugi rękopis *Kroniki książąt polskich*¹³ Długosz jednak nic nie wspomina, aby w sprawie uczestniczyli książęta raciborscy (w grę wchodziłby tylko Jan Żelazny, gdyż Mikołaj IV był zbyt młody), chociaż to oni mogliby poczuć się oszukani transakcją, a hipotetyczny udział księcia Jana Żelaznego wpisywałyby się w jego sojusze polityczne. Niewykluczone jednak, że dziejopis pomylił uczestników,

o czym świadczy fakt, że z wymienionych przez niego książąt opawskich możliwy jest udział tylko Mikołaja III głubczyckiego, Wilhelm bowiem żył w kolejnym pokoleniu (ok. 1405–1452).¹⁴

Wspomniana wyprawa nie zmieniła jednak statusu Karniowa, który został w posiadaniu margrabiego Jodoka. Natomiast w rękach książąt raciborskich z pozostałej części ziemi karniowskiej ostał się tylko Bruntal z przynależnościami. Jednak w 1405 r. (1 października) okręg ten został podzielony między braci, Jana Żelaznego i Mikołaja IV, co spowodowane było usamodzielnieniem się młodszego z nich. Z dokumentu wystawionego wtedy przez rajców bruntalskich dowiadujemy się, że miasto zostało rozgraniczone wzdłuż drogi biegnącej z Karniowa do Kuczendorfu. Janowi II przypadła część wschodnia miasta wraz z wsią Kuczendorf (Kočov), Mestendorf (Mezina) i Spillenberga (Spillendorf, Oborná), natomiast młodszy Mikołaj otrzymał część zachodnią wraz z Wiltgrube (Wildgrub, Václavov u Bruntálu), Aldinstat (Staré Město), Dytreichsdorf (Dětrichovice), Marquardesdorf (Markvartice) i Heynczendorf. Wspólne zostało natomiast prawo patronatu w kościele parafialnym w Bruntalu i w kaplicy NMP w Starym Mieście (Staré Město u Bruntálu) oraz wójtostwo w Bruntalu. Wspólny też miał być zamek Fürstenwalde, który trzymany miał być na zmianę, przez rok. Ten z książąt, który aktualnie zamek posiadał miał łożyć 24 grzywny na jego utrzymanie, w tym na 8-osobową załogę.¹⁵ Podział przetrwał zaledwie dwa lata, ponieważ w 1407 r. zmarł Mikołaj i kontrola nad całym okręgiem wróciła w ręce Jana Żelaznego.¹⁶

Jeśli chodzi o pozostałą część okręgu karniowskiego z Karniowem, to po bezpamiętnej śmierci Jodoka morawskiego w 1411 r. (18 stycznia), włączona została do domeny królewskiej. W okresie „królewskim” Karniów uzyskał od Zygmunta Luksemburskiego 20 stycznia 1420 r. potwierdzenie swoich przywilejów, ale także taki przywilej – potwierdzenie praw i przywilejów – otrzymały 28 stycznia tego roku dominikanki raciborskie, będące właścicielkami dóbr baworowskich z miastem Baworowem. Na obydwu dokumentach świadkował Jan Żelazny raciborski znajdujący się wtedy w otoczeniu monarchy we Wrocławiu.¹⁷ Jednak już rok później, 23 kwietnia 1421 r., Zygmunt Luksemburski sprzedał miasto Karniów z przynależnościami księciu Ludwikowi brzeskiemu za 55 tysięcy guldenów reńskich.¹⁸ Po kilku miesiącach władca

10 LBUS, Bd. 2, s. 495–496, nr 30; ŠTĚPÁN, Václav: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno 2002, s. 212, 291; SPERKA, Jerzy: *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2016₂, s. 214–215.

11 O zwierzchnictwie Jodoka nad Baworowem świadczy jego dokument z 1402 r. (16 marca), którym zatwierdzał fundację altarii w tamtejszym kościele dokonaną przez dominikanki raciborskie, Agnieszkę, córkę księcia Mikołaja II opawskiego, jego wnuczkę, Annę Mazowiecką i Wacława proboszcza baworowskiego – CDS, II. *Band. Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicanerinnen in der Stadt Ratibor*. WATTENBACH, Wilhelm (ed.), Breslau 1859, s. 184, nr 77.

12 *Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae* (dalej cyt. *Annales*). Lib. 10. GAWĘDA, Stanisław – TURKOWSKA, Danuta – PERZANOWSKI, Zbigniew (edd.), Varsaviae 1985, s. 186; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, (dalej cyt. *Roczniki*), ks. 10. Warszawa 1981, s. 243; DĄBROWSKI: *Dzieje polityczne Śląska latach 1290–1402*, s. 557; MEZNIK: *Lucemburská Morava*, s. 252; SPERKA: *Władysław książę opolski*, s. 154–156). Nie wszyscy historycy przyjmują jesienny termin wyprawy, V. Štěpán (*Moravský markrabě Jošt*, s. 295) starał się przekonać, że miała ona miejsce między 24 marca a 22 kwietnia 1390 r.; polemicznie do tej hipotezy – zob. SPERKA: *Władysław książę opolski*, s. 154–156.

13 MROZOWICZ, Wojciech: *Władysław Opolczyk w historiografii średniowiecznej*. In: Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci. Pobóg-Lenartowicz, Anna (ed.), Opole 2001, s. 19–20; TENŻE: „*Kronika książąt polskich*” i inne średniowieczne Silesiaca w rękopisie Biblioteki Narodowej w Pradze (XXIII G 27). In: *Viae historicae*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Goliński, Mateusz – Rosik, Stanisław (edd.), Wrocław 2001, s. 52.

14 SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 135. Na temat genealogii uczestników zob. STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021, s. 51–53 (Mikuláš III.), 82–86 (Vilém I.).

15 CDS, Bd. 2, s. 48–50, nr 49 (błędny regest: *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*. STELMACH, Roman (ed.), Wrocław-Racibórz 2014, nr 5893 i WELTZEL, Augustin: *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*. Żory 1997, s. 40); KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 151.

16 SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 136–137, 176; STARÝ, M.: *Opavští Přemyslovci* 2021, s. 69 (17. Mikuláš IV.).

17 *Regesta Imperii, Bd. 11. Die Urkunden Kaiser Sigmunds 1410–1437*. BÖHMER, Johann – ALTMANN, Wilhelm (edd.), Innsbruck 1896, nr 3973, 4008, 4040; CDS, Bd. 2, s. 185–186, nr 79.

18 LBUS, Bd. 2, s. 500–502, nr 36.

zmienił zdanie i 15 marca 1422 r. – zapewne jako rekompensatę za twarde stanowisko Jana Żelaznego w sprawie posłów husyckich zmierzających do księcia litewskiego Witolda, a zatrzymanych w Raciborzu we wrześniu 1421 r. – nadał mu w lenno ziemię karniowską.¹⁹ W konsekwencji tej donacji książę raciborski odkupił to terytorium od Ludwika brzeskiego za 8884 kop groszy czeskich, co ten potwierdził 16 października tego roku.²⁰ Natomiast już miesiąc wcześniej, 20 września 1422 r., Jan Żelazny przyjął hołd od stanów ziemi karniowskiej, jednocześnie potwierdzając szlachcie wszystkie prawa i przywileje. Wystawiając stosowny dokument użył tytułatury poszerzonej o Karniów (*Herczog zu Troppaw zu Ratibor und zu Jegirdorff*), podkreślając tym samym nie tylko prawa do tego terytorium, ale także jego znaczenie we władztwie książęcym.²¹ Po odkupieniu Karniowa książę zaakceptował urzędującego jeszcze z nominacji królewskiej tamtejszego starostę Mikołaja Zedlitzę z Olśanki oraz komornika ziemskiego Burcharda Stoscha z Dzierzkowic.²² Najpewniej tuż przed przejęciem Karniowa Jan Żelazny kupił jeszcze w 1421 r. od Štěpána młodszego z Vartnova, może nawet to wymusiwszy, leżący nieopodal zamek Vartnov z przynależnym kluczem wsi.²³ Tym sposobem po 37 latach ziemia karniowska w całości znalazła się ponownie w rękach książąt raciborskich.

Po śmierci Jana Żelaznego w 1424 r. (12 sierpnia) władzę w księstwie sprawowała najpierw jako regentka jego żona Helena, a później rządili wspólnie synowie Jana i Heleny, Mikołaj i Waclaw. W tym czasie – jak podaje *Kronika raciborska* – Mikołaj zajął siłą dobra baworowskie (miasto i 7 wsi) należące do dominikanek raciborskich. Skutkowało to długoletnim konfliktem o te włości, które w całości w ręce dominikanek wróciły dopiero w 1495 r.²⁴ W tym czasie dochody z bogatego Karniowa dawały już książętom raciborskim spore możliwości pozyskiwania gotówki. Przykładowo w lutym 1433 r. Mikołaj V i Waclaw II sprzedali za 200 grzywien czynsz roczny z Kar-

niowa w wysokości 20 grzywien groszy czeskich mieszczce krakowskiej Agnieszce, żonie Jana Kultetherberga i księdzu Janowi, byłemu kaznodziei w Żorach.²⁵

Rządy regencyjne księżnej Heleny i początek rządów jej syna Mikołaja przypadły na apogeum wojen husyckich w Czechach. Na szczęście ziemia karniowska nie ucierpiała zbyt od husytów, chociaż samo miasto pełniło w tym czasie ważną rolę militarną. W 1427 r. (8 września) księżna Helena, która uczestniczyła w kolejnym zjeździe książąt śląskich obradującym pod przywództwem Przemka opawskiego, zobowiązała się nie tylko do wzajemnej pomocy w razie ataku husytów, ale także – w ramach ustalonych wtedy kontyngentów – do utrzymywania przez książąt raciborskich w Karniowie 50 jeźdźców przez 3 miesiące.²⁶ W marcu 1430 r., kiedy husyci uderzyli na domeny książąt oleśnickich na Górnym Śląsku, przeszli koło Karniowa pustosząc okoliczne wsie, podobnie jak koło Raciborza, gdzie zniszczyli 7 wsi należących do księżnej Heleny. Z kolei trzy lata później, w końcu maja 1433 r., wojska husyckie powracając z wyprawy na Spisz zatrzymały się pod Karniowem, ale nie spowodowały tam większych zniszczeń (wcześniej jednak, w drodze na Spisz, zdobyły Rybnik, ale nie udało im się opanować Żor i Pszczyny).²⁷

Wspólne rządy Mikołaja i Waclawa zakończyły się 15 października 1437 r., kiedy doszło do podziału księstwa raciborskiego. Przeprowadzono go za pośrednictwem 9 rycerzy (Hanusza Kosierza z Životic, Bielika Kornicza z Bogumina, Pawła z Zátora, Piotra z Chuchelnej starosty karniowskiego, Jaśka Rubena z Rakowa starosty raciborskiego, Pawła z Lichnova, Mikołaja z Leszczyn, Hanusza Klemę z Ligoty i Janka z Białej) reprezentujących ziemię raciborską, karniowską i rybnicką, a więc trzy podstawowe części (okręgi) domeny książąt raciborskich. W wyniku podziału Mikołaj V zatrzymał: Karniów, Vartnov, Bruntal, Baworów, Wodzisław (dziś Wodzisław Śląski),

19 LBUS, Bd. 2, s. 502–503, nr 37; *Regesta Imperii*, Bd. 11, nr 4825. Reakcją na ten gest królewski było wysłanie przez Przemka opawskiego na początku maja 1422 r. do Raciborza poselstwa stanów księstwa opawskiego, które przypomniało o wspólnym dziedzictwie Przemyślidów opawskich – ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 229–230.

20 *Zemské desky krnovské. Svazek I (1403–1522)*, PRIX, Dalibor (ed.), Opava 2008, s. 256–257, č. 395; LBUS, Bd. 2, s. 503, nr 38; *Regesty dokumentův przechowyvaných na Górnym Šlasku* (dalej cyt. RDGŚ), t. 2. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karl (edd.), Opava – Opole – Katowice 2011, nr 313.

21 *Zemské desky krnovské*, s. 256, č. 394; RDGŚ, t. 2, nr 312; SPERKA, J.: *Książęta i księżne raciborscy*, s. 125–126, 137.

22 *Zemské desky krnovské*, s. 88, č. 99, s. 90, č. 105, s. 92, č. 107, s. 93–94, č. 108, 109, 100.

23 KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 353–354, 521.

24 *Ratiborer Chronik*. WELTZEL, Augustin (ed.), In: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 4, 1862, s. 118, 123–124; *Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 9*. TURKOWSKA, Danuta – PIERADZKA, Krystyna (edd.), Varsaviae 1978, s. 191; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, księga 9*. Warszawa 1975, s. 239; SPERKA, Jerzy: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XV wieku*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 12, 2020, nr 16, s. 105; TENŹE: *Książęta i księżne raciborscy*, s. 164–165, 178, 190, 208.

25 *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej, cz. 2*. KURAS, Stanisław (ed.), Lublin 1973, nr 319, 322 (czynszem tym Agnieszka i Jan uposażyli erygowany – 22 maja 1433 – przez biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego ołtarz Nawiedzenia NMP w kościele NMP w Krakowie); RDGŚ, t. 2, nr 447; WELTZEL: *Historia miasta Żory*, s. 45.

26 *Scriptores rerum Silesiacarum, VI. Band. Geschichtsquellen der Husittenkriege*. GRÜNHAGEN, Colmar (ed.), Breslau 1871, s. 10–12, nr 17 (tu pod błędną datą 1421); ČAPSKÝ: *Vévoda Přemek Opavský*, s. 231–273, 333–337; MIKA, Marek: *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich. Przemyślidzi opawscy i raciborscy a rewolucja husycka*. Kraków 2015, s. 47–48 (to poprawne datowanie), 60, 93. HOSÁK, Ladislav: *Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí a za jeho doznívání do počátku 16. století*. In: *Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města* 3. Ostrava 1966, s. 51–52; UHLÍŘ a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu*, s. 354–355.

27 *Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 11/12*. PIROŻYŃSKA, Czesława – BACZKOWSKI, Krzysztof – KORCZAK, Lidia (edd.), Varsaviae 2001, s. 82; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, księga 11–12*. Warszawa 2004, s. 96–97; HLAVÁČEK, Ivan: *Husitství a svět. Poznámky k problému „Husitství a Slezsko“*. Husitský Tábor 4, 1981, s. 119–126; MIKA: *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich*, s. 108; ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*. Praha 1996, s. 266–267. JUROK, Jiří: *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Poodří a Pobečví v husitském období v letech 1378–1471*. Nový Jičín 1998, s. 110–113, 116–117; UHLÍŘ a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu*, s. 358–359; RADEK, David: *Bolek V. Opolský (okolo 1400–†1460). Život a legenda*. Opava 2018, s. 25, 149–151.

Rybnik i Pszczynę wraz z przynależnościami. Okręg pszczyński miał mu jednak przypaść dopiero po śmierci matki, księżnej Heleny Korybutówny, która miała na nim zapisane dożywocie (wiano). Młodszemu Waławowi II przypadł Racibórz z okręgiem. Rozdzielono również zobowiązania wobec wierzycieli (w tym także wobec służby i zaciężnych), których należało spłacić. Sumy dłużne – 3391 grzywien i 16 groszy – były zapisane na ziemi rybnickiej i karniowskiej (2748 grzywien i 16 groszy) i na Raciborzu (634 grzywien). Z tej kwoty Mikołaj V, któremu w podziale przypadł także Karniów, miał do spłaty pokaźną kwotę 1233 grzywien.²⁸

W 1437 r. ukształtował się zatem nowy organizm polityczny, księstwo karniowsko-rybnickie. Jednak Mikołaj V nadal używał dotychczasowej tytułatury, księcia Opawy i Raciborza (*dux Oppavie et Rathiborie; herczug zu Troppaw zu Ratibor, kneze Oppawske a Ratiborske*). Natomiast w powstałej w XV w. *Kronice raciborskiej* określany był konsekwentnie przydomkiem „Rybnicki” (*Reibnicensis*), albo z Rybnika (*de Reibnig*),²⁹ co wskazywałoby, że miasto z tamtejszym zamkiem stało się jego główną siedzibą. Dokumenty potwierdzają jednak, że równie często rezydował w Pszczynie, a przede wszystkim na zamku Cvilin oraz w pobliskim Karniowie, największym swoim ośrodku miejskim.³⁰ Z ziemią karniowską, z zamkiem Vartnov (i przynależnym kluczem wsi) wiąże się największe nadanie księcia. Dobra te – jak już wspominałem – ojciec Mikołaja, Jan Żelazny, kupił od Štěpána (Szczepana) młodszego z Vartnova. Jednak ciągłe spory o ten kompleks doprowadziły do tego, że w 1447 r. książę, aby pozbyć się kłopotu, nadał go za zasługi Bernardowi Birkovi z Násile (Nasiedla).³¹

Po śmierci w wyniku zarazy Mikołaja V (zm. 22 grudnia 1452) jego żona Barbara Rokemberg nie zdołała utrzymać władzy regencyjnej w księstwie karniowsko-rybnickim, a rządy opiekuńcze na większości terytoriów przejął Waław II raciborski; księżna utrzymała się tylko w ziemi pszczyńskiej.³² Kiedy jednak 4 lata później zmarł

Waław II (29 października 1456), rządy wróciły w ręce spadkobierców Mikołaja V, a sprawowali je początkowo wspólnie księżna Barbara i jej starszy pasierb Jan III Starszy. Razem reprezentowali księstwo karniowskie, rybnickie i pszczyńskie (*ducatibus nostris... Krnowiensi, Ribniczensi et Plesnensi*) podpisując 29 czerwca 1457 r. w zamku Cvilin pokój z królem polskim Kazimierzem Jagiellończykiem na okres roku.³³ Jednak po kilku latach doszło do sporu między Janem i Barbarą i ta ostatnia została wygnana z Pszczyny w czerwcu 1462 r., a władzę w księstwie karniowsko-rybnickim przejął Jan Starszy. Sprawował ją początkowo samodzielnie, nie dopuszczając do współrządów młodszego Waława III.³⁴ Z czasem sytuacja uległa zmianie i od 1464 r. bracia wspólnie zaczęli występować w sprawach księstwa. Podobnie czynili to urzędnicy księstwa, jak np. starosta karniowski Wawrzyniec z Bytkowa, który występując 19 lutego 1465 r. przed tamtejszym sądem ziemskim, reprezentował już obydwu braci.³⁵

Do podziału księstwa doszło na przełomie 1465 i 1466 r., zapewne przed 9 lutego 1466 r.³⁶ W wyniku podziału – jak wskazują na to późniejsze źródła – Jan Starszy zatrzymał dla siebie Karniów, Bruntal i Wodzisław, natomiast Waław III przejął Rybnik, Żory i Pszczynę z przynależnościami. Dobrami baworowskimi, zajętymi dominikanom raciborskim jeszcze przez ich ojca, bracia podzielili się po połowie.³⁷

Jan III Starszy sprawując władzę w niewielkim księstwie karniowskim, nadal używał tytułatury księcia Opawy i Raciborza. Jedynie, stosownie do sytuacji, dodawał określenie, pana na Karniowie (*Hanuš kneže Opawský a Ratiborský pan Krnowský*).³⁸ Niewiele wiemy o jego samodzielnych rządach w wydzielonym księstwie, w tym także w ziemi karniowskiej. Więcej możemy powiedzieć o jego postawie politycznej w toczącej się wojnie o koronę czeską między królem węgierskim Maciejem Korwinem a Jagiellonami. Jan Starszy – podobnie jak Waław III rybnicki, Jan IV Młodszy raciborski, Kazimierz cieszyński, Jan oświęcimski i gliwicki, Jan zatorski i Przemek toszecki – poparł Jagiellonów, uczestniczył nawet w koronacji Władysława Jagiellończyka w Pradze, ale

28 Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach, *Copiarus monasteri ad S. Venceslaum. Diplomatarius Silesiacarum*- mikrofilm syg. Mf. 166, 1–2 (Oryginał w Bibliotece Narodowej w Pradze, syg. 6 XVI 8), s. 605v.–609 = CDS, Bd. 6, s. 59–61, nr 195 (regest) = LBUS, Bd. 2, s. 394 (regest); KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 520–521; ČAPSKÝ, Martin: *Poklady slezských knížat – rodové jmění i nástroj každodenní sebezprezentace*. In: Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka). Knapík, Jiří (ed.), Opava 2008, s. 322–323; SPERKA, Jerzy: *Do 1532 roku*. In: Rybnik. Dzieje miasta i jego dzielnic, t. 1. Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybnik 2017, s. 141–142; TENŽE: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 97–98; TENŽE: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 188–190, 208.

29 *Ratiborer Chronik*, s. 118, 121; SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 186.

30 CDS, Bd. 2, nr 59, s. 59–60, s. 188–189, nr 82; RDGŚ, t. 2, nr 479, 564, 573; WELTZEL: *Historia miasta Żory*, s. 47; ZIVIER, Ezechiel: *Geschichte des Fürstentums Pless*, Bd. 1. Kattowitz 1906, s. 89–90; *Katalog średniowiecznych dokumentów*, nr 10698; SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 186.

31 KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 353–354, 521; CZECHOWICZ: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku*, s. 454.

32 *Ratiborer Chronik*, s. 118; SPERKA, Jerzy: *Średniowiecze (do 1517 roku)*. In: Pszczyna. Monografia historyczna, t. 1. Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna. 2014, s. 93, 140 (przyp. 106).

33 *Kodeks dyplomatyczny Polski, t. 4*. BONIECKI, Michał – BOBOWSKI, Mikołaj (edd.), Warszawa 1887, nr 46; SPERKA, Jerzy: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt i księstw górnośląskich. Zarys relacji politycznych*. In: Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku. Czwojdrak, Bożena – Sperka, Jerzy – Węcowski, Piotr (edd.), Kraków 2015, s. 105–106.

34 SPERKA, Jerzy: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Waława III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. Studia z Dziejów Średniowiecza 20, 2016, s. 256–257.

35 KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 522.

36 Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie, *Archiwum Książąt Pszczyńskich*, sygn. II–15; ZIVIER: *Geschichte des Fürstentums Pless*, s. 186, nr 12; SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 239, 248.

37 *Ratiborer Chronik*, s. 123; KUBICIEL, Romuald: *Ziemia pszczyńska i jej właściciele do połowy XVI wieku*. In: Ziemia pszczyńska przez wieki. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze. Barciak, Antoni (ed.), Suszec 2002, s. 171; SPERKA: *Do 1532 roku*, s. 150–151; TENŽE: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 101.

38 *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské (dalej cyt. AČ) 4*. PALACKÝ, František (ed.), Praha 1846, č. 16 (*Hanuš kneže Opawský a Ratiborský pan Krnowský*); AČ 5. PALACKÝ, František (ed.), Praha 1862, č. 14 (*Hanuš starší Opawský a Ratiborský*).

za to poparcie zapłacił wysoką cenę.³⁹ W końcu sierpnia 1474 r. w wyniku ofensywy prowadzonej na pograniczu morawsko – śląskim przez wojska Macieja zostały zajęte i zniszczone podległe mu zamki Vartnov, Fürstenwalde, Cvilín oraz Plšti (dziś Pilszcz).⁴⁰ W trakcie walk, 30 sierpnia, książę Jan został wzięty do niewoli przez księcia Wiktoryna opawskiego, który oddał go królowi Maciejowi Korwinowi oblegającemu pobliskie Albrechtice. Monarcha ostatecznie uwolnił go, ale pod warunkiem, że odda mu Karniów i w ciągu 8 dni stawi się we Wrocławiu przed sądem królewskim. Przejęte miasto Korwin przekazał następnie w wierne ręce Janowi Bielikowi z Kornic, Mikołajowi Hrdy z Kłokocina i Urbanowi mieszczaninowi karniowskiemu.⁴¹ Zgodnie z umową książę Jan Starszy stawił się we Wrocławiu, gdzie od połowy września przebywał król.⁴² Niewielu mu to jednak pomogło, ponieważ jeszcze przed polską wyprawą na Wrocław z jesieni 1474 r. – jak podaje *Kronika raciborska* – Maciej Korwin, w zamian za wolność, odebrał mu Karniów z zamkiem Cvilín, Baworów (faktycznie tylko połowę) i Bruntal.⁴³ Te ostatnie dobra (zamek, miasto i 10 wsi) w niedługi czas później – ale jeszcze w latach 70-tych – król zastawił panom z Wierzbna (z Vbrna), Janowi i Stefanowi.⁴⁴ Po utracie okręgu karniowskiego Janowi III został tylko Wodzisław z przynależnościami, gdzie rezydował do śmierci w 1483 roku.⁴⁵ Przypomnę, że bratu Jana, Wacławowi III rybnickiemu, król Maciej za wsparcie Jagiellonów skonfiskował w 1474 r. okręg pszczyński, a wziętego do niewoli oddał Henrykowi Starszemu z Podiebradów księciu ziebickiemu, który go uwięził w zamku kłodzkim, gdzie książę zmarł w 1478 r.⁴⁶

Dopiero po śmierci króla Macieja Korwina (6 kwietnia 1490) siostra wspomnianych braci, Barbara, żona Jana (Janusza) IV oświęcimskiego i gliwickiego zdecydowała się wysunąć pretensje do schedy rodzinnej, ale tylko po Janie III Starszym i w dodatku tylko do Karniowa z okręgiem. Jej roszczenia początkowo zostały uznane przez społeczność miasta, o czym świadczy dokument księżnej, wystawiony razem

z mężem, księciem Januszem, z 12 sierpnia 1491 r., którym jako pani na Karniowie potwierdziła prawa i przywileje miasta.⁴⁷ Jednak nowy król czeski Władysław Jagiellończyk inaczej podszedł do sprawy, uznał bowiem księstwo karniowskie za obumarłe lenno i nadał je 3 października 1493 r., za zasługi, w dziedziczne posiadanie Janowi z Šelmberka (zm. 1508), wielkiemu kanclerzowi Korony Czeskiej.⁴⁸ Księżna Barbara była jednak przygotowana na taką sytuację, gdyż od roku była związana planami małżeńskimi z obdarowanym. Jej córka, Helena, miała bowiem poślubić Jerzego z Šelmberka (zm. 4 marca 1526), syna kanclerza. Małżeństwo ostatecznie doszło do skutku w 1498 r.⁴⁹ W efekcie przez następne kilkanaście lat Barbara rządziła księstwem wspólnie ze swoim zięciem.⁵⁰

Jak wskazują dokumenty, Barbara swobodnie dysponowała dawną domeną księżną w ziemi karniowskiej. W 1496 r. (18 czerwca) przedłużyła, na podstawie przedłożonego jej dokumentu króla Macieja Korwina, na dalsze 10 lat, zastaw dóbr bruntalskich braciom Bernardowi, Hynkowi i Mikołajowi z Wierzbna (Vbrna), którzy dzierżyli je za 3000 florenów. Ponieważ po upływie terminu sumy zastawne nie zostały spłacone, Barbara i Jerzy z Šelmberka oddali Wierzbnińskim dobra. W ich skład wchodziło wtedy miasto i zamek Bruntal z mytem i młynami, wsie: Górne i Dolne Wilgruby (dziś Václavov), Lichtward (dziś Světlá), Staré Město, Wiederfle (dziś Malá Věska), Nová Věska, wsie opuszczone: Zarnica, Jelena, i Loučka.⁵¹ Z kolei w 1501 r. sprzedała 10 florenów czynszu rocznego ze wsi Holasovice za 100 florenów Jerzemu z Hirschwertu altaryście ołtarza św. Walentyna w kościele Panny Marii pod starą wieżą w Opawie.⁵² Ostatni znany dokument księżnej Barbary związany z ziemią karniowską został wystawiony 11 kwietnia 1511 r., a dotyczył sprzedaży na wyderkaf 11 florenów z czynszu Karniowa za 130 florenów altaryście Marcinowi Faberowi

39 BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*. Kraków 1980, s. 43–44; HORWAT, Jerzy: *Piastowie górnośląscy wobec Czech i Węgier*. In: *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2007, s. 248; SPERKA: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Wacława III*, s. 260–261.

40 TUREK, Adolf – JISL, Lumír: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*. Časopis Slezského muzea B 3, 1953, s. 8–13; KREJČÍK, Tomáš: *Přemyslovci Opavští*. In: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Sešit 4. Dokoupil, Lumír – Myška, Milan (edd.), Opava 1995, s. 106; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 40–41, 151, 354, 523–525; KALOUS, Antonín: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice 2009, s. 151. UHLÍŘ a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu*, s. 400.

41 AČ, sv. 4, s. 338, č. 16 = LBUS, Bd. 2, s. 511, nr 55 (regist); KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 524–525.

42 HORVÁTH, Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et regine Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Budapest 2011, s. 102.

43 *Ratiborer Chronik*, s. 123.

44 SPERKA: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 112.

45 SPERKA: *Księżęta i księżne raciborscy*, s. 242–244.

46 TAMŻE, s. 254–255; SPERKA: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Wacława III*, s. 266; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 133 (47. Václav IV.).

47 KOPETZKY, Franz: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau (= Archiv für österreichische Geschichte, Band XLI)*. Wien 1869, s. 84; BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 229; KREJČÍK: *Přemyslovci Opavští*, s. 106; ŠEFČÍK, Erich: *Barbara (ok. 1445–1510/1511)*. In: *Księżęta i księżne Górnego Śląska*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 18; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 525; SPERKA: *Księżęta i księżne raciborscy*, s. 265–266.

48 LBUS, Bd. 2, s. 526, nr 71; STIBOR, Jiří: *Bruntálští z Vrbna*. In: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, Sešit 10. Myška, Milan – Dokoupil, Lumír (edd.), Opava 1998, s. 30; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 525.

49 STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 131 (46. Barbora). Natomiast Kazimierz JASIŃSKI (*Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebicy, głogowscy, zagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyński i oświęcimscy*. Kraków 2007, s. 659–660), nie był pewny, czy małżeństwo doszło do skutku w 1492, czy w 1498 r.

50 FUKALA, Radek: *Jiří ze Šelmberka*. In: *Biografický slovník Slezska*, Sešit 11. Myška, Milan – Dokoupil, Lumír (edd.), Ostrava 1998, s. 136; zob. też *Opavský Listinář*. ŠIGUT, František (ed.), Opava 1996, cz. 5, s. 18–19, przyp. 1; JASIŃSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 659–660.

51 LBUS, Bd. 2, s. 527–528, nr 73; STIBOR: *Bruntálští z Vrbna* Stibor, s. 30; SPERKA: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 113–114; TENŽE: *Księżęta i księżne raciborscy*, s. 266–267.

52 *Opavský Listinář*, část 5, č. 112.

i jego matce Katarzynie.⁵³ Jak ustalili czescy historycy – Petr Kozák i Marek Starý – księżna Barbara zmarła wkrótce po 28 sierpnia 1512 r.⁵⁴ Można jedynie przypuszczać, że została pochowana w jednym z kościołów Karniowa. Natomiast jej mąż, Jan (Janusz) IV oświęcimski, zmarł między 28 października 1495 r. a 21 lutego 1497 r., chociaż najpewniej nie żył już 18 czerwca 1496 r.; zapewne też został pochowany w Karniowie.⁵⁵ Księstwo karniowskie, Jerzy Śelmberk wraz synami Janem i Hieronimem, jeszcze za życia księżnej Heleny, sprzedali 14 maja 1523 r. za 58 900 florenów margrabiemu brandenburskiemu Jerzemu Hohenzollernowi. Król Ludwik Jagiellończyk zatwierdził transakcję 18 maja tego roku, a ostatecznie przekazanie księstwa nastąpiło 27 maja 1524 r.⁵⁶

Podsumowując

Ziemia karniowska w okresie rządów Przemyślidów opawsko-raciborskich była ważną częścią domeny książęcej, a Karniów pełnił rolę stolicy okręgu (dystryktu) zarządzanego przez starostów. Z grona starostów karniowskich za rządów tej dynastii znamy: Mikołaja Zedlitzę z Olšanky (1422–1426), jeszcze nominata królewskiego, ale zaakceptowanego przez Jana Żelaznego, a później przez księżną Helenę Korybutównę.⁵⁷ W 1431 r. starostą karniowskim był już Mikołaj z Rakova, bez wątplenia nominat książąt Mikołaja V i Wacława II.⁵⁸ Dalej znamy czterech urzędników księcia Mikołaja V: Piotra Przekęka z Chuchelnej (1437), Malego z Vítkovic (1444), Wacława Mejseka z Bratnic (1445).⁵⁹ Mikołaj Starszy z Włodzienina (1457) mógł zostać powołany przez księżną Barbarę Rokemberg.⁶⁰ Z kolei starostami karniowskimi księcia Jana Starszego byli: Wroch z Bulovic (1463, tytułowany starostą cvilińskim) oraz Wawrzy-

niec z Bytkowa (1465).⁶¹ Z okresu współrządów Barbary karniowskiej i Śelmberków znamy jednego starostę, Hinczkę Birkę z Násile na Heraldicach.⁶² W mieście od 1377 r. miał siedzibę sąd ziemski, gdzie spotykała się szlachta nie tylko okręgu karniowskiego, ale także z księstwa raciborskiego, aby przeprowadzać transakcje majątkowe, rozstrzygać wzajemne spory i przy okazji takich spotkań komentować ówczesną rzeczywistość.⁶³ Sam Karniów był ważnym ośrodkiem miejskim, o który dbali kolejni Przemyślidzi, ale który przynosił pokaźne dochody do kasy książęcej. Miasto wraz pobliskim zamkiem Cvilín pełniło też rolę jednego z ośrodków rezydencjonalnych, gdzie zatrzymywali się: Jan Żelazny, Helena Korybutówna, Mikołaj V, Jan Starszy, Barbara Rokemberg, a rezydowali Barbara karniowska i jej mąż Jan oświęcimski – gliwicki.⁶⁴ Podobną rolę pełnił zamek Fürstenwalde koło Bruntálu, a pobliski ośrodek miejski był doceniany przez panujących, o czym świadczy chociażby przebudowa z inicjatywy Jana Żelaznego kościoła w Starém Městě wraz z dekoracją malarską jego ścian.⁶⁵ Z kolei przedstawiciele szlachty karniowskiej – panowie z Bratnic, Lichnova, Zátora, Kravař, Vartnova – wchodząc do otoczenia książąt od czasów Mikołaja II, obejmując urzędy, pełniąc rolę arbitrów w sporach dynastycznych, czy poręczając układy i pożyczki władców, pełnili rolę ważnego czynnika społecznego w prawidłowym funkcjonowaniu władztwa Przemyślidów.⁶⁶

•••

53 TAMŻE, č. 124.

54 KOZÁK, Petr: *Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci*. Časopis Matice moravské 136, 2017, č. 2, s. 276–279; STARÝ: *Opavští Přemyslovci*, s. 130 (46. Barbora). Dotychczas historycy przyjmowali, że księżna zmarła w 1510/1511 r. – JASIŇSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 649; HORWAT, Jerzy: *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*. Ruda Śląska 2005, s. 61; SPERKA: *Księstwo karniowsko-rybnickie*, s. 114.

55 JASIŇSKI: *Rodowód Piastów śląskich*, s. 649; LBUS, Bd. 2, s. 527–528, nr 73.

56 LBUS, Bd. 2, s. 547–550, 553–554, nr 97, 98, 104; CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. Listy Genealogické a Heraldické Společnosti v Praze. Acta Genealogica ac Heraldica 6, 1978, s. 151; FUKALA: *Jiří ze Šelmberka*, s. 137.

57 *Zemské desky krnovské*, s. 22–23, 88, č. 99.

58 TAMŻE, s. 22–23, 100, č. 123.

59 CDS, Bd. 2, s. 189, nr 82, Bd. 6, s. 59–61, nr 195; WELTZEL: *Historia miasta Żory*, s. 47; RDGŚ, t. 2, nr 573; SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 187.

60 *Zemské desky krnovské*, s. 23, 137, č. 209.

61 RDGŚ, t. 3. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karl (edd.), *Opava – Opole – Katowice 2017*, nr 174, 175; *Zemské desky krnovské*, s. 23, 151, č. 237, s. 153, č. 240; KOUŘIL – PRIX – WIHODA: *Hrady českého Slezska*, s. 522.

62 *Zemské desky krnovské*, s. 192, č. 311, s. 197, č. 319.

63 TAMŻE, s. 20–28. Zestawienie komorników i pisarzy sądu ziemskiego karniowskiego – TAMŻE, s. 9–18.

64 SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 137–138, 186, 191, 202, 238, 240–241, 265–269.

65 PRIX, Dalibor: *Gotická přestavba kostela Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu*. Umění 47, 1999, č. 1–2, s. 10–14 (datował przebudowę na lata 1414–1419), natomiast CZECHOWICZ: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku*, s. 457–459 (na okres po 1419 r.).

66 SPERKA: *Książęta i książęne raciborscy*, s. 70–72, 94, 133–134, 187–188, 243.

Opolszczyzna a Górny Śląsk. Zmiany w postrzeganiu obszaru ziemi opolskiej w okresie średniowiecza

Maciej Woźny

Obszar Śląska zasadniczo dzieli się na Dolny i Górny Śląsk. Są to jednak pojęcia wprowadzone dopiero w XV wieku. We wcześniejszym okresie termin Śląsk obejmował teren nowożytnego Dolnego Śląska. Natomiast późniejszy Górny Śląsk określano terminem Opolszczyzna. Taki ogólny schemat, przyjęty i stosowany przez historyków, wymaga jednak uszczegółowienia, gdyż wydaje się, że pojęcie ziemi opolskiej, bądź Opolszczyzny, zmieniało swoje znaczenie w okresie średniowiecza. Poza spojrzeniem chronologicznym na ten problem, chciałbym również przeanalizować jak sami mieszkańcy określali obszar, na którym mieszkali oraz jak osoby z zewnątrz go postrzegały.

Najczęściej omawianym problemem w kontekście nazwy obszaru nad Górną Odrą, Olzą i Opawą jest rozciągnięcie na niego pojęcia Śląsk oraz ukształtowanie się nazwy Górny Śląsk. Podsumowaniem dyskusji na ten temat był artykuł Jerzego Rajmana,¹ w którym prześledził on te procesy. Na podstawie tych badań wiadomo, że książąt opolskich czy raciborskich nie traktowano jako książąt śląskich. Książęta śląscy to potomkowie Bolesława Wysokiego, panowie na Wrocławiu, Głogowie i Legnicy. W takim rozumieniu nazwę Śląsk użył na przykład autor, bądź redaktor, *Kroniki Wielkopolskiej*, który podał, że synowie Władysława Wygnańca otrzymali Śląsk wraz z dołączonym do niego księstwem opolskim, a w innym miejscu znalazł się zapis, iż Henryk Brodaty władał na Śląsku, a Władysław Kazimierzowicz w Opolu.² Nazwa „Śląsk” była rozciągana także na Opolszczyznę praktycznie tylko wtedy,

1 RAJMAN, Jerzy: *Terytorium opolsko-raciborskie w prowincji wrocławskiej*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 64, 1998, s. 13–34.

2 *Monumenta Poloniae Historica, series nova, t. 8*. KÜRBIŚ, Brigida (ed.), Warszawa 1970, s. 79; CETWIŃSKI, Marek: *Piastowie śląscy w opinii Kroniki Wielkopolskiej*. In: *Historia u Piastów*,

gdy opisywano tereny biskupstwa wrocławskiego. Także biskupa wrocławskiego określano czasem jako *Zlesie episcopus*.³ Był to jednak jeden z niewielu wyjątków. Przeważnie używano pojęć *terra Slezye et terra Opoleinsis*. W ten sposób określili np. tereny przejęte przez synów Władysława Wygnańca autor *Rocznika Sędziwoja*.⁴ Przykłady rozróżniania książąt śląskich od opolskich na dokumentach międzynarodowych są powszechnie znane. I tak na traktacie z 1335 roku, w którym Kazimierz Wielki zrzekł się terenów, z których książęta złożyli hołd władcy czeskiemu, wpięrow wymieniono *duce Slezie*, a dopiero później pozostałych książąt górnośląskich i Wacława mazowieckiego. Tego ostatniego podano pomiędzy potomków Bolesława I opolskiego.⁵ Także na dokumencie biskupa Przeclawa z 1358 roku rozróżniono książąt śląskich od opolskich.⁶ Natomiast na dokumentach czeskich z tego okresu nie widać odrębności Opolszczyzny. Jan Luksemburski to *princeps supremum Slezie dominus Wratislavie*.⁷

Badacze wskazują, że przejście części spadku po Piastach bytomsko-kozielskich przez śląskich książąt z linii oleśnickiej, mogło wpłynąć na rozciągnięcia nazwy Śląsk także na te tereny. Podobnie sytuacja miała się z księstwem cieszyńskim, którego władca posiadał dobra na terenie Śląska właściwego. Jerzy Rajman, jako preludeum do powstania terminu „Górny Śląsk”, widzi nazywanie miasta Głogówek terminem Górny Głogów, *Ober Glogau*, co świadczyć miało na łączne traktowanie Śląska i Opolszczyzny.⁸ Także książęta opolscy w XV wieku w tytulaturze zaczęli określać siebie jako *Herzog in Schlesien*. Z 1427 roku pochodzi dokument, który na czele książąt poza biskupem wrocławskim wymienia Ludwika brzeskiego, których określono jako *ffursten nedewenig gesessin* a po nich zapisano *obirwenig gessesin herczog Przemke vnd herczog Bernhard*.⁹ W II połowie XV w. pojęcie Górny Śląsk zaczynało się zadomawiać.

Piastowie w historii: Z okazji trzechsetlecia śmierci ostatniej z rodu, księżnej Karoliny. Czechowicz, Bogusław (ed.), Brzeg 2008, s. 277.

3 *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej SUB). Bd. 1. APPELT, Heinrich – MENZEL, Josef Joachim (Hrsg.), Graz—Köln—Weimar—Vien 1963, nr 116, 117, 123; RAJMAN, J.: *Terytorium*, s. 18.

4 TAMŻE, s. 19.

5 TAMŻE, s. 20.

6 *Lehns — und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstentümer im Mittelalter. I. Bd.* GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.). Leipzig 1881, s. 14–15; RAJMAN: *Terytorium*, s. 21.

7 SUB, I. Bd., nr 116, 117, 123; RAJMAN: *Terytorium*, s. 22. Warto dodać, że niekiedy w czternastowiecznych kronikach czeskich, termin Śląsk rozciągano niekiedy także na Opolszczyznę, zob. BARCIAK, Antoni: *Funkcjonowanie pojęcia „Śląsk” w czeskich kronikach i rocznikach do końca XIV wieku*. In: *Jak powstaje historia?* Jaros, Jerzy (ed.), Katowice 1986, s. 7–17; TENŻE: *Śląsk w óródtach czeskich do końca XIV wieku*. In: XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Pamiętnik, t. 2, cz. 1. Ruchniewicz, Krzysztof – Tyszkiewicz, Jakub – Wrzesiński, Wojciech (edd.), Toruń 2000, s. 117–123.

8 RAJMAN: *Terytorium*, s. 23–28.

9 *Scriptores rerum silesiacarum. VI. Band. Geschichtsquellen der Hussitenkriege* (dalej *Geschichtsquellen*). GRÜNHAGEN, Colmar (ed.), Breslau 1871, nr 73.

Warto dodać jeszcze jeden czynnik wpływający na integrację obu obszarów. Było nim zagrożenie husyckie. Tworzone od końca XIV wieku konfederacje książąt śląskich i opolskich były zawiązywane coraz częściej w następnym wieku.¹⁰ W latach 20-tych i 30-dziesiątych widać wspólne konsultacje potomków Władysława Wygnańca wraz z Przemyślidami opawskimi. Ich efektem była umowa zawarta w Grodkowie, na mocy której książęta śląscy, w tym m.in. opolscy czy cieszyńscy, uzgodnili wspólną obronę przed kacerzami. W dokumentach widać także wspólną reprezentację książąt, którą stanowiło od 2 do 4 książąt zawsze z późniejszego Dolnego i Górnego Śląska. W 1421 roku byli to dwaj książęta śląscy, jak ich określił w liście do wielkiego mistrza Dawid Rosenfeld, czyli Ludwik brzeski i Bernard opolski.¹¹ W 1427 roku zostali wymienieni biskup wrocławski oraz ponownie Ludwik i Bernard wraz z innymi książętami śląskimi,¹² a następnie biskup wrocławski i Przemko opawski wraz z innymi książętami śląskimi.¹³ W 1427 roku książę saski wysłał zaproszenie do udziału w spotkaniu w sprawie przeciwdziałania kacerzom. Adresatem listu byli znowu biskup wrocławski, książęta Ludwik i Bernard oraz inni śląscy książęta.¹⁴ Gdy w 1428 roku biskup wrocławski informował wielkiego mistrza krzyżackiego o wydarzeniach na Śląsku, to podał, że książęta śląscy zawarli rozejm z husytami. Owymi książętami byli m.in. Piastowie opolscy, cieszyńscy, oświęcimscy jak i Przemyślidzi opawscy.¹⁵ Również dla przywódców husyckich, książęta opolscy byli już książętami śląskimi. W 1432 roku Jan Czapek z San tytułował księcia Bernarda *duci Slezie et heredi Opolnensi*.¹⁶ Zagrożenie to wraz z przemieszaniem ziem spadkobierców Bolesława Wysokiego i Mieszka raciborskiego wpłynęło w dużym stopniu na rozciągnięcie się nazwy Śląsk na Opolszczyznę.

Analizując problem, jak sami mieszkańcy nazywali swoje ziemie, zwraca się uwagę na tytułaturę książąt. Tytułatura Władysława I, ostatniego księcia całego obszaru określanego potem jako Górny Śląsk, wskazuje, że choć przeważnie przebywał on w Raciborzu to tytułował się księciem opolskim.¹⁷ Sytuacja zmieniła się po jego śmierci, gdy w latach osiemdziesiątych XIII wieku powstały cztery księstwa: opolskie, raciborskie, bytomskie i cieszyńskie. Poszczególne książęta przyjęli tytułatury utworzone od stołecznych grodów. Tytułatura opolska pojawiła się incydentalnie na pierwszych dokumentach Mieszka cieszyńskiego, a później na początku XIV wieku raz na

10 Na temat konfederacji, zob. ORZECZOWSKI, Kazimierz: *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*. Warszawa–Wrocław 1979, s. 117–134.

11 *Geschichtsquellen*, nr 9.

12 TAMŻE, nr 71.

13 TAMŻE, nr 73.

14 TAMŻE, nr 74.

15 TAMŻE, nr 88.

16 TAMŻE, nr 161.

17 DOMINIĄK, Wojciech: *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Racibórze (1225–1281)*. Racibórz 2009, s. 16–45.

dyplocie Władysława kozielskiego.¹⁸ Zatem od końca XIII wieku termin Opolszczyzna obejmował jedynie 1/4 dawnego obszaru.

Inaczej wyglądała sytuacja po śmierci Bolesława I, księcia opolskiego. Pozostawił on po sobie trzech synów, którzy z czasem objęli władzę na nowych księstwach wydzielonych z państwa opolskiego. O ile najstarszy z nich, Bolesław Pierworodny, używał głównie tytułury niemodlińskiej, a opolskiej okazjonalnie,¹⁹ to najmłodszy z braci, Albert, stale używał tytułu księcia opolskiego i pana na Strzelcach.²⁰ W tym czasie samo księstwo opolskie, rządzone przez Bolka II, zostało zredukowane do zaledwie dwóch kasztelanii, opolskiej i oleskiej. Wymieranie bocznych gałęzi Piastów opolskich przyczyniło się do ponownego przejęcia ziem księstwa strzeleckiego i niemodlińskiego przez potomków Bolka II. Teren podlegający ich władzy rozszerzył się w tym czasie o trzy ziemie: prudnicką, którą otrzymał Bolesław Pierworodny od króla czeskiego, sławiecką, kupioną przez Bolka II od księcia kozielskiego oraz sośnicowicką, której geneza oraz przyczyny posiadania przez Opolczyków są nieznanne.²¹ Wszyscy książęta opolscy od końca XIV wieku, tytułowali się książętami opolskimi, niezależnie od faktycznego posiadania choćby części Opola. Na przykład Bernard przeważnie określał siebie na dyplomach jako księcia Opola, pana na Niemodlinie i Strzelcach.²² Natomiast jego bratanek, Bolko V, który nie posiadał żadnego fragmentu okręgu opolskiego, tytułował się księciem opolskim, panem na Głogówku.²³ Ostatnie rozszerzenie pojęcia Opolszczyzna miało miejsce za rządów ostatnich Piastów opolskich, braci Mikołaja II i Jana Dobrego. Przyłączono wówczas do księstwa opolskiego większość ziem dawnego księstwa bytomskiego. Inny los spotkał dawne księstwo raciborskie, które połączyło się z księstwem opolskim, tworząc księstwo opolsko-raciborskie. Widać to w przywileju Jana Dobrego z 1531 roku, gdzie opisano dwa księstwa: opolskie, do którego należał m.in. Toszek, Koźle i Gliwice oraz raciborskie.²⁴

18 RAJMAN: *Terytorium*, s. 21.

19 Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej APWr.), Rep. 71, nr 17 (19) = *Codex diplomaticus Silesiae, I. Band. Urkunden des Klosters Czarnowanz*. WATTENBACH, Wilhelm (ed.), Breslau 1857, nr 31.

20 Na przykład APWr., Rep. 85, nr 3 (6) = *Codex diplomaticus Silesiae, II. Band. Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicanerinnen in der Stadt Ratibor*. WATTENBACH, Wilhelm (ed.), Breslau 1859, s. 85; APWr., Rep. 85, nr 4 (7) = *CDS II*, s. 86–87.

21 WOŹNY, Maciej: *Rycerstwo opolskie do połowy XV wieku*. Katowice 2020, s. 27–28.

22 Na przykład *Codex diplomaticus Silesiae, VI. Band. Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johans von Oppeln und Ratibor in Auszügen Mitgetheilt*. WATTENBACH, Wilhelm – GRÜNHAGEN, Colmar (edd.), Breslau 1865, nr 87, 116, 128; APWr., Rep. 4f, nr 169 (67).

23 Na przykład *Codex Diplomaticus Silesiae, XXXIII. Band. Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Neustadt*. GRABER, Erich (ed.), Breslau 1928, s. 105, nr 9; APWr., Rep. 4f, nr 91 (43ii); KONIETZNY, Theophil: *Piasten-Urkunden aus dem Kreise Neustadt O.-S.* Beiträge zur Heimatkunde Oberschlesiens 1, 1931, s. 168–169, nr 2.

24 BÖHME, Johan Ehrenfried: *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der schlesischen Rechte und Geschichte. Bd. 1, Th. 3*. Berlin 1771, s. 1–11; PTAK, Marian Józef: *Sąd ziemski Księstwa Opolsko-Raciborskiego w świetle przywileju z 1531 roku*. Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo 305, 2008, s. 303–312.

Jakimi terminami osoby z zewnątrz operowały na określenie ziemi górnośląskiej? Jednym z nich mogło być *terra opoliensis*. Zgodnie z badaniami Kazimierza Orzechowskiego dotyczącymi terminu „terra”, w materiale śląskim ziemią we wczesnym średniowieczu określano przeważnie obszar podlegający władzy danego księcia.²⁵ Widać to również w dokumentach. Biskupice, podbytomska wieś, była określana w połowie XIII wieku jako osada leżąca *prope Bythom in Terre ducis Opoleinsis*. Po powstaniu osobnego księstwa bytomskiego, na dyplomie króla polskiego z połowy XIV w., Paniówki zostały już określone jako leżące *in terra Bythomiensis*.²⁶ Na dokumencie z 1341 roku, precyzującym granicę Królestwa Polskiego i księstwa strzeleckiego, okręg lubliniecki, należący do Alberta strzeleckiego, został nazwany jako leżący w ziemi opolskiej.²⁷ Widać zatem, że także dla osób spoza terenów nazywanych później Górnym Śląskiem, termin Opolszczyzna, czyli ziemia opolska, został zawężony co najwyżej do ziem potomków Bolka II, a pozostałe tereny były nazywane tak jak dane księstwo. Aczkolwiek, gdy starano się określić całe terytorium późniejszego Śląska Dolnego i Górnego nazywano je jako ziemie książąt śląskich i opolskich.

Termin ziemia opolska był stale używany przez autorów żywotów świętych. W spisany w połowie czternastego wieku żywocie św. Jacka, a więc osoby pochodzącej z terenów późniejszego Górnego Śląska, pochodzi jedna wzmianka o terenie, na którym urodził się ten święty. Jakub, przyrodni brat Jacka, został określony jako pochodzący z *terra Opolensy* ze wsi Kamień.²⁸ Jest to o tyle ciekawe, że osada ta znajdowała się w czasie spisania *Żytowu* w księstwie strzeleckim. Natomiast w żywocie błogosławionej Salomei, powstałym pod koniec trzynastego wieku, wymienione są dwie miejscowości: Kamieniec oraz Jamka, lokalizowane w *Opoliensis ducatus*.²⁹ Z kolei Klemencja, wdowa po Śmile z Chróściny oraz niewymieniona z imienia bratanica komesa Piotra zostały określone jako pochodzące z *terra Opoliensi*.³⁰ Zatem w żywotach co najmniej ziemie potomków Bolka II opolskiego były określane jako ziemia opolska.

Wyjątkowego terminu użył kilka razy Jan Długosz w swoich pracach. Opisując w *Rocznikach* pontyfikat Nankera, biskupa krakowskiego, następnie przeniesionego na biskupstwo wrocławskie, podaje, że pochodził on z prowincji opolskiej (*ex provincia Opoliensi ortum*).³¹ Nieco więcej informacji zawarł w katalogu biskupów krakowskich

25 ORZECHOWSKI, Kazimierz: „Terra” w dokumentach śląskich do końca XIV wieku. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 40, 1985, s. 225–251.

26 *Zbiór dokumentów Małopolskich*. Cz. 1. KURAS, Stanisław (ed.), Wrocław 1969, nr 98.

27 *Zbiór dokumentów Małopolskich*. Cz. 8. SUŁKOWSKA-KURAS, Irena – KURAS, Stanisław (ed.), Wrocław 1975, nr 2530.

28 CŹWIKLIŃSKI, Ludwik (ed.): *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum predicatorum. Auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*. In: *Monumenta Poloniae historica*, t. 4. Bielowski, August (ed.), Lwów 1884, s. 885.

29 KĘTRZYŃSKI, Wojciech (ed.): *Vita sanctae Salomeae reginae Haliciensis auctore Stanislao Franciscano*. In: *Monumenta Poloniae historica*, t. 4. Bielowski, August (ed.), Lwów 1884, s. 794.

30 TAMŻE, s. 789.

31 *Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 9*. TURKOWSKA, Danuta – PIERADZKA, Krystyna (edd.), Varsaviae 1978, s. 109.

oraz katalogu biskupów wrocławskich. Podał tam, że biskup był Ślązakiem pochodzącym z prowincji opolskiej, ze wsi Kamień (*Erat hic ex provincia Opoliensi Silesita ex villa Kamyen*).³² Czym była dla Jana Długosza prowincja opolska? Historycy uważają, że wspomniana osada Kamień, to dzisiejsza dzielnica Piekar Śląskich. Wskazówką za taką interpretacją jest informacja, że Nanker miał urodzić się na terenie diecezji krakowskiej.³³ Stąd identyfikacja *villa Kamyen* ze wsią Kamień leżącą w księstwie bytomskim. Jednak jak dotąd w tym księstwie nie odnaleziono krewnych Nankera. Więcej wskazuje na pochodzenie rodziny Nankera z księstwa opolskiego. Wiadomo, że jego brat Paszek był sędzią opolskim.³⁴ Z terenu tego księstwa znamy tylko dwóch Paszków, bliskich krewnych pochodzących z Chróściny. Co ciekawe, panowie z Chróściny przenieśli się do księstwa nyskiego władanego przez biskupów wrocławskich, gdy do stolicy Śląska przeniósł się Nanker. Jeden z panów z Chróściny – Śmił – jest pierwszym znanym ze źródeł starostą biskupim, za rządów Nankera. Zatem niewykluczone, że biskup krakowski i wrocławski pochodził z księstwa opolskiego.³⁵ Powoduje to, że na podstawie tej zapiski trudno wnioskować, co Długosz rozumiał jako prowincja opolska. Ponadto dodatkowym problemem jest to, czy krakowski kronikarz miał wiedzę o faktycznym miejscu urodzenia tego duchownego oraz gdzie lokalizował ów Kamień. Warto natomiast w tym miejscu podkreślić, że niezależnie od znaczenia terminu *provincia Opoliensi*, to w opinii Długosza obszar ten był częścią Śląska, skoro nazwał Nankera Ślązakiem.

Jeszcze jeden duchowny z Górnego Śląska pochodził ze wsi Kamień. Miejscowość zwana obecnie Kamień Śląski, a w czasach nowożytnych *Gross Stein*, jest tradycyjnie łączona z miejscem urodzenia św. Jacka. W jego *Żywocie* podano, że przyszedł święty był *nacione Polonus in prouincia regni Polonie, villa, que dicitur vulgariter Cameyn*. Inną osadę podaje krakowski kronikarz. W jego *Annales* zapisano, że Jacek był *genere nobilis Polonus ex districtu Oppoliensi ex villa <Lanka>*.³⁶ Cały opis tego świętego w dziele Długosza jest zbieżny z informacjami zawartymi w *Żywocie* św. Jacka z wyjątkiem miejsca urodzenia. Autopsja rękopisu wykazała, że słowo *Lanka* zostało dopisane przez samego Długosza. Natomiast pierwotna nazwa została wyskrobana. Widać jedynie pierwszą literę – C i ostatnią – n ewentualnie m. Zapewne usuniętym słowem było *Camen*. Krakowski dziejopisarz poprawił miejsce urodzenia świętego, najpew-

niej korzystając z innego niż *Żywot* źródła, któremu dał pierwszeństwo.³⁷ W innym miejscu *Roczników* znalazł się następujący zapis: *Iaczkonę de Oppoliensi provincia et villa Lanka*.³⁸ Jest to kolejna w dziele Długosza informacja o opolskiej prowincji, ale nie ostatnia. W notce pod datą 1222 Jacek znów został określony jako pochodzący z *de provincia Oppoliensi*.³⁹ Czym była prowincja w dziełach Długosza trudno powiedzieć. Terminem tym oznaczano zarówno jednostki podziału kościelnego jak i świeckiego, np. dzielnice. Ponadto problemem jest to, czy termin prowincja został przez Długosza użyty świadomie, czy też został po prostu przepisany ze źródła, z którego korzystał. W *Liber Beneficorum* Jan Długosz podał, że Jacek pochodził z ziemi opolskiej (*fratrem Jaczkonem polonum nobilem de terra Oppoliensi*).⁴⁰

Próba innej interpretacji terminu ziemia opolska potrafi historyków zwieźć na manowce. Przykładem tego może być próba poszukiwania granic trzynastowiecznych kasztelani. Jerzy Rajman na podstawie dyplomu z 1234 roku, gdzie podano, że wieś Wróblin leżała *in terra Opoliensi*, uznał, że Wróblin przynależał do kasztelanii opolskiej.⁴¹ Jednak dla właściwego zrozumienia terminu *terra Opoliensi* użytego w 1234 roku warto przyrzeć się cytowanemu dokumentowi. Wynika z niego, że Tomasz, biskup wrocławski, potwierdzał w nim wcześniejsze darowizny poczynione na rzecz szpitala Ducha Świętego. Były to między innymi dziesięciny ze wsi Karczyce, *Sdeslaus*, Bogdaszowice, Lisowice, Piotrowice, Budziszów, a ponadto leżące *in terra Opoliensi* Wróblin, Kózki, Naczęstawice, Grodzisko, Ciesznow i *Damasco*.⁴² Pierwsze z wymienionych miejscowości leżały w okolicy Środy Śląskiej, a więc na Dolnym Śląsku, począwszy zaś od Wróblina odnotowane zostały osady górnośląskie. Zatem termin *in terra Opoliensi* oznaczał w tym przypadku po prostu księstwo opolskie, a sam dokument nie przekazuje informacji o rozmieszczeniu wsi w kasztelaniach. Podobnie należy interpretować zapis dotyczący Milowic. W dyplomie z 1268 roku Władysław, książę wrocławski i zarazem arcybiskup salzburski, poświęcał klasztorowi henrykowskiemu posiadanie Milowic leżących *in terra Opoliensi*.⁴³ Dla dolnośląskiego Piasta, tak jak wcześniej dla biskupa Tomasza, w tym przypadku nie było istotne, do jakiej kasztelanii przynależała wspomniana wieś, lecz to, że znajdowała się ona na terenie innego księstwa. Ponieważ osada ta leżała na wschód od Bytomia, to powyższy

32 DŁUGOSZ, Jan: *Vitae episcoporum Poloniae*. POLKOWSKI Ignacy (ed.), Cracoviae 1887, s. 73, 137.

33 FIJAŁEK, Jan: *Przeszłość Nankera – biskupa krakowskiego (1320 – 1 X 1326), następnie wrocławskiego (10 IV 1341)*. In: *Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza*. T. 1. Abraham, Władysław (ed.), Lwów 1916, s. 266.

34 *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*. T. 1. PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1874, nr 124 = *Codex diplomaticus Silesiae*. XVIII. Band. *Regesten zur Schlesischen Geschichte*. 1316—1326. GRÜNHAGEN, Colmar – WUTTKE, Konrad (edd.), Breslau 1898, nr 4197 [regest].

35 Szerzej, zob. WOŻNY: *Rycerstwo*, s. 313–315.

36 *Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Liber 7/8. PIERADZKA, Krystyna – KOZŁOWSKA-BUDKOWA, Zofia (edd.), Varsaviae 1975, s. 116–117.

37 KULPA, Michał: *Wokół czternastowiecznego żywota św. Jacka. Kilka zagadnień óródłoznawczych*. *Nasza Przeszłość* 132, 2019, s. 34–46.

38 *Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Liber 5/6. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, Zofia – PIERADZKA, Krystyna (edd.), Varsaviae 1973, s. 228.

39 TAMŻE, s. 235.

40 *Joannis Dlugossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia*. Vol. 9, T. 3. *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo editus*. PRZEŹDZIECKI, Aleksander (ed.), Cracoviae 1864, s. 448.

41 RAJMAN, Jerzy: *Kasztelanie górnośląskie w XIII stuleciu. Z problematyki elity władzy i tzw. terytorialności grodów kasztelańskich*. *Studia i Materiały z Dziejów Śląska* 21, 1996, s. 29.

42 SUB, Bd. 2, nr 60.

43 SUB, Bd. 4, nr 67.

zapis mógł sugerować historykom, że na początku drugiej połowy XIII wieku zanikła kasztelania bytomska, a jej teren został przyłączony do kasztelanii opolskiej, potwierdzeniem czego miał być właśnie zapis o położeniu Milowic w *terra Opoliensi*. Z tegoż źródła mogło płynąć błędne przeświadczenie o zaniku terytorialności kasztelanii bytomskiej, w pobliżu której leżały Milowice, co miało się zmienić na początku XIV wieku, gdyż na dyplomie księcia opolskiego z 1301 roku wieś ta została zlokalizowana *in terra Bytomensis*. Jednak wynikało to z faktu, iż od około 20 lat istniało księstwo bytomskie, a więc pojawiła się także ziemia bytomska. W tym czasie, tj. zanim jeszcze doszło do podziału terytorialnego Opolszczyzny po śmierci Władysława I, jedyną ziemią na terenie księstwa opolskiego była *terra Opoliensi*. Można więc założyć, że termin „ziemia” (*terra*) był synonimem księstwa, a nie kasztelanii.⁴⁴ Potwierdzeniem tego są akta hołdownicze książąt górnośląskich z 1327 roku. Poszczególni Piastowie składali hołd ze swoich ziem, których nazwa była urobiona od nazwy księstwa.⁴⁵ Wyjątkowo wygląda akt Władysława, księcia bytomskiego i kozielskiego.⁴⁶ Na dyplomie tytułował się księciem kozielskim i składał hołd z ziemi kozielskiej, w której skład, poza Koźlem, wchodził między innymi Bytom. Nie oznaczało to, że zniknęła jednostka terytorialna z Bytomiem jako centrum, lecz że termin ziemia był synonimem księstwa.

Wracając do problemu jak osoby zewnątrz określały późniejsze ziemie górnośląskie, chciałem przytoczyć jeszcze jeden przykład. Mojek z Byczyny, w latach 1274–1294 kasztelan oleski, właściciel osady Wachów leżącej koło Olesna, na dyplomie margrabiego brandenburskiego z 1302 roku, pełniącego funkcję opiekuna synów Bolka I świdnickiego, został określony jako rycerz z ziemi opolskiej. Jest to o tyle ciekawe, że przodkowie Mojka pochodzili z wspomnianej Byczyny, leżącej koło Ząbkowic Śląskich, a więc z terenu właściwego Śląska. Dla margrabiego nie liczyło się pochodzenie Mojka i jego przodków, tylko aktualna służba tego rycerza Bolesławowi I opolskiemu. Określenie pochodzenia Mojka jako rycerza z ziemi opolskiej zapewne miało służyć zaznaczeniu, że nie był to rycerz śląski.⁴⁷

Reasumując, należy zauważyć, że przez większość okresu średniowiecza ziemie potomków Władysława I opolskiego nie były uważane za część Śląska. W zależności od okresu określano je jako Opolszczyznę, bądź też nie miały jednolitej nazwy, a poszczególne jej części nazywano tak jak tamtejsze księstwa, np. ziemia bytomska, czy raciborska. W przypadku księstwa bytomskiego nie widać dużego przywiązania do własnej nazwy. Gdy dla księcia głównym grodem był Bytom, to rządził on w ziemi by-

tomskiej, gdy zaś rezydował w Koźlu, to cały obszar określano jako ziemia kozielska. Dopiero rozciągnięcie wpływów czeskich na te tereny oraz Śląsk stanowiło impuls do integracji, która przyspieszyła pod koniec XIV wieku, dzięki wspólnym konfederacjom. W XV wieku, podczas zagrożenia husyckiego, zjazdy książąt wybierały swoich reprezentantów zarówno z ziem na wschód, jak i na zachód od Odry. W drugiej połowie tego stulecia jednych zaczęto określać jako książąt Górniego Śląska, a potomków Henryka Brodatego, jako książąt Dolnego Śląska. W badanym okresie, pojęcie ziemi opolskiej było przypisane, z drobnymi wyjątkami, do księstwa mającego swoją stolicę w tej miejscowości. Zatem podczas podziałów księstwa, obszar Opolszczyzny się zmniejszał, a przy przejmowaniu ziem przez tamtejszych Piastów rozszerzał się na nowe tereny.

...

44 Szerzej, zob. WOŹNY, Maciej: *Problem granic trzynastowiecznych kasztelanii górnośląskich na przykładzie księstwa opolskiego. Próba bilansu*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 77, 2022, s. 23–24.

45 LBUS, Bd. 2, s. 303–304, nr 5; s. 304, nr 6; s. 378–379, nr 1, s. 559, nr 1.

46 TAMŻE, s. 417, nr 2.

47 APWr., Rep. 121, nr 4 = *Codex diplomaticus Silesiae, XVI. Band. Regesten zur Schlesischen Geschichte. 1301—1315*. GRÜNHAGEN, Colmar – WUTTKE, Konrad (edd.), Breslau 1892, nr 2719 [regist]; WOŹNY: *Rycerstwo*, s. 113.

Věrnostní přísahy za Krnovsko v letech 1523–1621¹

Mlada Holá

Krnovsko, jež se roku 1377 vydělilo z Opavského knížectví, několikrát v pozdním středověku změnilo majitele. Po formální stránce se jednalo o léno českých panovníků, což vyžadovalo mimo jiné získání souhlasu krále při změně majitele, jenž musel poté vykonat věrnostní přísahu seniorovi.² Obnovení slibu bylo vyžadováno nejen při změně leníka, ale též při nástupu nového českého vladaře. Odmítnutí holdovat Matyáši Korvínovi po jeho volbě vzdorokrálem v Olomouci se stalo osudným Janovi IV. Krnovskému († 1484), který zůstal straníkem Jiřího z Poděbrad. Na rozdíl od většiny slezských knížat totiž krnovský vladař na jaře 1469 nedorazil do Vratislavi, aby zde králi Matyáši složil slib věrnosti. O pět let později byl naopak Korvínem donucen odstoupit mu většinu držav, jež byly následně předány pod správu Jana Bělíka z Kornic (30. srpna 1474). Zajatý kníže Jan tak mimo jiné v královském ležení před Albrechticemi musel veřejně zprostit dva zástupce krnovských měšťanů věrnostního slibu, který mu před lety složili.³

-
- 1 Studie byla připravena v rámci projektu Cooperatio, vědní oblasti historie, řešeného na FF UK.
 - 2 Podrobně sledoval osudy Krnovska v pozdním středověku Jerzy Sperka ve svém příspěvku *Ziemia karniowska w domenie Przemyslidów opawsko-raciborskich w XIV–XV w.* zde. Přehledně a s odkazy na četnou literaturu v kontextu proměn Opavska viz též STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. Právněhistorické studie 49, 2019, č. 1, s. 25–61.
 - 3 *Zápisy české w Uhřích od r. 1445 do 1490*, in: Archiv český 4. PALACKÝ, František (ed.), Praha 1846, č. 16, s. 338; *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter* (dále LBUS) II. GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), Leipzig 1883, s. 526n., č. 71, s. 511, č. 55; WELTZEL, Augustin: *Ratiborer Chronik*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthums Schlesiens (dále jako ZVGS) 4, 1862, s. 123. Knížeti Janovi zůstalo jen panství a hrad Vladislav (pol. Wodzisław Śląski). Závazek krnovských měšťanů byl vydán in: *Stredoveké české listiny = Középkori cseh oklevelek*. BOTTLO, Belo – KNIESZA, István (edd.), Budapest 1952 (= Slovanské jazykové pamiatky z Maďarska 1 = Magyarországi szláv nyelvemlékek 1), č. 76, s. 122 (mylně jako v Krnově 1. 11. 1474).

Vzhledem k minimu zpráv z následujících let je poněkud nejasná situace v Krnovsku bezprostředně po smrti knížete Jana IV. roku 1484. Správu území zřejmě vykonával nadále jménem krále Matyáše jeho zmocněnec pro Horní Slezsko, zmíněný Jan Bělík z Kornic. Po smrti Korvína roku 1490 úspěšně vystoupila s nároky na državy svého zesnulého bratra jeho sestra Barbora Opavsko-Ratibořská († 1512 či 1513). Spolu se svým manželem Janem (Hanušem) Osvětimským († kol. 1497) se mimo jiné obrátila na krnovské radní s výzvou, aby jim předali zdejší hrad. Odvolávali se na skutečnost, že král Matyáš měl ještě za života Jana IV. Krnovského uzнат dědické nároky jeho sestry Barbory na Krnovsko. Byli úspěšní, což dokládá též jejich privilegium z 12. srpna 1491, kterým jako „*Herr*“ a „*Frau zu Jägerndorff*“ potvrdili práva města Krnova, a jejich uznání v knížectví i mimo ně.⁴

O Krnovsko se v té době zajímal též nejvyšší kancléř českého království Jan (II.) ze Šelmberka († 1508), jenž díky pozici na dvoře Vladislava Jagellonského získal řadu majetků. Jeho postavení odpovídaly i plány na svatbu syna Jiřího († 1526) s patrně v té době neplnoletou jedinou dcerou Barbory Opavsko-Ratibořské, Helenou. Nová zjištění přinesla v nedávné době heuristika Marka Starého v norimberském archivu, v němž našel mimo jiné ve fondu Fürstentum Brandenburg-Ansbach doklad o tom, že již na jaře 1492 byla uzavřena smlouva o budoucí svatbě dcery Jana Osvětimského a syna nejvyššího českého kancléře. Znění úmluvy se bohužel nedochovalo, znám je pouze závazek Barbory, titulované jako kněžna „*opavská, ratiborská, crnovská etc.*“, že její znění dodrží.⁵ Další kroky k realizaci svatby proběhly vzhledem k pravděpodobně nízkému věku budoucí nevěsty až o pět let později, tedy v době, kdy už byla Barbora Opavsko-Ratibořská vdovou.⁶

V souvislosti s postupem Šelmberků při zajištění práv na Krnovsko je nutné zmínit ještě lenní listinu datovanou 3. října 1493 v Budíně. Vladislav Jagellonský podle ní udělil uvedené knížectví Janovi ze Šelmberka jako uprázdněné léno, jež po něm měli získat jeho synové. Dokument se odvolával na skutečnost, že Jan IV. Krnovský zemřel bez mužských potomků, čímž léno spadlo na českého krále a Korunu („*uns und unser chron zu Beheim des angefallen ist*“). Některé znaky písemnosti však vzbuzují pochyby o její pravosti. Předně byla zcela atypicky sepsána v němčině, i když jinak dokumenty určené pro Šelmberky či hornoslezská a opavská knížata vycházely z české dvorské kanceláře téměř vždy česky. Dále na listině schází relačně-mandační poznámka, jež v té době byla

naprosto obvyklá. Dokument by tak mohl být falzem, který měl nahradit chybějící potvrzení držby Krnovska Jiřím ze Šelmberka ze strany českého krále, což mohlo být se vši pravděpodobností problémem buď již při prodeji knížectví Jiřímu Braniborsko-Ansbašskému, nebo v souvislosti s holdem nového zeměpána králi Ferdinandovi I. (viz níže). O významu listiny pro Hohenzollerny pak svědčí její opakované confirmace.⁷

Samotná Barbora Opavsko-Ratibořská dosáhla potvrzení svých nároků na Krnovsko českým králem až na sklonku roku 1497. Oprávněně můžeme předpokládat, že postupovala v souladu se Šelmberky, s nimiž předtím uzavřela smlouvu, kterou jim postoupila Cvilín, a současně zvýšila věno své dceři.⁸ Lenní listinu vyhotovenou pro opavskou kněžnu dochovanou nemáme, ale víme, že k Vladislavu Jagellonskému vyslala poselstvo, aby mu jejím jménem holdovalo. Sama se 1. ledna 1498 v Krnově zavázala, že českému králi osobně složí věrnostní přísahu, pokud přijede do Vratislavi.⁹ Teprve v návaznosti na uznání Vladislavem Jagellonským potvrdila kněžna Barbora manům a stavům Krnovska v březnu 1498 jejich dřívější privilegia. Akcentován byl text výsad udělených zemi moravským markrabětem Joštem Lucemburským. O den později kněžna požádala krnovské stavy o odvedení berně (navýšené v důsledku dluhů) kvůli sňatku své dcery, který někdy v té době proběhl.¹⁰

Barbora Opavsko-Ratibořská nadále vládla v Krnovsku, ale někdy vystupoval jako spoluvladař či zástupce kněžny Jiří ze Šelmberka, jenž se tituloval i jako na Cvilíně (z Lobensteinu) a pán na Krnově („*Herr zu Jegerdorff*“).¹¹ Šelmberkové nadále těžili ze své pozice na dvoře jagellonského krále. V březnu 1502 například Vladislav Jagellonský udělil kancléři Českého království Janovi ze Šelmberka Vladislavsko. Odkázal přitom na skutečnost, že „*knížata Opavská, Ratiborská zbožie toho v držení jsúc tu milost od krále Jana měli, sšeli-li by rod jejich mužského pohlavie, aby dcery jejich takové právo na tom zboží jměli i také synové*“. Stejnou výsadu přisoudil nyní Janovi.¹² O rok později zřejmě Šelmberkové získali ještě Hlubčicko.¹³

V zájmu Šelmberků bylo obdržet potvrzení práv na držbu těchto území. Vzhledem k tomu, že Krnovsko stále náleželo kněžně Barboře, nebylo ale možné udělení země v léno. Jan ze Šelmberka, jenž se mezitím stal nejvyšším komorníkem, proto pro

4 K postupu knížat přehledně s odkazy na prameny a literaturu KOZÁK, Petr: *Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci*. Časopis Matice moravské (dále ČMM) 136, 2017, č. 2, s. 269–280 a STARÝ, Marek: „... *pojav k svatému manželství jich sestry dceru*“. *Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století*. ČMM 137, 2018, č. 1, s. 57–85, zde zejm. s. 61n. Potvrzení privilegií Krnova z roku 1491 bylo konfirmováno např. Marií Terezií; SOKA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 1, s. 58–63 (RZEHAČ, Emil: *Regesten über die Rechte und Freiheiten der Bürger der Stadt Jägerndorf*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens 1, 1905/1906, č. 16, s. 22).

5 STARÝ: „... *pojav k svatému manželství jich sestry dceru*“, s. 65n.

6 Srov. níže.

7 LBUS II, s. 526n., č. 71; ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 442, sign. B XXI-4. Listina byla potvrzena např. krnovskou městskou radou v lednu 1528; Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, HA Geheimer Rat, rep. 46, č. 143.

8 Dohodu objevil STARÝ: „... *pojav k svatému manželství jich sestry dceru*“, s. 67–70 s edicí na s. 81–83.

9 LBUS II, s. 528, č. 74. V dubnu 1497 se do Prahy vydala delegace krnovských radních a zajistila od Vladislava Jagellonského konfirmaci starších městských privilegií, aniž by byl v dokumentu zmíněn stávající držitel knížectví; SOKA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 1, s. 63–67.

10 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 448, sign. A VI-11 a inv. č. 449, sign. A I–6. *Zemské desky krnovské I (1403–1522)*, PRIX, Dalibor (ed.), Opava 2008, s. 276–278, č. 419 a 420.

11 Viz např. listiny vydané Jiřím v Krnově v květnu 1502 a září 1506; ZA Opava, Urbaniální komise slezská, inv. č. 461; ZEMEK, Metoděj – TUREK, Adolf: *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526*. Sborník archivních prací 33, 1983, č. 530, s. 504.

12 *Registra krále Vladislava II. z let 1498–1502*, Archiv český 18, TEIGE, Josef (ed.), Praha 1900, s. 3n.

13 K tomu viz MALER, Katarzyna: *Dzieje Głubczyc do 1742 roku*. Opole 2003, s. 96n.

svého syna a jeho potomky od českého krále zajistil v Budíně 22. května 1506 uznání dědického práva v ženské knížecí linii, kdy se odvolal na znění lenní listiny Jana Lucemburského z roku 1327. Současně dokument uváděl, že manželkou Jiřího ze Šelmberka se stala dcera sestry původního vladaře. Výslovně tak „*svobod užívati mohli v svém knížectví a panství, totižto krnovském, hlubčickém, vladislavském, bruntálském*“. Dokument tedy prokazoval dědická práva Jiřího ze Šelmberka na Krnovsko, Hlubčicko, Vladislavsko i Bruntálsko. Navíc mu bylo povoleno, že se může účastnit slezského zemského sněmu.¹⁴

Po skonu Barbory Opavsko-Ratibořské, k němuž došlo v roce 1512 či 1513, převzal Jiří ze Šelmberka bez problémů vládu v Krnovsku, do jehož správy se pravidelně zapojoval již předtím.¹⁵ Nicméně se vši pravděpodobností nevykonal věrnostní slib Vladislavu Jagellonskému, tudíž neobdržel ani lenní listinu. Důvodem byla formální otázka, jež se týkala i ostatních slezských stavů – v důsledku znění olomoucké smlouvy z roku 1479 panovala nejasnost, zda mají přísahat králi Vladislavovi jako panovníkovi českému či uherskému, což vedlo za jeho holdovací cesty do Vratislavi roku 1511 k tomu, že mu věrnostní sliby nakonec vůbec vykonány nebyly.¹⁶

V tomto období se začal o prostor Horního Slezska zajímat též Jiří Braniborsko-Ansbašský († 1543), jenž posléze přistoupil k dědické dohodě, kterou uzavřel bezdětný Jan II. Opolský (řeč. Dobrý, † 1532) se svým synovcem Valentinem Ratibořským (řeč. Hrbatý, † 1521) roku 1511. Vzájemné nástupnické úmluvy se naplnily o deset let později, kdy zesnul svobodný kníže Valentin, a jeho majetek tak získal Jan II. Opolský. Bylo tedy jasné, že dle platných dohod měl Jiří Braniborsko-Ansbašský zdědit celé Opolsko-Ratibořsko. Markrabí následně vyvinul značnou snahu, aby dosáhl znovupotvrzení svých nároků na dědictví po Janovi II. Opolském a vyrovnal se s případnými dalšími zájemci o ně.¹⁷

14 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 458, sign. B XXI-5; LBUS II, s. 534, č. 79; *Zemské desky krnovské I*, s. 287–289, č. 433.

15 K dataci úmrtí opavské Přemyslovny a nástupu Jiřího naposledy srov. KOZÁK: *Skon*, s. 276–279.

16 Podrobně srov. HOLÁ, Mlada: *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*. Praha 2012, s. 65nn.

17 K dědickým dohodám srov. s odkazy na prameny a starší literaturu BORAS, Zygmunt: *Hohenzollernowie i ich dążenia do opanowania Śląska w drodze umów o przeżycie (w początkach XVI w.)*. In: *Studia z dziejów Polski, Niemiec i NDR XVI–XX w.* Poznań 1974, s. 53–65; TÝŽ: *Związki Śląska i Pomorza Zachodniego z Polską w XVI wieku*. Poznań 1981, s. 178–190; WEBER, Matthias: *Das Verhältnis Schlesiens zum Alten Reich in der frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 1992, s. 188–194; BEIN, Werner: *Schlesien in der habsburgischen Politik. Ein Beitrag zur Entstehung des Dualismus im Alten Reich*. Sigmaringen 1994, s. 66–73; FUKALA, Radek: *Zápas o opolsko-ratibořské dědictví a mocenské aspirace slezských knížat na prahu raného novověku*. Slezský sborník 100, 2002, č. 2, s. 84–91; TÝŽ: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem*. Praha 2005, s. 35–61; HORWAT, Jerzy: *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta. Miasta. Koscioł. Urzędy. Własność prywatna*. Rzeszów 2002, s. 206–262; HOLÁ, Mlada: *Panovník, čeští stavové a Jiří Braniborský ve sporu o konfirmaci braniborsko-opolsko-ratibořských nástupnických smluv v letech 1528–1531*. In: *Ve znamení zemí Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové. Březina, Luděk – Konvičná, Jana – Zdichynec, Jan (edd.)*, Praha 2006, s. 97–111.

Po právním zajištění nároků na zdědění Opolsko-Ratibořska usiloval Jiří Braniborsko-Ansbašský o získání majetků, jež by mu okamžitě umožnily používat titul slezský kníže. Jan II. Opolský mu proto již v dubnu 1523 postoupil Bohumínsko a markrabí se tak mohl označovat též jako „*herzog in Schlesien zu Ratibor*“. Následoval v dalším měsíci souhlas Ludvíka Jagellonského s koupí Krnovska, jež byla realizována 3. července 1523. Jiří ze Šelmberka a na Kosti se svými syny tehdy uzavřel s Jiřím Braniborsko-Ansbašským smlouvu o odprodeji Krnovska a Hlubčicka za 58.900 zlatých uherských.¹⁸ Následovaly různé královské confirmace a výsady, mimo jiné markrabí zajistil potvrzení starších práv města Krnova českým králem. Dále Ludvík Jagellonský stvrdil Jiřímu Braniborsko-Ansbaškému dědická práva též v bratrské linii a confirmoval mu nárok na titul slezský kníže.¹⁹

V únoru 1524 předchozí držitel, Jiří ze Šelmberka, informoval o prodeji země krnovské stavy. Současně jim oznámil, že sám přijet do země kvůli špatnému zdraví nemůže, ale zmocňuje místo sebe bratry Bernarda a Hynka Bruntálské z Vrbna a Bernarda ze Zvole a na Hlučíně, aby je „*ze vši poddanosti a služeb*“ propustili.²⁰ Krátce nato zřejmě tento krok proběhl, Jiří Braniborsko-Ansbašský navštívil Krnov a převzal vládu v knížectví. Začal rovněž plánovat přestavbu krnovského zámku, aby byl mj. hodný jeho budoucí ženy, kdy právě na jaře 1524 podnikl první kroky k uzavření manželství s dcerou Karla Minstrberského Hedvikou.²¹

Vzhledem ke zmíněné výsadě udělené českými králi, že držitel Krnovského knížectví má právo titulovat se slezský kníže a zasedat na slezském zemském sněmu, tak pro zeměpána i krnovské stavy platila povinnost účastnit se holdovacích cest do Vratislavi, v jejichž průběhu slezské stavy nejprve slavnostně vítaly nového zeměpána, kterému za jeho pobytu ve městě obvykle složily hold. Braniborsko-ansbašského markrabího se tak dotkla cesta Ferdinanda I. a Anny Jagellonské do Vratislavi na jaře 1527. Královský pár se do Slezska ubíral z Olomouce právě přes Krnov, který navštívili 27. dubna. Odsud pokračovali přes biskupskou Nisu na Olešnici. Slavnostní vjezd do slezské metropole proběhl 1. května 1527 odpoledne a bezpochyby se jej účastnil i

18 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 480a, sign. I–55. Text smlouvy z 14. května 1523 viz LBUS II, s. 547–549, č. 97.

19 SOKA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 1, s. 76–80; LBUS II, s. 549, č. 98.

20 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 480, sign. B I–1; *Regesten zur Geschichte Jägerndorfs unter den Herrschern aus dem Hause Brandenburg 1523–1622. IX. Gruppe der Urkunden des Schlesischen Landesarchivs nach dessen Neuordnung*, KÜRSCHNER, Gottlieb (ed.), Troppau 1892, s. 4, č. 1.

21 Pobyt dokládá dohoda zmiňovaná in: JOACHIM, Erich: *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg 3 (1521–1525)*, Leipzig 1895, s. 103, 291. Ke Krnovu za vlády Hohenzollernů pak srov. zejména FUKALA, Radek: *Život na krnovském zámku za vlády hohenzollernských knížat (1523–1621)*. In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. až 18. století)*. Prostějov 1997, s. 135–148; TÝŽ: *Krnov za Hohenzollernů v letech 1524–1624*. In: *Peníze v proměnách času 2*. Štefan, Jan – Onderka, Jan (edd.), Ostrava 2000, s. 11–16; KOLÁŘ, František – PRIX, Dalibor – ZEŽULA, Michal: *Krnov – historie, archeologie*, Ostrava 2015, s. 34–43.

markrabí Jiří. Následně vykonal českému králi ve Vratislavi hold. Nejprve před Ferdinanda I. dne 11. května předstoupil vratislavský biskup Jakub ze Salzy a přísahal latinsky za panství Grodkov, a to s pravou rukou na hrudi. Po něm před českým králem stanula všechna slezská knížata, tedy Kazimír II. Těšínský, Fridrich II. Lehnicko-Břežský, Jan II. Opolský, Karel I. Minstrbersko-Olešnický, a spolu s nimi právě i Jiří Braniborsko-Ansbašský, přísahu složili v němčině s prsty položenými na Bibli. Teprve poté, při své následující návštěvě Krnova, Jiří Braniborsko-Ansbašský v lednu 1528 potvrdil krnovským stavům pět starších privilegií, a to jako „in Schlesien zu Jegerdorff, Ratbor ... Herzog“.²²

V následujících letech se táhl spor českého krále Ferdinanda I. a markrabího Jiřího Braniborsko-Ansbašského o práva na Opolsko-Ratibořské knížectví. Uzavřela jej tzv. pražská dohoda z roku 1532. Při té příležitosti byla Ferdinandem I. Jiřímu Braniborsko-Ansbašskému vydána též confirmace nároků na Krnovsko. Panovník výslovně potvrdil znění privilegia Ludvíka Jagellonského z roku 1523 „*uber das Fürstenthumb Jagerndorff in Slessien*“, a tím zcela uznal Hohenzollernovy nároky na toto území.²³

Roku 1543 po smrti Jiřího Braniborsko-Ansbašského, za jehož vlády se na Krnovsku rozšířila reformace,²⁴ přešlo knížectví na jeho jediného syna Jiřího Fridricha (1539–1603), jenž byl v té době ovšem teprve pětiletý, proto byla lenní přísaha odložena do doby jeho zletilosti. Teprve 14. dubna 1557 na Pražském hradě přijal mladý markrabí Krnovsko jako léno českého krále a Koruny. Ve věrnostní přísaze se zavázal uznávat svého lenního pána, „*wie andere Fürsten in Schlesien*“. Německý text mu předčítal sekretář české dvorské kanceláře a kníže věrnostní slib stvrdil přísahou na Bibli. Slavnosti byli přítomni též synové českého krále, Jan Vilém Saský a další četní dvořané i hosté. Stejného dne mu Ferdinand I. znovu potvrdil výše zmíněnou confirmaci

22 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 482, sign. B I–2; *Regesten zur Geschichte Jägerdorfs*, s. 4, č. 2. Jmenovitě byla zmíněna privilegia Václava IV. z roku 1411, Zikmuna Lucemburského z roku 1420, Ludvíka Břežského z roku 1421, Jana Ratibořského z roku 1422 a konečně Barbory Opavsko-Ratibořské z roku 1498. Na rozdíl od krnovských holdovali opavští stavové českému králi na území svého knížectví. K průběhu uvitání Ferdinanda I. ve Vratislavi a jeho tamějšímu pobytu s odkazy HOLÁ: *Holdovací cesty*, s. 71nn.

23 Originál je uložen v Národním archivu v Praze (NA), fond Česká dvorská kancelář (dále ČDK), listiny, inv. č. 42. Viz zde obr. 21.

24 Viz alespoň GUNDERMANN, Iselin: *Markgraf Georg von Brandenburg-Ansbach und die Einführung der Reformation in Oberschlesien*. In: *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext*. Wunsch, Thomas (ed.), Berlin 1994, s. 31–37; FUKALA, Radek: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v Krnovském knížectví*. In: *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7*. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1997, s. 535–557; TÝŽ: *Náboženství a protestantské školství za krnovského knížete Jiřího Friedricha*, Sborník bruntálského muzea 2000, Bruntál 2000, s. 25–39. V širších souvislostech též KARZEL, Othmar: *Die Reformation in Oberschlesien. Ausbreitung und Verlauf*, Würzburg 1979; MANDZIUK, Józef: *Historia kościoła katolickiego na Śląsku. Tom 2: Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520–1742*, Warszawa 1995.

Obr. 21: Confirmace nároků Jiřího Braniborsko-Ansbašského na Krnovsko vydaná Ferdinandem I. dne 1. června 1532 v Praze. © NA, ČDK, listiny, inv. č. 42

o nárocích jeho otce na Krnovsko z roku 1523.²⁵ O rok později se ovšem slezské majetky pod správou krnovského knížete výrazně zmenšily, když český král konečně dokázal shromáždit finance na vykoupení Opolsko-Ratibořska ze zástavy.²⁶

Za svého následujícího, téměř padesátiletého panování v Krnovském knížectví zažil Jiří Fridrich dvakrát změnu vladaře na českém trůně. Nicméně roku 1563 se omluvil z účasti na holdovací cestě do Vratislavi, již zorganizoval s cílem zajistit bezproblémový nástup vlády Maxmiliána II. na sklonku svého života Ferdinand I. S ohledem na pozdě doručené pozvání a „dalekou“ cestu do slezské metropole vyslal místo sebe zmocněnce, kteří jej zastoupili při slavnostním uvítání vladaře. Jeho poselstvo pak předneslo závazek, že věrnostní přísahu za jím držené Krnovsko složí později.²⁷

Splnění tohoto slibu se však protáhlo i v důsledku sporu markrabího s krnovskými stavy, jenž se točil zejména kolem jeho zásahů do zemského soudnictví. Jiří Fridrich současně nechtěl potvrdit starší zemská práva a privilegia, stavy naopak odmítaly vykonat zeměpánovi lenní hold do doby, než jim budou confirmována. Kvůli postupu zeměpána se dokonce obrátila krnovská stavovská obec na Maxmiliána II., který jim v dubnu 1567 potvrdil všechna privilegia, a to „mocí královskú a jakožto nejvyšší kníže slezské“.²⁸ Konflikt však pokračoval, teprve 17. února 1570 dospěly obě strany ke kompromisnímu znění úmluvy, podle níž měly zemské stavy složit markrabímu věrnostní přísahu jako v předchozích dobách a teprve poté by obdržely confirmaci privilegií. O devět dní později konečně Maxmilián II. Jiřímu Fridrichovi potvrdil držbu Krnovska. Předtím se vši pravděpodobností proběhla věrnostní přísaha markrabího za

Krnovsko.²⁹ Jelikož však stále nedošlo k definitivnímu urovnání konfliktu, vzal do doby jeho uzavření Maxmilián II. v říjnu téhož roku obyvatele Krnovska a Hlubčicka v ochranu.³⁰ Přestože byla v roce 1571 uzavřena dohoda Jiřího Fridricha a krnovských stavů o obnovení tamního zemského soudu, tak spory neustaly. I proto teprve s dalším časovým odstupem markrabí potvrdil všechna starší privilegia města Krnova za svého pobytu ve městě 19. června 1574.³¹

Rovněž z další holdovací cesty do Vratislavi, již podnikl na počátku své vlády Rudolf II., se Jiří Fridrich omluvil. Do slezské metropole vyslal opět své delegáty, které ovšem tentokrát zmocnil nejen k tomu, aby jej zastoupili při slavnostním uvítání vladaře, ale rovněž i při vykonání holdu. Proto na tzv. císařském hradě 29. května 1577 po vratislavském biskupovi a slezských knížatech předstoupili před Rudolfa II. krnovský vrchní hejtman Arnošt z Falkenhainu a kancléř Jeroným Reinwald a vykonali jménem svého zeměpána slib věrnosti. Formální stránka byla vyřešena ale až na počátku následujícího roku. Tehdy Jiří Fridrich zmocnil tytéž osoby k převzetí říšských lén a souvisejících dokumentů, přičemž byla pro markrabího Rudolfem II. vystavena 14. ledna 1578 též confirmace práv na Krnovsko.³²

Protože ani z jednoho ze dvou manželství Jiřího Fridricha nevzešel mužský dědic, odkázal v červenci 1595 Krnovsko svému bratrovi Janu Jiřímu Braniborskému (1525–1598), jenž byl braniborským kurfiřtem. Vzhledem k převodu práv bylo v úvodu odkazu Jiřího Fridricha zdůrazněno, že roku 1523 Ludvík Jagellonský dal markrabímu Jiřímu Braniborsko-Ansbašskému možnost, aby Krnovsko převedl na své bratry a dědice. Připomenuty byly následující confirmace tohoto dokumentu dalšími českými králi.³³

Braniborští markrabí tedy počítali s tím, že vládu v Krnovsku převezme kurfiřt Jan Jiří, respektive jeho nejstarší syn Jáchym Fridrich (1546–1608), jenž se narodil z krátkého manželství s Žofí Lehnickou (1525–1546).³⁴ Ovšem vzhledem k tomu,

25 NA, fond ČDK, listiny, inv. č. 74. Text přísahy a podrobnosti o jejím složení zachycuje v němčině NA, fond ČDK, karton 186, sign. II A 4; edice latinského znění věrnostního slibu na základě jiného opisu BEIN: *Schlesien*, s. 76, pozn. 138 (v textu s chybným údajem, že holdovali zmocněnci markrabího). Ke vládě Jiřího Fridricha v Krnovsku srov. alespoň BIERMANN, Gottlieb: *Jägerndorf unter der Regierung von Hohenzollern*. ZVGS 11, 1871, s. 36–98, zde s. 45–73; TÝŽ: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 321–343; JEGEL, August: *Die schlesischen Besitzungen der fränkischen Hohenzollern*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 10, 1915, s. 85–188, zde s. 114nn.; v širším kontextu též *Slezsko v dějinách českého státu II. 1490–1763*, Opava 2012, s. 54nn.

26 Srov. alespoň s odkazy na další literaturu *Slezsko v dějinách českého státu II*, s. 55n.

27 HOLÁ: *Holdovací cesty*, s. 98 a edice listu Maxmiliána II. otcí na s. 166.

28 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 536, sign. A VII-5. Za pomoc s dohledáním děkuji doc. Petru Kozákovi. Ke sporu viz literatura citovaná v pozn. 25 a dále např. LEPÁŘ, Jan: *Zřízení zemské v knížetstvích Opavském a Krnovském z XV. až do XVIII. století*. ČČM 39, 1865, č. 2, s. 191–200; TILLER, Franz: *Zur Geschichte der Landrechte der Fürstenthümer Jägerndorf und Leobschütz*. Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 9, 1856, s. 133–160; BIERMANN: *Jägerndorf*, s. 51nn. a nověji zejména HARTUNG, Manfred: *Das Erbe der Piasten. Die brandenburgischen Ansprüche in Schlesien*, Hamburg 2015, s. 54n. a FUKALA: *Role Jana Jiřího*, s. 37–41. Upozornit lze i na spor mezi markrabím a českým panovníkem o práva na Tarnowskie Góry v Bytomsku, což jistě ovlivnilo postup Maxmiliána II. v Krnovsku – DÖBNER, Richard: *Der Proceß des Markgrafen Georg Friedrich von Brandenburg mit dem Kaiser über die Tarnowitzer Bergwerke (1560–70)*. ZVGS 14, 1878, s. 79–92.

29 NA, fond ČDK, inv. č. 79 (26. 2. 1570); BEIN: *Schlesien*, s. 77, pozn. 140 datuje hold již do roku 1567, přičemž stejné datum obsahují i některé opisy věrnostního slibu, do nichž ale byl údaj zřejmě dodatečně připsán; srov. NA, fond ČDK, karton 186, sign. II A 4.

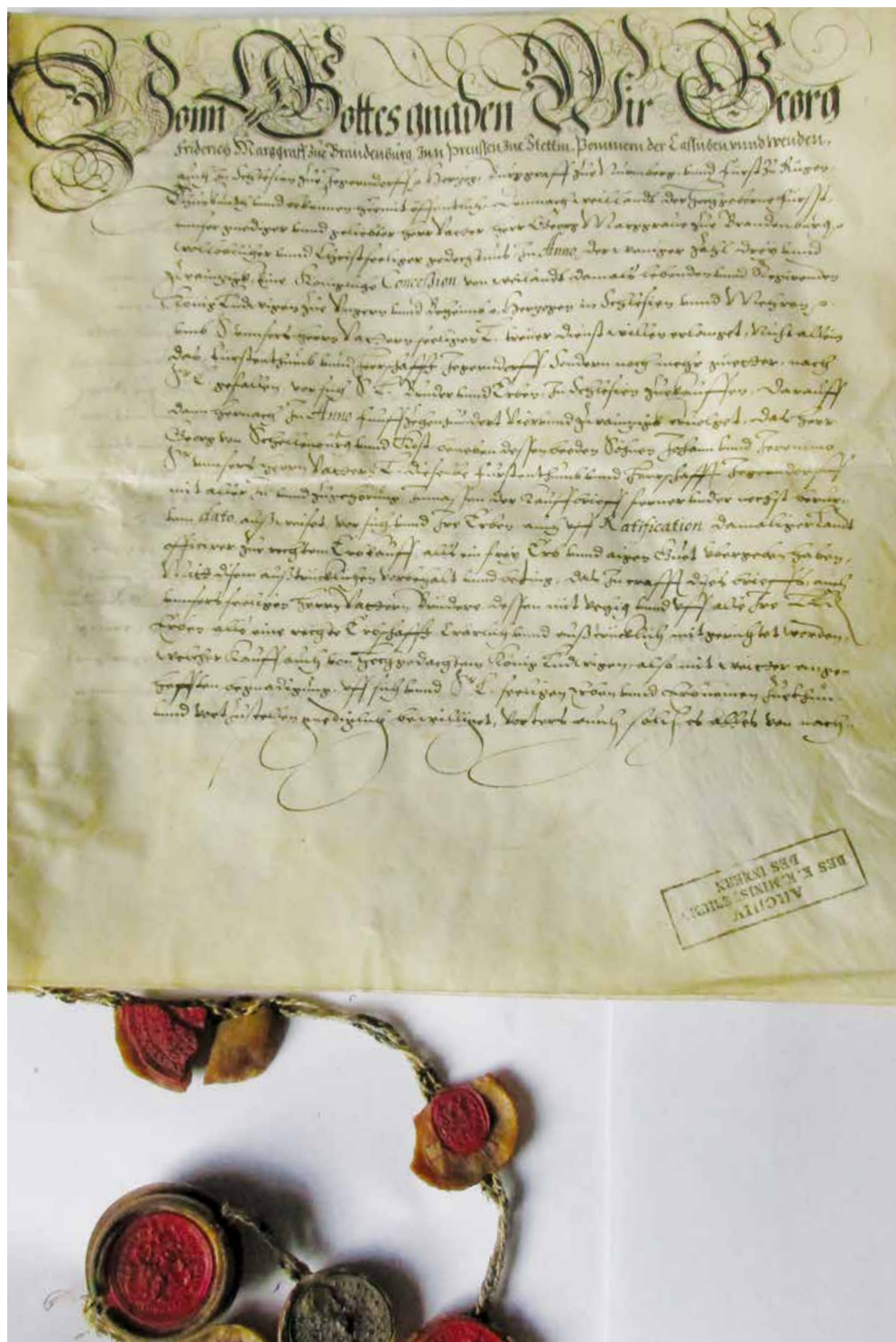
30 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 540, sign. B I-34; *Regesten zur Geschichte Jägerndorfs*, s. 10, č. 33.

31 SOKA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 1, s. 40–58; v confirmaci bylo všech 20 privilegií blíže identifikováno. Výtah též in: RZEHAČ: *Regesten*, č. 20, s. 24. Ke sporu viz literatura citovaná výše.

32 HOLÁ: *Holdovací cesty*, s. 115 a edice dobové relace na s. 171. Zmocnění vydal markrabí 2. ledna 1578 v Ansbachu; NA, fond ČDK, Guberniální listiny, sign. 2749. Opis confirmace viz např. NA, fond ČDK, karton 186, sign. II A 4 (14. ledna 1578). Srov. BEIN: *Schlesien*, s. 77.

33 NA, fond ČDK, inv. č. 111.

34 Výslovně to stanovil například při signování smlouvy 29. dubna 1599 v Magdeburku. Různým aspektům vazeb Jana Jiřího ke Krnovsku se věnoval opakovaně Radek Fukala, viz zejm. TÝŽ: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005; TÝŽ: *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských hnutích*. Opava 2007. Ze starší literatury je stále významný souhrn SCHULZ, Hans: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg-Jägerndorf Generaloberst*. Halle 1899 (= Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte 37).

Obr. 22: Jiří Fridrich odkazuje Krnovsko svému bratrovci (1595). © NA, ČDK, inv. č. 111

že se nejednalo o přímého pokrevního dědice stávajícího držitele, vznesl pražský dvůr po smrti Jiřího Fridricha nároky na Krnovsko jako na uprázdněné léno. Mimo jiné tak císař Rudolf II. úmyslně nereagoval na žádost z 10. dubna 1604, v níž byl vyzván, aby potvrdil držbu knížectví braniborským markrabím. Následoval dlouholetý právní spor zástupců Jáchyma Fridricha s českým dvorem. I když stále chyběla confirmace nároků českým králem, resp. císařem, tak markrabí záhy převedl práva na Krnovsko svému mladšímu synovi Janu Jiřímu (1577–1624). Dohady s pražským dvorem o oprávněnost nároků pokračovaly, přičemž průtahy zavinila rovněž komplikovaná politická situace v Českém království. Teprve roku 1608 přes nevyřešení právního stavu, kdy stále byla zástupci Rudolfa II. držba Krnovska považována za neoprávněnou, Jan Jiří Krnovský přijal hold na krnovském zámku, údajně „ohne Schaden des Rechts des Kaisers“, a potvrdil zemským stavům jejich privilegia.³⁵

V průběhu sporu byla řešena i otázka, zda se nároky Jana Jiřího odvíjejí od testamentu z roku 1543 či odkazu 1595. Pražský dvůr přitom trval na tom, že výše zmíněný souhlas Ludvíka Jagellonského z května 1523 se týkal pouze franské linie Hohenzollernů. Druhá strana vycházela z širší formulace v potvrzení práv tímto králem 3. července 1523, kde jsou již uvedeni „*Erben, Erbnehmer und alle des Fürstentums Jägerndorf künftige Besitzer*“.³⁶ Rudolfovi právníci zdůrazňovali, že pokud nároky Jana Jiřího vycházejí ze znění testamentu Jiřího Braniborsko-Ansbašského, tak by se krnovský kníže musel prohlásit za jeho dědice, čímž by na něj měla přejít povinnost uhradit dluhy a další závazky. V případě argumentace odkazem z roku 1595 se měl prokázat souhlasem zeměpána a udělením Krnovska v léno, což nemohl, protože k tomu nedošlo. Do sporu právníci zapletli i revers, kterým se kurfiřt Jan Jiří roku 1575 při zisku panství Beeskow a Storkov zavázal císaři, že další území v České koruně nenabyde bez předchozího souhlasu českého krále. Dokument stejného znění roku 1599 vydal též Jáchym Fridrich. Zástupci Jana Jiřího Krnovského však argumentovali tím, že závazek se měl vztahovat pouze k nově získaným územím. Vyvrátili rovněž argumentaci ustanovením Vladislava Jagellonského z 11. ledna 1510, podle kterého nesměl král majetky v inkorporovaných zemích udělovat osobám mimo ně – braniborští kurfiřti totiž již předtím ve Slezsku získali Crossensko (Krosno Odrzańskie). V dalších jednáních zazněla též výhrůžka, že císař nepřizná markrabímu ani právo titulovat se slezský kníže, posléze bylo požadováno odstoupení Bytomska a Bohumínska. Určena byla rovněž komise, jež měla převzít Krnovské knížectví jménem českého krále. V jejím

35 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 549, sign. B I-37 (zdůrazněna dohoda z roku 1571); *Regesten zur Geschichte Jägerndorfs*, s. 11, č. 36. Confirmace privilegií města Krnova byla vydána Janem Jiřím Krnovským až 6. února 1609; SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 1, s. 109–114; RZEHAk: *Regesten*, č. 22, s. 24n. SCHULZ: *Markgraf Johann Georg*, s. 36 klade přijetí holdu v Krnovsku do počátku roku 1607.

36 LBUS II, s. 550, č. 99. Část spisů ke sporu je uložena in: NA, fond ČDK, karta 172 a 186, sign. II A 4.

čele stanul Karel II. Minstrberský, jenž se ale z vlastního zastupování krále následně několikrát omluvil – kvůli nemoci, stáří či spřízněnosti s braniborským rodem.³⁷

I v kontextu uvedených dlouholetých sporů o práva ke Krnovsku je možno pohlízet na velkolepou svatbu Jana Jiřího, jež se konala na jaře 1609 v Krnově za přítomnosti četných hostů, jako na demonstraci jeho postavení v zemi, na níž bylo ostatně zajištěno obvěnění novomanželky.³⁸ Teprve za změněné politické situace v Českém království, kdy Matyáš Habsburský stál o podporu Jana Jiřího, došlo k uznání práv stávajícího vládce Krnovska. Formálně byla opět stvrzena vykonáním slibu věrnosti v průběhu holdovací cesty krále Matyáše, již podnikl na podzim 1611. Jan Jiří se nejprve osobně s početnými jezdci účastnil uvítání nového českého vladaře před Vratislaví 18. září 1611. S měsíčním předstihem přitom získal finanční příspěvek krnovských stavů ve výši 1200 zlatých na cestu do slezské metropole.³⁹

Stejně jako ostatní slezská knížata zaujal Jan Jiří Krnovský přední místo v královském průvodu. Oddíl „*markraběte brandeburského*“ se při vjezdu do městských bran zařadil hned za reprezentanty vratislavského biskupa. Na jeho špici jeli tři jezdci v modré livreji, za nimi deset párů koní se slavnostními postroji, šest edlnobů rovněž v jednotné uniformě a četní hudebníci, poté dalších 52 zástupců stavů. Opakovaně užitá modrá a žlutá barva na šatech či výstroji odkazovala k barevnosti zemského erbu. Ve Vratislavi po průtazích v jednání na slezském zemském sněmu Jan Jiří spolu s dalšími knížaty vykonal Matyášovi Habsburskému 9. října 1611 na císařském hradě hold.⁴⁰

Podobně Jan Jiří neváhal s účastí na uvítání Ferdinanda II. před Vratislaví na podzim 1617 a Fridricha Falckého o tři roky později, kdy mu na reprezentaci krnovské stavy opět poskytly příspěvek, tentokrát ve výši 1000 zlatých. Ve slezské metropoli za

Krnovsko kníže v obou případech obnovil slib věrnosti.⁴¹ Nicméně věrnost Jana Jiřího Krnovskému zimnímu králi se mu stala osudnou.

Po bělohorské porážce mu bylo Krnovské knížectví zabaveno. Ferdinand II. je udělil Karlovi z Lichtenštejna, jenž byl od roku 1613 též opavským knížetem. Krnovské stavy o tom informoval 25. dubna 1622 stávající slezský vrchní hejtman Jiří Rudolf Lehnický a vyzval je ke složení věrnostní slibu novému zeměpánovi. Po projednání věci na zemském sněmu 19 krnovských šlechticů spolu se zástupci měst Krnov a Hlubčice informovalo Hohenzollerny a upozornilo je, že bez jejich intervence u císaře nemohou vývoj změnit. Byli ujištěni, že se markrabí pokusí dosáhnout odkladu složení holdu Lichtenštejnovi a získat souhlas Ferdinanda II. s ponecháním Krnovska v držení jeho rodu. Karel z Lichtenštejna však oznámil krnovským stavům na konci května 1622, že vyslal do Krnova své zmocněnce, kterým mají holdovat. Protože ale formálně platil jejich slib Janu Jiřímu Krnovskému, stvrдили svoji věrnost Lichtenštejnově delegaci jen podáním ruky 13. června a vlastní hold vykonali až v srpnu, kdy je mezitím ke složení přísahy vyzval Ferdinand II. V září 1622 jim byla potvrzena zemská privilegia.⁴² Braniborští markrabí nicméně ještě několik desetiletí vystupovali se svými nároky na Krnovsko.

• • •

37 Srov. výše citovaná literatura. Argumenty i související dokumenty byly různě opisovány, mj. NA, fond ČDK, sign. II A 4, karton 172 a 186.

38 Dochován je podobný popis svatby a dalších festivit, mezi nimi i vystoupení anglických divadelníků; *Aygentliche Beschreibung Aller Frewden vnnnd Ritterspiell, Ringelrennen, auch anderer Kurtzweilen vnnnd gantzen ansehnlichen Apparats vnd Pomp, so bey Dem Fürstlichen Beylager deß Durchleuchtigen Hochgebornen Fürsten vnnnd Herrn, Herrn Iohans Georgen Marggraffen zu Brandenburg, in Preussen, zu Stettin, Pommern ... Vnd Seiner Fürstl: Gn: geliebtester Gespons, Der Durchleuchtigen Hochgebornen Fürstin vnd Fr: Fr: Eua Christina, Geborner Hertzogin zu Würtemberg ... In Seiner Fürstl: Gn: Hofresidentz, der Statt Jägerndorff in Schlesien ... vollendet worden*, Kempten 1610, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. 217 Hist. (17). Vydány byly rovněž řady vzniklé v souvislosti s přípravou slavnosti: von MOSER, Friedrich Carl: *Kleine Schriften zur Erläuterung des Staats- und Völker-Rechts wie auch des Hof- und Canzley-Ceremoniels 11*. Frankfurt am Main 1764, s. 371–427.

39 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, inv. č. 551, sign. B II-1 (13. 8. 1611). Viz též BIERMANN: *Geschichte*, s. 350.

40 REUTTER, Georg: *Klare und eigentliche Beschreibung des durchlauchtigsten ... Herrn, Matthiä des Andern, zu Hungern und Böheimb ... ansehnlichen Königlichen Einzuges zu Breßlaw*. Breslau [1611], složka A IVv. Srov. HOLÁ: *Holdovací cesty*, s. 124, 136 a edice dobového popisu holdů na s. 174 a 176.

41 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, inv. č. 561, sign. B II-10 (30. 8. 1617) a inv. č. 564, sign. B II-12 (18. 3. 1620); *Regesten zur Geschichte Jägerndorfs*, s. 13n., č. 47 a 49. K holdům roku 1617 s odkazy viz HOLÁ: *Holdovací cesty*, s. 147, k událostem roku 1620 srov. BRUCHMANN, Karl: *Die Huldigungsfahrt König Friedrichs I. von Böhmen (des „Winterkönigs“) nach Mähren und Schlesien*. Breslau 1909 (= *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte* 9); van EICKELS, Christine: *Schlesien im böhmischen Ständestaat*. Stuttgart 1992 (= *Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte* 2), s. 281–313 a naposledy HUBKOVÁ, Jana: *Holdovací cesta Fridricha Falckého do Vratislavi*. In: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*. Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.–31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze (= *Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis* IV). Bobková, Lenka – Konvičná, Jana (edd.), Praha 2007, s. 319–340.

42 ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv, inv. č. 574–578, sign. B II-24, B II-25, B II-27–B II-29; inv. č. 583–585, sign. B II-32, A VIII-5, A VIII-6; fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, Opava. Dodatky, inv. č. 2514 a 2515, sign. B XX-36. Edice některých dokumentů viz *Regesten zur Geschichte Jägerndorfs*, s. 18, č. 61, 62, 64–66. Ke shrnutí nároků Hohenzollernů s přehledným představením předchozího vývoje zejm. TRAMPLER, R.: *Ueber die Ansprüche Friedrich's II. auf das Herzogthum Jägerndorf*. Mittheilungen der kaiserlich-königlichen Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, des Natur- und Landeskunde in Brünn 57, 1877, s. 85–88 a v širších souvislostech též WEBER, Matthias: *Das Verhältnis Schlesiens zum Alten Reich in der Frühen Neuzeit* (= *Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte* 1). Köln – Weimar – Wien 1992, s. 189 nn.

Poznámky ke složení krnovské zemské obce v raném novověku. „Norimberský“ seznam krnovských stavů ze sedmdesátých let 16. století

Marek Starý

Studium zemských stavovských obcí má (nejen) v české historiografii dlouhou tradici. Je samozřejmě možno využívat při něm nepřehledné množství metodických přístupů a zaměřit se na nejrůznější aspekty. Nemůže být ale sporu o tom, že k prvotním a nejdůležitějším výzvám patří zmapování jejich složení. Tím ovšem není myšleno zmapování úplné, demograficky přesné, neboť tomu se na základě dochovaných pramenů nelze ani přiblížit. Z hlediska proniknutí do vnitřních mechanismů fungování stavovského zřízení je především důležité postihnout tu část stavovské společnosti, která byla politicky aktivní a angažovala se ve veřejném prostoru, ať již v kooperaci nebo v konkurenci s panovnickou mocí. Identifikovat ji lze zejména prostřednictvím účasti na zemských sněmech. Obsazování zemských úřadů, křesel v zemském soudu, popřípadě jiných, méně vlivných úředních postů má rovněž nemalou výpovědní hodnotu, je ale třeba zohlednit jistý korektiv spočívající v tom, že na obsazování těchto úřadů měl všude určitý vliv samotný zeměpán.

Pomyslné přetahování stavů a zeměpána o mocenskou dominanci v zemi bylo nepochybně významně ovlivněno i tím, jaký byl vzájemný poměr jejich mocenského zájmu. V tomto směru lze za velmi důležitý pramen k rekonstrukci stavovských obcí považovat různé berní a majetkové soupisy, v nichž je k jednomu konkrétnímu momentu ve více či méně úplné podobě zachycena ta část šlechty, která vystupovala v roli klasické pozemkové vrchnosti na dominiích nejrůznějšího rozsahu, nebo držela jiný, z hlediska evidence relevantní majetek (např. poplužní dvory, městské domy vyňaté z městské jurisdikce apod.). Dochované soupisy tohoto druhu, jež těžko může jakákoliv rozsáhlejší práce věnovaná stavovství pominout, nabízejí tedy další perspektivní

úhel pohledu a „filtrují“ tu část stavovské obce, jejíž politický vliv se opíral o adekvátní hospodářské zázemí. Bohužel, podobné soupisy nepatří v době předbělohorské mezi prameny sériově zachované, například z českého prostředí je pro léta 1526–1620 zachováno pouze pět zcela nebo z větší části dochovaných celozemských soupisů (z toho tři až ze 17. století), a dále několik seznamů dílčích, geograficky omezených.¹

Cílem této studie je pokusit se o rekonstrukci podoby zemské stavovské obce v knížectví krnovském ve druhé polovině 16. století. Využit přitom bude dosud zřejmě zcela neznámý soupis krnovských stavů, který, jak bude dále dovozeno, vznikl někdy před polovinou osmé dekády 16. století.

Tak jako v jiných zemích tvořících státoprávní komplex České koruny, docházelo i v Krnovsku v průběhu 16. století ke střetávání ambicí představitelů stavovské obce se zeměpanskou mocí a probíhal proces vzájemného vymezování mocenských sfér vlivu. Podobně jako v samotném Českém království tu přitom proti stavům stáli sebevědomí příslušníci tradiční vladařské dynastie, jejichž panství přesahovalo hranice českých zemí. Krnovští Hohenzollernové byli konkrétně pevně zakotveni ve franckém Ansbachu, k němuž markrabě Jiří Bedřich připojil v roce 1557 i nedaleký Kulmbach. Kromě toho se Jiří Bedřich angažoval i na severovýchodě a v sedmdesátých letech se mu podařilo prosadit se do role administrátora pruského vévodství, kde vládl jeho duševně nemocný bratranec Albrecht Bedřich.²

Počátky Krnovského knížectví lze hledat v prvním dělení Opavska v roce 1377, kdy město Krnov s okolím připadlo nejstaršímu ze čtyř přemyslovských bratrů, Janovi I.³ Trvalo ale celou řadu desetiletí, než se toto teritorium (v roce 1384 odprodané Vladislavovi Opolskému a v letech 1390–1422 připojené k Moravskému markrabství) definitivně přerodilo ve svébytný, státoprávně jednoznačně vymezený celek. Když se opavský a ratibořský vévoda Jan II. v roce 1422 Krnovska znovu ujal, bylo mu králem Zikmundem uděleno jako „*Sloss und Stat Jegersdorff*“ se vším příslušenstvím.⁴ Ná-

sledné užívání titulu „*Herzog zu Troppaw, zu Ratibor und zu Jegerdorff*“⁵ ze strany Jana II. i jeho nástupců lze mnohem spíše vnímat jako zdůraznění opětovného začlenění Krnovska pod jejich vládu než jako doklad jeho nového státoprávního vnímání. Genezi Krnovska jako knížectví výrazně urychlila až dvě další dělení přemyslovských držav v letech 1437 a 1465. Teprve v listině Vladislava II. Jagellonského z roku 1493, již bylo Krnovsko uděleno Jiřímu ze Šelmberka, se píše o postoupení králových práv „*an Czwilin, Jegersdorff Stat und Schloss und dem ganczen selben Fürstenthumb*“.⁶ Dokumenty týkající se prodeje Krnovska Šelmberky braniborsko-ansbašskému markraběti Jiřímu v roce 1523 se ovšem označení „knížectví“ opět vyhýbají.⁷ Jisté je, že přechodem do rukou dynastie Hohenzollernů se Krnovsko s připojeným Hlubčickem definitivně oddělilo od sousedního Opavska a stalo se samostatným lenním knížectvím.

Již samo faktické oddělení Krnovska od zbytku Opavska v poslední čtvrtině 14. století vedlo k rychlému utváření vlastní zemské obce (ostatně jako „země/Land“ začalo být toto území označováno prakticky vzápětí poté, co přešlo z držení opavských Přemyslovců do rukou opolského vévody a následně markraběte Jošta Lucemburského). V průběhu 15. století její sebevědomí stoupalo v nepřímé úměře k tomu, jak se marginalizovala mocenská úloha posledních přemyslovských vládců, a zásadního upevnění zeměpanské moci mohl jen stěží dosáhnout Jiří ze Šelmberka, jenž nebyl knížecího původu a jehož panství ve Slezsku stálo vzhledem k rozsáhlým dluhům tak říkajíc na hliněných nohách. Na druhou stranu je ovšem Šelmberkovi třeba přiznat zásluhu, že

XVI. Band). GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), Leipzig 1883, s. 502–503, č. 37.

5 SSAO, sign. A VI-7, inv. č. 419; Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově, fond Archiv města Krnov, inv. č. 1, fol. 23v–25v.

6 Text listiny se dochoval ve vidimusu z roku 1529 uloženém ve Vídni, na jeho základě byl *in extenso* vydán v LBUS II., s. 526–527, č. 71. Opis je dochován též v Staatsarchiv (dále jen StA) Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Herrschaftliche Bücher, Nr. 29, fol. 35v–36v, pozdější opis z 18. století se nachází rovněž v Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Česká dvorská kancelář (dále jen ČDK), sign. II A 4, inv. č. 590, kart. 186. Právněhistorický komentář ke genezi Krnovska publikoval naposledy STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. Právněhistorické studie 49, 2019, č. 1, s. 25–61.

7 Ludvík Jagellonský povolil 6. dubna 1523 předběžně Jiřímu, který byl jeho bratrance, aby zakoupil „*die Herrschafft Jegerndorff und andere Gutter in Unserm Fürstenthumb Schlesien*“. Opisy listiny jsou v StA Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Herrschaftliche Bücher, Nr. 29, fol. 10r–11r a 40r–40v, v Národní knihovna Praha, sign. XVI C 7, Registrum Sancti Wenceslai (=RSW), fol. 527v–528v, č. 429 a také v ČDK, sign. II A 4, inv. č. 590, kart. 186. V kupní smlouvě ze 14. května 1523, jejíž opis se rovněž nachází v StA Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Herrschaftliche Bücher, Nr. 29, fol. 62r–68r (nenadepsáno, na konci popis „*Ab-schrift der Kauffberedung über Jegerdorff*“) a jež byla na základě (též?) kopiáře, uchovávaného v 19. století v Berlíně, zpřístupněna obsáhlým německým regestem v LBUS II., s. 547–549, č. 97, je převáděný majetek popsán jako hrad Cvilín, města Krnov a Hlubčice, městečka Benešov a Bavorov a 24 jmenovitě uvedených vesnic, přičemž v dalším textu se pro tento majetkový soubor opět užívá termínu „panství“. V dalších dvou královských listinách, vydaných v červenci 1523, tedy až po realizaci prodeje, se již ale pojem knížectví („*Furstenthumb*“) objevuje. ČDK, Listiny, č. 28, 39.

1 Celozemské rejstříky postupně vydali SEDLÁČEK, August (ed.): *Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1869; MARAT, František (ed.): *Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603*. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, 1898, s. 1–129; PLACHT, Otto (ed.): *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická 1947, 1949, č. 4, s. 1–155; PEŠÁK, Václav (ed.): *Berní rejstříky z roku 1544 a 1620*, Praha 1953 (rejstřík z roku 1544 se ale omezuje na kraje hradecký, litoměřický a žatecký) a KOLLMANN, Josef (ed.): *Berní rejstříky a berně roku 1567*. Sborník archivních prací 13, 1963, č. 1, s. 169–246.

2 FUKALA, Radek: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem*, Praha 2005, s. 97–152.

3 *Codex diplomaticus Silesiae* (dále jen CDS). VI. Band. Registrum St. Wenceslai. WATTENBACH, Wilhelm – GRÜNHAGEN, Colmar (edd.), Breslau 1865, s. 195–201, č. XIV–XVI; PRASEK, Vincenc: *Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z roku 1377*. In: 7. program českého gymnasia v Opavě, Opava 1890, s. 10–21.

4 Zemský archiv (dále jen ZA) Opava, fond Slezský stavovský archiv, Opava (dále jen SSAO), sign. B XXI-2, inv. č. 418; *Lehms- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelner Fürstenthümer im Mittelalter* (dále jen LBUS). II. Theil (=Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven,

Krnovsko spojil s dalším teritoriem, které se v průběhu 15. století rovněž emancipovalo z původního Opavského knížectví, totiž Hlubčickem. Jeho pozdně středověké osudy jsou dodnes popsány jen nedostatečně, jisté ale je, že i zde dožívala ve druhé polovině 15. století jedna z přemyslovských linií, jež vymřela patrně v roce 1483.⁸ Paradoxně se ale označení vévodství hlubčické („*ducatus Lupechyth*“) objevilo teprve poté, v roce 1487, v souvislosti s obvěněním Bianky Marie Sforzové.⁹ S tou počítal uherský a český král Matyáš Korvín jako se snoubenkou svého nemanželského syna Jana, pro něhož budoval ve Slezsku rozsáhlou knížecí državu a jehož si – vzhledem k absenci manželského potomstva – zvolil za budoucího nástupce na uherském (a jistě doufal, že i českém) trůně.

Označení nevelkého území kolem města Hlubčice jako vévodství přitom nepochybně mělo především propagační charakter směrem k nevěstině rodné, která s velkou pravděpodobností nebyla se střeoevropskými poměry detailně seznámena. Dobře patrné je to z toho, že když sňatkový projekt skončil neúspěchem, dal Matyáš Hlubčicko do zástavy rytíři Petru Haugvicovi z Biskupic (†1508), jemuž byl dlužen za vojenské služby.¹⁰ Ten je pak počátkem 16. století (nejspíše v roce 1503) postoupil Janovi ze Šelmberka výměnou za zástavní panství Fürstenstein ve Svídnickém knížectví.¹¹ V roce 1506 se tak Janův syn Jiří mohl psát jako „*pán knížetství krnovského a hlubčického*“.¹² Ze strany krále Vladislava bylo Šelmberkům ve vztahu k Hlubčicku nejprve potvrzeno dědičné vlastnictví, posléze byl ale vydán nový list, podle něž měli toto teritorium držet jako zástavu v částce 14 000 uherských zlatých a 362 a ½ kopy pražských grošů. Posléze došlo na Jiřího žádost opět k transformaci v dědičné vlastnictví.¹³ Mezitím, v roce 1509, ale sám Jiří zastavil Hlubčice s příslušenstvím za 8 000 zlatých Janu Planknarovi z Kynšperka, v jehož rukou zůstaly až do roku 1532.¹⁴

Když kupoval Krnovsko v roce 1523 markrabě Jiří Braniborsko-Ansbašský, Hlubčicko nebylo v jeho rámci nijak podrobněji odlišeno. Předmět koupě byl specifikován výčtem hradu Cvilína, měst Krnova a Hlubčic, městeček Benešov a Bavorov/Baborów a 24 vsí (Cvilín, Úvalno, Brumovice, Křižovice/Gołuszowice, Blížčice/Bliszczyce, Pilšt/Pilszcz, Krasov, Špachov, pustá Razová, pusté Markvartovice, pusté Heřmínovy, pusté Hynčice, Turkov/Turków, Jakobovice/Jakubowicz, Vodka/Wódka, Děhylov, Suchá Pština/Sucha Psina, Bezděkov/Bieskau, Červenково/Czerwonków, Nekázani-

ce/Niekazanice, Dobešovy/Dobieszów, Pomorčovice/Pomorzowice, Závišice/Zawiszyc, Dubnice).¹⁵ Také v dalších desetiletích se Krnovsko s Hlubčickem zdají poměrně silně integrovány, čehož dokladem je mimo jiné i skutečnost, že ansbaško-krnovští Hohenzollernové programově rezignovali na zařazení hlubčického vévodského titulu do své titulatury.¹⁶ Určitý rušivý prvek mohla představovat pouze skutečnost, že některé statky v Hlubčicku byly intabulovány nikoliv do krnovských, nýbrž do opavských zemských desk.¹⁷ Tento stav přetrvával i ve druhé polovině 16. století, kdy si na něj krnovské stavy stěžovaly (v roce 1558) knížeti Jiřímu Bedřichovi a domáhaly se (bez zjevného úspěchu), aby příslušné statky byly z opavských desk vymazány a byly intabulovány do krnovských.¹⁸

Každopádně se zdá, že poměrně krátká existence Hlubčicka jako samostatného knížecího údelu byla – společně s jeho nevelkým rozsahem – důvodem, proč se zde nevytvořila samostatná stavovská obec, což začlenění tohoto teritoria do jednotného hohenzollernského vévodství krnovského značně usnadnilo.

Pokud jde o samotné Krnovsko, zemská obec se tu zřejmě začala utvářet již koncem 14. století, kdy se toto teritorium dostalo do rukou moravského markraběte Jošta, aniž by ale bylo připojeno k Moravskému markrabství. Jošt zřídil pro Krnovsko úřad vlastního zemského hejtmána, zachovány zůstaly samostatné zemské úřady i zemské desky, fungující zřejmě hned od rozdělení Opavska v roce 1377.¹⁹ I když bylo po návratu do rukou Přemyslovců (v roce 1422) Krnovsko spojeno nejprve s celým Ratibořskem, a poté po jistou dobu s jeho osamostatněnou rybnickou částí, zemská identita tím podle všeho zásadně narušena nebyla. Naopak, stabilizace rozsahu knížectví pod vládou Hohenzollernů po roce 1523 vedla nevyhnutelně k dalšímu jejímu posílení.

Krnovsko i s připojeným Hlubčickem představuje v kontextu České koruny zemi relativně velmi malého rozsahu. To z něj na první pohled činí velmi vhodný objekt výše naznačeného zkoumání. Počet šlechticů, kteří drželi deskové statky se tu totiž pohyboval v řádu nižších desítek, což je z hlediska jejich sledování nesrovnatelně komfortnější objem, než jaký v témže období nabízejí poměry (a rejstříky) české. Druhý pohled ale nevyhnutelně odhaluje i zásadní překážku, která stojí tomuto zkoumání v cestě. Je

8 STARÝ, M.: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*, Opava 2021, s. 114–115.

9 LBUS I., s. 33, č. 19.

10 PRÍX, Dalibor: *Středověký městský kostel Panny Marie v Hlubčicích*. Průzkumy památek 10, 2003, č. 2, s. 11, pozn. 49, doložil Haugvicovu zástavní držbu již k roku 1488, což je dříve, než zpravidla uváděla starší literatura.

11 Blíže s odkazy na (značně mezerovité) prameny STARÝ: *Ducatus*, s. 58.

12 RSW, fol. 101v–102r, č. 65; registry jsou v CDS VI., s. 154–155, č. 462, a LBUS II., s. 533, č. 78.

13 StA Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Herrschaftliche Bücher, Nr. 29, fol. 85r–87v; obsáhlý regist (zpracovaný na základě jiného opisu) je v LBUS II., s. 541, č. 90.

14 PRÍX: *Středověký městský kostel*, s. 11.

15 Opis české smlouvy je v StA Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Herrschaftliche Bücher, Nr. 29, fol. 62r–68r, obsáhlý německý regist LBUS II., s. 547–549, č. 97.

16 Příklady uvedl STARÝ: *Ducatus*, s. 59, pozn. 179.

17 Ohledně (ne)existence samostatných desk pro hlubčický díl někdejšího Opavska se nelze s jistotou vyjádřit. Snad krátce existovaly v době samostatné vlády přemyslovského knížete Mikuláše III. v letech 1377–1394 a možná se uvažovalo o jejich založení po přechodu samotného Opavska do rukou krále Jiřího z Poděbrad, což by mohl dosvědčovat zápis v opavských deskách, jímž bylo Annou Břízkovou přislíbeno majetek v Levicích „*ve cky vložiti v Opavě neb v Hlubčicích, kdež to zbožie ku právu slušie*“. KAPRAS, Jan (ed.): *Pozůstatky knih zemského práva knížetství Opavského*. Díl I. Knihy přední. Část 1. (1413–1484), Praha 1906, s. 77, č. 123.

18 SVOBODA, Leopold: *Příspěvky k historické topografii knížetství Opavského a Krnovského*. Věstník Matice opavské 15, 1907, s. 50–51.

19 PRÍX, Dalibor (ed.): *Zemské desky krnovské*. Svazek I., Opava 2008, s. 20–30, s. 92, č. 108.

jí o poznání chudší pramenná základna, než jaká se v tomtéž časovém období nabízí pro České království či Moravské markrabství. Krnovské urbáře, jimž byla v minulosti opakovaně věnována pozornost, přinášejí pouze soupis majetku zeměpanského a z hlediska poznávání zemské stavovské (šlechtické) obce jsou v zásadě bezpředmětné.²⁰ Respektive, využít je lze nanejvýš substraktivně, tj. vyloučením statků knížecích se lze dobrat toho, které části knížectví drželi stavové. Berní rejstřík obdobný českým se v Zemském archivu v Opavě nachází jediný – vznikl někdy v letech 1553–1555 a zachycuje všechny duchovní i světské osoby, které v Krnovském knížectví v této době odvedly nebo naopak neodvedly berní v předepsané výši.²¹

Je ovšem třeba vést v patrnosti, že Zemský archiv v Opavě je sice přirozeně „spádový“ pro materiály vztahující se k dějinám Krnovska, avšak není v tomto směru v žádném případě výlučný. Přirozeně se dějiny Krnovska promítají i do řady historických dokumentů uložených v „hlavním“ slezském archivu ve Wrocławu. Zde je mimo jiné zachován i seznam držitelů deskových statků na Krnovsku z doby stavovského povstání (1619).²² Dále je také třeba mít na paměti, že od 16. století tu panovaly knížecí dynastie zakotvené mimo území České koruny. Po již zmíněných Hohenzollernech to byli od roku 1622 Lichtenštejnové. Archivy těchto rodů, resp. archivní fondy s nimi spojené, se tím pádem nacházejí mimo dnešní hranice České republiky a českými badateli jsou jen málo využívány.

Materiály vztahující se k vládě Lichtenštejnů jsou přirozeně soustředěny ve Vídni (Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein) a ve Vaduzu (Lichtensteinisches Landesarchiv). V obou lze k dějinám Krnovska najít zajímavé materiály, ovšem až pro období 17.–20. století. Rámcově nastínil možnost přínosu těchto fondů Marek Vařeka.²³

Pokud jde o Hohenzollerny,²⁴ jedná se o rod spojený především s Braniborským markrabstvím a později též Pruským královstvím. Příslušné archivní fondy jsou tu-

díž soustředěny v první řadě v Berlíně v Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz. Avšak významnou součástí rodových dějin byla též správa norimberského purkrabství a, jak vyplývá již z výše uvedeného, vládli někteří příslušníci rodu nadále v oblasti Frank v knížectvích (markrabstvích) Ansbach a Kulmbach (později Bayreuth), a to od 15. až do konce 18. století, kdy byla obě připojena k Prusku.²⁵ Nepřekvapivě se tak bohatství materiálů k dějinám příslušných rodových linií a jejich držav nachází i v Norimberku, kde je k dispozici velmi rozsáhlý fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, dosud českými badateli jen minimálně prozkoumaný a využíváný.²⁶

Právě v archivu ansbašských Hohenzollernů se také vyskytují četné materiály vázající se k jejich majetkové expanzi do slezského prostoru. Jejich součástí jsou také soupisy šlechty na jednotlivých teritoriích, která se dostala pod hohenzollernskou nadvládu. A to zejména v souvislosti se složitým vyrovnáním týkajícím se vyplacení spojených knížectví opolského a ratibořského, která získal markrabě Jiří po smrti posledního opolského Piastovce Jana II. v roce 1532.²⁷ Toto rozšíření hohenzollernské moci nebylo v intencích českého krále Ferdinanda I., a tak došlo na počátku padesátých let 16. století ke složitým jednáním, v jejichž důsledku měla být obě knížectví vrácena králi proti zaplacení zástavní sumy 183 333 uherských zlatých, 30 krejcarů a 8 a ½ peníze. Protože ale královská pokladna takovou sumou nedisponovala, byla z ní novému ansbašskému markraběti Jiřímu Bedřichovi vyplacena pouze polovina a zbytek byl pojištěn na knížectví zaháňském, čtyřech na ně v podstatě geograficky navazujících bibrštejnských panstvích, která tehdy připadla panovníkovi jako odúmrtí, to jest na českém Frýdlantu, hornolužickém Muskau (dnes Bad Muskau) a dolnolužických Sorrau (dnes Žary) a Triebel (dnes Trzebiele), a posudném z hornolužických královských měst Zhořelce, Budyšina, Žitavy a Lubáně.²⁸

20 ZA Opava, fond Velkostatek Krnov, sign. Sb. urb.18, inv. č. 1–4; HANKE, Siegfried – VOGEL, Rainer (Hg.): *Urbare des Fürstentums Jägerndorf aus der Zeit der Markgrafen von Brandenburg-Ansbach (1531–1535–1554/78)* (=Erträge Böhmisches – Mährischer Forschung, Band 8), Berlin 2010.

21 ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko – krnovského, sign. B XX-3, inv. č. 2473. V seznamu jsou nejprve vyjmenováni ti, kteří sbírku zcela nebo aspoň zčásti odvedli, a následně neplatí. Někteří příslušníci stavovské obce jsou tu přitom uvedeni jménem, jiní odkazem na statek, který byl v jejich držbě. Na zadní straně dvojlistu je poznámka „*kteří osoby zbirky nespravily*“.

22 Archiwum państwowe we Wrocławiu, fond. Rep. 26, sign.VIII/1a. Viz též TUREK, Adolf: *Šlechta v knížectví krnovském r. 1619*. Časopis Slezského muzea B 24, 1975, č. 1, s. 84–86.

23 Srovnej VAŘEKA, Marek: *Prameny k dějinám knížectví Krnov v Lichtenštejnském rodovém archivu ve Vídni a Vaduzu*. Sborník bruntálského muzea 2008, s. 28–39.

24 Jejich vládě v Krnově se věnovali především BIERMANN, Gottlieb: *Jägerndorf unter der Regierung der Hohenzollern*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 11, 1871, č. 1, s. 36–96; TÝŽ: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*, Teschen 1874, s. 316–512, stručněji PETRY, Ludwig: *Die Hohenzollern in Jägerndorf 1523–1621*. Schlesische Geschichtsblätter 1, 1939, č. 3, s. 46–52, nověji pak FUKALA, R.: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v krnovském knížectví*. Opera historica 7, 1999, s. 535–557; TÝŽ: *Markrabě Jiří Friedrich Braniborsko-Ansbašský v zápase s krnovskými a pruskými stavy v druhé polovině 16. století (Příspěvek k proměnám raněnovověkých mocenských elit v regionu)*. Slezský sborník

98, 2000, č. 1–2, s. 1–25. Tyto studie byly pojaty do již citované monografie FUKALA: *Hohenzollernové*, zejm. s. 60–69 a 102–131. Širší mocenské zakotvení rodu ve slezském prostoru zmapoval též JEGEL, August: *Die schlesischen Besitzungen der fränkischen Hohenzollern*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 10, 1915, s. 85–179.

25 KÖBLER, Gerhard: *Historisches Lexikon der deutschen Länder. Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München 2019, s. 20–21, 53–54, 352–353.

26 Základní informace o fondu jsou zpřístupněny na <https://www.gda.bayern.de/nuernberg/bestaende/altbestaende/fuerstentum-brandenburg-ansbach/>, cit. 31. 1. 2022. Prvotní představu o rozsahu uložených bohemik si lze udělat též prostřednictvím portálu portafontium.eu.

27 K tomu blíže HOLÁ, Mlada: *Panovník, čeští stavové a Jiří Braniborský ve sporu o konfirmaci braniborsko-opolsko-ratibořských nástupnických smluv v letech 1528–1531*. In: Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám prof. PhDr. Lenky Bobkové, CSc. Březina, Luděk – Konvičná, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Praha 2006, s. 97–111.

28 Srovnej králův list z 20. prosince 1552, jehož originál je uložen v NA Praha, fond České gubernium – guberniální listiny, sign. L II 1433, inv. č. 1903. Podrobnější materiály týkající se těchto záležitostí jsou soustředěny v StA Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Brandenburger Literalien, č. 901 a 906 (v prvním z těchto kartonů jsou též dva opisy citovaného listu z 20. prosince 1552).

Držby uvedeného majetku se měl Jiří Bedřich, resp. jeho poručníci, ujmout v případě, že by dlužná částka i s úroky nebyla vyplacena do čtyř let. Tato varianta po uplynutí uvedené lhůty skutečně nastala a na sklonku roku 1556 došlo k převzetí inkriminovaných držav, pro něž byli okamžitě jmenováni markraběcí hejtmáni. Následně došlo také k výše avizovanému sepsání lenní šlechty, v případě Zaháňska všech stavů.²⁹ Společně s plejiádou souvisejících, dosud nevytěžených materiálů se tu nabízí vynikající pramenné východisko pro mapování osudů lužicko-slezského pomezí v polovině 16. století.³⁰

Na rozdíl od shora uvedených území ale Krnovsko představovalo již od dvacátých let 16. století stabilní základnu hohenzollernské moci, kterou musel Ferdinand I. volky nevolky respektovat. K pořizování podobného soupisu tedy v padesátých letech scházel jakýkoliv racionální důvod. Nicméně, v norimberských materiálech je přesto takový soupis zachován. Jedná se o podlouhlý dvojlist papíru, na jehož titulní straně je nadpis „*Verzeichniss der Prelaten, Herrn und Ritterschafft im Fürstenthumb Jegerndorf und Leobschütz*“, pod nímž následuje soupis příslušníků uvedených tří stavů, a to po stavech v uvedeném pořadí. Příslušníci jednoho a téhož stavu jsou spojeni svorkou, která byla použita navíc ještě u čtyř bratrů Štáblovských (nikoli však u jiných sourozenců). Několik posledních příslušníků rytířského stavu je na versu této stránky, na zadní straně celého dvoulistu je pak znovu stejný nadpis jako v úvodu, jen s mírně obměněnou literací („*Vertzeichnüs d[er] Prelaten, Hern und Ritterschafft im Fürstenthumb Jegerndorf und Leobschütz*“).³¹

Seznam není datován a jeho vročení je možné upřesnit pouze s ohledem na osoby v něm uvedené. Hlavním vodítkem je skladba nejvyšších zemských úředníků, kteří kupodivu nejsou vytknuti před ostatní příslušníky šlechtických stavů, ale jsou na různých místech seznamu pánů a rytířů. Jako nejvyšší komorník je tu uveden Václav Štáblovský z Koválovic, zemským sudím byl v době porřízení seznamu Jan Lichnovský z Voštic. Zemský písař v seznamu uveden není, zato tu ale figuruje věrný hohenzollernský služebník Joachim von der Dahme s titulem vrchního hejtmána.

Přehled obsazení zemských úřadů na Krnovsku a Opavsku sestavil již na konci 19. století Vincenc Prasek.³² Podle něj byl Václav Štáblovský komorníkem v letech

1571–1579, u Jana Lichnovského je jako datum výkonu funkce zachycen pouze rok 1573 s tím, že v roce 1572 se v úřadu rychle vystřídali Jiří Vysocký z Vysoké a Jiří Rotenberg z Ketře. Pokud jde o Jáchyma von der Dahme, ten se jako vrchní hejtmán připomíná v první polovině sedmdesátých let 16. století (1571–1574), od roku 1575 nebyl pak tento úřad obsazen. Praskovy údaje doplnil později Josef Pilnáček, který dobu působení těchto úředníků vymezil následovně: Jan Lichnovský sudí do roku 1585, Jáchym von der Dahme vrchní hejtmán v letech 1565–1574.³³

Pokud budou vzaty v potaz všechny uvedené časové intervaly a bude sestaven jejich průnik, je zjevné, že seznam stavů uložený v Norimberku musel vzniknout v rozmezí let 1573–1574. Tedy v době, kdy utichl ostrý spor mezi krnovským knížetem, markrabětem Jiřím Bedřichem, na jedné a zemskými stavy na druhé straně. Tento spor se rozhořel již ve druhé polovině padesátých let a eskaloval na přelomu let šedesátých a sedmdesátých.³⁴ Soupis stavů je tedy možno chápat jako svým způsobem symbolické vyjádření návratu k běžnému, alespoň relativně nekonzfliktnímu vnitřnímu životu Krnovského knížectví.

Je nepochybné, že by si seznam zasloužil podrobnější a důslednější analýzu, než jakou lze nabídnout v tomto krátkém příspěvku. Jeho cíl se tak víceméně omezuje na upozornění na existenci seznamu a jeho zpřístupnění k dalšímu bádání. Již na první pohled z něj lze nicméně vyčíst některé základní kvantitativní parametry.

Do stavu duchovního patřili na Krnovsku představení tří církevních institucí, z nichž ale ani jedna v zemi nesídlila – pouze tu vlastnily statky. Konkrétně šlo o opavské klarisky zastupované abatyši, ratibořské dominikánky v čele s převoryší a ratibořskou kapitulou. První dvě instituce se objevují i mezi „neplatiči“ zemské berně z let padesátých.³⁵

Poměrně málo početný byl tradičně také stav panský. Rodin počítajících se k vyšší šlechtě žilo na moravsko-slezském pomezí v předbělohorské době jen několik, některé z nich navíc dávaly přednost Opavsku, kde nebylo nutno podstupovat politický zápas se sebevědomou knížecí mocí. A tak se v soupise ze sedmdesátých let objevili jen dva páni – Jiří Bernart Tvorkovský z Kravař a Bedřich Sedlnický z Choltic. První z nich držel statky Oldřišov, Třebom a Hradčany (Gródczanki), druhý, původem z Opavska (byl pánem na Polské Ostravě), vyženil s Jiřího příbuznou Kateřinou Tvorkovskou Útěchovice (Uciechowice) a Jakubovice (Jakubowice).³⁶

29 StA Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Brandenburger Literalien, č. 906. Jednotlivé soupisy jsou nadepsány „*Die Herrschafft Muscau Lehenns Personen vom Adel zum Schloß daselbst gehörig*“, „*Die Herrschafft Tribel Lehenns Person vom Adel zum das Haus daselbst gehörig*“, „*Der Herrschafft Soraw Lehenns Personen vom Adel zum Schloß daselbst gehörig*“, „*Die Herrschafft Fridtlandt Lehenleuth vom Adel inn das Schloß daselbst gehörig*“ a „*Meines gnedigen Herrn Marggraff George Friderichs zu Brandenburg etc. verpfendte Herrn und Ritterschafft, Stette, Dorfer im Fürstenthumb Sagan und desselben mit versetzte Fleckenn*“.

30 Pro úplnost možno doplnit, že držba uvedených statků Jiřím Bedřichem byla v prostředí královského dvora vnímána značně negativně, a proto došlo již v roce 1558 k vyplacení této zástavy.

31 StA Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Schlesische Urkunden, Nr. 26. Text soupisu je transliterován jako Příloha 1.

32 PRASEK, Vincenc: *Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku*. In: Program českého gymnasia v Opavě 12, Opava 1895, s. 1–11.

33 PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska*. Brno 2010, s. 64, č. 232 (Dahm), s. 390, č. 1945 (Lichnovský).

34 Blíže FUKALA: *Hohenzollernové*, s. 120–131. Upozornit lze v této souvislosti také na několik písemností uložených v NA Praha, fond Morava, inv. č. 995, 1031, 1484. Rozhodujícím krokem k uklidnění sporu byl aktivní zásah císaře Maxmiliána II., který vzal 26. října 1570 krnovské stavy pod svou ochranu. SSAO, sign. B I-34, inv. č. 540.

35 ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, sign. B XX-3, inv. č. 2473.

36 Rozrod Tvorkovských ve druhé polovině 16. století bude do budoucna zasluhovat bližší pozornost. Bohužel, poctivá, na pramenech založená studie, STIBOR, Jiří: *Genealogie pánů z Tvorkova*. Časopis Slezského zemského muzea B 53, 2004, č. 1, s. 18–42 (I. část), č. 3, s. 193–210 (II. část), je dovedena právě jen někam k polovině 16. století.

Pokud jde o stav rytířský, objevilo se v rejstříku celkem 28 položek. Z toho 25 bylo dospělých šlechticů mužského pohlaví, k tomu dvě vdovy a blíže nespecifikovaní sirotci na Žopovech. Sluší se přitom znovu zdůraznit, že z pohledu demografického je vypovídací hodnota tohoto čísla značně problematická, neboť soupis zahrnuje právě jen dospělé šlechtice, kteří drželi deskové statky (samostatně nebo v bratrském nedílu), a k tomu tři posledně uvedené položky týkající se statků, u nichž nebylo v danou chvíli možné vykázat držitele naplňujícího tuto charakteristiku a které se tím pádem nacházely pod poručenskou správou. Rozhodně nelze tento soubor považovat za kompletní seznam všech dospělých příslušníků rytířského stavu Krnovského knížectví, ale jen těch, kteří měli statky zapsané v deskách. Pozornosti soupisu tak zcela unikli jedinci, kteří žili ve městech, měli propůjčené drobné lenní statky, nebo se živili úřednickou či vojenskou službou.

Z jiného úhlu pohledu lze v kontrastu k poměrně slušně zmapovanému rozsahu zeměpanské domény nabídnout údaj, že se na Krnovsku před polovinou sedmdesátých let 16. století nacházelo celkem 26 statků stavovských (tři církevní či prelátské, dva panské a 21 rytířských³⁷). S tím, že i tento údaj má ovšem čistě orientační význam, neboť „statkem“ se tu rozumí majetkové soubory s jedním společným majitelem nebo nedílnými majiteli, jejichž rozsah a ekonomický potenciál mohly být ale významně diferencované. Navíc nejsou do seznamu z nějakého důvodu zahrnuta města Krnov a Hlubčice, jež přitom některé venkovské statky rovněž držela.³⁸

Určitě zajímavé svědectví vydává zkoumaný soupis, pokud jde o mobilitu a případně i vzrůstání či naopak pauperizaci šlechtických rodů, které byly na Krnovsku usazeny. A to ve světle srovnání s dalšími dochovanými soupisy z let 1553–1555 a 1619. Toto srovnání zachycuje tabulka připojená jako Příloha 2. Jak je z ní patrné, objevuje se v „norimberském“ soupisu celkem 20 šlechtických rodů, z toho dva panské a 18 rytířských. Ve srovnání se situací o dvacet let dříve je podobnost celkem značná – tehdy se z pánů uvádějí pouze Tvorkovští z Kravař, z rytířských rodů je totožných 12. Během oněch dalších dvaceti let se z řad deskové šlechty vytratili pouze Birkové z Násilí, naopak přibyli Bítovští z Bítova, Kotulínští z Kotulína, Oderští z Lideřova, markraběcí exponent, vrchní hejtman Jáchym von der Dahme, Magdalena Falkenhonová z Glošku, ovdovělá Horecká, a zřejmě i Čapnárové z Podmlýna (z Krnovska pocházející, avšak v padesátých letech zde nedržící žádný statek).³⁹

37 Ve srovnání s 28 položkami jde o číslo nižší, neboť se mezi majiteli kromě počtem neurčených „žopovských sirotků“ nacházely i dvě bratrské čtveřice a jedna dvojice, které vlastnily vždy jen jediný statek.

38 Potvrzuje to i seznam z roku 1619 – viz TUREK: *Šlechta*, s. 85.

39 K tomu nutno poznamenat, že v soupisu z let 1553–1555 jsou nedostatečně určité poslední dvě položky, a sice nepodepsaný autor soupisu („já se[m] také tej nynější nedal“), jímž by mohl být nejpravděpodobněji zemský písař, a také blíže nespecifikovaný „pan Vok“, který nedal čtyři toлары. ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského, sign. B XX-3, inv. č. 2473. Zemským písařem byl v této době patrně již Jan Šponar z Blimdsdorfu, kterého PRASEK: *Nejvyšší úředníci*, s. 6, uvádí ve funkci pro léta 1556–1557 (u jeho předchůdce Šebestiána Tendla je rozmezí let 1538–1539).

Naproti tomu je ale patrná zcela zásadní diskontinuita ve srovnání se soupisem z roku 1619. Svou roli jistě hraje skutečnost, že je zde časový odstup větší, téměř půl století, i tak se ale nevelký průnik obou seznamů může jevit do značné míry překvapivý. Z rodů usedlých na Krnovsku v sedmdesátých letech 16. století se v době stavovského povstání neobjevuje ani jeden ze dvou panských, z 18 rytířských je to pouhých pět (Beřkovští ze Šebířova, Bohdanovští ze Slimákovy, Lichnovští z Voštic, Oderští z Lideřova, Rejzovicové z Kadeřína). Zato byly řady deskové nižší šlechty obohaceny hned 16 rody novými, mezi nimiž se objevují rody novoštitné (Macákové z Otenburku, Dreslerové a Kinarové ze Šarfenštejna), přistěhovalé z Opavska či Slezska, popřípadě ze vzdálenějších destinací; ty na Krnovsko přivedla služba hohenzollernským markrabatům (Castiglione, Enich, Stitten). Jsou zde i pomyslní „navrátilci“, tedy rody, které již dříve na Krnovsku usedlé byly, v polovině sedmdesátých let tu však žádný statek podle všeho nedržely (z Drahotuš, Mošovští z Moravčína).

Zejména toto druhé srovnání tedy ukazuje na vnitřní dynamiku krnovské stavovské obce, kterou bude třeba dále podrobněji rozklíčovat a interpretovat. Stejně tak by se tato studie mohla stát impulzem pro další, hlubší a podrobnější výzkum zaměřený na vývoj šlechtické, resp. stavovské držby deskových statků na Krnovsku v době předbělohorské. Níže uvedené údaje k jednotlivým osobám uvedeným v seznamu vzniklém v letech 1573–1574 vycházejí zejména z historických topografií (opavské Praskovy, z níž byl ale vydán pouze první díl,⁴⁰ a moravsko-slezské Hosákovy⁴¹) a z údajů o jednotlivých šlechtických rodech, shromážděných Josefem Pilnáčkem.⁴²

Není ale pochyb o tom, že v archivních fondech, zejména v Zemském archivu v Opavě, se nachází bohatství materiálů, jimiž lze tyto údaje doplňovat, upřesňovat a v nejednom případě patrně i korigovat. Ať již jsou to bohaté pozůstalosti badatelů k dějinám regionu (zejména Praskova a Zukalova), krnovské zemské desky (zejména půhonná registra, zachovaná pro dobu předbělohorskou pouze pro léta 1556–1583⁴³) či jiné fondy. Za zmínku stojí také fond úřadu zemského hejtmanství opavsko-krnovského. To sice fungovalo až po spojení obou knížectví v rukou Lichtenštejnů v 17. století, jsou do něj ale zařazeny četné písemnosti starší. Mimo jiné je tu i bohatství materiálů ke sporu krnovských stavů s markrabětem Jiřím Bedřichem,⁴⁴ jenž, jak již bylo uvedeno, předcházela vzniku v Norimberku uloženého soupisu. I z něj by bylo nepochybně možné vyčíst řadu údajů vztahujících se ke složení šlechtických stavů a majetkovému zázemí jednotlivých jejich členů. A totéž lze mutatis mutandis nepochybně konstatovat i o dalších fondech, jež zde není možno ani nutno vypočítávat. Teprve další výzkum každopádně ukáže, do jaké míry podrobnosti je možné složení krnovské stavovské obce a její proměny v době předbělohorské postihnout.

40 PRASEK: *Historická topografie země Opavské* [I]. Opava 1889.

41 HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravsko-slezské*. Praha 1938.

42 PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930; TÝŽ: *Rody starého Slezska*.

43 SSAO, inv. č. 843. Samotné zemské desky, tj. kvaterny z let 1526–1578 a 1581–1619, nevynikají ve srovnání s deskami českými či moravskými zrovna intenzitou zápisů. TAMTÉŽ, sign. 2–3, inv. č. 946–947.

44 ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského v Opavě, inv. č. 1513, kart. 239–240.

Příloha 1

Seznam krnovských stavů z let 1573–1574

Staatsarchiv Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Schlesische Urkunden, Nr. 26

[fol. 1r]

Verzeichniss der Prelaten, Herrn und Ritterschafft im Fürstenthumb Jegerndorf und Leobschütz

Geistliche

Jungfrau Abtiszin zu Tropau⁴⁵

Jungfrau Priorin zu Ratibar⁴⁶

Capitl des Stiffts zu Ratibar⁴⁷

Herrnstands

Herr Jorg Bernhart Tworkowski⁴⁸

Herr Fridrich Sedlnitzki⁴⁹

45 Abatyše kláštera klarisek s kostelem sv. Kateřiny v Opavě. V době vzniku soupisu jí zřejmě stále ještě byla Kateřina Kotulínská z Kotulína. Panství klarisek v Krnovsku v té době zahrnovalo vesnice Turkov (Turków), Vodka (Wódká), Jilešovice a zřejmě i Chabičov. PRASEK: *Kláster sv. Kláry v Opavě*. In: 9. program českého gymnasia v Opavě, Opava 1892, s. 23–26; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 744, 777–778, 841. Tytéž statky jsou i v soupisu z roku 1619. TUREK: *Šlechta*, s. 85.

46 Převoryše kláštera dominikánek v Ratiboři. V době vzniku soupisu jí zřejmě byla Alžběta Talkenbergová z Talkenberka, doložená ve funkci v letech 1566 a 1574–1576. KUBLIN, Grzegorz: *Lista raciborskich przeorysz zakonu dominikanek*. Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 39, 2019, č. 2, s. 132. Klášteru patřila na Krnovsku část panství Bavorov (Baborów). Viz též HOSÁK: *Historický místopis*, s. 840; TUREK: *Šlechta*, s. 85.

47 Ratibořská kapitula, přenesená v 15. století knížetem Janem II. z hradní kaple sv. Tomáše ke kostelu Panny Marie. Blíže o ní naposledy GERLIC, Henryk: *Relacje Przemysłodów z kapitulą raciborską (1336–1521)*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 15, 2022, s. 29–56. Ke Krnovsku patřil díl vsi Jarkovice, který kapitula vlastnila, přestože se ves geograficky nacházela mnohem blíž k Opavě (jejíž je ostatně dnes součástí). PRASEK: *Historická topografie*, s. 356; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 745, 778; TUREK: *Šlechta*, s. 85.

48 Jiří Bernard Tvorkovský z Kravař († 1588), syn Václava († 1545) a Kateřiny z Děhylovic, držel na Opavsku Malé Hoštice a Oldřišov. Na Krnovsku držel Třebom, kromě toho patřil statek Komárov jeho choti Magdaleně z Fulštejna († 1578), vdově po Bartoloměji Kravařském ze Šlevic. Později, v letech 1581–1584, byl Jiří Bernard nejvyšším komorníkem Krnovského knížectví. PRASEK: *Historická topografie*, s. 231–232, 473; TÝŽ: *Nejvyšší úředníci*, s. 5; *Ottův slovník naučný* XV., s. 99; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 795, 822, 848.

49 Bedřich Sedlnický z Choltic († 1591), syn Jiřího († 1568), vyženil s Kateřinou Tvorkovskou z Kravař statky Útěchovice (Uciechowice) a Jakubovice (Jakubowice). *Ottův slovník naučný* XXII., s. 758–759; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 822–823.

Vom Adel

Caspar Bohdanowski⁵⁰

Jan Krawarski der Elder⁵¹

Jorg Oderski⁵²

Wentzl Stablowski, Camerer⁵³

Bartolomee

Jaroslau

Hinko

Bedrzych Gebrüde[re] Sstablowski⁵⁴

Sebastian Reiszwitz⁵⁵

Frau Horetzkin, Wittib⁵⁶

Samson Rottenbergk⁵⁷

50 Kašpar Bohdanovský ze Slimákova († 1574), syn Volfa († 1555) a Sibylly Hundové ze Starého Grotkova, držel po otci statek Bohdanovy (Bogdanowice). HOSÁK: *Historický místopis*, s. 846; PILNÁČEK: *Rody*, s. 148, č. 641.

51 Jan starší Kravařský ze Šlevic († 1575), syn Jiřího Kravařského († po 1540). V roce 1574 mu byly prodány Kravaře, které ale vzápětí dále zcizil a krátce nato zemřel. PRASEK: *Historická topografie*, s. 487; *Ottův slovník naučný*, díl XV., s. 101; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 835–836; PILNÁČEK: *Rody*, s. 324, č. 1414.

52 Jiří Oderský z Lideřova († p. 1600), zřejmě nejstarší syn Petra († 1571) a Magdaleny z Drahotuše († 1570). Po otci zdědil společně s pěti bratry Sudice. HOSÁK: *Historický místopis*, s. 835–836 a 838; PILNÁČEK: *Staromoravští rodové*, s. 167, č. 537 a s. 201, č. 655; TÝŽ: *Rody*, s. 225, č. 1143.

53 Václav Štáblovský z Kovalovic († 1579), snad syn Jana Štáblovského, který v roce 1547 sepsal v Opavě testament a měl syny Mikuláše a Václava. PILNÁČEK: *Rody*, s. 336, č. 1670. Bohužel, rodová genealogie zůstává dodnes značně nejasná. Od roku 1573 držel Býkov. PRASEK: *Historická topografie*, s. 87; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 828.

54 Bratři Bartoloměj († po 1589), Jaroslav († 1584), Hynek († po 1612) a Bedřich Štáblovští z Kovalovic, synové Jana Štáblovského († 1556) a Marie z Cviklic. Zdědili po otci statek Sosnová. HOSÁK: *Historický místopis*, s. 829. PILNÁČEK: *Rody*, s. 335–336, č. 1670 uvádí pouze Jana a Marii z Cviklic, jejich potomstvo ale již neviduje a pouze konstatuje, že ve 2. polovině 17. století se Štáblovští „velmi rozrodili“.

55 Šebestián Rejzvic z Kadeřína († před 1585), syn Václava Rejzvice. Zdědil po něm statek Petrovice (Pietrowice Wielkie). Jeho držbu zmiňuje HOSÁK: *Historický místopis*, s. 730; PILNÁČEK: *Rody*, s. 284–285, č. 1448, ho neuvádí. V roce 1561 byl jako zástupce Ratibořského knížectví volen do komise, která schválila opolsko-ratibořské zemské zřízení. KAPRAS: *Zemská zřízení opolsko-ratibořské a těšínské*. Praha 1922, s. 3.

56 Magdalena Falkenhonová z Glošku, dcera Arnošta Fakenhona a Elišky z Držkovic, vdova po Mikuláši Horeckém z Horky. V roce 1567 vysoudila díl vsi Držkovic (Dzierzkowice), který patřil k Opavsku, a v roce 1572 přikoupila i díl krnovský. PRASEK: *Historická topografie*, s. 138; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 832; PILNÁČEK: *Staromoravští rodové*, s. 39, č. 68.

57 Samson Rotenberk z Ketře. PILNÁČEK: *Rody*, s. 211–212, č. 1059, příslušníka rodu tohoto jména v inkriminovaném období nezná. Je ovšem nutno říci, že současná znalost genealogie Rotenberků je značně neúplná. Hypoteticky mohl být v sedmdesátých letech 16. století krátce držitelem statku Rakov (Raków), kde se do roku 1566 připomíná Baltazar Rotenberk a od roku 1581 Konrád Rotenberk, popřípadě zboží Levice (Lewice), kde v letech 1575–1578 rovněž seděl (tentýž?) Konrád Rotenberk. SVOBODA: *Příspěvky*, s. 53; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 799, 843.

Carl Bitowski⁵⁸
Jan Krawarski d[er] Junger⁵⁹
Jan Lichtnowski Landrichter⁶⁰
Georg und
Bernhart Morawitzker Gebrüde[re]⁶¹
Joachim von der Dham, Oberhaupt[man]⁶²
Niclas Kotulinski⁶³
Fridrich Perschkowski (†)⁶⁴
Jan
Georg
Balzer

Caspar Sirakowskie Gebrüdere⁶⁵
Jan Larisch⁶⁶

[fol. 1v]
Jorg Bohdanowski⁶⁷
Wentzl Kitlitzki⁶⁸
Waisen zu Sopau⁶⁹
Witib zur Pathmuel⁷⁰

[fol. 2v]
Vertzeichnüs d[er] Prelaten, Hern und Ritterschafft im Fürstenthumb Jegerndorf und
Leobschütz

58 Karel Bítovský z Bítova († 1599/1600), syn Václava Bítovského († 1553) a jeho třetí choti Anny Šelihové z Řuchova († 1578). Při dělení otcovského dědictví mu připadly Petřkovy (Pietrowice), kromě toho měl Džbánce (Dzbańce) a na Opavsku Litultovice. SVOBODA: *Přispěvky*, s. 56; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 719, 798, 841; PILNÁČEK: *Rody*, s. 144, č. 622. V roce 1577 byl místodržícím úřadu zemského sudího a v roce 1579 byl jmenován nejvyšším komorníkem, avšak z Krnovska se vyprodal a úřadu se vzdal. PRASEK: *Nejvyšší úředníci*, s. 5–6.

59 Jan mladší Kravařský ze Šlevic († po 1601), syn Hynka Kravařského († 1549/57) a Elišky z Vysoké, bratranec shora uvedeného Jana staršího, po jehož smrti v roce 1575 začal být sám označován jako „starší“. Spolu s bratry zdědil Liptyni (Lubotyń), Herborek (Ehrenberg, dnes část města Kietrz) a pusté Viskovice. To vše později prodal a přesídlil na Moravu, kde byl na přelomu 16. a 17. století úředníkem na panství Hranice. *Ottův slovník naučný*, díl XV., s. 101; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 839–840; PILNÁČEK: *Rody*, s. 324, č. 1414; TÝŽ: *Staromoravští rodové*, s. 524, č. 2404A (kde je Jan chybně označen za syna Mikuláše, který žil na konci 15. století). Na Liptyni seděl Jan ještě v roce 1579. SSAO, sign. A XXIX-1, inv.č. 543.

60 Jan Lichnovský z Voštic († 1586), syn Petra Lichnovského († po 1533) a Elišky Trojanovské z Trojanovic. Majitel statku Neplachovice, který ovšem držel v nedělu s několika bratry, z nichž se ještě v roce 1576 připomíná Mikuláš. *Ottův slovník naučný*, díl XVI., s. 6; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 831; PILNÁČEK: *Rody*, s. 390, č. 1945. Jako nejvyšší sudí je doložen v letech 1573–1584. PRASEK: *Nejvyšší úředníci*, s. 6.

61 Bratři Jiří († po 1584) a Bernard († po 1586) Moravičtí z Rudnice, synové Jindřicha Moravického († 1550). Patřil jim statek Loděnice. HOSÁK: *Historický místopis*, s. 830; PILNÁČEK: *Rody*, s. 30, č. 97.

62 Jáchym von der Dahme († po 1576) pocházel ze sasko-lužické rodiny, na Krnovsko se přistěhoval jako exponent markraběte Jiřího Bedřicha. V letech 1565–1574 zastával úřad vrchního knížecího hejtmána celého knížectví. PRASEK: *Nejvyšší úředníci*, s. 4. Po roce 1572 získal od synů někdejšího zemského sudího Jiřího Vysockého z Vysoké statek Vysoká (Wysoka), na němž se připomíná v roce 1575. HOSÁK: *Historický místopis*, s. 833. Mylně uvádí PILNÁČEK: *Rody*, s. 64, č. 232, že byl Jáchym na Vysoké hejtmánem.

63 Mikuláš Kotulínský z Kotulína († po 1582), syn Jindřicha Kotulínského († 1547) z Opavského knížectví. Není jasné, který statek na Krnovsku v sedmdesátých letech 16. století držel.

64 Bedřich Beřkovský ze Šebířova († po 1580), syn Jana Beřkovského († 1538) a Barbory Ojířové z Protivce. Pocházel z Čech, v roce 1556 mu bylo na Krnovsku intabulováno Kobylí. PRASEK: *Historická topografie*, s. 467; *Ottův slovník naučný*, díl III., s. 821; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 828; PILNÁČEK: *Rody*, s. 51–52, č. 189.

65 Bratři Jan, Jiří († po 1610), Baltazar a Kašpar († po 1575) Sirakovští ze Sirakovic, synové Mikuláše Sirakovského († p. 1569) a Barbory Rotenberkové z Ketře. Patřil jim statek Hradčany (Gródczany). PRASEK: *Historická topografie*, s. 252; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 842; PILNÁČEK: *Rody*, s. 317, č. 1586.

66 Jan Laryš z Načeslavic († p. 1577), syn Hynka Laryše. Již v roce 1559 je doložen jako pán statku Bělá, který uhájil v soudním sporu. PRASEK: *Historická topografie*, s. 22; HOSÁK: *Historický místopis*, s. 836–837. PILNÁČEK: *Rody*, s. 221, č. 1131, Hynka ani Jana neuvádí.

67 Jiří Bohdanovský ze Slimákova († 1584), bratr výše uvedeného Kašpara Bohdanovského. Při dělbě rodinného majetku po otcově smrti mu připadla Nová Ves (Nowa Wieś Glubczycka), po bratrově smrti později zdědil i Bohdanovy (Bogdanowice). HOSÁK: *Historický místopis*, s. 846–847; PILNÁČEK: *Rody*, s. 148, č. 641.

68 Václav Šeliha z Řuchova († po 1581), syn Michala Šelihy. Jméno uvedené v soupisu je odvozeno od statku Kytlice (Kietlice), který Václav spolu se svým bratrem Zikmundem po otci zdědil a jehož díl prodal v roce 1581. PRASEK: *Historická topografie*, s. 550–551.

69 Potomci Hynka Žopovského ze Žopov († p. 1573), kteří zdědili statek Žopovy (Zopowy) mezi Hlubčicemi a Krnovem. SVOBODA: *Přispěvky k historické topografii knížectví Opavského a Krnovského*, s. 57, i PILNÁČEK: *Rody*, s. 406, č. 2024, uvedli, že po něm zůstali dva synové, zletilý Jan a nezletilý Bedřich, a čtyři dcery. To ale ne zcela koresponduje s dochovanými půhony z roku 1573, v nichž vystupují zletilé dcery Hedvika a Eliška i na místě dalších nezletilých sourozenců, Johany, Filomeny a Bedřicha. ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě, inv. č. 843, s. 118–119.

70 Na první pohled se tato položka zdá odkazovat na osadu Pocheň (Pochmühle) pod zříceninami hradu Vartnova. PRASEK, V.: *Historická topografie*, s. 42, uvádí, že v 16. století tu byl pouze mlýn, jehož prvním známým majitelem byl v roce 1574 mlynář Jan Bochny, a později se stal majetkem krnovských minoritů. V ZA Opava, fond Zukalova pozůstalost, Výpisky k topografii Opavska, P, Pocheň, není k 16. století uvedeno vůbec nic. V soupisu z roku 1619 se ovšem objevuje dvůr Pathmühl jako majetek dědiců Volfa Bohdanovského ze Slimákova, jimž tehdy patřila též Nowa Wieś Glubczycka. TUREK: *Šlechta v knížectví krnovském r. 1619*, s. 85. Mohlo by se tu ovšem také jednat – a zřejmě pravděpodobněji – o vdovu po některém příslušníkovi rodu Čapnářů (Podmliských) z Podmlýna, kteří si svůj predikát vzali právě podle uvedené lokality. Nejspíše by mohlo jít o Šebestiána Čapnára, připomínaného v letech 1563–1569, v letech 1563–1564 působícího jako úředník na panství Nová Horka. PILNÁČEK: *Rody*, s. 32, č. 106. Není ale známo, jaký statek případně on sám a následně jeho vdova drželi.

Příloha 2

Šlechtické rody na Krnovsku v soupisech z let 1553–1555, 1573–1574 a 1619

Rody panské	1553–1555	1573–1574	1619
Sedlnický z Choltic	0	+	0
Tvorkovský z Kravař	+	+	0
Rody rytířské			
Beřkovský ze Šebířova	+	+	+
Bírka z Násilí	+	0	0
Bítovský z Bítova	0	+	0
Bohdanovský ze Slimákova	+	+	+
Castiglioni	0	0	+
Cetrys z Kynšperka	0	0	+
Cölle	0	0	+
Čapnár z Podmlýna	0	+	0
Dahme	0	+	0
Dobšic z Plavu	0	0	+
z Drahotuš	+	0	+
Dresler ze Šarfenštejna	0	0	+
Enich	0	0	+
Frakštejn z Načeslavic	0	0	+
Horecký z Horky	0	+	0
Kinar ze Šarfenštejna	0	0	+
Kotulínský z Kotulína	0	+	0
Kravařský ze Šlevic	+	+	0
Laryš z Načeslavic	+	+	0
z Losu	0	0	+
Lichnovský z Voštic	+	+	+
Macák z Otenburku	0	0	+
Moravický z Rudnice	+	+	0
Mošovský z Moravčina	+	0	+
Oderský z Lideřova	0	+	+

Rody panské	1553–1555	1573–1574	1619
Rejbnic z Petrovic	0	0	+
Rejzvic z Kadeřína	+	+	+
Rotenberk z Ketře	+	+	0
Sirakovský ze Sirakovic	+	+	0
Stařinský z Bítkova	0	0	+
Stíten	0	0	+
Světlík z Gesesu	0	0	+
Šeliha z Řuchova	+	+	0
Šeliha ze Zubřic	+	0	0
Štáblovský z Koválovic	+	+	0
Žopovský ze Žopov	+	+	0

Jan Jiří Krnovský v kontextu dobové funerální kultury slezských elit. Několik poznámek k tématu¹

Irena Korbelářová

Složitá společenská, politická a následně i vojenská situace panující v první čtvrtině 17. století v české Koruně, potažmo v celé habsburské monarchii a Říši, se nemohla nepromítnout do všední a slavnostní každodennosti jejích obyvatel napříč společenskými vrstvami. Po otevřeném vystoupení stavovských reprezentací českých zemí v roce 1618, jejich střetu s císařskou mocí a následnou porážkou významně ovlivnila rovněž svébytný svět vysoké aristokracie. Proměnila, přinejmenším v některých případech, dokonce i dlouhodobě ustálené, ba ritualizované obřady včetně nejvýznamnějších přechodových ceremoniálů, a to jak ve fázi jejich příprav a konání obřadů, tak doprovodných festivit, nesených obvykle ve znamení pompy, luxusu, symbolických aktů a scén podtrhujících individuální, rodinnou i rodovou exkluzivitu protagonistů.

Zvláště zřetelné to bylo u pohřbů slezských zeměpánů, z nichž mnozí náleželi mezi předáky politických událostí předcházejících a poté provázejících stavovské povstání a první fáze třicetiletého válečného konfliktu. Někdy až extrémní okolnosti vedly k naborání desetiletí platných scénářů a pravidel pro konání funerálních obřadů včetně nebývalé rychlého uspořádání pohřbů jen několik dní či týdnů po úmrtí pochovávaného, anebo naopak k jejich neodůvodněnému odkládání, k nedostatečně reprezentativnímu zastoupení smutečních hostí ze strany veřejných činitelů a také k absenci rodinných příslušníků či přátel. Přesto se pozůstali – organizátoři funerálních obřadů – zpravidla snažili i ve vyhrocené situaci dodržet alespoň určité znaky pohřbů, provázených demonstrací odcházejícího i nastolovaného řádu, společenské hierarchie, vazeb a rolí. Ať už ale byly okolnosti úmrtí a posledního rozloučení jakékoli, jen opravdu výjimečně se stalo, že by byl zemřelý vévoda či kníže nakonec uložen k poslednímu odpočinku trvale *daleko od svých, daleko od domova*, tedy mimo rodnou nebo spravovanou zemi, a že by navíc

1 Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu SGS/9/2023.

Obr. 23: Jan Jiří, markrabě braniborsko-krnovský, tříkrejcar, Krnov 1615. © foto archiv Ireny Korbelařové

Obr. 24a, 24b: Jan Jiří, vévoda krnovský a markrabě braniborský, a Eva Kristýna, vévodkyně krnovská a vévodkyně württemberská, medaile, 1616. © Landesmuseum Württemberg

o jeho pohřbu, události provázené obvykle vydáváním slavnostních textů, pro rodovou i individuální paměť koncipovaných kronikářských záznamů i dalších památek, nakonec vypovídaly jen náhodně dochované jednotliviny druhotného významu.

Asi nepřekvapí, že poslední případ se týkal osobnosti, která stojí v centru zájmu našeho příspěvku. Přípravy a průběh pohřbu, stejně jako celkové vyznění posledního odpočinku *knížete a pána, pana Jana Jiřího, markraběte braniborského a vévody krnovského*, vykazovaly mimořádně a od jiných podobných událostí odlišné rysy.²

•••

Markrabě braniborský, jehož jsme si v české historiografii zvykli označovat Jan Jiří Krnovský, přesněji Braniborsko-Krnovský,³ zcela výjimečný, třebaže v mnohém kontroverzní muž, pocházel z rodu Hohenzollernů. Narodil se roku 1577 jako syn markraběte Jáchyma Fridricha, od roku 1598 kurfiřta braniborského, a Kateřiny Bra-

2 Oficiální titulatura Jana Jiřího po převzetí Krnovska zněla *Der Durchleuchtige Hochgeborne Fürst, und Herr, Herr Johann Georg, Margrave zu Brandenburg in Preussen, zu Stettin, Pommern, der Kasuben und Wenden, auch Schlesien zu Crossen, und Jägerndorf Hertzog, Burggave zu Nürnberg und Fürst zu Rügen*. MOSER, Friedrich Karl von: *Kleine Schriften, zur Erläuterung des Staats- und Völkerrechts, wie auch des Hof- und Canzley-Ceremoniels*. (Kleine Schriften. Band 11), Franckfurt am Mayn 1764, s. 377.

3 Po konfiskaci Krnovska už Janu Jiřímu náležel jen titul braniborského markraběte, přesto se ke slezskému knížectví titulárně stále hlásil a užíval rodových titulů *Markgraf/Herzog*.

niborsko-Küstrinské. Osudy a postoje Jana Jiřího Krnovského v kontextu politického dění a protihabsburského odboje v českých zemích jsou dostatečně známé a popsány v řadě publikací.⁴ Nedostatečně v odborné historiografii reflektovaný, dílem dokonce neprobádaný zůstává naopak rodinný život Jana Jiřího, soukromé pozadí jeho pobytů v Krnově a vztahy uvnitř úzkého okruhu dvořanů, snad proto, že se k tomu v provenienci českém prostředí dochovala jen torza relevantních pramenů⁵ a pro německé

4 Například FUKALA, Radek: *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských hnutích*. Opava 1997, zde další literatura; TÝŽ: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523–1603)*. Praha 2005; TÝŽ: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005; TÝŽ: *Kníže Jan Jiří Krnovský a české stavovské povstání 1618–1620*. In: *Staletí objevů, diplomacie a válek. Sborník k 60. narozeninám Aleše Skřivana*. Kovář, Martin – Stellner, František (edd.), Praha 2005, s. 193–208. Z populárních příspěvků např. TÝŽ: *Bílá hora a odbojný slezský kníže Jan Jiří Krnovský*. Přísně tajné! Literatura faktu, 2020, č. 6, s. 10–26 ad. Starší shrnutí dějin Krnovska a aktivit Jana Jiřího v politickém kontextu BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 343–363.

5 Veřejné působení Jana Jiřího na Krnovsku v právní, ekonomické i náboženské oblasti, v komparaci s disciplinačními postupy jeho předchůdců, reflektuje např. BIERMANN, Gottlieb: *Jägerndorf unter der Regierung der Hohenzollern*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 11, 1871, č. 1, s. 36–96; z novějších prací v díle FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, zvl. s. 84–88, 105–120 ad. Ke speciálním tématům spojeným s působením Jana Jiřího na Krnovsku např. FUKALA, Radek: *Krnov – rezidenční město a základna moci hohenzollernských knížat na území českého předbělohorského státu*. In: *Sborník bruntálského muzea 2001*, s. 3–24; TÝŽ: *Krnov za Hohenzollernů v letech 1524–1624*. In: *Peníze v proměnách času / Money in metamorphosis of time / Geld im Wandel der Zeit 2*. Onderka, Tomáš – Štefan, Jan (edd.), Ostrava 2000, s. 11–16; TÝŽ: *Život na krnovském zámku za vlády hohenzollernských knížat (1523–1621)*. In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních*

odborníky není krnovský kníže osobou přednostního zájmu.⁶ Pro dokreslení našeho tématu uvedme z daných okruhů alespoň některé postřehy vážící se k životu a působení Jana Jiřího Krnovského, podmiňující okolnosti jeho posledních dní, pohřbu a uložení jeho ostatků.

Původně byla jmenovanému předurčena kariéra v pořadí druhého markraběcího syna a zapojení do systému veřejného působení a výkonné moci v zájmu rodu a rodovém državy – Braniborska. V roce 1592 se stal po velkém politickém a náboženském zápase s podporou protestantských říšských knížat a francouzského krále, navzdory postoji katolické strany reprezentované vedle císaře Rudolfa II. a bavorského kurfiřta také papežskou stolicí, titulárním administrátorem strategicky položeného štrasburského biskupství. Zastával také post alsaského fojta. Když byl nakonec Jan Jiří roku 1604 nucen pod vlivem vývoje situace vzdát se definitivně pozice administrátora ve prospěch katolické strany, odnesl si z neúspěchu svého i braniborské strany sice rozčarování z postojů říšských stavů, ale na oplátku alespoň obdržel mnohatisícové odstupné.⁷ Do jeho života navíc vstoupili Württemberkové, aktivně se podílející jako straníci císaře Rudolfa II. na ztrátě hohenzollernských pozic ve Štrasburku. Právě Fridrich I. Württemberský měl na základě uzavřených dohod vyplatit dojednanou hotovost, a navíc roční rentu. Posléze se pak Jan Jiří oženil s Evou Kristýnou, dcerou uvedeného württemberského vévody.

Krnovské knížectví předal kurfiřt Jáchym Fridrich svému synovi Janu Jiřímu v roce 1606. Země, náležející od roku 1523 na základě koupě do rukou franských Hohenzollernů, přešla na berlínskou kurfiřtskou linii roku 1603 díky dědické smlouvě uzavřené roku 1598 zemřelým bezdětným Jiřím Fridrichem Braniborsko-Ansbaško-Kulmbašským a Jáchymem Fridrichem Braniborským. Nevelké slezské území v té době představovalo spolu s hornoslezskými stavovskými panstvími Bohumínem a Bytostí jediné državy Hohenzollernů ve Slezsku, v zemi, kterou příslušníci tohoto rodu považovali nejpozději od počátku 16. století za strategický zájmový prostor pro rozšíření své moci.⁸ Mimo jiné i tato skutečnost vedla císaře Rudolfa II. v roce 1610 k tomu, aby považoval převzetí uvedených slezských držav jakožto odumřelého léna české Koruny

braniborskou linií Hohenzollernů za neoprávněné a požadoval jejich vrácení.⁹ To jen podpořilo už dřívější nechuť Jana Jiřího Krnovského k hegemonii habsburských císařů, jež se měnila v radikální odpor, který jej pak provázal po celý zbytek života.

Na Krnovsku zahájil nový kníže své působení zřejmě neprodleně po svém nastolení a holdování stavů. Na zámku v Krnově se roku 1610 oženil¹⁰ a usadil, a podle všeho také usiloval o nové směřování ekonomických a společenských poměrů. Snažil se zejména o disciplinaci obyvatel Krnova, Horního Benešova a dalších měst své slezské državy. Projevovalo se to jak ve vztahu ke každodennímu životu, který měla nadále usměrňovat série policejních ráďů, tak k náboženské oblasti. V podstatě ihned po konverzi ke kalvínství roku 1613 začal Jan Jiří vyvíjet tlak na obrácení měšťanů na novou víru, eskalující po osazení krnovského kostela sv. Martina kalvínským kazatelem. Vzájemné vztahy měst s knížetem, který nakonec s ohledem na zarputilost postojů Krnovských na své snahy zrezignoval, se už ale urovnat nepodařilo.¹¹

Od počátku se Jan Jiří Krnovský rovněž aktivně zapojil do politického dění Koruny. Vstoupil do kontaktu s doyenem moravských stavů Karlem st. z Žerotína, podílel se na koncipování programu širší konfederace rakouských a moravských stavů, na prosazení náboženských svobod pro Slezsko, tzv. Rudolfova majestátu, a následně i česko-slezského obranného spolku. V mezinárodním kontextu zahájil spolupráci s představitelům Protestantské unie Kristiánem z Anhaltu, byl straníkem uzavření konfederace rakouských, českých a říšských protestantských knížat; v roce 1610 byl Jan Jiří na sjezdu Protestantské unie pověřen, aby konspirativně jednal s opozičními zástupci Čech, Moravy, Slezska a rakouských zemí. Tato mise ale narazila na nezájem, ba nesouhlas předáků mimo jiné právě českých zemí.¹²

Rozčarování z poměrů v české Koruně v prvních letech 17. století vedlo k tomu, že se Jan Jiří začal načas opět intenzivněji věnovat záležitostem v rodném markrabství, kde se i s rodinou v letech 1611 až 1617 přinejmenším s přestávkami zdržoval. Na podzim 1612 jej jeho starší bratr, kurfiřt Jan Zikmund, jmenoval místodržícím Braniborské marky a v následujícím roce předsedajícím tajné rady. Poté, co Jan Zikmund přestoupil v roce 1613 ke kalvinismu, Jan Jiří jej spolu s nejmladším bratrem Arnoštem

městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno. Prostějov 1997, s. 135–148 ad.

6 Z německých prací věnovaných Janu Jiřímu Krnovskému např. SCHULZ, Hans: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg-Jägerndorf, Generalfeldoberst*, Halle 1899; JAECKEL, Georg: *Johann Georg II. Markgraf von Brandenburg, Herzog von Jägerndorf 1577–1624*. Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte 52, 1973, s. 65–83; 53, 1974, s. 57–59; v přehledu např. *Allgemeine Deutsche Biographie* 14, 1881, 175–176.

7 Stručně také FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 81–84, zde odkazy na informační zdroje.

8 Výchozím aktem deklarace tohoto zájmu byla vzájemná dědická smlouva uzavřená roku 1537 mezi braniborskými Hohenzollerny a slezskými Piastovci, zrušená císařem o deset let později. LESZCZYŃSKI, Józef: *Nowożytni Piastowie śląscy*. In: *Piastowie w dziejach Polski*. Zbiór artykułów z okazji trzeczsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów. Heck, Roman (ed.), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975, s. 105, 111.

9 ŽÁČEK, Rudolf: *Dějiny Slezska v datech*. Praha 2004, s. 149.

10 Ke svatbě a manželství s Evou Kristýnou, roz. Württemberskou, (1590–1657) např. MOSER: *Kleine Schriften*, s. 341–427; RAFF, Gerhard: *Hie gut Wirtemberg allewege*. Band 2: *Das Haus Württemberg von Herzog Friedrich I. bis Herzog Eberhard III. Mit den Linien Stuttgart, Mömpelgard, Weiltingen, Neuenstadt am Kocher, Neuenbürg und Oels in Schlesien*. Schwaigern 2014, s. 243–263. Podrobné, z hlediska české historiografie dosud nevytřesené materiály ke svatbě, přínosu a manželství Evy Kristýny a Jana Jiřího Krnovského jsou uloženy v Landesarchiv Baden-Württemberg (dále LABW) Abt. Hauptstaatsarchiv Stuttgart, zvl. sign. A 21, A 256, G 68, G71, G 78, korespondence manželů tamtéž, zvl. sign. A202; také Geheimes Staatsarchiv, Preussischer Kulturbesitz, Beziehungen zu Schlesien, I HA GR Rep. 46, N° 198. ad.

11 BIERMANN: *Jägerndorf unter der Regierung*, zvl. s. 74–96; ŠTĚPÁN, Václav: *Život v hornickém středisku Horním Benešově v 16. a počátkem 17. století*. Vlastivědné listy 5, 1979, č. 1, s. 12–16.

12 FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, zvl. s. 84–103, 127–135; *Slezsko v dějinách českých zemí*, 2, 1490–1763, Praha 2012, s. 68–71.

následoval. Přes počáteční pochybnosti o správnosti implementace reformovaného vyznání do prostředí hohenzollernského dvora se Jan Jiří zakrátko stal jeho horlivým zastáncem a osobou dohlížející o dva roky později dokonce na vyčištění berlínské katedrály od zbytečných obrazů, oltářů a další výzdoby.¹³ V roce 1616 byl Jan Jiří Krnovský ještě jmenován velmistrem braniborské bailivy johanitů, nejspíše v následujícím roce ale Braniborsko opustil, údajně rozčarován postupem svého bratra kurfiřta, který vystoupil z Protestantské unie,¹⁴ a vrátil se do víru politického dění uvnitř slezské stavovské společnosti.

V té době už bylo na spadnutí otevřené vystoupení radikálních předáků českých zemí proti náboženským a politickým poměrům. Po vypuknutí pražského stavovského povstání na jaře 1618 se Jan Jiří Krnovský zařadil mezi nejvýznamnější členy slezské opozice, spolu s bratry Janem Kristiánem Břežským¹⁵ a Jiřím Rudolfem Lehnickým¹⁶ a bratry Václavem Jindřichem Minsterbersko-Bernštatským¹⁷ a Karlem Fridrichem Minsterbersko-Olešnickým. Karel Fridrich, poslední mužský potomek rodu

Poděbradů, se ve slezských stavovských záležitostech angažoval převážně po boku svého staršího bratra Jindřicha Václava.¹⁸

Aktivizaci Jana Jiřího bezpochyby podpořila i skutečnost, že jen krátce před pražskou defenestrací 17. května 1618 potvrdil rozhodčí soud ve Vratislavi neoprávněnost Hohenzollernova držení Bytomska a Bohumínska, když nároky na Krnovsko neuznal už roku 1614 císař Matyáš.¹⁹ Na rozdíl od diplomatických aktivit jmenovaných dolnoslezských knížat se Jan Jiří zaměřil po otevřeném vystoupení českých stavů zejména na organizaci a vedení vojenských operací. Stanul jako vrchní velitel v čele vojska financovaného slezskými stavy, do něhož se podařilo naverbovat na šest tisíc mužů. Se souhlasem slezského všeobecného sněmu se spolu se svou armádou vydal na podzim 1618 do Kladska a posléze do Čech, aby podpořil v duchu česko-slezského obranného spolku z roku 1609 tamější stavovskou armádu. S jistou nadsázkou lze říci, že se tím definitivně, a aniž to asi sám tušil, vzdálil civilnímu životu, který vyměnil za pobyt ve vojsku a na bitevních polích. A další vývoj situace tuto skutečnost jen potvrdil.

Na jaře 1619, po smrti císaře Matyáše, se situace v českých zemích vyostřovala zejména poté, co jeho místo zaujal Ferdinand II., přijatý českými stavy za Matyášova nástupce na českém královském trůnu už v létě 1617. Po převzetí vlády podmínily slezské stavy holdování novému králi potvrzením náboženských svobod a deklarovaly příklon k českým postojům. V létě 1619 se jejich zástupci zúčastnili generálního sněmu vyhlášujícího konfederaci zemí Koruny, což podpořil i Jan Jiří Krnovský, stejně jako neuznání Ferdinanda II. českým králem a aktivity směřující k hledání jiného kandidáta na český trůn. Tím se nakonec stal představitel Protestantské unie, kurfiřt Fridrich Falcký z rodu Wettinů, zvolený českými a moravskými stavy za českého krále v srpnu 1619. Ve Slezsku byla vytvořena stavovská vláda v čele s vrchním hejtmanem Janem Kristiánem Břežským; Jan Jiří Krnovský byl oficiálně ustanoven vrchním velitelem slezského vojska.²⁰

Na prahu roku 1620 se Jan Jiří ještě jednou vrátil do víru elegantního dvorského života. Stal se jedním z průvodců Fridricha Falckého na jeho holdovací cestě českými zeměmi. Zimní král, jak bývá falcký kurfiřt označován, vyjel z Prahy 27. ledna 1620 a po zastávkách v Brně a Olomouci dorazil se svou suitou 16. února do Bruntálu, odkud pokračoval do Krnova. Na knížecím zámku byl uvítán 19. února. Na velkolepé

13 Podobné destruktivní uzpůsobení svatostánku podle představ kalvinů se uskutečnilo roku 1619 v pražské katedrále sv. Víta z rozhodnutí Abrahama Sculteta, kazatele Fridricha Falckého. Velmi aktivně se jej zúčastnili někteří příslušníci české šlechty, spíše z kořistnických než ideologických důvodů. GINDELY, Antonín: *Dějiny českého povstání, léta 1618*. II. Praha 1878, s. 243; KRAMÁŘ, Vincenc (ed.) – ŠRONĚK, Michal: *Zpustošení chrámu sv. Víta v roce 1619* (= *Fontes historiae atrium 6*). Praha 1998; NEJEDLÝ, Vratislav: *Sloupy zbořené a znovu postavené. Ikonoklasmus jako pomyslný, ale věčný soupeř památkové péče*. Zprávy památkové péče 75, 2015, č. 3, s. 227–235.

14 *Allgemeine Deutsche Biographie*, s. 175–176; BURGHARDT, Franz Josef: *Zwischen Fundamentalismus und Toleranz. Calvinistische Einflüsse auf Kurfürst Johann Sigismund von Brandenburg vor seiner Konversion*. Historische Forschungen 96, Berlin 2012, s. 77–81.

15 K osobě Jana Kristiána Břežského (1591–1639) podrobněji dále.

16 Jiří Rudolf Lehnický (1595–1653), zprvu jednoznačný podporovatel a aktér slezské stavovské opozice, se po porážce první fáze povstání stal ve vztahu k otevřenému konfliktu s habsburským panovníkem ostražitý. V roce 1633 se ještě zapletl s aktivitami Konjunkce, následně ale projevil lítost a podařilo se mu udržet významné pozice ve veřejném životě. Roku 1621 a znovu pak v letech 1641–1653 zastával místo vrchního hejtmana. V mládí konvertoval ke kalvinství, posléze se vrátil zpět k luterské víře. Známý je jako významný mecenáš umění a podporovatel vyššího školství, zakladatel knihovny *Rudolphina* s bohatými knižními a muzikologickými sbírkami. Např. LESZCZYŃSKI: *Nowożytni Piastowie śląscy*, s. 107–111; *Neue Deutsche Biographie* 6, Berlin 1964, s. 218–219; SCHÖNWÄLDER, Karl Friedrich: *Die Piasten zum Briège oder Geschichte der Stadt und Fürstenthums Briège, Drittens Bändchen von Verleihung des Majestätsbriefes bis zum Erlöschen des Fürstenhauses 1609–1675*. Brieg 1856, s. 107–152 ad.

17 Jindřich Václav Minsterbersko-Bernštatský (1592–1639) patřil k umírněnějším představitelům stavovského hnutí. Po porážce povstání sice vystupoval jako straník saského kurfiřtského dvora, zpravidla ale projevoval jistou loajalitu habsburským panovníkům. V roce 1622 byl dokonce jmenován císařským vojenským komisařem. Na generálním sněmu české Koruny, konaném v roce 1619, stál v čele delegace slezských stavů, o dva roky později se podílel na jednáních ve věci dráždanského/saského akordu (1621) a roku 1635 Pražského míru. Vyvrcholením jeho veřejných aktivit bylo působení na postu vrchního hejtmana (1629–1939). GŁOGOWSKI, Stefan: *Potomci krále Jiřího z Poděbrad. Genealogie knížat z Minsterberka*. Ostrava 1989, s. 73–74; FELCMAN, Ondřej – FUKALA, Radek a kol.: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha 2008, zvl. s. 214–227.

18 Karel Fridrich Minsterbersko-Olešnický (1593–1647) se podílel mimo jiné na jednání ve věci dráždanského akordu (1621), v dalších fázích třicetileté války se stal členem Konjunkce (1633). Po trestání unikl díky císařskému pardonu. Po uzavření Pražského míru (1635) se z veřejného života stáhnul. GŁOGOWSKI: *Potomci krále Jiřího*, s. 75–77, 80–81; FELCMAN – FUKALA a kol.: *Poděbradové*, zvl. s. 227–234; populárně FUKALA, Radek: *Poslední slezský Poděbrad: Karel Fridrich Olešnický*. Přísně tajné! Literatura faktu, 2010, č. 5, s. 39–45; TÝŽ: *Poslední slezský Poděbrad jako kníže míru*. Přísně tajné! Literatura faktu, 2022, č. 3, s. 23–30.

19 *Slezsko v dějinách*, 2, s. 82.

20 Nověji k vývoji slezských postojů a aktivit v předvečer a během stavovského povstání např. *Slezsko v dějinách*, 2, s. 81–105; CONRADS, Norbert: *Schlesien. Deutsche Geschichte im Osten Europas*. Berlin 1994, zvl. s. 269–274; v kostce ŽÁČEK: *Dějiny Slezska*, s. 152–160.

přijetí a dvorskou slavnost si Jan Jiří vypůjčil nemalou sumu především od měšťanů Hlubčic a Krnova. Odtud pak Jan Jiří provázal Fridricha do slezské zemské metropole Vratislavi, kde stanul spolu s Janem Kristiánem Břežským, v té době vrchním slezským hejtmanem, Jiřím Rudolfem Lehnickým, jeho bratrem a současně od roku 1621 nástupcem ve funkci, Jindřichem Václavem Minsterbersko-Bernštatským a Karlem Fridrichem Minsterbersko-Olešnickým v čele oficiální uvítací delegace.²¹

Nejpozději na podzim už byl krnovský kníže opět na vojenském poli, a pomyslně tak vstoupil do vrcholné, nakonec vlastně zdrcující fáze svého veřejného života, potvrzující jeho roli neúnavného rebela a vojevůdce přidržujícího se svého názoru až do ztráty života a statků. Pohyboval se se svou armádou nejprve ve Slezsku, v době rozhodující bitvy na Bílé hoře v listopadu 1620 pak manévroval v Lužici, kde získal pod kontrolu Budyšin a Zhořelec. Dlouhodobě ale odolávat tlaku saských vojsk stojících na císařské straně jeho oddíly nedokázaly. Počátkem prosince se proto spolu s nimi stáhl zpět do Slezska. Konec jeho aktivit v protihabsburském táboře to ale rozhodně nesignalizovalo. Porážka stavovského povstání a následná exekuce, resp. různorodá potrestání stavovských předáků, Jana Jiřího jen utvrdily ve správnosti jeho postojů. Tím spíše, že 22. ledna 1621 byl císařem dán do říšské klatby a byly mu definitivně zabaveny všechny slezské državy, tedy Krnovsko, Bytomsko a Bohumínsko, a po uzavření Drážďanského míru mezi Ferdinandem II. a slezskými stavy byl, stejně jako další z předáků slezských stavů Jan Kristián Břežský, vyňat z generální amnestie.

Na jaře 1621 se Jan Jiří Krnovský přesunul se svou šestitisícovou armádou přes Dolní Slezsko do Niska náležejícího vratislavskému biskupovi. Posíleny snad až na dvanáct tisíc mužů, opanovaly markraběcí oddíly v dubnu bez větších problémů zemskou metropoli Nisu a zůstaly zde v ležení až do léta. Pak se vydaly směrem na Moravu, cestou poplenily řadu měst a vsí, kterými procházely či tam ležely, například předměstí Opavy a okolí,²² absolvovaly několik šarvátek a v červenci svedly vítěznou bitvu s císařskými oddíly u Nového Jičína. Poté pokračovaly na jihovýchod, směrem k moravsko-uherské hranici, kterou někdy na sklonku léta spolu se svým velitelem překro-

čily.²³ V Uhrách se Jan Jiří Krnovský připojil podle plánu k vojsku dalšího významného odpůrce císaře Ferdinanda II., Gabriela Bethlena.²⁴

Od spojení se sedmihradským knížetem si markrabě hodně sliboval, stejně jako další představitelé české stavovské opozice, pobývající toho času v uherském exilu, mezi jinými Ladislav Velen ze Žerotína nebo František Bernard z Thurnu, syn hlavního z protagonistů pražské defenestrace Matyáše Thurna. Vojenská spolupráce Hohenzollerna s Bethlenem vypadala v roce 1621 zprvu nadějně, nenesla ale očekávané výsledky. Při tažení Horními Uhrami se přes dlouhé obléhání nepodařilo společně dobýt Prešpurk. Úspěšně nedopadla ani další vojenská výprava na Moravu, kterou bývalý krnovský kníže zorganizoval s cílem dobýt biskupskou baštu Olomouc a otevřít si tak cestu zpátky do Slezska. Při rozhodujícím střetu před olomouckými hradbami v listopadu 1621 byla ale Hohenzollernova vojska zastavena díky obraně císařských oddílů pod velením Albrechta z Valdštejna a Torquata Contiho. Poražen nejen vojensky, ale i politicky poté, co jím obdivovaný spojenec Gabriel Bethlen zahájil s císařskou stranou jednání o vzájemné dohodě, ústící na přelomu let 1621 a 1622 v Mikulovský mír, ustoupil Jan Jiří Krnovský až do Uher a uchýlil se zřejmě do Košic. Jeho zklamání z aktuálního vývoje bylo jistě o to větší, že toto ujednání znamenalo konec nadějí na znovuzískání slezských držav.²⁵

V následujícím roce sledoval Jan Jiří podle všeho zejména mezinárodní situaci, konkrétně dění v Říši a v okruhu falckého dvora v Haagu a bývalého českého krále Fridricha Falckého, s nímž si korespondoval a od něhož si zřejmě sliboval podporu. Zabýval se bezpochyby i úvahami o novém tažení na Moravu a do Slezska. Jeho reálnější kontury se začaly rýsovat roku 1623, kdy se do dění v Říši odhodlalo vstoupit Švédsko uvažující o využití Bethlenova spojení při opanování Slezska. Ten sešikoval vojsko a v srpnu 1623 zahájil tažení ze Sedmihradska přes Košice dále na západ. Jižní cestou táhla Bethlenova armáda, severní pak sbor Jana Jiřího Krnovského, který pod jeho

21 HUBKOVÁ, Jana: *Holdovací cesta Fridricha Falckého do Vratislavi*. In: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století (Korunní země v dějinách českého státu III, Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis IV)*. Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 319–349; FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 172–179.

22 Tažení i pobyty markraběcí armády přinesly obyvatelstvu Slezska řadu problémů ekonomického, náboženského a zejména bezpečnostního charakteru. Poměrně dobře jsme informováni o chování členů soldatesky v okolí Opavy, když rozbila svůj stan na zámku v Raduni. Kromě běžného rabování a vcelku pochopitelného vykrádání zásob z domácností napříč sociálními vrstvami se vojáci dopouštěli i poklesků morálního a etického druhu. V Raduni například zdevastovali hrobku zámecké vrchnosti, a dokonce znesvětili ostatky zemřelých. Současného majitele panství, katolíka Pertolda Tvorkovského z Kravař, odvěkli spolu s několika dalšími katolickými měšťany do Uher. FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 198–199; ZUKAL, Josef: *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilých šlecht v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*. Praha 1916, zvl. s. 32, 50, 92–93.

23 K vojenským operacím krnovského Hohenzollerna na Moravě a ve Slezsku podrobněji FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 185–215; TÝŽ: *Tažení Jana Jiřího Krnovského v roce 1621 a bitva u Nového Jičína*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 49, 1992, s. 45–54; také *Slezsko v dějinách*, 2, s. 94–97.

24 Gabriel Bethlen, uváděný také s originálním jménem Bethlen Gábor, byl předním představitel uherské protihabsburské opozice. Již roku 1604 podporoval povstání Štěpána Bočkaje, osmanským sultánem byl roku 1613 prohlášen, a posléze sedmihradskými stavy přijat, za knížete. V srpnu 1620 byl uherskými protestantskými stavy zvolen na sněmu v Banské Bystrici uherským králem. Kladně se stavěl ke stavovskému hnutí v Čechách a roku 1620 uzavřel smlouvu s českými a rakouskými protestantskými stavy. Po porážce českého povstání vojensky podpořil operace vedené na Moravě Janem Jiřím Krnovským. V prosinci 1621 uzavřel s císařem v Mikulově mír a získal za to slezské Opolsko-Ratibořsko, které držel do roku 1623. V následujících letech se až do své smrti roku 1629 angažoval převážně na straně habsburských protivníků, míry uzavřené s Ferdinandem II. neměly nikdy dlouhého trvání. *Ottův slovník naučný*, 3. Praha 1890, s. 904–905.

25 Ke spolupráci Gabriela Bethlena s Janem Jiřím Krnovským, společným plánům a míře jejich realizace např. FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, zvl. s. 203–220; k Mikulovskému míru LESZCZYŃSKI, Józef: *Rzady Bethlena Gábora na Górnym Śląsku (1620–1624)*. Sobótka 14, 1959, č. 3, s. 307–351, zvl. s. 318–320.

Obr. 25: Levoča, Thurzův dům, současný stav, 2022. © foto Irena Korbelářová

osobním vedením prošel asi až na východní Moravu a usadil se ve Valašském Meziříčí. Uherské oddíly se pak pohybovaly okolo Brna, Olomouce, některé až u Bohumína. Neúspěšné dobývání Hodonína ale nakonec Bethlena přivedlo k rozjednání nové mírové smlouvy s habsburským císařem, koncipované počátkem listopadu 1623. Ač tento neočekávaný krok představitele české emigrace zřejmě zarazil, pro Moravu i Slezsko, kam zájem Jana Jiřího směřoval především, znamenal odvrácení válečného stavu.²⁶

Sám Jan Jiří se v té době podle všeho zdržoval ve Valašském Meziříčí a posledních moravských operací se neúčastnil. Z některých zpráv totiž vyplývá, že snad už někde u Trnavy onemocněl a jeho špatný zdravotní stav mu nedovoloval fyzicky náročné aktivity. Po opětovné zradě Gabriela Bethlena se markrabě vrátil do Košic, nikoli ale nadlouho. Snad ještě v prosinci 1623 se rozhodl pro návrat do svého rodiště, Braniborska, aby hledal ochranu u příbuzných. Kurfiřtský stolec už v té době držel jeho synovec Jiří Vilém, a ač bylo možné očekávat, že příchod kdysi elegantního, krásy a uměnímilovného, nyní však nekompromisního, ba zatvrzelého a válkou zhrublého

26 FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 240; *Slezsko v dějinách*, 2, s. 104–105.

Jana Jiřího může braniborskému kurfiřtovi způsobit více problémů než radosti, rodinné vazby bývaly v té době prvořadé. Určité podpory by se krnovskému markraběti jistě dostalo. Snad očekával, že se u berlínského dvora setká s chotí Evou Kristýnou a takřka sedmiletým synem Arnoštem. Osud nakonec chtěl, aby vše dopadlo zcela jinak.

...

Z Košic, kde se podle všeho počátkem roku 1624 zdržoval, se Jan Jiří Krnovský vydal někdy v březnu směrem na západ, aby se v tichosti dostal přes Polsko do Braniborska. Motivován byl pravděpodobně již dříve rozpoznanou těžkou nemocí, která jej vysilovala natolik, že se navzdory svému dřívějšímu životnímu způsobu vojevůdce, hnaného do neutuchajícího boje s ideovým i vojenským nepřítelem, rozhodl přesunout do klidnějšího prostředí, mimo bezprostřední závislost na materiální podpoře nespolehlivého sedmihradského vládce. Ze své cesty však ujel Jan Jiří se svou suitou jen asi 80 kilometrů. V Levoči ji přerušil, snad aby zde podle plánu přenocoval, snad z důvodu nenadálé nevolnosti. Z města už Jan Jiří živý neodjel. Ani okamžitá lékařská péče, které se mu v tomto ekonomicky a kulturně rozvinutém městě s německým obyvatelstvem dostalo, nemohla zvrátit jeho špatný zdravotní stav. Za duchovní podpory blíže neznámého faráře jménem Tobias, původem z Hlucholaz na Nisku, a po stručném vyjevení poslední vůle braniborský markrabě ve věku 46 let zemřel. Jak se zanedlouho ukázalo, jeho choroba byla tak závažná, že neskýtala naději na delší přežití. Vzhledem k popisu jejích fyzických projevů – hniloba v oblasti plic a jater – se jednalo nejspíše o rakovinové onemocnění, nikoli o syfilidu, jak uvádí starší literatura.²⁷

Kde braniborský markrabě v posledních dnech svého života v Levoči přebýval a kde jej zastihla smrt, není jisté. Zastávka tak významného hosta byla podle tehdejších zvyklostí určitě předem ohlášena a, jakkoli se jednalo o osobu politicky a společensky problematickou, dostalo se mu dozajista nabídky jedno- či několikadenního ubytování (jak se asi zprvu plánovalo) v domácnosti některého ze zámožných levočských měšťanů. Spíše intuitivně se předpokládá, že to mohlo být v domě kupecké rodiny Hirscherů na náměstí, nedaleko radničního komplexu a kostela. Dům náležel k největším soukromým objektům ve městě a mohl urozenému návštěvníkovi poskytnout všechno tehdy dostupné pohodlí.²⁸ Pobyt Jana Jiřího v Levoči se ale protáhl

27 Informace o posledních dnech markraběte, následném převozu do Košic a pohřbu čerpáme z krátké, závěrem editované relace neznámého autora z roku 1624. Některé poznatky formuloval v připravovaném článku opavský historik ŠTĚPÁN, Václav: *Markrabě Jan Jiří Hohenzollernský ve světle nových pramenů*, 19 s. rkp., před 2015. Text již nebyl publikován, autorka tohoto příspěvku jej má k dispozici. Srov. FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 241, 295.

28 Tak zvaný Thurzův dům na náměstí Mistra Pavla z Levoče č. 7 pochází původně z 15. století, dnes nese pojmenování po rodině levočských obchodníků. V roce 1534 přešel na kupeckou rodinu Syglerů a posléze Hirscherů, za nichž byl trojpodlažní dům renesančně přebudován a rozšířen o přístavbu na sousední parcele. V 19. století byl objekt klasicistně upraven a počátkem 20. století opatřen textem připomínajícím jeho spojení s Thurzy. V současnosti je zde sídlo Spišského archivu v Levoči.

na několik dní, možná i týdnů – přesný itinerář jeho cesty a dobu příjezdu do města neznáme.

Ne zcela jisté je rovněž datum úmrtí Jana Jiřího Krnovského. Dnes se obvykle v naší historiografii přijímá, že k němu došlo 12. března 1624, v souladu s relací o smrti a pohřbu jmenovaného,²⁹ dochovanou v několika obsahově ne zcela shodných redakcích či opisech.³⁰ Současné se objevují i data 2. března,³¹ výjimečně i 22. března, v závislosti na interpretaci pramene, předpokládaném původu neznámého autora původní verze relace, podmiňujícím používání juliánského, respektive gregoriánského kalendáře. Podotýkáme přitom, že pokud by autor pocházel z českých zemí, respektive z Uher,³² což se jeví jako nejpravděpodobnější, jistě používal nový kalendář zavedený reformou papeže Řehoře XIII.³³ Pokud by se naopak jednalo o dataci podle juliánského kalendáře, pak by bylo třeba datovat úmrtí podle moderního výpočtu 2. březnem.³⁴ Nepouštějme ze zřetele ani tuto možnost, jak ještě dále uvidíme.

Konec pozemské pouti Jana Jiřího je možno současně vnímat i jako začátek pomyslného *druhého života* tohoto braniborského markraběte a dříve i krnovského kníže-

te, tedy naplňování jeho úlohy v paměti současníků a následníků a také jeho vnímání komunitou badatelů. Symbolickým a v jeho společenských vrstvách obvykle velmi honosným startem tohoto *druhého života*, provázeným pamětovými artefakty – tisíky, smutečními medailemi, samozřejmě zlatnický dokonale provedenými sarkofágy určenými pro podzemní hrobky i nadzemní mauzolea, byl právě pohřeb se všemi průvodními jevy. V době končící renesance, zvolna a přirozeně se proměňující v baroko, se jednalo zejména o vystavení balzamovaného těla zemřelého jako symbolu odcházejícího řádu, strážného ve dne v noci zástupci zemských stavů, o smuteční průvod pozůstalých směřující z rodového sídla do svatostánku k náboženským obřadům a pak k místu uložení ostatků, deklarující postavení nebožtíka i novou hierarchii ve veřejném prostoru příslušné země a v privátním domě, stejně jako socio-politické postavení jednotlivce a celého rodu, o soustavu oslavných proslavů církevních hodnostářů, vysokých zemských a dvorských úředníků ad. Všechny tyto prvky, třebaže – moderně řečeno – v komprimované podobě, vlastně zahrnovaly i obřady spojené s posledním rozloučením a uložením Jana Jiřího Krnovského. Jen je neorganizovali dědicové a příbuzní, ale vojensko-političtí pozůstalí, souputníci a nástupci. Ale popořádku.

Neprodleně po smrti braniborského markraběte byla v Levoči provedena tamějším lékařem pitva, ozřejmující jako příčinu úmrtí závažné onemocnění. Dá se předpokládat, že bylo podle tehdejších zvyklostí tělo při té příležitosti nabalzamováno, aby se oddálil jeho rozklad. Zprvu asi nebylo jasné, jak se bude situace dále vyvíjet. Do úvahy připadal pohřeb přímo v Levoči, pokud by se nenašlo jiné řešení, zřejmě na náklady městské obce. Bylo možné navázat i spojení na berlínský kurfiřtský dvůr, aby byl z jeho iniciativy, anebo alespoň s jeho souhlasem a podporou, zajištěn transfer vysoce urozeného nebožtíka k jeho rodině a tam uložení s příslušnou pompou k trvalému odpočinku.

Ani v *šilicích době vymknuté z kloubů*, kterou léta stavovského odboje a následné třicetileté války bezpochyby byla, přitom nebyl převoz zemřelého příbuzného výjimečný. Svědčí o tom okolnosti úmrtí a pohřbu hned dvou členů významných slezských zeměpanských rodů zapojených do veřejného dění, třebaže každého na jiné politické a náboženské straně.

Fridrich Vilém, syn Adama Václava Těšínského a poslední z mužských příslušníků těšínské linie Piastovců, byl katolík a straník Habsburků.³⁵ Zemřel v roce 1625 poté, co se vydal se svým doprovodem přes Brusel do Bredy, aby se zde zúčastnil španělsko-

29 Srov. také FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 241, 296; *Slezsko v dějinách*, 2, s. 104.

30 První redakce, jejíž edici připojujeme závěrem, je uložena v Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie, Spuścizna Wiktora Kargera, sign. 262. Další redakce, podle všeho opis těšínského rukopisu z 10. května 1624, je uložena v Archiwum Państwowe we Wrocławiu, sign. 524, mikrofilm č. 78880 (původní evidence v Repertorium 135, sign. E14f). Relaci otiskl také SÖLTL, Johann Michael von: *Denkwürdigkeiten aus den Zeiten des Religionskrieges in Deutschland. Dritter Theil, Briefe und Berichte*. Hamburg 1842, s. 225–229, vznikla rovněž s využitím těšínského rukopisu výše uvedeného data. Všechny tři redakce se rámcově shodují (nepočítaje drobné odlišnosti v ortografii a pravopise). Zdá se, že prvotním textem uvedených tří relací byl rukopis dochovaný dnes v těšínské pobožce katovického státního archivu, který závěrem editujeme a který je ve vztahu k úmrtí a pohřbu Jana Jiřího Krnovského nejuplněnější (k němu ještě dále). Ve vratislavské redakci, stejně jako v Söltlově edici schází odstavce popisující výsledky pitvy a příznaky nemoci a popis závěru smutečního obřadu s připomenutím latinského kázání a uložením těla zemřelého do sarkofágu. Naopak je v nich popis Bethlenem svolaného sněmu, zahájeného následující den po pohřbu (Söltl), resp. jeho části (vratislavský rukopis).

31 Takto datoval úmrtí Jana Jiřího např. WINTERFELD, Adolf Wilhelm Ernst von: *Geschichte des ritterlichen Ordens St. Johannis vom Spital zu Jerusalem: mit besonderer Berücksichtigung der Ballei Brandenburg oder des Herrenmeisterthums Sonnenburg*. Berlin 1859, s. 731; shodně i Theodor Hirsch ve slovníkovém hesle *Allgemeine Deutsche Biographie* 14, 1881, s. 175–176.

32 V Čechách, stejně jako ve Slezsku, vešel gregoriánský kalendář v platnost v lednu, na Moravě v říjnu 1584, v Uhrách v říjnu roku 1587. Jeho aplikace znamenala vypuštění 10 dní v konkrétně daném měsíci oproti starobylému juliánskému kalendáři, platnému od doby Gaia Iulia Caesara po celý středověk. Podrobněji KOLLMANN, Josef: *Zavedení gregoriánského kalendáře v českých zemích*. Sborník archivních prací 24, 1974, č. 1, s. 3–41; pro převod nejhodnější FRIEDRICH, Gustav: *Rukověť křesťanské chronologie*. Praha 1934 (reprint 1997).

33 Datum úmrtí 12. března 1624 odpovídá podle všeho i znění listu z 3. dubna toho roku, zaslaného Gabrielem Bethlenem braniborskému kurfiřtovi Janu Vilémovi a uloženého v berlínském státním archivu, jak se uvádí ve výše zmíněném rukopise Václava Štěpána s odkazem na GStA PK, I. HA Rep 46, sign. 20 (autorka text neměla k dispozici).

34 K výkladu dat úmrtí a pohřbu, nikoli však vždy přesně s ohledem na kritiku pramenů a aplikaci juliánského/gregoriánského kalendáře, ŠTĚPÁN: *Markrabě Jan Jiří*, zvl. s. 19.

35 Fridrich Vilém Těšínský konvertoval ke katolictví v dětském věku, roku 1609, z rozhodnutí otce, který tak učinil podle všeho především z politických a kariérních důvodů. Zemřel svobodný, bez legitimních dědiců; vládu nad Těšínskem převzala na základě jeho závěti po holdování zemskými stavy jeho sestra Alžběta Lukrécie, manželka Gundakara z Lichtenštejna. KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf: *Těšínsko – země Koruny české / Ducatus Tessenensis – terra Coronae Regni Bohemiae. (K dějinám knížectví od počátků do 18. století)*. Český Těšín 2008, zvl. s. 129–130; CONRADS, Norbert: *Die Rekatholisierungspolitik in Teschen*. In: Schlesien in der Frühmoderne: Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes (= Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte 16). Bahlcke, Joachim – Conrads, Norbert (edd.), Weimar 2009, s. 21–38, 112.

-nizozemské války. V srpnu uvedeného roku během své cesty vážně onemocněl a v Kolíně nad Rýnem zemřel. Spekulovalo se sice, že na mor, příčina ale byla zřejmě jiná. Jen těžko lze předpokládat, že by v případě prokázané – nebo jen předpokládané – morové nákazy nedošlo k jeho okamžitému pohřbení. Pozůstalé tělo Fridricha Viléma bylo namísto toho vypraveno, zřejmě na žádost vévodovy rázné sestry a vládkyně rodové země Alžběty Lukrécie, zpět domů. Pochováno bylo v piastovském pohřebišti v dominikánském kostele Nejsvětější Panny Marie v Těšíně.³⁶

Daleko od domova zemřel v prosinci 1639 ve věku 49 let také jeden z nejvýznamnějších předáků slezského stavovského odboje, vévoda Jan Kristián Břežský z rodu Piastovců. S markrabětem Janem Jiřím byl spřízněn nikoli jen politickými názory a protihabsburskými postoji, ale rovněž privátně násobnými příbuzenskými vazbami. Jeho první manželkou byla Dorotea Sibylla Braniborská, Janova teta;³⁷ bábou Jana Jiřího z otcovy strany zase Žofie Lehnicko-Břežská, teta Jana Kristiána ze druhého kolena.³⁸

V posledních letech svého života pobýval Jan Kristián v exilu v Osterode, kam odešel s druhou manželkou a mladšími dětmi roku 1633.³⁹ O návrat alespoň jeho ostatků zpět do Slezska se postarali synové Ludvík a Kristián, kteří byli za rodinou do knížecích Prus vysláni nejstarším bratrem Jiřím III. poté, co do Břehu dorazila zpráva o otcově těžké nemoci. Otce už naživu nezastihli, rozhodli tedy alespoň o repatriaci jeho ostatků.⁴⁰ Trasa, na niž se průvod vydal v dubnu 1640, byla dlouhá okolo 600 ki-

lometrů a cesta trvala takřka měsíc; skončila v Břehu 1. května 1640. Při příjezdu do Břehu byl průvod očekáván před jednou z bran členy knížecí rady, dvorním kalvínským kazatelem a kantory i studenty místního gymnázia. Na zámku pak byly ostatky Jana Kristiána uloženy ve slavnostně přichystané stříbrnici, kde setrvaly až do funerálních obřadů.⁴¹ Pohřeb a uložení do rodové hrobky v zámeckém kostele se konaly až v závěru roku, snad i z důvodu válečných událostí, které v mezidobí zasáhly takřka celé Dolní Slezsko.⁴² Přestože měly pohřební ceremonie, konané 12. prosince 1640, spíše rodinný charakter, bez oficiálních hostů, rozhodně jim nechyběly tradiční prvky symbolizující odchod zemřelého a počátek nových pořádků. Patřily mezi ně proslovy, smuteční kondukt městem za účasti dědiců (nastupujícího vévody a všech ostatních žijících dětí, synů i dcer), dále členů vévodského dvora a kanceláře, zemských úředníků a šlechticů, církevních hodnostářů, gymnazistů, zástupců měšťanů a dalších hostů provázejících nebožtíka v honosném sarkofágu, bohoslužba v městském kostele a konečně uložení v zámeckém kostele. Vzhledem k tomu, že Jan Kristián již nebyl veřejně činnou osobou a také nebylo v zájmu nastupující generace k panovníkovi poměrně loajálních břežských vévodů upozorňovat na návrat opozičního, byť zemřelého otce, nebyly podle všeho vydány žádné pamětní tiskoviny. Záznamy byly nicméně následně pořizeny do letopiseckých, resp. vlastivědných publikací, aby se staly součástí rodové i zemské paměti.⁴³

Jana Jiřího Braniborského, kdysi knížete krnovského, čekal po smrti jiný osud. Prostřednictvím svých pověřenců si jeho ostatky vyžádal Gabriel Bethlen se záměrem vypravit svému spolubojovníkovi pohřeb s potřebnými počty – a také publicitou – v Košicích. Levočští měšťané byli podle autora místní kroniky velmi spokojeni, že nebyli nuceni pohřeb uspořádat sami. Nemuseli dokonce zaplatit ani přepravu, která stála odhadem na 200 uherských zlatých.⁴⁴

Bethlen se chytře rozhodl využít nečekané smutné události k tomu, aby demonstroval své postavení a vztahy s proslulým představitelem slezské protihabsburské opozice z rodu Hohenzollernů. Při přípravě slavnostního pohřbu zaujal nejen místo hlavního organizátora, ale přivlastnil si i pozici prvního pozůstalého, jemuž příslušela role dědice a nositele nebožtíkova politického a vojenského odkazu vázaného

36 BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Techen*. Teschen 1894, s. 142.

37 Dorotea Sibylla (1590–1625) pocházela z třetího manželství Jana Jiřího Braniborského s Alžbětou Anhaltsko-Zerbskou, byla o 44 let mladší než její bratr Jáchym Fridrich, otec Jana Jiřího Krnovského. Jan Kristián tak byl o 14 let mladší než jeho synovec.

38 Žofie (1525–1546) byla dcerou Fridricha II. Lehnického a Žofie Braniborsko-Ansbašské.

39 Jan Kristián zastával v letech 1618–1620 funkci vrchního hejtmána, náležel mezi spoluvůdce konfederace zemí Koruny české a straníky Fridricha Falckého. Po bitvě na Bílé hoře odjel načas do zahraničí, pobýval na dvoře braniborského kurfiřta Jiřího Viléma. V roce 1633 přistoupil ke Konjunkci, alianci slezských knížat a města Vratislavi se švédskou, saskou a braniborskou stranou; o rok později patřil mezi představitele dolnoslezské konfederace. Pod vlivem vývoje situace odešel do exilu, nejprve do Toruně a posléze do knížecích Prus; jeho místo ve veřejném životě převzal jeho mladší bratr, umírněnější Jiří Rudolf Lehnický. Např. MALECZYŃSKI, Karol (ed.): *Historia Śląska. Tom I do roku 1763, T. I, Cz. III od końca XVI w. do r. 1763*. Wrocław 1963, s. 321–363; LESZCZYŃSKI: *Nowożytni Piastowie*, s. 107–111; SCHÖNWÄLDER: *Die Piasten zum Brieg*, zvl. s. 107–152; SCHIMMELPFENNIG, Carl Adolf: *Herzogs Johann Christian von Brieg zweite Ehe mit Anna Hedwig Sitsch und die aus derselben abstammende piastische Nebenlinie der Freiherren von Liegnitz*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 11, 1871, č. 1–2, s. 121–173; CONRADS, Norbert: *Das preußische Exil des Herzogs Johann Christian von Brieg*. In: Schlesien in der Frühmoderne: Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes. (= Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte 16). Bahlcke, Joachim – Conrads, Norbert (edd.), Weimar 2009, s. 39–52 ad.

40 Anna Hedvika z Lehnice, rozená ze Sitsche, druhá choť Jana Kristiána, zemřela jen několik měsíců předtím. K převozu jejích ostatků nedošlo, mezitím byla pochována v kostele sv. Dominika de Savigio v Osterode. KORBELÁŘOVÁ, Irena (ed.) – DLUHOŠOVÁ, Radmila (ed.) a kol.: *Funerální kultura lehnicko-břežských vévodských dvorů v raném novověku. Příspěvky a materiály k tématu*. Opava 2019, s. 596–597.

41 LUCAE, Friedrich: *Schlesiens curieuse Denckwürdigkeiten oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder-Schlesien*. Frankfurt am Main 1689, s. 1479–1480; chronologické údaje přesněji a s některými podrobnostmi o průběhu cesty CONRADS: *Das preußische Exil*, s. 51.

42 *Historia Śląska*, I/III, s. 360–361; ŽÁČEK: *Dějiny Slezska*, s. 156–167.

43 LUCAE: *Schlesiens curieuse Denckwürdigkeiten*, s. 525–527, 1316, 1479–1480, 1483.

44 Krátká noticka o úmrtí Jana Jiřího Krnovského v Levoči a postoji jejích měšťanů k případnému pohřbu, resp. převozu do Košic, je obsažena v městské kronice Gaspára Haina (1632–1687). Její text byl publikován v práci *Hain Gáspár: Lőcsei krónikája*. BAL, Jeromos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMANN, Aurél (edd.), Lőcse 1910–1913, s. 167. Ke kronice nověji např. SZABÓ, András Péter: *Caspar Hain lőcsei krónikája – egy kompiláció forrásai*. In: *Clio inter arma*. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról. Tóth, Gergely (ed.), Budapest 2015, s. 169–202. V překladu zařadil kronikářskou zprávu do svého textu ŠTĚPÁN: *Markrabě Jan Jiří*, s. 19.

na Slezsko, potažmo české země. Celá akce byla navíc skvěle načasovaná, neboť hned na následující den po pohřbu bylo Bethlenem svoláno zasedání sněmu. Většina jeho účastníků byla přítomna už při funerálních obřadech, aby jim tak dodala na významu i pompéznosti a aby se současně stala očitým svědkem triumfu svého ideového vůdce, sedmihradského knížete.

Košice jako místo pohřbu a současně posledního odpočinku braniborského markraběte Bethlen nevybral náhodně. Stolice Abovské župy byla tehdy centrem jím ovládané části hornouherského území a předčila svým politickým, správním, ale i kulturně společenským významem jiná města širšího regionu. Pro uložení těla Jana Jiřího zde se proto nabízelo i příhodné místo – kalváry spravovaný dóm sv. Alžběty v samém srdci Košic. Významná část vlivných košických měšťanů se navíc, podobně jako Bethlen i zemřelý Jan Jiří, klonila k reformovanému vyznání, a nebylo tedy proč se obávat z jejich strany nespokojených reakcí.

Ze spíšské Levoče vyrazil průvod s markraběcími ostatky podle dochované relace v pondělí po Květné neděli.⁴⁵ Pokud bychom přijali názor, že její autor pocházel z oblasti řídicí se gregoriánským kalendářem, pak by se tak stalo 1. dubna.⁴⁶ Z centra Levoče prý vůz s nebožtíkem vyjel za přítomnosti velkého množství měšťanů, kteří proslulého vojevůdce vyprovodili až před hradby. Cesta neformálního smutečního průvodu do Košic trvala několik dní. Limitování přepravou cenného nákladu na voze, mohli jeho účastníci denně urazit okolo 20 kilometrů, v závislosti na ročním období, počasí i délce dne spíše méně.

Při příjezdu průvodu na dohled města Košice už jej očekával sám Gabriel Bethlen v doprovodu dvou tisíc jezdců na koních. Ostatky zemřelého markraběte pak byly uloženy v blíže nespecifikovaném domě, aby zde setrvaly do slavnostního pohřbu. Naplánován byl na Velikonoční pondělí, které připadalo podle gregoriánského kalendáře na 8. dubna 1624.⁴⁷ Funerální obřady započaly v příslušný den v pravé poledne vynesemím těla markraběte Jana Jiřího, pronesením německého a maďarského kázání a nakonec latinského proslovu. Poté byly ostatky uloženy do připraveného *pěkného sarkofágu* a za doprovodu čtyř německých praporů pod velením plukovníka

Farrensbacha,⁴⁸ tajného rady Matyáše Quadta,⁴⁹ husarů a hajduků a také příslušníků uherské šlechty odhadem v počtu tisíce osob byly koňmo převezeny do místa trvalého odpočinku. Jednalo se podle všeho, jak už bylo výše naznačeno, o dóm sv. Alžběty, jediný svatostánek odpovídající svým významem postavení Jana Jiřího, člena rodu Hohenzollernů.⁵⁰

Na rozdíl od většiny tehdejších pohřbů příslušníků urozených vrstev mělo rozloučení s braniborským markrabětem a bývalým krnovským knížetem vojensko-politický, nikoli zeměpanský a dynastický charakter. Vzhledem k tomu, že se uskutečnilo jen velmi krátce po smrti Jana Jiřího, nebyli mu přítomni členové nejbližší rodiny, nebyli seznámi hosté příslušné společenské úrovně, precizně nebyl naplánován pohřební kondukt ani další prvky funerálních festivit. Nebyly připraveny a vydány ani tehdy obvyklé pamětní tiskoviny a upomínky. Nevznikly – anebo o tom zatím nevíme – oslavné rukopisné záznamy v soudobých rodových kronikách.

Svou roli při rozhodování o podobě překotného a poměrně strohého pohřbu spíše vojenského charakteru v režii sedmihradského knížete hrála dozajista řada okolností. Jan Jiří zemřel v cizím prostředí, zřejmě bez aktuálního kontaktu s rodinou. Zatím nevíme, kdy a jakými cestami se o jeho úmrtí nejbližší příbuzní dozvěděli. Oficiální Bethlenův list kurfiřtovi byl datován až počátkem dubna 1624 a měl ryze informativní charakter. Dřívější komunikaci o smrti, případně pohřbu Jana Jiřího, směřující na braniborský dvůr, zatím nelze potvrdit, ale ani vyvrátit. Jisté ostatně ani není, kde přesně v té době pobývala Janova manželka Eva Kristýna se synem

45 FRIEDRICH: *Rukověť křesťanské chronologie*, s. 163, kalendář č. 17 (rok 1624 podle gregoriánského kalendáře; s. 143, kalendář č. 7 (rok 1624 podle juliánského kalendáře).

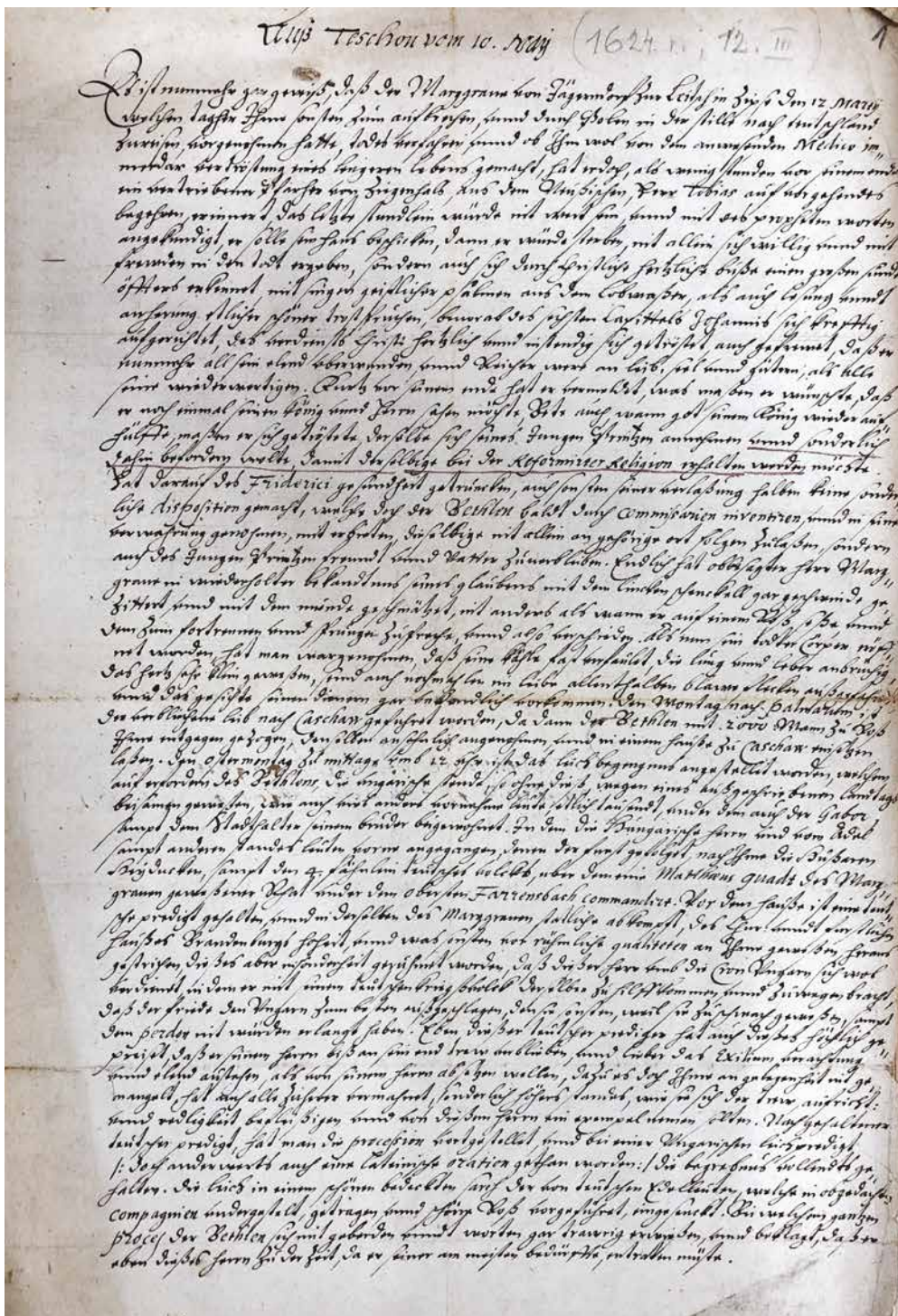
46 Podle juliánského kalendáře byla v roce 1624 Květná neděle 21. března.

47 Podle juliánského kalendáře připadaly Velikonoce na 28. března, Velikonoční pondělí tedy na 29. března. Již výše zmíněný Bethlenův list adresovaný braniborskému dvoru údajně uváděl jako den pohřbu 31. březen 1624, k němuž se jako správnému přikláněl (asi neoprávněně) ŠTĚPÁN: *Markrabě Jan Jiří*, s. 19. V takovém případě by ale nemohl proběhnout o Velikonočním pondělí ani podle starého, ani nového kalendáře. FRIEDRICH: *Rukověť křesťanské chronologie*, s. 143, 163. Křížová komparace všech možných denních dat ovšem vrací do hry možnost, že přinejmenším list sedmihradského knížete do Berlína, datovaný 3. dubnem, obsahoval všechna data podle starého, tedy juliánského kalendáře. Znovu ovšem podotýkáme, že těšínská redakce relace o úmrtí a pohřbu Jana Jiřího neobsahuje v kontextu transportu a funerálních obřadů denní data vyjádřená numerickými hodnotami, nýbrž jen odvozená od křesťanských svátků.

48 Jmenovaného lze snad ztotožnit s Johannem Wolmarem Fa(h)rensbachem (1586–1633), původem z pobaltského Kuronska. Od mládí se věnoval vojenské kariéře, působil v polských, švédských, kuronských, později francouzských a dokonce císařských službách. Díky kontaktům s Jindřichem Matyášem z Thurnu se po propuštění z osmanského vězení připojil roku 1622 k Bethlenovi. Jeho přítomnost v Košicích v roce 1624 je nanejvýš pravděpodobná. Následně se opakovaně přidal k Albrechtovi z Valdštejna, pro něž byl zřejmě zajímavý znalostí Pobaltí. V mezidobí byl zajat a vězněn ve Švédsku; po intervenci Bethlena byl propuštěn, působil v jeho okruhu jako vyslanec, v roce 1626 patřil k vyjednavacům jeho sňatku s Kateřinou Braniborskou. Dobrodružná povaha jej posléze zavedla do Anglie, Švédska, působil v Tillyho vojsku. V roce 1633 byl na příkaz Maxmiliána Bavorského uvězněn a následně popraven. *Nordisk familjebok*. Uggleupplagan 7, Stockholm 1907, s. 1383–1384, dostupné z <http://runeberg.org/nfbg/0740.html>; *Svenskt biografiskt lexikon*. 15. Norstedt 1956, s. 363, dostupné z: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=15147&-forceOrdinarySite=true>, obě cit. 28. 02. 2023.

49 Matyáš Quadt posléze působil jako agent Gabriela Bethlena v západní Evropě, zejména u francouzského dvora, usiloval o účast na ustavujícím kongresu protihabsburské koalice Anglie, Nizozemí, dánského krále Kristiána a Fridricha Falckého v Haagu v závěru roku 1625. MIŠAGA, Vít: *Dopisy z Konstantinopole. Gábor Bethlen, dánský vpád do středu Evropy a Sir Thomas Roe*. Bohemiae occidentalis historica: odborný časopis pro české dějiny s důrazem na západní Čechy a s přesahy do příhraničních regionů, zvláště do Bavorska, 5, 2019, č. 2, s. 95; KÁRMÁN, Gábor: *Gábor Bethlen's Diplomats at the Protestant Courts of Europe*. Hungarian Historical Review 2, 2013, č. 4, s. 790–823.

50 Kostel, proměnlivě spravovaný po polovině 16. století protestanty a katolíky, byl roku 1606 předán Štěpánem Bočkajem, známým odpůrcem habsburské panovnické moci, do rukou kalvinů. Katolíkům, konkrétně egerské kapitule, byl natrvalo zpět předán až koncem 17. století.

Obr. 26: Relace o úmrtí a pohřbu Jana Jiřího Krnovského, těšínská redakce, 1624. © AP w Katowicach, oddz. W Cieszynie

Arnoštem. Mohla totiž být u manželových příbuzných v Berlíně, ale také v rodném Württembersku, kde se jí dostávalo podpory v nelehké materiální situaci při manželově nepřetržitém pobytu mimo rodinný okruh, většinou na vojenských taženích, a po zabavení slezských držav.

Jisté není ani to, zda (by) kurfiřtská rodina projevila zájem převézt tělo Jana Jiřího do Braniborska a pohřbit jej v rodové hrobce v berlínském dómu, kde už odpočívaly jeho tři děti⁵¹ a kde byl posléze uložen i syn Arnošt.⁵² Markrabě byl stále v říšském achtu, na území pod vládou Habsburků tedy persona non grata. Mnohé nasvědčuje, že jeho synovec Jiří Vilém, vládnoucí braniborský kurfiřt, byl navzdory své politické příslušnosti k protihabsburskému bloku poměrně rozladěn ztrátou slezských držav a vyhocenými aktivitami Jana Jiřího Krnovského, takže stěží bylo možné z jeho strany očekávat po strýcově smrti jiné než nezbytné kroky. Animozita se posléze projevila i v jeho vztahu k ovdovělé Evě Kristýně, které byly spolu se slezskými državami zkonfiskovány i její nároky zapsané na knížecím, resp. markraběcím majetku a pojištěné ve svatební smlouvě. Kurfiřtský dvůr ji přesto odmítal podporovat, a to před i po úmrtí Jana Jiřího, kdy zůstala v podstatě bez prostředků. Náhradu za vdovskou výživu jí pak formou alimentů poskytovali až do roku 1642 württemberští vévodové, nejdříve bratr a posléze synovec.⁵³ Jako zcela nereálná se tak jeví případná úvaha, že by se sama markraběnka Eva Kristýna podílela na inici-

51 Synové Jiří (10. 2. 1613 – 20. 11. 1614) a Albrecht (20. 8. 1614 – 10. 2. 1620) a dcera Kateřina Sibylla (*?/1615) se všichni narodili v Berlíně, kde také zemřeli a byli pochováni. První dcera, Kateřina Sibylla (4. 10. 1611 – 21. 3. 1612), se narodila a zemřela v Krnově. *Die Gruft der Hohenzollern im Dom zu Berlin*. Worldhistory. Personen der Weltgeschichte, dostupné na <http://worldhistory.de/wnf/navbar/wnf.php?oid=10025>, cit. 01. 03. 2023. K hrobce v berlínském dómu podrobněji např. HOTH, Rüdiger: *Die Gruft der Hohenzollern im Dom zu Berlin* (= Grosse Baudenkmäler Heft 426). München und Berlin 1995; ZIMERMANN, Harald: *Die Grablegungen im Dom zu Berlin – eine komplizierte Geschichte*. Hanjürgen Vahldieck, dostupné na <https://www.hansjuergen.vahldiek.info/3073/die-grablegungen-im-dom-zu-berlin-eine-komplizierte-geschichte-2/>, cit. 30. 03. 2023; Hohenzollern 3 – Genealogy index, dostupné na <http://www.genealogy.euweb.cz/hohz/hohenz3.html>, cit. 30. 03. 2023.

52 Arnošt, nejmladší potomek Jana Jiřího, absolvoval v mládí (již po otcově smrti) kavalírskou cestu po Německu, Itálii a Francii. V roce 1640 byl nově nastoupivším kurfiřtem Fridrichem Vilémem ustaven braniborským místodržícím v pruském Královci. O rok později se zasnoubil s kurfiřtovou sestrou Luisou Karolínou. Ke sňatku už ale nedošlo. Mladý markrabě a titulární krnovský kníže onemocněl a roku 1642, údajně v souvislosti s psychickou chorobou, v Berlíně zemřel. Stručně *Allgemeine Deutsche Biographie* 6, 1877, s. 257; HASSENCAMP, Robert: *Ein brandenburgisch-bergisches Eheproject im Jahre 1641*. Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. Jahrbuch des Düsseldorfer Geschichtsvereins 10, 1895, s. 225–243 ad. Archivní materiály k jeho úmrtí a pozůstalosti jsou uloženy v LABW, Abt. Hauptstaatsarchiv Stuttgart, sign. G 78 Bü 10; GStA PK, sign. I. HA GR, Rep. 46, Nr. 274.

53 Situace se změnila až po roce 1642, kdy se Eva Kristýna přes nelibost braniborského i württemberského dvora vrátila z rodného prostředí do Berlína, aby byla nablízku nemocnému synovi. Teprve po Arnoštově smrti jí mladý kurfiřt přiznal doživotní apanáž a věnoval do užívání dům na Hlavní ulici v Kölnu na Sprévě. LABW, Abt. Hauptstaatsarchiv Stuttgart, G 78 Bü 11; GStA PK, sign. 1. HA GR, Rep. 46, Nr. 274.

aci transportu zemřelého manžela z několik set kilometrů vzdálených Uher do Braniborska a následně na jeho pohřbu.⁵⁴

Ukazuje se tak, že pohřeb Jana Jiřího v režii Gabriela Bethlena byl v danou chvíli vlastně jedinou možností, jak poskytnout braniborskému markraběti a titulárnímu krnovskému knížeti při jeho přechodu z pozemského do věčného života náležitě rozloučení a náboženské zaopatření.

•••

S trochou nadsázky lze v kontextu námi sledované osobnosti Jana Jiřího Krnovského konstatovat, že se ani za vlády Hohenzollernů Krnov nestal místem konání přepychových aristokratických funerálních obřadů a slavností a ani žádný ze zdejších kostelů se nemůže pyšnit pohřebištěm slezských knížat.⁵⁵ Zatímco poslední reálný držitel Krnovského knížectví, markrabě Jan Jiří, našel věčný odpočinek v uherských Košicích a jeho choť Eva Kristýna v saských Drážďanech,⁵⁶ přičemž o dalších osudech ostatků a příslušných pohřebišť dnes nemáme relevantní informace, většina dětí markraběcího páru spočívá v berlínském dómu. Jejich pohřební schránky, prosté dětské tumby Jiřího, Albrechta a Kateřiny Sibylly ml. i výpravnější cínový, barokně zdobený Arnoštův sarkofág, jsou v dobrém stavu k vidění v hrobce Hohenzollernů.

Kdesi v Krnově tak možná dodnes odpočívá jen půlroční princezna Kateřina Sibylla ml. Braniborská. Markraběcím rodičům se narodila na krnovském zámku šestnáct měsíců po jejich sňatku, 4. října 1611, a podle všeho na zámku v sídelním městě Krnovského knížectví také zemřela.⁵⁷

54 Stručně k jejímu životu SÖNKE, Lorenz – DIETER, Mertens (edd.): *Das Haus Württemberg. Ein biographisches Lexikon*. Stuttgart – Berlin – Köln 1997, s. 147–149. Materiály k jejím osudům po ovdovění a ke vztahům k rodnému württemberskému i braniborskému dvoru jsou uloženy v LABW, Abt. Hauptstaatsarchiv Stuttgart, zvl. sign. G 78; GStA PK, I. HA GR, Rep. 46, N° 145–147, 274.

55 Jiří Braniborsko-Ansbašský (1484–1543), první držitel Krnovska z franské linie Hohenzollernů, je pohřben v kostele bývalého cisterciáckého opatství v Heilsbronnu ve Francích, stejně jako jeho syn Jiří Fridrich (1539–1603), jímž tato linie vymřela po meči. Kurfiřt Jáchym Fridrich Braniborský, který Krnovsko roku 1603 zdědil, spočinul, tak jako většina jeho příbuzných, zesnulých od sklonku 16. století, v rodové hrobce v berlínském dómu.

56 Markraběnka pobývala v době úmrtí zřejmě na návštěvě u dvora svého švagra, kurfiřta Jana Jiřího Saského. Pohřbena byla v kostele sv. Kříže (Kreuzkirche). Materiály k okolnostem úmrtí a pohřbu, závěť, pozůstalostní soupisy i další písemnosti jsou k dispozici v LABW, Abt. Hauptstaatsarchiv Stuttgart, zvl. sign. G 78; GStA PK, I. HA GR, Rep. 46, N° 195.

57 Kateřina Sibylla ml. zemřela 21. března 1612, jako místo úmrtí se ve většině genealogických prací uvádí Krnov. Stejná křestní jména obdržela i druhá dcera Jana Jiřího a Evy Kristýny.

Příloha 3

Zápis o nemoci a smrti Jana Jiřího Krnovského z 10. května.

*Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie, Spuścizna Wiktora Kargera, sign. 262.*⁵⁸

Rukopis neznámého autora, snad těšínské proveniencie.⁵⁹

Auß Teschen vom 10. May.

Es ist nunmehr gar gewiss, dass der Marrgraf von Jägerndorff zue Leitsch in Zipse den 12. Marty, welchen taghte Ihme sonsten zum aufbrechen, und durch Polen in der stille nach Teutschland zureisen, vorgehenen hatte, todes verfahren vnnd ob Ihm wol von dem anwesenden Medico immerdar vertrösstung eines lengeren lebens gemacht, hat er doch, ale wenig stunden vor seinem ende ein vertriebener pfarher von Ziegenhals, aus denNeussischen, Herr Tobias auf vorgehendes begehren, erinnert, das letzte stundlein würde mit weit sein, vnnd mit des propheten Worten angekündigt, er solle sein haus beschicken, dann er würde sterben, mit allein sich willig vnnd mit frewden in den todt ergeben, sondern auch sich durch Christliche hertzliche büße einen großen sündler öffters erkennet, mit singen geistlicher psalmen aus dem lobwasser, als auch lesung vnndt anherung etlicher schöner trostsprüchen, bevorab des sechsten Capittels Johannis sich krefftig aufgerichtet, des verdiensts Christi hertzlich vnnd in stendig sich getröstet, auch gefrewet, dass er nunmehr all sein elend vberwunde, vnnd reicher were anleib, seel vnnd gütern, als alle seine wiederwertigen. Kurtz vor seinem ende hat er vermeldet, was maßen er wünschte, daß er noch einmal seinen König vnnd Herrn⁶⁰ sehen möchte, bete auch, wann got seinem König wieder aufhülffe, maßen er sich getröstete, derselbe sich seines Jungen Printzen⁶¹ annehmen vnnd son-

58 Rukopis v rozsahu jednoho folia, popsaného na aversu, s přípisem na reversu, byl napsán na papíru s vodoznakem (štít, litery J. u. S.). Podle naskicovaného strojopisu zřejmě nevydaného článku W. Kargera, který je součástí sign. 262, byl rukopis zakoupen v jednom z německých antikvariátů (původní lokace Berlína byla přeškrtnuta). Na základě analýzy a srovnání písma s jinými texty Karger usuzoval, že se jedná o originální zprávu o úmrtí a pohřbu Jana Jiřího Krnovského, jejímž autorem mohl být buď Lucas Wencelius, do roku 1626 farář reformované církve v Bilsku, údajně působící i v Levoči, anebo Johann Vulpius, rektor evangelické školy v Těšíně. K oběma potenciálními autorům např. SPYRA, Janusz: *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*. Czesnochowa 2015, zvl. s. 145–147.

59 Text byl transliterován s přihlednutím k aktuálně užívanému přístupu k úpravě raně novověkých německých textů (sjednocení psaní podstatných jmen s majuskulami na počátku slova jen u osobních a místních jmen, v titulaturách a specifických obratech).

60 Jednalo se bezesporu o Fridricha Falckého, voleného českého krále v letech 1619–1620, kterého Jan Jiří uznával jako jediného legitimního českého panovníka.

61 Arnošt Braniborský, jediný přeživší syn Jana Jiřího Krnovského.

derlich dahin befördern wolte, damit derselbige bei der *Reformirter Religion* erhalten werden möchte. Hat darauf des Friderici gesundheit getruncken, auch sonsten seiner verlaßung halben keine sonderliche disposition gemacht, welche doch der *Bethlen*⁶² baldt durch *commissarien inventiren*, vnnd in seine verwahrung genohmen, mit er bieten, dieselbige mit allein an gehörige ort folgen zulaßen, sondern auch des Jungen Printzen freundt vnnd vater zuverbleiben. Endlich hat obbesagter herr Marggraue in wiederholter beandtnus seines glaubens mit dem lincken schenckell gar geschwinde gezittert, vnnd mit dem münde geschmätzet, mit anders als wann er auf einem Roß seße, vnnd dem zum fortrennen vnnd sprängen zuspreche, vnnd also verschieden. Als nun sein todter Körper eröffnet worden, hat man wargenohmen, dass seine Kähle fast verfaulet, die lung vnnd leber anbrüchig, das hertz sehr klein geweßen, seind auch nochmahlen im leibe allenthalben blawe flecken außgefahen, vnnd das gesichte seinen dienern gar vnkendlich vorkommen.⁶³ Den Montag nach Palmarum⁶⁴ ist der verblichene leib nach Cashaw gefuhret worden, da dann der *Bethlen* mit 2000 mann zu Roß Ihme entgegen gezogen, genselben ansehnlich angenohmen, vnnd in einem hauße zu Caschaw eisetzen lassen. Den Ostermontag⁶⁵ zu mittage vmb 12 uhr ist das leichbegengnus angestellet worden, welchem auf erfordern des *Bethlens*, die vngarische stende, so ohne dieß, wegen eines aussgeschriebenen landtags beisamen gewesen, wie auch viel andere vornehme leüte, etlich tausendt, vnder dem auch der *Gabor*,⁶⁶ sampt dem stadthalter seinem bruder beigewohnet. In dem die Hungarische herrn vnd vom Adel sampt anderen standesleüten vorne angegangen, denen der furst gefolget, nach Ihme die Hüßarenm, Heyducken, sampt dem 4. fähnlein teütsches volcks, uber dem eine *Matthaeus Quadt*, des Marggeaven gewessener Rhat,⁶⁷ vnder dem Obersten Farrensbach⁶⁸ commandirt. Vor dem Hauße ist eine teütsche predigt gehalten, vnnd in derselben des Marggraven statliche abkompft, des Chur- vnndt furstlichen Haußes Brandenburgs hoheit, vnnd was sonsten vor rühmliche *qualiteten* an Ihme geweßen, heraus gestrichen, dießes aber insonderheit gerühmet worden, daß dießer herr vmb die Cron Vngarn sich wol verdienet, in dem er mit seinem teütschen kriegssvolck derselben zu hilff kommen, vnnd zuwegen bracht, daß der friede den Vngarn zum besten aussgeschlagen, den sie sonsten, weil sie zu schwach gewesen, sampt dem *perdon* mit wülden erlangt haben. Eben dieser teütscher prediger hat auch dießes höchlich gepreiset, daß er seinem herrn biß an sein end trew verblieben, vnnd lieber das *Exilium* verachtung vnnd elend austehen, als vom seinem herrn absetzen wollen, dazu es doch

62 Gabriel Bethlen, sedmihradský kníže.

63 Pasáž *Als nun /.../ vorkomen* není v redakci zprávy uložené ve vratislavském archivu ani v Söltlem editované verzi zahrnutá.

64 Květná neděle, tedy poslední neděle před Velikonoce (velikonoční neděle).

65 Velikonoční neděle.

66 Gabriel Bethlen.

67 (Jan Jiří) Matyáš Quadt, srov. výše.

68 Ve vratislavské redakci relace je uvedeno jméno Farenssbeg, podobně v Söltlově edici Farenßbeg. Správně je Farrensbach/Fahrensbach; srov. výše.

Ihme an gelegenheit mit gemangelt,⁶⁹ hat auch alle Zuherer vermahnet, sonderlich höhers standes, wie sie sich der Trew aufricht, vnnd redlichkeit befließigen vnnd von dießem herrn ein exempel nemen solten. Nach gehaltener teütscher predigt, hat man die *procession* vorgestellet, vnnd bei einer Vngarische leichpredigt /: doch anderwerts auch eine lateinische *oration* gethan worden:/ die begrebnuss vollendts gehalten. Die leich in einem schönen bedeckten sarch der von Teütschen Edelleüten, welche in obdegachten *compagnien* vndergestelt, getragen, vnnd schöne Roß vorgefuhret, eingesenckt. Bei welchem gantzen *proces* der *Bethlen* sich mit geberden vnndt Worten gar trawrig erwiesßn, vnnd beklagt, daß er eben dießes herrn zu der zeit, da er seiner am meisten bedürffte, entraten müste.⁷⁰

Revers:

Marggraue Hans Georgen von Jägerndorff tödlichen abgang betr.⁷¹

•••

69 Za uvedeným slovem následují ve vratislavské relaci, stejně jako v edici Söltla písmena, u. s. w., nahrazující námi editovaný popis závěrečné části pohřbu.

70 V Söltlově edici následuje popis den po pohřbu zahájeného sněmu, svolaného Gabrielem Bethlenem; vratislavský rukopis obsahuje pouze část tohoto popisu, podle všeho tedy není dochován v úplnosti.

71 Přípis je psán odlišnou písařskou rukou.

Między manifestacją władzy a gloryfikacją rodu. Monety i medale karniowskich książąt z dynastii Hohenzollernów

Iłona Matejko-Peterka

Sprzedaż przez Schellenbergów ziemi karniowskiej w 1523 r. członkowi znaczącego w europejskiej polityce rodu Hohenzollernów, tj. margrabiemu brandenburskiemu na Ansbach Jerzemu zwanemu Pobożnym (1523–1543), otworzyła nowy przełomowy rozdział w historii tego terytorium.¹ Karniów w okresie prawie stuletniej władzy przedstawicieli tej dynastii (1523–1621) nie tylko zyskał na znaczeniu, stając się jedną z siedzib rezydencjonalnych Hohenzollernów oraz także ich „pomostem” do zdobywania kolejnych obszarów na Śląsku, ale doświadczył również intensywnego rozkwitu, m.in. w sferze gospodarczej, społecznej i kulturalnej.² Ów rozwój pozwolił następnie

1 Umowa kupna została zawarta przez Jerzego ze Schellenbergu 14 maja 1523 r. Prawdopodobnie nie zachowała się jednak w oryginale (zob. *regest* w *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, Bd. 2. GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), Leipzig 1883, s. 547–549, nr 97). Dnia 3 lipca 1523 r. Ludwik Jagielloński potwierdził margrabiemu brandenburskiemu Jerzemu owe kupno oraz korzystanie ze wszystkich praw górniczych i opłat, które należały do króla w Bruntálu (Zemský archiv v Opavě (dalej ZAO), Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 478). Do przekazania Hohenzollernowi terytorium doszło jednak dopiero przez Jerzego ze Schellenbergu i jego synów na mocy dokumentu wystawionego 27 maja 1524 r. (ZAO, Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 480a). Szerzej o tej problematyce zob. STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. *Právněhistorické studie* 49, 2019, č. 1, s. 51–54.

2 Na temat władzy książąt z dynastii Hohenzollernów w księstwie karniowskim zob. np. BIERMANN, Gottlieb: *Jägerndorf unter der Regierung der Hohenzollern*. *Zeitschrift des Vereines für Geschichte Schlesiens* 11, 1871, s. 36–96; TENŹE: *Geschichte des Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874; SCHULTZ, Hans: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg und der Streit um*

owym władcom na podejmowanie w tym mieście różnego rodzaju działań. Jednym z nich było rozpoczęcie działalności menniczej, co było podyktowane nie tylko względami ekonomicznymi, ale także potrzebą reprezentacji hohenzollernskiego rodu na ziemiach środkowoeuropejskiej habsburskiej monarchii.

Niniejszy artykuł stawia sobie za cel zarysowanie mennictwa Hohenzollernów w księstwie karniowskim, które pod względem bitych w nim typów monet należało do jednych z najobszerniejszych na Śląsku. Przedmiotem analizy uczyniono także medale tych władców powstałe w okresie ich władzy we wspomnianym księstwie, które jednak – jak się wydaje – wytworzone zostały już poza jego granicami. Nie zmienia to wszakże faktu, że były ważnym elementem programu gloryfikacyjnego poszczególnych przedstawicieli tej dynastii we wszystkich podległych im ziemiach, w tym w księstwie karniowskim. Znajdowały w nich bowiem swoje odzwierciedlenie wszel-

Jägerndorf, Beuthen und Oderberg in den Jahren 1607–1624. Zeitschrift des Vereines für Geschichte Schlesien 32, 1898, s. 177–214; TENŹE: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg-Jägerndorf. Generalfeldoberst.* Halle 1899; PETRY, Ludwig: *Die Hohenzollern in Jägerndorf 1523–1621.* Schlesische Geschichtsblätter 3, 1939, s. 46–52; BLUCHA, Vladimír: *Historie města Krnova.* Krnov 1969; JAECKEL, Georg: *Johann Georg II., Markgraf von Brandenburg, Herzog von Jägerndorf 1577–1624.* Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte 52, 1973, s. 65–82; 53, 1974, s. 57–95; SEYBOTH, Reinhard: *Georg Friedrich d. Ä., Markgraf von Brandenburg-Ansbach-Kulmbach, Herzog in Preußen (1539–1603).* In: Fränkische Lebensbilder 14. Wendehorst, Alfred (ed.), Neustadt an der Aisch 1991, s. 84–104; GUNDERMANN, Iselin: *Markgraf Georg von Brandenburg-Ansbach und die Einführung der Reformation in Oberschlesien.* In: Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext. Wunsch, Thomas (ed.), Berlin 1994, s. 31–45; FUKALA, Radek: *Život na krnovském zámku za vlády hohenzollernských knížat (1523–1621).* In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno. Kokojanová, Michaela (ed.), Prostějov 1997, s. 135–148; TENŹE: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-ansbašského v krnovském knížectví.* In: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1999 (Opera historica 7. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis), s. 535–557; TENŹE: *Krnov za Hohenzollernů v letech 1524–1624.* In: Peníze v proměnách času / Money in Metamorphosis of Time / Geld im Wandel der Zeit 2. Štefan, Jan – Onderka, Tomáš (edd.), Ostrava 2000 (Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae 4), s. 11–16; TENŹE: *Náboženství a protestantské školství za krnovského knížete Jiřího Friedricha.* In: Sborník bruntálského muzea 2000. Niesner, Tomáš – Vojtal, Petr – Košnovská-Járková, Kateřina (edd.), Bruntál 2000, s. 25–39; TENŹE: *Markrabě Jiří Friedrich Braniborsko-Ansbašský v zápase s krnovskými a pruskými stavy v druhé polovině 16. století. (Příspěvek k proměnám raněnovověkých mocenských elit v regionu).* Slezský sborník 98, 2000, č. 1–2, s. 1–25; TENŹE: *Krnov – rezidenční město a základna moci hohenzollernských knížat na území českého předbělohorského státu.* In: Sborník bruntálského muzea 2001. Niesner, Tomáš – Vojtal, Petr – Košnovská-Járková, Kateřina (edd.), Bruntál 2001, s. 3–24; TENŹE: *Mocensko-konfesijní zápasy a krnovská hohenzollernská knížata v zrcadle slezského dějepisectví.* Slezský sborník 99, 2001, č. 4, s. 264–279; TENŹE: *Die Rolle der Jägerndorfer Fürsten von Hohenzollern in der frühneuzeitlichen Geschichte Schlesiens.* In: Prague Papers on the History of International Relations. Drška, Václav – Kovář, Martin – Skřivan, Aleš – Stellner, František (edd.), Praha 2001, s. 5–26; TENŹE: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523–1603).* Praha 2005; TENŹE: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky.* České Budějovice 2005.

kie ważne z ich perspektywy zjawiska polityczne oraz godne rozślawienia wydarzenia, niejednokrotnie i prywatnego charakteru.

Podwaliny do podjęcia działalności menniczej na wspomnianym terytorium dało już udzielone w 1515 r. przez króla Władysława Jagiellończyka Jerzemu ze Schellenbergu prawo mennicze, które następnie przeszło w 1523 r. na karniowskich Hohenzollernów.³ Dużą rolę w tym zakresie odegrała również prowadzona przez poszczególnych członków tej dynastii polityka w obszarze górnictwa kruszcowego. Już pierwszy przedstawiciel tego rodu na karniowskim stolcu, margrabia brandenburski Jerzy, przystąpił pod koniec lat 20. XVI w. do ożywienia działalności niektórych kopalń, np. kopalni srebra w Tarnowskich Górach, leżących na terenie przejętej przezeń w 1526 r. w lenne władanie ziemi bytomskiej. Władca ten podjął też kroki zmierzające do odnowienia prac wydobywczych w rejonie Beneszowa Górnego (czes. Horní Benešov), które później kontynuowali jego następcy doprowadzając do uzyskania przez tę miejscowość w 1590 r. nowej ordynacji górniczej. Ów panujący miał także duże zasługi w zakresie regulacji prawodawstwa górniczego. I tak np. wspólnie z księciem opolskim Janem II Dobrym wydał w 1526 r. przywilej tzw. „wolności górniczej”, który miał na celu zachęcić gwarków do osiedlania się i podejmowania pracy w górnictwie. Z inicjatywy obu książąt została również wydana dwa lata później ordynacja górnicza zwana „Ordunek Gorny” (niem. Bergordnung, czes. Horní řád), która regulowała działalność górników i kopalń na ziemiach opolskiej, raciborskiej, bytomskiej i karniowskiej.⁴ Jerzy Pobożny, pomimo podejmowania różnych kroków w kierunku rozpoczęcia własnego mennictwa, włącznie z próbą wydania swojej ordynacji menniczej,⁵ musiał jednak ostatecznie ograniczyć czynność w tym zakresie wyłącznie do bicia medali. Wynikało to ze stanowiska habsburskiej władzy, która w obawie przed wzrostem znaczenia Hohenzollernów, ustawicznie odmawiała mu potwierdzenia prawa do bicia monet.

3 PAVLIČEK, Josef – SCHÖN, Jan: *Mincování šlechtických rodů (rodové mince) Arcivévodství rakouského, zemí Koruny české a Království uherského v XVI.–XIX. století / Neufürsten Münzen Erzherzogtum Österreich, Länder der Böhmisches Krone und Königreich Ungarn aus dem XVI.–XIX. Jahrhundert.* Zlín 2008, s. 31. O mennictwie w Karniowie za władzy Schellenbergów zob. PASZKIEWICZ, Borys: *Pieniądz górnośląski w średniowieczu.* Lublin 2000, s. 258–263.

4 MAJORCZYK, Roman: *Historia górnictwa kruszcowego w rejonie Bytomia.* Bytom 1985, s. 24–25. Zob. też PIERNIKARCZYK, Józef: *Pierwsza polska ustawa górnicza, czyli „Ordunek Górny”. Historyczny dokument Górnego Śląska z r. 1528.* Tarnowskie Góry 1928; MOLENDĄ, Danuta: *Górnictwo kruszcowe na terenie złóż śląsko-krakowskich do połowy XVI wieku.* Wrocław – Warszawa – Kraków 1963; KOBZDAJ, Eugeniusz (ed.): *Ordunek gorny – ustawa górnicza dla Górnego Śląska z 1528 r.* Wrocław – Warszawa – Kraków 1990; CZECHOWICZ, Bogusław: *Zanim zabłysła gwiazda Tarnowskich Gór. Ożywienie górnictwa i związane z tym procesy urbanizacyjne w Koronie Czeskiej na przełomie XV i XVI wieku.* In: Praca i jej funkcje społeczne na przestrzeni wieków w kontekście Europy Środkowej. Barciak, Antoni (ed.), Katowice – Zabrze 2018, s. 293–308. Szerzej o benešovskim górnictwie np. LOMIČ, Václav: *Nástin historie dolování u Horního Benešova (Z minulosti slezských dolů).* Opava 1959.

5 W tej sprawie Jerzy Pobożny kontaktował w 1541 r. dwory w Legnicy i Prusach prosząc o kopie ich ordynacji mennicznych, które miały mu posłużyć jako wzór do wytworzenia własnej (RZEHAŁ, Emil: *Jägerndorf als Münzstätte der Markgrafen von Brandenburg im XVI. und XVII. Jahrhundert.* Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 4, 1908/1909, H. 3, s. 120).

Obr. 27: Medal ślubny Jerzego Pobożnego i Jadwigi Podiebradówny z 1524 r. © Kunsthistorisches Museum Wien

Z okresu panowania tego władcy w księstwie karniowskim znanych jest kilkanaście medali. Najstarszy z nich, o średnicy 44 mm, upamiętnia związek margrabiego brandenburskiego z Jadwigą (1508–1531), córką księcia ziębicko-oleśnickiego Karola I i Anny żagańskiej [obr. 27].⁶ Przedstawia na awersie popiersie Jerzego Pobożnego w prawym profilu, z średniej długości brodą, w płaszczu z szerokim kołnierzem wywinętym na koszulę oraz z napisem w otoku: GEORG MARGR(af) ZV BRAN(denburg) HERCZOG ZV IEGERND(orf). Kompozycja ta zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ należy do jednej z pierwszych, które w ogóle prezentują na medalu wizerunek księcia śląskiego. Umieszczenie go w obrazie jako jedynego wyobrażenia wskazuje nie tyle na fizyczność księcia, ile na jego władczy charakter i przynależne mu prawa. Biorąc pod uwagę fakt powstania tego zabytku zaledwie rok po objęciu przez Jerzego Pobożnego księstwa karniowskiego, można przypuszczać, że ów program plastyczny służył zapewne podkreśleniu nabycia przezeń tego terytorium i uzyskania tytułu książęcego, co też znalazło swoje odzwierciedlenie w napisie otokowym. Rewers wypełnia zaś portret Jadwigi z opisem wokół: HEDWIG HERCZO(gin) ZV MONSTERBERG MARGREV(in) ZV BRAN(denburg) oraz data 1524 wryta rzymskimi liczbami, położona z tyłu głowy wybranki. Postać księżnej – choć widoczna tylko częściowo – odziana jest w suknię z narzuconą na ramiona futrzaną peleryną. Na głowie ma zaś

6 Kunsthistorisches Museum Wien (dalej KHM), Münzkabinett, Inv. Nr. MK003584b; FRIEDENSBURG, Ferdinand – SEGER, Hans: *Schlesien Münzen und Medaillen der Neueren Zeit*. Breslau 1901, tabl. 38, nr 3189; FISCHER, Dieter – MAUÉ, Hermann: *Die Medaillen der Hohenzollern in Franken*. Nürnberg 2000, s. 72, nr 1.402.

bogato zdobiony czepiec, który poprzez swoje celowe umieszczenie eksponuje modne w tym okresie wysokie, specjalnie odkryte czoło. Wszystko to zostało oddane przez artystę drobiazgowo, z dbałością o każdy szczegół, co w konsekwencji pozwala odbiorcy wytworzyć sobie chociaż ogólne wyobrażenie na temat ówczesnego wyglądu księżnej, tym bardziej, że jest to prawdopodobnie jedyny znany jej portret (powtórzony następnie na medalu jednostronnym z 1525 r.) powstały jeszcze za jej życia.⁷

W opisanym powyżej programie plastycznym zastanawia jednak fakt pojawienia się daty 1524, podczas gdy ślub pary miał miejsce dopiero na początku następnego roku, dokładnie 9 stycznia 1525 r. w Oleśnicy.⁸ Jeśli nie mamy tu do czynienia z pomyłką ze strony twórcy tego przedmiotu, co jest raczej mało prawdopodobne, to można wysunąć hipotezę, że być może ów zabytek był dopiero zapowiedzią tego wydarzenia. Mógł np. upamiętniać zawarcie umowy dotyczącej realizacji tego małżeństwa czy toczące się wokół niego rozmowy. Zawieranie związków małżeńskich było bowiem w tym czasie, jak wiadomo, procesem najczęściej złożonym i długotrwałym, odzwierciedlającym różne strategie rodowe i polityczne. Dodać należy, że ów medal znany jest też w wersji jednostronnej, tj. tylko z wizerunkiem Jadwigi, ale opatrzony jest już rokiem 1525.⁹ Zabytek ten powstał już zapewne w związku z zawarciem tego małżeństwa i miał głównie na celu, jak można przypuszczać, podniesie rangi żony margrabiego.

Ze względu na fakt, że oba wspomniane medale nie są sygnowane, nie wiadomo przez kogo i gdzie zostały dokładnie wykonane. Zdaniem polskiego badacza Adama Więcka są one dziełami artystów śląskich.¹⁰ W czeskiej literaturze przedmiotu pojawia się natomiast przypuszczenie, że zabytki te powstały na terytorium księstwa karniowskiego czy nawet w samym Karniowie.¹¹ Tezy te wydają się jednak dość wątpliwe biorąc pod uwagę sposób wykonania owych medali oraz brak podobnych dzieł z tego okresu z terytorium Śląska. Okoliczności te skłaniają raczej do poszukiwania twórcy tych przedmiotów w innych kręgach artystycznych, np. w środowisku norym-

7 Inne znane wyobrażenia tej księżnej powstały już po jej śmierci. Wśród nich zasługuje na uwagę np. portret miniaturowy z 1569 r. (Landesmuseum Württemberg (dalej LW), Kunst- und Kulturgeschichtliche Sammlungen, Inv. Nr. KRGT Miniatur. XII,1.) czy też jednostronny medal z jej wizerunkiem z ok. 1536 r. (zob. przyp. nr 13).

8 GŁOGOWSKI, Stefan: *Potomci krále Jiřího z Poděbrad*. (Genealogie knížat z Minstrberka). Ostrava 1989, s. 59.

9 Germanisches Nationalmuseum (dalej GNM), Sammlung Münzen-Medaillen, Inv. Nr. Med4182; Slezské zemské muzeum (dalej SZM), Numizmatické pracoviště, inv. č. II/149. Zob. FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, nr 3190; HABICH, Georg: *Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts*. 1: *Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts, geordnet nach Meistern und Schulen*. 1–2, München 1931, s. 133, nr 904; FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 72, nr 1.403.

10 WIĘCEK, Adam: *Medale Piastów śląskich*. Warszawa 1958, s. 10.

11 Por. BLUCHA, Vladimír: *Krnovské mincování*. Folia Numismatica 2. Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Scientiae sociales 72, 1987, s. 13; ŠMERDA, Jan: *Vývoj mincí a medailí ve slezských knížectvích*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. 4: *Opava*. Chamonikola, Kaliopi (ed.), Brno 1999, s. 247, 250; FUKALA: *Krnov – rezidenční město*, s. 5.

berskim, z którego wywodziło się większość artystów będących na usługach karniowskich Hohenzollernów, w tym również medalierów. W literaturze niemieckiej można spotkać się z hipotezą, że autorem owych zabytków mógł być medalier Friedrich Hagenauer (ok. 1499–1546), który – jak wynika z jego osobistych notatek – przebywał w tym czasie w Norymberdze.¹² Przypuszczenie to wydaje się dość prawdopodobne tym bardziej, że znany jest jeszcze inny portret tej księżnej (tylko, że w lewym profilu), który w swej redakcji plastycznej ludzko przypomina jej wizerunek z medalu z 1524 r., co pozwala sądzić, że być może został nim zainspirowany. Występuje na jednostronnym medalu datowanym na ok. 1536 r., czyli powstałym już po śmierci księżnej, którego twórcą był Melchior Baier St. (ok. 1495–1577), związany też z Norymbergią.¹³

Warto podkreślić, że Jadwiga była drugą żoną Jerzego Pobożnego. Pierwszą jego małżonką została Beatrycze (1480–1510), córka chorwackiego szlachcica Bernardyna Frankopana (też Frangipani) i wdowa po Janie Korwinowi (nieślubnym synowi Macieja Korwina), którą margrabia brandeburski poślubił 21 stycznia 1509 r.¹⁴ Związek ten, z powodu nagłej śmierci Beatrycze, trwał jednak tylko rok i nie przyniósł żadnego potomstwa. Zawarcie małżeństwa przez Jerzego Pobożnego z Jadwigą miało natomiast niewątpliwie duże znaczenie polityczne. Potwierdzało bowiem nie tylko wpływową pozycję jej ojca Karola I, który jako potomek króla Jerzego z Podiebradów cieszył się wysokim autorytetem także wśród czeskich stanów, ale stanowiło również wynik zaplanowanej ekspansyjnej polityki margrabiego brandenburskiego na Śląsk.¹⁵ Związek ten przerwała jednak po siedmiu latach śmierć księżnej, która nastąpiła 28 listopada 1531 r. podczas jej pobytu na zamku legnickim. Jadwiga została pochowana w podziemiach kościoła pw. św. Jana Chrzyciela w Legnicy. Pozostawiła po sobie dwie córki, Annę Marię i Sabinę, nie urodziła zaś karniowskiemu Hohenzollernowi długo oczekiwanego męskiego potomka.¹⁶

Sytuacja ta wpłynęła prawdopodobnie na fakt, że już dwa lata po zgonie Jadwigi Jerzy Pobożny w interesie zachowania nadziei na swojego następcę i kontynuatora rodowej linii, postanowił ożenić się po raz trzeci. Tym razem wybór padł na młodszą

Obr. 28: Medal Jerzego Pobożnego i Emilii saskiej z 1534 r. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden

od niego aż o trzydzieści dwa lata Emilię (1516–1591), córkę księcia saskiego Henryka Pobożnego i Katarzyny meklemburskiej. Młody wiek księżnej nie był tu zapewne przypadkowy, zwiększał bowiem szanse na potomstwo. Źródła opisują Emilię jako mądrą, cnotliwą i pobożną.¹⁷ Uroczystość zaślubin pary miała miejsce 25 sierpnia 1533 r. i została, podobnie jak w przypadku poprzedniego związku karniowskiego Hohenzollerna, upamiętniona przedmiotami z cennego kruszcu. Margrabia zdecydował się uwiecznić ten ślub oraz trzecią małżonkę aż kilkoma medalami, co może świadczyć o powadze całej sytuacji i związanymi z nią nadziejami.

Pierwszy z tych zabytków [obr. 28]¹⁸ przedstawia na awersie podwójny portret małżonków w profilowym ujęciu z napisem w otoku: *V(on) G(ottes) G(naden) GEORG MARGG(raf) ZV BRAN(denburg) ETC VND AEMILIA HERCZ(ogin) IN SACHSS(en) ETC*. Margrabia ukazany został na pierwszym planie, co sprawia, że jego popiersie częściowo przysłania wizerunek żony. O zawarciu tego małżeństwa informuje również symboliczne przedstawienie widniejące na rewersie, które tworzą dwa herby położone obok siebie. Heraldycznie w prawo znajduje się herb margrabiego brandenburskiego, w lewo – rodowy Emilii. Herby te połączone są ze sobą pięta-ami tarcz, co można interpretować jako metaforę zawarcia związku małżeńskiego.

12 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 60, 72.

13 Zob. TAMŻE, s. 72, nr 1.404.

14 Zob. KRUHEK, Milan: *Bernardin Frankopan krčki, senjski i modruški knez – posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453–1529*. Modruški zbornik 3, 2009, nr 3, s. 187–235.

15 Szerzej na temat przenikania Hohenzollernów na Śląsk zob. np. NEUSTADT, Ludwig: *Die ältesten Ansprüche der Hohenzollern auf Schlesien*. Jahres-Bericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur 73, 1895, (III. Abtheilung, Historische Section), s. 35–52; JEGEL, August: *Die schlesischen Besitzungen der fränkischen Hohenzollern*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens 10, 1915, s. 85–179; BORAS, Zygmunt: *Hohenzollernowie i ich dążenia do opanowania Śląska w drodze umów o przeżycie (w początkach XVI w.)*. In: *Studia z dziejów Polski, Niemiec i NRD XVI–XX w.* Makowski, Edmund (ed.), Poznań 1974, s. 53–65; FUKALA: *Hohenzollernové v evropské politice, passim*.

16 GŁOGOWSKI: *Potomci krále*, s. 59; FUKALA, Radek: *Genealogický přehled dynastie Poděbradů*. In: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.), Praha 2008, s. 277.

17 SCHÜLIN, Johann H.: *Leben und Geschichte Des weyland Durchlauchtigsten Marggraff Georgens, zugeannt des Frommen, zu Brandenburg Onolzbach etc. (...)*. Frankfurt – Leipzig 1729, s. 170–171.

18 Staatliche Kunstsammlungen Dresden (dalej SKD), Münzkabinett, Inv. Nr. BLB2285. Zob. FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 38, nr 3192; FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 73, nr 1.405.

Obr. 29: Medal Jerzego Pobożnego i Emilii saskiej (1534). © Staatliche Kunstsammlungen Dresden

Wymowne znaczenie ma też otaczający całą kompozycję napis otokowy: GOT GIBT ALS ICH HOFE A(nno) D(omini) MDXXXIII, który poza datą zawiera także hasło podkreślające głęboką wiarę obu małżonków (*Im bardziej wierzę, tym więcej Bóg daje*). Oboje byli bowiem gorliwymi protestantami wspierającymi na swoich ziemiach luteran. O pobożności Jerzego najlepiej świadczą słowa, które miał wygłosić podczas sejmiku w Augsburgu w 1530 r., że „złożyłby raczej swoją głowę pod topór katowski, niżby odstąpił od słowa Bożego”.¹⁹

Do kręgu dzieł związanych treściowo z manifestacją zawarcia przez Jerzego Pobożnego trzeciego małżeństwa należy również medal [obr. 29],²⁰ którego awers zdobi popiersie margrabiego w prawym profilu z jego tytułaturą: V(on) G(ottes) G(naden) GEORG MARG(graf) ZV BRAN(denburg) ETC HERCZ(og) IN SCHLE(sien) ETC, rewers zaś popiersie jego małżonki w lewym profilu oraz opis, który informuje nie tylko o wysokiej pozycji społecznej, ale także o pochodzeniu księżnej: V(on) G(ottes) G(naden) AEMILIA MARG(gräfin) ZV BRA(ndenburg) GEBORNE HERCZ(ogin) ZV SACHSEN. Emilia została ukazana w kapeluszu na głowie, w stroju z wywiniętym kołnierzem oraz z ozdobną siatką na włosach, która w modzie szesnastowiecznej stanowiła częsty element ubioru. Księżna ma poważny wyraz twarzy, który sprawia, że wygląda na starszą niż na siedemnaście lat, czyli na wiek, w którym rzeczywiście znajdowała się w chwili zamążpójścia. Niewiadomą zostaje czy ów wyraz twarzy fak-

19 FUKALA: *Náboženská politika*, s. 544–545.

20 SKD, Münzkabinett, Inv. Nr. BLA3896. Zob. też FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 38, nr 3191; FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 73, nr 1.406.

Obr. 30: Medal Emilii saskiej z 1534 r. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden

tycznie odwierciedlał jej powagę, surowość środowiska dworskiego, czy też po prostu wyrażał uczucia, które jej towarzyszyły w związku z uroczystością ślubną. Zdaniem niemieckiego historiografa i numizmatyka Wilhelma E. Tentzla (1659–1707) ów medal był rozdawany najdostojniejszym gościom w czasie nocy poślubnej pary w Freibergu, czyli w rodzinnym mieście księżnej.²¹

Odrębną grupę stanowią natomiast te utwory drobnej plastyki, które zostały poświęcone już tylko ekspozycji osoby Emilii. Serię tę otwiera medal z 1533 r. niosący na jednej stronie wizerunek księżnej będący niemal wiernym powtórzeniem jej przedstawienia z medalu powyżej omówionego,²² na drugiej zaś dziewięćdziesiątą herb brandenburski i opis: INSIGNIA EIVSDEM ANNO DOMINI MDXXIII (*Jej herb*).²³ Sięgnięcie po herb mężowski miało tu znaczenie zarówno prestiżowe, jak i polityczne. W ten sposób podkreślono bowiem przysługujące Emilii prawo do sprawowania władzy w ziemiach podległych mężowi, jak też wskazano na jej związek z genealogią męża. Zbliżony schemat plastyczny pojawia się również na medalu z 1534 r. [obr. 30],²⁴ który różni się od tego z 1533 r. tylko umieszczeniem na rewersie herbu rodzowego księżnej i napisu wokół: GOT GIBT ALS ICH HOFE A(nno) D(omini) MDXXXIII. Umieszczenie owego motywu w obrazie tego zabytku eksponowało przede wszystkim

21 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 73.

22 Por. obr. 29.

23 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 75, nr 1.412.

24 SKD, Münzkabinett, Inv. Nr. BLB2276. Zob. FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 75, nr 1.413.

Obr. 31: Medal Emilii saskiej z 1534 r. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden

pochodzenie księżnej. Dążenie do jego ukazania było spowodowane, jak można przypuszczać, z jednej strony chęcią zmanifestowania przez księżną dostojności wynikającego z przynależności do rodu ojca, z drugiej zaś zaznaczenia terytorium, z którego się wywodziła, czyli ukazania własnej drogi migracyjnej. Ostatni medal z tej grupy, pochodzący również z 1534 r., stanowi już z kolei pod względem ikonografii kombinację wyżej opisanych zabytków [obr. 31].²⁵ Jego awers powtarza bowiem samodzielne wyobrażenie Emilii w lewym profilu z omówionych powyżej medali, rewers jest natomiast powtórzeniem odwrotu z medalu z wyobrażeniem dwóch herbów obok siebie.²⁶ Wszystkie te konstrukcje plastyczne, poprzez wskazanie na pochodzenie Emilii z rodu od dawna sprawującego władzę, wyeksponowanie jej wysokiej pozycji społecznej oraz podkreślenie głębokiej wiary, miały zapewne na celu z jednej strony gloryfikację księżnej-mażonki i podniesienie jej rangi, z drugiej zaś wprowadzenie jej osoby do powszechnej świadomości społecznej.

Jerzy Pobożny zawierając w 1533 r. swój trzeci związek małżeński był już mężczyzną w sile wieku. Rok później obchodził bowiem swoje 50. urodziny. Wydarzenie to stało się również okazją do wykonania pamiątkowego medalu [obr. 32].²⁷ Dzięki

25 GNM, Sammlung Münzen-Medaillen, Inv. Nr. Med60; SKD, Münzkabinett, Inv. Nr. 2018/175. Zob. też FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 38, nr 3194; FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 75, nr 1.411.

26 Por. obr. 28.

27 GNM, Sammlung Münzen-Medaillen, Inv. Nr. Med64; SZM, Numizmatické pracoviště, inv. č. II/148. Zob. też FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 38, nr 3193; ŠMERDA, Jan: *Medaile Jiřího Hohenzollerna (1524–1543) k životnímu jubileu (50. let)*.

Obr. 32: Medal z okazji 50. urodzin Jerzego Pobożnego z 1534 r. © Slezské zemské muzeum

temu, to z pozoru osobiste święto, przekroczyło ramy prywatności i zyskało szerszy wymiar, tj. publiczny. Zabytek ten, o średnicy 40 mm, wyobraża na jednej stronie popiersie margrabiego w prawym profilu z napisem w otoku: V(on) G(ottes) G(naden) GEORG MARGGRAF ZV BRANDENBVRG ETC HERCZOG IN SCHLESIN ETC, na drugiej zaś złożony herb władcy i opis: SEINS ALTERS IM L AN(no) DOM(ini) MDXXXIII. Stylizacja popiersia pozwala zauważyć, iż zostało ono wykonane w konwencji antykizującej. Niesamowite jest przede wszystkim ukazanie, poprzez uchwycenie kształtu i silnie zindywidualizowanych rysów twarzy, owego średniego wieku księcia. Tego typu ujęcie było bliskie podejściu w przedstawianiu ciała ludzkiego w sztuce okresu dojrzałego włoskiego renesansu. Ów medal znany jest też w mniejszej wersji dwustronnej (28 mm)²⁸ oraz jednostronnej (23 mm), tj. tylko z wizerunkiem margrabiego.²⁹

Autorem tych zabytków, tak samo jak pięciu medali upamiętniających związek Jerzego Pobożnego z Emilią, był norymberski medalier Matthes Gebel (ok. 1500–1574), który należał do grona najwybitniejszych medalierów niemieckiego Odrodzenia. Specjalizował się głównie w medalierstwie portretowym, a swoje dzieła

In: Od gotyki k renesanci 4, s. 251. Szerzej: CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenas artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005, s. 460; MATEJKO-PETERKA, Ilona: *Medaile vydaná u příležitosti 50. narozenin krnovského knížete Jiřího Braniborsko-Ansbašského z r. 1534*. In: *Země a její pán. Struktury vlády a její projevy na území Rakouského Slezska do konce první světové války*. Matejko-Peterka, Ilona (ed.) a kol., Opava 2014, s. 130.

28 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 74, nr 1.408.

29 SKD, Münzkabinett, Inv. Nr. BLB2536.

Obr. 33: Medal Emilii saskiej z 1540 r.

sygnował własnymi inicjałami.³⁰ Stworzone przez niego przedstawienie Jerzego Pobożnego wykorzystał prawdopodobnie następnie także Melchior Baier St., który na swoim medalu datowanym przybliżnie na ok. 1536 r. umieścił podobny portret margrabiego.³¹ Warto podkreślić, że zabytek ten jest częścią większej grupy medali wykonanej przez tego artystę na wzór antycznych gemm, która poza już wspomnianym wcześniej medalem księżnej Jadwigi, obejmuje również m.in. jednostronne medale z profilowymi portretami dwóch pozostałych żon margrabiego, tj. Beatrycze i Emilii.³²

Ze związku z Emilią Jerzy Pobożny doczekał się aż czworo dzieci: trzech córek oraz jednego syna Jerzego Fryderyka (1543–1603), który był ostatecznie jedynym jego męskim potomkiem, a zarazem dziedzicem. Fakt pojawienia się owego następcy został również uwieczniony w medalierstwie karniowskich Hohenzollernów. Na zabytku z 1540 r. autorstwa Christopha Weiditza (1498–1559) [obr. 33]³³ widnieje na awersie portret Emilii w lewym profilu i wymowny napis w otoku: GOT VORMACK ALLE

30 VEIT, Ludwig: *Gebel, Matthes*. In: *Neue Deutsche Biographie* 6, Berlin 1964, s. 112–113.

31 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 74, nr 1.410.

32 Zob. TAMŻE, s. 71, nr 1.401; s. 75, nr 1.414.

33 FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 39, nr 3197. Dodać należy, że ów medal znany jest też w wersji jednostronnej, tj. tylko z wizerunkiem Emilii (National Gallery of Art, Samuel H. Kress Collection, nr inw. 45380). Nie bez znaczenia jest również fakt, że starsza literatura przypisywała omawiany medal Simonowi Pistoriusowi (zwany „Meister des Pistorius”) (np. HABICH, Georg: *Die deutschen Medailleure des XVI. Jahrhunderts*. Halle a. d. Saale 1916, s. 110).

DINCK 1540 (*Bóg jest w stanie zrobić wszystko*), który podkreśla rolę Boga w przyjsciu na świat upragnionego syna. Księżna ma na sobie suknię i niski kapelusz z piórami. Warto zauważyć, że w podobnym duchu przedstawił Emilię w swoim słynnym dziele z 1535 r. pt. „*Sybilla, Emilia i Sydonia Saska*” także wybitny niemiecki malarz i grafik epoki renesansu Lucas Cranach starszy (1472–1553).³⁴ Pozwala to wysunąć przypuszczenie, że być może wyobrażenie księżnej na wspomnianym medalu zostało zainspirowane właśnie tym obrazem. Rewers wypełnia zaś metaforyczna scena ze stojącym ptakiem, prawdopodobnie pawiem, chroniącym swoje młode pod rozpostartymi skrzydłami, którą uzupełnia opis: CVM PVDORE LAETA FOECVNDITAS (*Radosna płodność ze skromnością*). Kompozycja ta nawiązuje swoją symboliką, jak można przypuszczać, do Emilii jako matki chroniącej i wychowującej swoje potomstwo, szczególnie małoletniego syna, którego była formalną opiekunką i któremu zapewniła solidne i humanistyczne wychowanie.³⁵ Ma ponadto konotacje biblijne, dlatego też wydaje się odpowiednia dla kobiety, która poważnie traktowała swoją pobożność.³⁶ Na uwagę zasługuje jednocześnie fakt, że niemal identyczny schemat ikonograficzny znany jest także z medalu Eleonory z Toledo (1522–1562), żony Kosmy I Medyceusza, którego autorem jest wybitny florencki rzeźbiarz i medalier Domenico Poggini (1520–1590).³⁷ Świadczyć to może o różnych wzajemnych inspiracjach czy powiązaniach środowisk artystycznych.

Po śmierci Jerzego Pobożnego w 1543 r. opiekę nad małoletnim Jerzym Fryderykiem sprawowało grono znaczących osób, m.in. margrabia na Kulmbach i Bayreuth Albrecht Hohenzollern nazywany Alcybiadesem, książę pruski Albrecht Hohenzollern, margrabia Jan z Kostrzyna, elektor Joachim II Hektor, książę Maurycy Wettyn oraz landgraf Hesji Filip.³⁸ Do tego okresu nawiązuje prawdopodobnie niedatowany medal [obr. 34],³⁹ który niesie w swoim obrazie portret jednego ze wspomnianych regentów, tj. Albrechta Alcybiadesa, otoczony jego tytulaturą: D(ei) G(ratia) ALBERTVS MARCHIO BRANDENBVRGENSIS ETC, na odwrociu natomiast wizerunek Emilii powtórzony z jej medali ślubnych.⁴⁰ Starsza literatura przedmiotu kładzie powstanie

34 KHM, Gemäldegalerie, Inv. Nr. 877.

35 FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 71–72.

36 O ochronnej naturze ptaków zob. np. Ewangelia wg św. Mateusza, Ks. 23:37: „*Jeruzalem, Jeruzalem! Ty zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy do ciebie są posłani! Ile razy chciałem zromadzić twoje dzieci, jak ptak swe pisklęta zbiera pod skrzydła, a nie chcieliście*”.

37 Por. FLATEN, Arne R.: *Medals and Plaquettes in the Ulrich Middeldorf Collection at The Indiana University Art Museum 15th to 20th Centuries*. Bloomington 2012, s. 21, nr 11. Szerzej: WOLKEN, Christine Ch.: *Beauty, Power, Propaganda, and Celebration. Profiling Women in Sixteenth-Century Italian Commemorative Medals*. Praca doktorska, Case Western Reserve University, 2012, s. 184–187.

38 FUKALA: *Hohenzollernové v evropské politice*, s. 98.

39 FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 39, nr 3198; FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 68, nr 1.303.

40 Zob. np. obr. 29.

Obr. 34: Medal Albrechta Hohenzollerna (Alcybiadesa) i Emilii saskiej (b.d.).

owego zabytku na rok 1545.⁴¹ Biorąc jednak pod uwagę fakt pierwotnego pominięcia tego władcy w roli opiekuna w testamencie Jerzego Pobożnego oraz trwające następnie spory między Hohenzollernami o opiekę i regencję w Ansbach i na Górnym Śląsku zakończone dopiero w 1551 r. podpisaniem przez zainteresowane strony układu w Naumburgu,⁴² można wysunąć hipotezę, że ów medal mógł powstać dopiero po tym wydarzeniu. Został prawdopodobnie wytworzony z inicjatywy samej księżnej-wdowy, która była prawnym opiekunem swojego małoletniego syna aż do 1556 r., co by też mogło tłumaczyć obecność jej wizerunku na tym zabytku.

Jerzy Fryderyk po osiągnięciu pełnoletności i objęciu władzy podjął działania zmierzające do rozpoczęcia własnej działalności menniczej w Karniowie. Po złożeniu 4 kwietnia 1557 r. królowi Ferdynandowi I hołdu lennego w Prazie uzyskał od niego zgodę na bicie monet. W celu rozpoczęcia ich produkcji powołał do Karniowa norymberskiego mincerza Stephana Kemleina, który bił tam w latach 1557–1558 talary, półtalary, ćwierćtalary i złote węgierskie „nach des Königs von Ungarn und Böhmen Schrot und Korn”.⁴³ Po jego odejściu na początku lat 60. XVI w. do Ansbach zastąpił go pochodzący z Kassel Hans Endres, który posługiwał się znakami mennicznymi

41 FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, s. 57, poz. 3198.

42 KAMIENSKI, Andrzej: *Sprawa sukcesji Hohenzollernów brandenburskich na Górnym Śląsku w epoce wczesnonowożytnej (do 1740 r.)*. *Czasy Nowożytne* 22, 2009, s. 65.

43 RZEHAK: *Jägerndorf als Münzstätte der Markgrafen von Brandenburg*, s. 121; FUKALA: *Krnov – rezidenční město*, s. 5. Monety te nie noszą jednak w swoim obrazie znaku Stephana Kemleina w postaci podwójnego grzebieńca, nie są znaczone w ogóle.

Obr. 35: Dwutalar Jerzego Fryderyka z 1592 r. © Slezské zemské muzeum

w postaci serca, serca przebitego hakiem lub trzema sercami. Znaki te pojawiają się na różnych typach monet z lat 1560–1565 i 1568 r.⁴⁴ W latach 1565–1585 karniowską mennicą kierował z kolei mincerz Gregor Emich, który swoje monety, tj. talary, ich części i wielokrotności, oznaczał ręką we zbroi z buławą skierowaną w górę lub w dół albo też buławą na tarczy herbowej. Po jego śmierci w 1585 r. zastąpił go jego syn Leonard, który sprawował ową funkcję aż do 1606 r. i używał ojcowskiego znaku menniczego, tj. w postaci wspomnianej ręki. Na niektórych monetach z tego okresu pojawiają się ponadto znaki mennicze Daniela Jokischmanna (tarcza herbowa ze stojącym hakiem) oraz wrocławskiego złotnika Tobiasza Wolffa (połączone litery TW).⁴⁵ Część monet bitych w okresie władzy Jerzego Fryderyka (niektóre dukaty, a przede wszystkim drobne monety, tj. halerze, fenigi i krajacary) nie jest natomiast znaczone w ogóle.

Mennictwo Jerzego Fryderyka cechowało się więc niezmiernie szeroką skalą monet. Monety talarowe przedstawiają najczęściej na awersie półpostać księcia w zbroi lub w uroczystym stroju w prawym profilu, z oznakami władcy, otoczoną jego tytulaturą w napisie otokowym. Rewers zdobi zaś krzyż kwiatowy z herbem Brandenburgii

44 Występują na guldenach złotych (1563), talarach (1560, 1561), półtalarach (1561), ćwierćtalarach (1560–1562), guldenach (1562–1565) półguldenach (1562, 1568). FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, nr 3206–3208, 3210–3215, 3217–3218, 3224–3226, 3230, 3236. Zob. też ŠEFČÍK, Erich: *Počátky tolarového mincování na Krnovsku, Opavsku a Těšínsku*. *Folia Numismatica* 6–7. Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Scientiae sociales 76–77, 1991–1992, s. 24.

45 PAVLÍČEK, Josef: *Mincovníctví braniborských markrabí v XVI. a XVII. století v Krnově*. *Zprávy brněnské pobočky České numismatické společnosti*, duben 1983, č. 46–47, s. 19–21. Autor błędnie podaje imię syna Gregora Emicha Bernhard zamiast Leonard.

Obr. 36: Medal Jerzego Fryderyka z okazji jego 30. urodzin z 1569 r. © Germanisches Nationalmuseum

Obr. 37: Medal ślubny Jerzego Fryderyka i Zofii z 1579 r. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden

pośrodku i z czterema herbami umieszczonymi między jego ramionami (tj. Zollern – skwadrowana tarcza, Burgrabstwa Norymbergi – wspięty lew, Pomorza – gryf i Prus – orzeł) oraz hasło zaczerpnięte z Listu św. Pawła Apostoła do Rzymian: SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS (*Jeśli Bóg z nami, któż przeciwko nam*) [obr. 35].⁴⁶ Monety krajcarowego systemu były natomiast najczęściej bite według austriackich wzorów. Miały przeważnie na jednej stronie umieszczony cesarski herb z tytułurą danego cesarza, tj. Ferdynanda I lub Maksymiliana II, druga strona informowała zaś o osobie emitenta.⁴⁷

Jerzy Fryderyk w celu manifestacji swojej władzy i ekspozycji pożądaných przez siebie treści nie ograniczał się jednak tylko do bicia monet. Z okresu jego rządów w księstwie karniowskim znanych jest też kilkanaście medali, które jednak – jak można przypuszczać na podstawie nazwisk ich twórców – nie powstały w Karniowie. Do tej grupy należą m.in. cztery medale upamiętniające 30. urodziny margrabiego, które obchodził w 1569 r.⁴⁸ [obr. 36]. Zabytki te są o tyle ciekawe, że prezentują zupełnie nowe, nie stosowane przez innych karniowskich Hohenzollernów, ujęcie władcy. Przedstawiają bowiem popiersie Jerzego Fryderyka na wprost, w płaszczu z wysokim

kołnierzem i z tytułurą (*Von Gottes Gnaden Georg Friderich Marggraf zu Brandenburg*) występującą w różnych wariantach napisowych. Być może ów odmienny strój miał odzwierciedlać rangę, którą książę przykładał do tego wydarzenia. Wykluczyć się nie da, że chciał w ten sposób podkreślić jego prywatny charakter. Ów program ikonograficzny uzupełnia natomiast występujący na odwrociu herb władcy (własny lub rodowy), który podkreślał pochodzenie dynastyczne margrabiego oraz jego wysoką pozycję społeczną. Twórcą tych przedmiotów był Mistrz MS (być może Matthäus Schaffer, Michael Schmidt lub Martin Stuber?), który był aktywny w latach ok. 1521–ok. 1572 i przebywał m.in. w Norymberdze i Krakowie.⁴⁹

Następną okazją do wybicia medalu [obr. 37]⁵⁰ stał się ślub Jerzego Fryderyka z Zofią (1563–1639), córką księcia brunszwicko-lüneburskiego Wilhelma Młodsze- go, który odbył się 3 maja 1579 r. w Dreźnie.⁵¹ Zabytek ten przedstawia na awersie popiersia małżonków jedno za drugim w prawym profilu, w uroczystych strojach z kryzami, otoczone napisem: *V(on) G(ottes) G(naden) GEORG(ius) FRID(ericus) ET*

46 SZM, Numizmatické pracoviště, inv. č. 260.

47 HOLEČKOVÁ, Zuzana: *České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Nevládní tolarové ražby. 1: Ražby slezských knížectví*. Praha 2010, s. 26.

48 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 85–86, nr 1.502, 1.503 (GNM, Sammlung Münzen-Medaillen, Inv. Nr. Med1220), 1.504 (GNM, Sammlung Münzen-Medaillen, Inv. Nr. Med68), 1.505.

49 ERMAN, Adolf: *Die deutschen Medailleure des XVI. und XVII. Jahrhunderts*. Zeitschrift für Numismatik 12, 1885, s. 53; HABICH, Georg: *Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhundert*. Halle a. d. Saale 1916, s. 159–160.

50 SKD, Münzkabinett, Inv. Nr. BLA3379. Zob. FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 40, nr 3262; FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 87–88, nr 1.509.

51 *Codex diplomaticus Brandenburgensis: Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Namenverzeichnis zu sämtlichen Bänden. Bd. 1*. RIEDEL, Adolph F. (ed.), Berlin 1867, s. 243.

SOPHIA MARCHIO ET MARCHIONISSA BRAND(*enburgensis*) DVX ET DVCIS(*sa*) PRVS(*siae*). Portrety te, jak można wnioskować, są wiernym oddaniem wizerunków pary małżonków. Wydają się to potwierdzać analogie z innymi współczesnymi konterfektami, np. z portretem margrabiego z 1569 r. autorstwa Lucasa Cranacha mł.,⁵² z przedstawieniem Zofii znanym z obrazu malarza nadwornego Jerzego Fryderyka Andreasa Riehla mł. (ok. 1551–1613) z 1599 r.⁵³, czy też z rzeźbą nagrobną księżnej znajdującej się w kościele św. Wawrzyńca w Norymberdze, gdzie Zofia została pochowana.⁵⁴ Rewers omawianego medalu wypełnia zaś herb margrabiego. Odnotować należy fakt pojawienia się w jego tarczy sercowej orła pruskiego oraz w intytulacji pary tytułu pruskiego. Powodem tego stanu rzeczy było objęcie przez Jerzego Fryderyka administracji nad Księstwem Prus i opieki nad chorym umysłowo księciem pruskim Albrechtem Fryderykiem przyznanej mu na podstawie zawartego we wrześniu 1577 r. z królem Stefanem Batorym układu w Malborku.⁵⁵

Autorami tego zabytku są wysokiej klasy medalier i złotnik Tobias Wolff (1531–po 1600) oraz Christoph Angerer, który działał od drugiej połowy XVI w. głównie w Królewcu. Pierwszy z wymienionych twórców był związany z różnymi ośrodkami artystycznymi, m.in. z Wrocławiem i Dreznem. Wiadomo też, że z jego usług korzystał wcześniej m.in. Jerzy II brzeski, który następnie polecił go dworowi brandenburskiemu, co można interpretować jako wyraz zadowolenia owego księcia z prac tego artysty.⁵⁶ Dziełem T. Wolffa jest także wykonany w podobnym duchu jednostronny medal, tj. tylko z profilowym wyobrażeniem obu małżonków, również z 1579 r.⁵⁷

Warto podkreślić, że Zofia była drugą małżonką Jerzego Fryderyka, pierwszą jego wybranką została natomiast Elżbieta (1540–1578), córka margrabiego Jana kostrzyńskiego, którą Hohenzollern poślubił 26 grudnia 1558 r. w Kostrzynie nad Odrą. Księżna zmarła jednak w 1578 r. w czasie swojej podróży do Prus.⁵⁸ Została pochowana

w katedrze w Królewcu, gdzie z inicjatywy jej męża wzniesiono dla niej pomnik nagrobny, którego twórcą był holenderski rzeźbiarz i architekt Willem van den Blocke (ok. 1550–1628).⁵⁹

Kolejne medale Jerzego Fryderyka powstały dopiero w 1585 r. i miały na celu, jak informuje umieszczony w ich polu napis AETATIS SUAE 45 1585, upamiętnienie jego 45. urodzin.⁶⁰ Z tej okazji zostały wytworzone dwa ich typy z wizerunkiem popiersia margrabiego na awersie i jego herbem na odwrocie. Ich twórcą jest nieznan z nazwiska artysta. Z lat 1586–1587 i ok. 1597 r. pochodzi z kolei grupa kilku owalnych medali gloryfikujących osobę Jerzego Fryderyka autorstwa Ch. Angerera.⁶¹ W ich obrazie występują ponownie różne profilowe ujęcia tego władcy z tytułaturą (*Georg Friderich Dei Gratia Marchio Brandenburgensis Dux Prussiae*) w rozmaitych mutacjach napisowych oraz wielopolowe tarcze herbowe na odwrocie. Niektóre egzemplarze posiadają ponadto łańcuszki lub ozdobne ramki, co świadczy o tym, że pełniły funkcję nagrody lub upominkowego daru.

Artystycznym epilogiem zamykającym serię dzieł poświęconych gloryfikacji Jerzego Fryderyka jest medal upamiętniający śmierć tego władcy, która nastąpiła 26 kwietnia 1603 r. w Ansbach. Jego autorstwo przypisywane jest najczęściej również Ch. Angererowi, chociaż bywa niekiedy w literaturze przedmiotu podważane, ponieważ ów medailer nie przebywał już w tym czasie w Królewcu. Biorąc wszakże pod uwagę podobieństwo ikonograficzne tego dzieła z innymi pracami tego artysty nie da się wykluczyć, iż był jego twórcą. Zabytek ten, jak zauważają słusznie Dieter Fischer i Hermann Maué, mógł bowiem powstać wcześniej, a jedynie widniejące na jego odwrocie napisy zostały naniesione już po śmierci margrabiego, co też nie było aż tak rzadką praktyką.⁶²

Jerzy Fryderyk umierając w 1603 r. nie pozostawił po sobie, pomimo dwóch związków małżeńskich, żadnego męskiego potomka. Spowodowało to, że wraz z nim wymarła frankońska gałąź rodu Hohenzollernów, a jego majątki przeszły w ręce elektorskiej linii tej dynastii. Margrabia w obliczu braku potomstwa i wobec perspektywy wymarcia własnej linii rodu wyznaczył bowiem jeszcze podczas zjazdu z przedstawicielami domu brandenburskiego w Ansbach w 1595 r. na swoich sukcesorów w księstwie karniowskim Joachima Fryderyka (1603–1606), późniejszego elektora Brandenburgii, i jego potomków.⁶³

52 LW, Kunst- und Kulturgeschichtliche Sammlungen, Inv. Nr. KRGT Miniat. XIX,17.

53 Zob. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a6/1563_Sofie.jpg, dostęp, 25. 1. 2023.

54 Zob. https://en.wikipedia.org/wiki/Sophie_of_Brunswick-L%C3%BCneburg#/media/File:Nuremberg_-_St._Lorenz_30.JPG, dostęp, 28. 1. 2023.

55 KAMPF, Waldemar: *Georg Friedrich von Brandenburg-Ansbach*. In: Neue Deutsche Biographie 6, Berlin 1964, s. 205–206. Szerzej na ten temat PETERSOHN, Jürgen: *Fürstenmacht und Ständetum in Preussen während der Regierung Herzog Georg Friedrichs 1578–1603*. Würzburg 1963 (Marburger Ostforschungen 20), s. 9–34. Zob. też VOIGT, Johannes: *Über die Erziehung und die Krankheit des Herzogs Albrecht Friedrich von Preußen*. Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter 8. Dritte Folge, Königsberg 1861, s. 1–106; KROLLMANN, Christian: *Die Krankheit des Herzogs Albrecht Friedrich von Preußen und die hereditäre Belastung*. In: Die Krankheit des Herzogs Albrecht Friedrich von Preussen. Sitzungsberichte des Vereins für die Geschichte von Ost und Westpreussen 8, Elbing 1911–1912, s. 286–288; KĄKOLEWSKI, Igor: *Melancholia władzy. Problem tyranii w europejskiej kulturze politycznej XVI stulecia*. Warszawa 2007, s. 286–307.

56 SALLET, Alfred von: *Tobias Wolff, the Breslau goldsmith*. Journal for Numismatics 8, 1881, s. 199–204; WIĘCEK: *Medale Piastów*, s. 23.

57 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 88, nr 1.510.

58 FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 55–56. Zob. też CZILSKY, Karl J. St.: *Kurfürstin Elisabeth von Brandenburg. Ein geschichtliches Lebensbild aus der Reformationszeit*. Berlin 1859.

59 BARESEL-BRAND, Andrea: *Grabdenkmäler nordeuropäischer Fürstenthäuser im Zeitalter der Renaissance 1550–1650*. Kiel 2007, s. 141–147.

60 FISCHER – MAUÉ: *Die Medaillen der Hohenzollern*, s. 88–89, nr 1.511, 1.512.

61 TAMŻE, s. 89–92, nr 1.513–1.516, 1.518–1.519.

62 TAMŻE, s. 92, nr 1.520. Napisy te mają postać: w polu: ANNO 1539 DEN 5 APRIL GEBORN ZV ONOLT(zbach) IN GOT SELIGLICH VERSCHIDEN DEN 26 APR ANNO 1603 IN FRIDEN RE-GIRT 47 IAR; w otoku: *IST GOT MIT VNS WER MAG WIDER VNS SEIN.

63 SCHULTZ: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg*, s. 179–181; KAMIENSKI: *Sprawa sukcesji*, s. 67–69.

Obr. 38: Talar Joachima Fryderyka z 1606 r. © Slezské zemské muzeum

Zmiana panującego na karniowskim stolcu nie wpłynęła jednak na zaprzestanie działalności menniczej w Karniowie. Joachim Fryderyk kontynuował bowiem bicie monet w tym mieście, ale z racji krótkiego okresu jego władzy nie pozostawił ich po sobie – zwłaszcza w porównaniu ze swoim poprzednikiem oraz następcą – zbyt wiele. Z doby jego panowania znane są tylko dwutalary, talary [obr. 38]⁶⁴ i półtalary – wszystkie pochodząca z 1606 r. i noszą znak menniczy Leonarda Emicha w postaci ręki w zbroi z buławą.⁶⁵ W obrazie tych zabytków widnieje półpostać elektora z oznakami władzy, która rozdziela datę 1606, na odwrociu zaś wielopolowa tarcza herbowa. W otoku pojawia się natomiast w różnych wariantach napisowych tytułatura Joachima Fryderyka „*Marchio Brandenburgensis, Sacri Romani Imperii Archicamerarius Et Elector*”.⁶⁶ Ze względu na fakt, że produkcja mennicza tego władcy była dość uboga, dziś jego monety są bardzo cenne i cieszą się dużym zainteresowaniem ze strony kolekcjonerów.

Dnia 30 lipca 1606 r. Joachim Fryderyk zdecydował się, w celu wypełnienia ustaleń podjętych w Gerze i Magdeburgu, przekazać księstwo karniowskie jako dziedziczny majątek swojemu drugiemu pod względem starszeństwa synowi, tj. Janowi Jerzemu (1606–1621), który był owocem jego związku z Katarzyną, córką księcia Brandenburskiego-Kostrzyna Jana Hohenzollerna. Następnie 20 października 1606 r. przekazał mu

64 SZM, Numizmatičké pracoviště, inv. č. I/266.

65 HOLEČKOVÁ: *České, moravské a slezské mince*, s. 26–27; FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, nr 3321–3323.

66 BLUCHA: *Krnovské mincování*, s. 15.

także dobra zastawne, tj. tzw. państwo bytomskie i ziemię bogumińską, którymi jednak Jan Jerzy miał zarządzać tylko w jego imieniu (w bezpośrednie władanie objął te terytoria dopiero po śmierci ojca 28 lipca 1608 r.).⁶⁷ Sytuacja ta nie mogła, co oczywiste, pozostać bez reakcji Habsburgów. Odpowiedzią na nią było unieważnienie przez cesarza Rudolfa II w piśmie z listopada 1607 r. wszelkich roszczeń Hohenzollernów do księstwa karniowskiego oraz wspomnianych dóbr zastawnych.⁶⁸ Podobne stanowisko przyjął także cesarz Maciej, który w 1615 r. odmówił Janowi Jerzemu tytułu księcia karniowskiego, a następnie trzy lata później (17 maja 1618 r.) na mocy decyzji sądu nakazał mu zwrot ziemi bytomskiej i bogumińskiej, które następnie przekazał Łazarzowi I Henckel von Donnersmarck (1551–1624).⁶⁹ Wszystko to spowodowało, że w okresie wojny trzydziestoletniej karniowski Hohenzollern jako jeden z czołowych przywódców wystąpił otwarcie przeciwko Habsburgom.⁷⁰

Owa „wielka” polityka Jana Jerzego znalazła również swoje odzwierciedlenie w jego mennictwie, które było najobszerniejsze ze wszystkich karniowskich Hohenzollernów. Wynikało to nie tylko z dość długiego okresu jego panowania, ale także z jego stosunku do monet, które traktował jako jeden ze środków manifestacji władzy i reprezentacji na ziemiach Korony Czeskiej. Znalazło to szczególnie swój wyraz po odmowie mu przez cesarza tytułu księcia karniowskiego, kiedy w celu potwierdzenia swojej pozycji w księstwie, która była przez cały czas dość niepewna, używał na monetach tytułatury „*Dux Carnoviensis*” lub „*Moneta Ducis Carnoviensis*”.⁷¹ Z tego samego powodu umieścił również na piersi orła wyobrazonego na niektórych ich typach motyw łowieckiej trąbki, która została przejęta z herbu Karniowa. Na marginesie tych rozważań warto również wspomnieć, że nawet już po konfiskacie księstwa karniowskiego niektórzy z Hohenzollernów nie pogodzili się z utratą tego terytorium i nie przestawali do niego manifestować swoich praw. Potwierdzają to choćby monety

67 SCHULTZ: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg*, s. 197–198; FUKALA, Radek: *Portréty krnovských Hohenzollernů – majitelů bohumínského zástavního panství v letech 1523–1621*. Těšínsko 36, 1993, č. 2, s. 3; KAMIENSKI: *Sprawa sukcesji*, s. 69–70.

68 FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 88; TENŽE: *Die Rolle der Jägerndorfer Fürsten*, s. 21.

69 KAMIENSKI: *Sprawa sukcesji*, s. 71. Warto dodać, że Łazarz I Henckel von Donnersmarck był bankierem związanym z dworem Habsburgów, który im często udzielał pożyczek. Szerzej np. PROBSZT, Günther: *Henckel von Donnersmarck Lazarus*. In: *Neue Deutsche Biographie* 8, Berlin 1969, s. 517–518; KUZIO-PODRUCKI, Arkadiusz: *Henckel von Donnersmarckowie. Kariera i fortuna rodu*. Bytom 2003.

70 Szerzej na ten temat np. FUKALA, Radek: *Tažení Jana Jiřího Krnovského v roce 1621 a bitva u Nového Jičína*. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín* 49, 1992, s. 45–54; TENŽE: *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských hnutích*. Opava 1997; TENŽE: *Kníže Jan Jiří Krnovský a české stavovské povstání 1618–1620*. In: *Staletí objevů, diplomacie a válek. Sborník k 60. narozeninám Aleše Skřivana*. Stellner, František – Kovář, Martin (edd.), Praha 2005, s. 193–208; TENŽE: *Jan Jiří Krnovský*, s. 127–242; TENŽE: *Bílá hora a odbojný slezský kníže Jan Jiří Krnovský*. In: *Prísne tajné! Literatura faktu*. Pražská vydavatelská společnost 6, 2020, s. 10–26.

71 BLUCHA, Vladimír: *Zajímavé ražby krnovské mincovny*. *Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy* 22, 1996, č. 2, s. 32–33; FUKALA: *Krnov – rezidenční město*, s. 6; TENŽE: *Hohenzollernové v evropské politice*, s. 108.

Obr. 39: Talar Jana Jerzego z 1612 r. © Slezské zemské muzeum

Obr. 40: Medal Jana Jerzego z 1609 r. © Slezské zemské muzeum

elektora brandenburskiego i księcia pruskiego Fryderyka Wilhelma (1640–1688) bite w mennicy w Krośnie, na których pojawia się w jego tytulaturze także tytuł księcia karniowskiego („*Marchio Brandenburgensis Et Elector etc. Crosnensis Et Carnoviensis Dux*”).⁷²

O wielkim znaczeniu monet dla Jana Jerzego świadczy również szeroka skala ich typów bita za jego władzy w Karniowie. Były to m.in. dukaty, talary [obr. 39]⁷³ oraz ich części i wielokrotności, a także trojaki, trzykrajcary, krajcary i trzeciaki. Część z tych monet nie jest datowana i nie posiada żadnych znaków mennicznych. Pochodzące z lat 1610–1613 i 1620–1621 noszą natomiast znak menniczny mincerza Walentyna Janusa w postaci dwóch skrzyżowanych haków z gwiazdkami. Monety bite w latach 1613–1620 są z kolei dziełem mincerza, który używał znaku mennicznego w formie połączonych liter GP, prawdopodobnie Georga Prunnera. Inicjały te pojawiają się głównie na niższych nominałach, większe nie są znaczone w ogóle. Niektóre ze wspomnianych monet, jak z tych datowanych i niedatowanych, zostały oznaczone literami FVC lub VCF, które stanowią skrót od łacińskiego hasła „*Fides Virtus Constantia*” (*Wiara jest trwałą cnotą*) będącego osobistą dewizą karniowskiego księcia.⁷⁴ Monety Jana Jerzego nie odbiegały pod względem swojej ikonografii od stosowanych przez jego poprzedników. Występuje na nich najczęściej typowy schemat – awers zdobi półpostać lub popiersie władcy z oznakami jego władzy z opisem wokół, rewers zaś tarcza herbowa. O wielkim znaczeniu owych monet świadczy też częste ich występowanie w różnych znaleziskach, także poza obszarem Śląska.⁷⁵

Poza monetami Jan Jerzy do prezentacji pożądaných przez siebie treści używał również medali. Z okresu jego władzy w księstwie karniowskim znane są dwa ich typy. Pierwszy z nich [obr. 40],⁷⁶ pochodzący z 1609 r., to skromna kreacja, ale za

72 KOPICKI, Edmund: *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Tablice*. Warszawa 1995, s. 320–321. Zob. też KALINOWSKI, Piotr: *Monety książąt krośnieńskich. Katalog lata 1267–1688*. Kalety 2009, s. 36n.

73 SZM, Numizmatické pracoviště, inv. č. I/122.

74 FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, nr 3325–3369, 3371–3393; BLUCHA: *Krnovské mincování*, s. 16; KOPICKI: *Ilustrowany skorowidz*, nr 5904–5972; HOLEČKOVÁ: *České, moravské a slezské mince*, s. 27.

75 Szerzej na ten temat zob. ŠIMEK, Eduard: *Česká, moravská a slezská mince v cizích nálezech 16.–19. století. I. – Rakousko*. Numismatický sborník 15, 1979, s. 301–408; TENŽE: *Uplatnění slezské mince v peněžním oběhu zemí habsburského soustátí v 16. a 17. století*. In: *Peníze v proměnách času / Geld im Wandel der Zeit. Sborník příspěvků z konference k 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti v Ostravě, konané ve dnech 3.–4. 10. 1996*. Štefan, Jan T. – Krejčík, Tomáš (edd.), Ostrava 1998, s. 63–75; TENŽE: *Uplatnění slezské mince v peněžním oběhu zemí habsburského soustátí v 16. a 17. století. II. – Slezské mince v mincovních nálezech na Slovensku*. In: *Peníze v proměnách času / Money in Metamorphosis of Time / Geld im Wandel der Zeit 2*, s. 49–69.

76 SZM, Numizmatické pracoviště, inv. č. II/3 (z łańcuszkiem, w formie klejnotu); Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Dział Numizmatyczno-Sfragistyczny, nr inw. MNWr X-3344. Zob. też: FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 40, nr 3324; BROCKMANN, Günther: *Die Medaillen der Kurfürsten und Könige von Brandenburg-Preussen. 1: Die Medaillen Joachim I. – Friedrich Wilhelm I. 1499–1740*. Köln 1994, s. 91, nr 134; KARNICKA, Magdalena:

Obr. 41: Medal ślubny Jana Jerzego i Ewy Krystyny wirtemburskiej z 1616 r. © Landesmuseum Württemberg

to o głębszym znaczeniu symbolicznym spoczywającym w wyraźnej ekspozycji jego osoby i rodu. Dla podkreślenia owego charakteru zastosowano na awersie profilowe wyobrażenie Jana Jerzego z przysługującą mu tytułaturą: IO(h)AN(nes) GEORG(ius) D(ei) G(ratia) MARCHIO BRANDENBVRG(ensis) & 1609, na rewersie zaś kompozycję z tarczą z orłem brandenburskim niosącym na piersi herb Zollern. Znaczenie gloryfikacyjne tego programu podnosiło ponadto zwieńczenie tarczy koroną, otoczenie jej gałązkami laurową i palmową, czyli symbolami chwały, oraz także umieszczenie w obrazie osobistej dewizy księcia ICH WAGS GOTT WALTS (*Ja ryzykuję Bóg kieruje*), jednoznacznie odzwierciedlającej jego antyhabsburską postawę. Jaki był powód wybitcia tego medalu, dokładnie nie wiadomo. Biorąc jednak pod uwagę występującą w jego obrazie datę 1609, można wysunąć przypuszczenie, że być może nawiązywał do wydarzeń, które doprowadziły do wydania przez cesarza Rudolfa II edyktu zwanego Listem majestatycznym, gwarantującego protestantom pełne swobody wyznaniowe. Na marginesie warto również dodać, że zbliżone pod względem ikonografii me-

Medal księcia karniowskiego Jana Jerzego von Hohenzollern w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu. Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne 2, 2003, s. 3–5; NIEDZIELENKO, Andrzej – VLNAS, Vít (edd.): Slezsko – perla v České koruně. Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů. Praha 2006, s. 475, č. IV.3.56; MICHNOVÁ, Věra: Jak drahá byla medaile Jana Jiřího Krnovského (1577–1624). K okolnostem provázejícím získání zlaté pamětní medaile do opavských muzejních sbírek. Časopis Slezského zemského muzea B 59, 2010, č. 1, s. 55–59; MATEJKO-PETERKA, Ilona: Medaile krnovského knížete Jana Jiřího z r. 1609. In: Země a její pán, s. 135, č. B2-16; KARNICKA, Magdalena: Medale, monety okolicznościowe, žetony, liczmany, tlóki do bicia medali i monet okolicznościowych od XV do XVII w. Katalog zbiorów. Wrocław 2015, s. 43–44, nr 46.

dale zostały już wykonane w latach 1604–1605, czyli w okresie, kiedy ów władca nie był jeszcze księciem karniowskim.⁷⁷ Ponieważ zostały wytworzone w większej liczbie i z różnego rodzaju materiału (złoto, srebro, żelazo, cyna i in.) można wysunąć hipotezę, że mogły służyć jako upominkowe dary czy nagrody za zasługi.

Drugi ze wspomnianych medali Jana Jerzego [obr. 41]⁷⁸ powstał natomiast z okazji jego ślubu z Ewą Krystyną (1590–1657), córką księcia wirtemburskiego Fryderyka i Sybylli z Anhaltu, który odbył się 3 czerwca 1610 r. w Karniowie.⁷⁹ Zabytek ten, o średnicy 28 mm, przedstawia na awersie wizerunki popiersi małżonków w prawym profilu, jedno za drugim, z ich tytułaturą wokół: IO(h)AN(nes) GEO(rgius) D(ei) G(ratia) M(archio) B(randenburgensis) EVA CHR(istina) D(ei) G(ratia) D(ucissa) W(irtembergensis). Program plastyczny rewersu tworzą natomiast dwa herby położone obok siebie, zwieńczone koroną: umieszczony heraldycznie w prawo należy do Jana Jerzego, natomiast w lewo – do Ewy Krystyny wirtemburskiej. Zawarcie tego małżeństwa miało przede wszystkim charakter prestiżowy. Połączyło bowiem ze sobą – co znalazło swój symboliczny wyraz również w owym przedstawieniu herbowym – dwa znaczące niemieckie rody książęce. Przyczyniło się tym samym do rozszerzenia kręgu powiązanych ze sobą antyhabsburskich protestanckich rodzin.⁸⁰ Pozwoliło to Janowi Jerzemu poruszać się w najwyższych kręgach protestanckiej sceny politycznej Rzeszy i stać się z czasem jednym z głównych jej „aktorów” i zarazem znaczących przeciwników władców z dynastii Habsburgów.⁸¹

Podsumowując, można zatem stwierdzić, że księżęta karniowscy z dynastii Hohenzollernów zdołali, pomimo różnych przeciwności, wytworzyć imponujący zbiór monet oraz medali. Pod tym względem mogli z nimi konkurować wówczas na Śląsku tylko Piastowie śląscy z linii legnicko-brzeskiej i cieszyńskiej oraz księżęta z rodu Podiebradów śląskich, którzy pozostawili po sobie również okazały materiał numizmatyczny. Szeroka skala bitych przez Hohenzollernów w Karniowie monet świadczy nie tylko o osiągnięciu przez nich wysokiego poziomu gospodarczego, który umożliwił im podjęcie tego typu działań, ale także o potrzebie reprezentacji własnego rodu

77 Zob. np. SZM, Numizmatické pracoviště, inv. č. I/300 (kopia medalu z 1604 r.).

78 LW, Münzkabinett, Inv. Nr. 22833.

79 HIRSCH, Theodor. *Johann Georg, Markgraf von Brandenburg*. In: Allgemeine Deutsche Biographie 14, Leipzig 1881, s. 175–176; AXEL, Gotthard: *Brandenburg-Jägerndorf, Eva Christina, Markgräfin*. In: Das Haus Württemberg. Ein biographisches Lexikon. Sönke, Lorenz – Dieter, Mertens – Volker, Press (edd.), Stuttgart 1997, s. 147–149. Zob. też: RAFF, Gerhard: *Hie gut Württemberg allewege. 2: Das Haus Württemberg von Herzog Friedrich I. bis Herzog Eberhard III. mit den Linien Stuttgart, Mömpelgard, Weiltingen, Neuenstadt am Kocher, Neuenbürg und Oels in Schlesien*. Schwaigern 2014, s. 243–263.

80 Już starsza siostra Jana Jerzego, Anna Katarzyna (1575–1612), wyszła za mąż w 1597 r. za Chryściana IV. Oldenburga, króla Danii i Norwegii w latach 1588–1648, natomiast młodsza, Barbara Zofia (1584–1636), w 1609 r. za księcia Wirtembergii Jana Fryderyka. Ponadto córka starszego brata Jana Jerzego, Jana Zygmunta Hohenzollerna, Maria Eleonora (1599–1655) została w 1620 r. małżonką szwedzkiego króla Gustawa II Adolfa.

81 FUKALA: *Jan Jiří Krnovský*, s. 104.

oraz zaznaczenia swojej pozycji na ziemiach Korony Czeskiej, a szczególnie swojej niezależności od czeskiego króla. Niemałą rolę w dziele gloryfikacji poszczególnych przedstawicieli tej dynastii odgrywały też – jak starano się pokazać w niniejszym studium – ich medale, które pomimo tego, że nie były produktami karniowskiej mennicy, stały się ważnym elementem programu ideowego tych władców we wszystkich podległych ich ziemiach, w tym w księstwie karniowskim. O wadze, jaką im przypisywano świadczyć może i fakt, iż ich autorami byli wybitni twórcy, związani z renomowanymi ośrodkami artystycznymi, np. z Norymbergią. Niektórzy z nich tworzyli swoje dzieła z własnej inicjatywy, inni sławili wspomnianych władców na zlecenie ich samych lub ich dworu, inni wreszcie uwieczniali na zamówienie najbliższych osób. Nie zmienia to wszakże faktu, że wszystkie te zabytki są dziś nie tylko cennym źródłem informacji na temat poszczególnych władców tej dynastii, ale także wyrazem ich starań o materializację pamięci związanej z nimi i ich rodem.

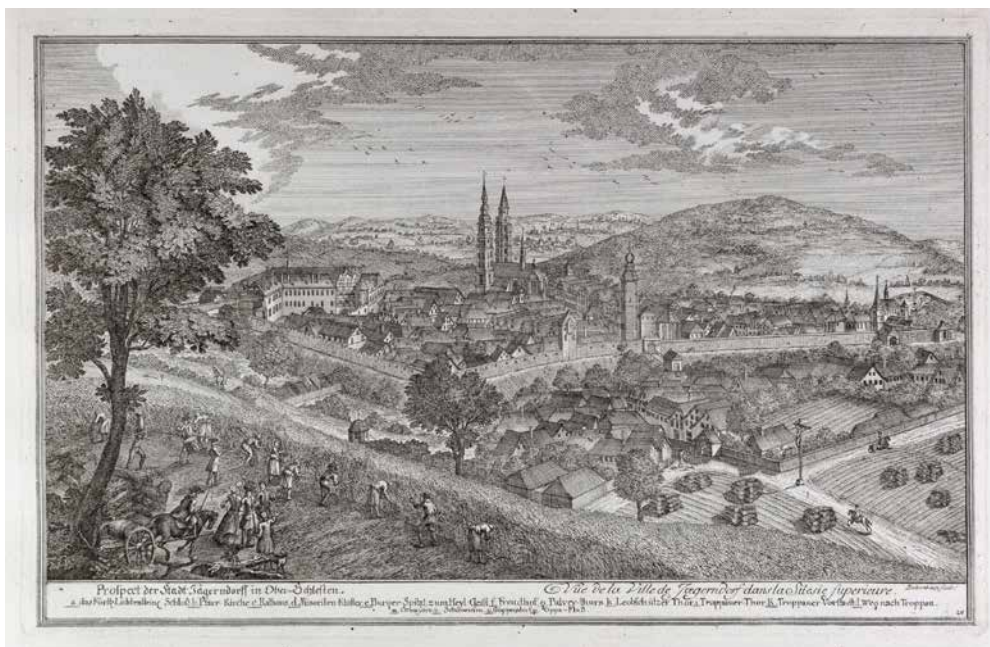
...

Tvář barokního Krnova. Městská zástavba poloviny 18. století ve světle berních přiznání karolinského katastru¹

Ondřej Haničák

Jen málo jader historických měst moravsko-slezského pomezí prošlo ve druhé polovině 20. století tak zásadní proměnou jako Krnov. Jednotlivá plocha naddimenzovaného Hlavního náměstí, přerušovaná jen blokem staveb městské radnice a spořitelny, dnes již na původní malebnou členitost funkčně rozrůzněných a esteticky hierarchizovaných veřejných prostor vnitřního města nijak nepoukazuje. V poměru k dalším architektonickým dominantám vnitřního města disproporčně rozlehlé náměstí opticky člení snad jen trasování komunikací pro pěší a rozmístění veřejné zeleně. Na pitoreskní charakter někdejších náměstí a zákoutí, do nichž příchozího přiváděly klikací se ulice a uličky dnes již dávno zapomenutých názvů, dnes upomíná jen archivní plánová dokumentace a historická ikonografie. V současnosti rovněž můžeme pouze želeť, že se z bohatství předválečné historické zástavby vnitřního města dochoval jen zlomek. Písemný pramen významně obohacující naši představu o podobě města v první polovině 18. století představují podklady pro výběr daně, obecně nazývané karolinský katastr. Zápisy berních šetření svědčí nejen o podobě městských domů samotných, ale do jisté míry též o krnovském historickém urbanismu. Cílem předkládané studie je tedy charakteristika krnovské městské zástavby, reflektovaná v přiznáních karolinského katastru, a její vzájemné srovnání, přičemž komparaci budou podrobeny objekty v rámci dříve kvalitativně různě hierarchizované zástavby částí městského jádra a krnovských předměstí.

1 Předložená studie byla vydána v rámci řešení projektu Studentské grantové soutěže č. SGS/9/2023 *Projevy podmíněných mentalit v historickém kontextu.*

Obr. 42: Stylizovaná veduta města Krnova viděného od Opatovského předměstí na grafickém listu Johana Adama Delsenbacha, předlohová kresba kolem 1720, poprvé publikováno tiskem 1733. © Moravská zemská knihovna, Mapová sbírka B. P. Molla, sg. Moll-0001.880

Nejprve je nutné uvést, že historický urbanismus Krnova se již dočkal zasloužené pozornosti v řadě dílčích studií a kapitol kolektivních monografií. Názory na genezi a strukturu krnovského urbanismu vyjádřili dříve němečtí badatelé v rámci obecnějších vlastivědných textů věnovaných Krnovsku či práci dedikovaných úvahám o regulacích soudobých stavebních zásahů vzhledem k památkovým a urbanistickým hodnotám historické zástavby města.² Soustředěnějšího zájmu se dotýká problematika dočkala též v textech česky píšících autorů ve druhé polovině 20. století. Specifika založení Krnova jakožto institucionální městské obce se stala předmětem výzkumu právní historie.³ V rámci topografické lokalizace města navazujícího na starší předlokační osídlení byl historický urbanismus Krnova zmíněn v typologii půdorysů městských obcí v regionu.⁴ Další úvahy o urbanistickém uspořádání městského sídla

2 BARTSCH, Albert – FRANKE, Alois – LÖWENSTEIN, Karl: *Topographie der Stadt Jägerndorf*. In: *Der Jägerndorfer Schulbezirk*. Pleban, Julius (ed.), Jägerndorf 1887, s. 185–186; SCHULIG, Heinrich: *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf*. Troppau 1923; KLETZL, Otto: *Gutachten über die alten Bau- und Kunstdenkmale der Stadt Jägerndorf*. Jägerndorf 1931.

3 KEJŘ, Jiří: *Počátky města Krnova*. Krnov 1969.

4 LÁZNIČKA, Zdeněk: *Půdorysy slezských měst*. Slezský sborník 43, 1945, s. 85–87. Ten ve svých úvahách navázal na starší německou práci LATZKE, Walter: *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 72, 1938, s. 44–135.

vzhledem k determinaci geografickými podmínkami a charakterem komunikační sítě byly publikovány závěrem 60. let 20. století.⁵ Přehledné sumarizace se tyto poznatky dočkaly v příslušných pasážích encyklopedických děl a umělecko-historických topografií.⁶ Specifika proměny prostředí města na prahu renesanční epochy byla nastíněna v textu dedikovaném primárně středověké podobě architektonických památek města.⁷ Přehledné vylíčení geneze a proměn krnovské urbanistické struktury nalezneme rovněž v recentní literatuře věnované deskripci městského památkového fondu a vybraným kapitolám ze starších dějin města.⁸ Co se jednotlivých stavebních památek týče, pozornost byla dosud věnována spíše objektům, které v kontextu sledovaného sídla představují z hlediska výtvarné hodnoty významnější realizace, a to především sakrálním stavbám. Pomineme-li vzhledem k zaměření předkládané studie irelevantní architektonické památky 19. a 20. století, pak se úsilí badatelů soustředilo převážně na krnovský farní kostel sv. Martina,⁹ minoritský kostel sv. Ducha s přilehlým konventem¹⁰ a kostel sv. Ducha s návazným měšťanským špitálem.¹¹ V bezprostřední blízkosti města samotného se pak úsilí badatelů koncentrovalo zejména na poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné na vrchu Cvilín¹² a kostel sv. Benedikta, situovaný v městské části, a do roku 1921 samostatné obci Kostelec.¹³ Z profánních staveb, pomineme-li hradní zříceninu Šelenburk na tzv. Zadním Cvilínském kopci, byla pozornost zaměřena především na městský hrad, později přestavěný na zámek,¹⁴ a nověji též na krnovský hradební systém.¹⁵

5 ZAPLETAL, Ladislav: *Geografie města Krnova*. Krnov 1969.

6 KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl*. Praha 1996, s. 198–204; SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska (J–N)*. Praha 1999, s. 203–204.

7 PRIX, Dalibor: *Nástin vývoje architektury české části Slezska 1400–1550*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. IV*. Opava. Chamonikola, Kaliopi (ed.), Brno 1999, s. 27–32.

8 STRAKOŠ, Martin (ed.) – ROŠOVÁ, Romana – RYŠKOVÁ, Michaela: *Průvodce architekturou Krnova*. Ostrava 2013, s. 17–43; KOLÁŘ, František – ROŠOVÁ, Romana: *Ulice a náměstí*. In: *Krnov. Historie. Archeologie*. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 88–115.

9 PRIX, Dalibor: *Farní kostel sv. Martina*. In: *10 století architektury. 2. Architektura gotická*. Benešová, Klára (ed.), Praha 2001, s. 172–173.

10 TÝŽ: *Kláster minoritů s kostelem Panny Marie. Krnov*. In: *10 století architektury. 2. Architektura gotická*. Benešová, Klára (ed.), Praha 2001, s. 176; TÝŽ: *Středověká kaple sv. Marie Magdalény při klášteře minoritů v Krnově*. In: *Jan Lucemburský. Kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka*. Hlobil, Ivo – Rywiková, Daniela (edd.), Ostrava 2012, s. 137–179.

11 TÝŽ: *Bývalý špitální kostel sv. Ducha. Krnov*. In: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. IV*. Opava. Chamonikola, Kaliopi (ed.), Brno 1999, s. 37–41.

12 INDRA, Bohumír: *Stavba poutního kostela na Cvilíně u Krnova 1721–1728 a jeho vnitřní výzdoba do r. 1786*. *Časopis Slezského muzea B 4*, 1957, č. 2, s. 72–81.

13 PRIX, Dalibor a kol.: *Kostel sv. Benedikta v Krnově-Kostelci*. Ostrava 2009.

14 KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000, s. 238–244.

15 KOLÁŘ, František – ROŠOVÁ, Romana – MICHL-BERNARD, Alexandr: *Městské opevnění*. In: *Krnov. Historie. Archeologie*. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 150–183.

Stranou soustředěnějšího zájmu stálo zevrubnější poznání stavební historie jednotlivých městských domů. Sporadické zmínky, i když v některých případech zejména vzhledem k fundamentální proměně zástavby krnovského městského jádra v období po druhé světové válce jde často o noticky nezastupitelného významu, nalezneme rovněž ve výčtu výše citované starší německé vlastivědné literatury.¹⁶ V poválečném období bylo v souvislosti s probíhajícími rekonstrukcemi památkově chráněných objektů zpracováno i několik stavebněhistorických průzkumů, které v rámci líčení stavební historie zkoumaných objektů představily rovněž poznatky související s fázemi jejich vývoje, datovatelnými do barokního období.¹⁷ Opomenout nelze ani poznámky vážící se k interpretaci nečetných detailů na dochovaných stavbách.¹⁸ Snahu o komplexnější pohled spočívající v analýze a vzájemné komparaci domů, jejichž jádra měla být zbudována většinou v renesančním období, reprezentovaly příslušné kapitoly monografie dedikované městským domům moravsko-slezského pomezí v předbělohorském období.¹⁹ Je nutné akcentovat, že i v tomto případě ve středu zájmu stály doposud zachovalé stavby. Nejinak tomu bylo také v dílčí studii analyzující detailněji stavební historii a srovnávající jednotlivé architektonické prvky krnovských městských domů vystavěných v průběhu 16. a na počátku 17. století.²⁰ V případě dvojice posledně jmenovaných publikací byly jako indicie k dešifrování stavebního vývoje sledovaných objektů mimo jiné využity popisy domů v daňových příznáních tzv. karolinského katastru. Na další možné využití pramene nejen k poznání stavební historie jednotlivých staveb, ale i k obecnější charakteristice městské zástavby jako celku pak poukázal především druhý z posledně jmenovaných textů.

Rovněž elaboráty karolinského katastru byly v kontextu historického bádání o městech sledované oblasti využívány pochopitelně již dříve, a to jak z hlediska hospodářských a sociálních dějin, tak výběrově k charakteristice městské zástavby. Z hlediska poznání urbánních dějin byla průkopnickou studii dedikovaná menšímu poddan-skému městu Vítkov, ležícímu na periferii opavského knížectví.²¹ V textu je věnována

nemalá pozornost právě reflexi podoby městské zástavby s ohledem na další hospodářské parametry lokality. Uplatněná metodika byla posléze dále rozvíjena v případě některých městských sídel Těšínského knížectví.²² Komparativní přístup zodpovídal zejména otázky týkající se hospodářských a demografických specifik vývoje vybraných městských sídel tzv. Rakouského Slezska.²³ Zápisy byly využívány rovněž pro upřesnění poznání stavebního vývoje jednotlivých objektů.²⁴ Dlužno připomenout, že část elaborátů karolinského katastru se dočkala zpřístupnění formou edice.²⁵ Neplatí to však pro pasáže věnované popisu zdanitelných příjmů obyvatel Krnova, mezi něž byly počítány také jejich městské nemovitosti. Tyto části karolinského katastru lze dosud studovat pouze v jejich rukopisné podobě. Při srovnání se staršími obdobnými katastrálními prameny zpracovanými pro potřeby daňové správy v Čechách a na Moravě, reprezentovanými berní rulou a lánovými rejstříky, jsou elaboráty karolinského katastru o bezmála sto let mladší, avšak z hlediska výpovědní hodnoty využitelné i pro poznání městského prostředí. Je nutné konstatovat, že mladší elaboráty josefinského katastru jsou pro studium městské zástavby využitelné jen ve velmi omezené míře.²⁶

V tomto ohledu diametrálně odlišné podklady karolinského katastru byly zpracovány v 1. polovině 18. století. Impulsem k zahájení soupisu půdy a dalších zdanitelných zdrojů se stal reskript císaře Karla VI. vydaný 4. listopadu 1721. Jan Antonín hrabě Schaffgotsch předsedal při té příležitosti ustavené Hlavní komisi pro rektifikaci daní sídlící ve Vratislavi. Daněné území se dočkalo rozdělení do 20 daňových oblastí,

16 V návaznosti na KINZER, Heinrich – KÖNIGER, Ernst: *Die Jägerndorfer Stadttore und ihre Geschichte*. Jägerndorf 1927. Nově s přihlédnutím k aktuálním zjištěním archeologie KOLÁŘ, František – ROŠOVÁ, Romana – MICHL-BERNARD, Alexandr: *Městské opevnění*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 150–183.

17 LEVÁ, Pavla – MEZEROVÁ, Lubica – ŠUSTÍK, Pavel: *Stavebně historický průzkum. Krnov. Městské domy. Hlavní náměstí č. 34/99, 35/98, 39/97*. Ostrava 1990; MEZEROVÁ, Lubica – ROŠOVÁ, Romana: *Dům čp. 104, Hlavní náměstí 29 v Krnově*. Bruntál 2002.

18 RADOVÁ, Milada: *K některým projevům saské architektury z období pozdní gotiky až renesance*. Průzkumy památek 9, 2002, č. 1, s. 123.

19 HANIČÁK, Ondřej: *Renesanční domy moravsko-slezského pomezí*. Opava 2015.

20 TÝŽ: *Krnovské renesanční domy*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 132–143, zejména s. 142, pozn. č. 21 a 24.

21 KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Slezské poddanské městečko v první polovině 18. století. Příspěvek k vývoji obytné zástavby a držby nemovitostí ve Vítkově*. Časopis Slezského zemského muzea B 42, 1993, č. 1, s. 23–40.

22 TÁŽ: *Přepychové paláce, anebo dřevěnice s kurloky? K bydlení měšťanských vrstev na Těšínsku v pozdně barokním období*. Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník 2, 2005, s. 155–171; TÁŽ – ŠMERDA, Milan – ŽÁČEK, Rudolf: *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*. Opava 2002, passim.

23 KORBELÁŘOVÁ, Irena: *K velikosti měst Opavského knížectví v 1. polovině 18. století*. Slezský sborník 90, 1992, č. 3–4, s. 164–175; TÁŽ: *Města Opavského knížectví v době rozdělení Slezska*. Časopis Slezského zemského muzea B 42, 1993, č. 2, s. 117–123; TÁŽ: *K postavení poddanských měst na Opavsku a Krnovsku po třicetileté válce*. Slezský sborník 93, 1995, č. 4, s. 272–292; TÁŽ: *Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1648–1740. Ekonomické a sociální aspekty vývoje měst*. Opava 1999.

24 KOLÁŘ, František – KOUDELOVÁ, Jana – KANIOVÁ, Petra a kol.: *Život uvnitř města. Typologie zástavby a kultura bydlení v městských historických jádrech moravskoslezského pomezí*. Ostrava 2022, s. 112–113.

25 BRZOBOHATÝ, Jan – DRKAL, Stanislav (edd.): *Karolinský katastr slezský. Svazek 1*. Praha 1972; TITÍŽ: *Karolinský katastr slezský. Svazek 2*. Praha 1973; KORBELÁŘOVÁ, Irena (ed.): *Karolinský katastr slezský*. Opava 2006.

26 BUMBA, Jan: *České katastry od 11. do 21. století*. Praha 2007, s. 22–47. Toto tvrzení však neplatí pro zevrubné popisy městských realit pražských obcí v tereziánském katastru. Taxování majetku držitelů nemovitostí Starého Města Pražského nejen ve smyslu sociální stratifikace, ale do jisté míry i vizuální podoby a skladby městské zástavby byly již zhodnoceny. VOBRÁTÍLKOVÁ, Hana: *Domy Starého Města pražského a jejich majitelé v berních pramenech barokní doby*. In: Pražský sborník historický 151. Ledvinka, Václav (ed.), Praha 2013, s. 135–152; TÁŽ: *The Residential Property of the Burgher Elite of Prague's Old Town in the Early Eighteenth Century*. In: Krakov – Norimberk – Praha. Elity měst ve středověku a raném novověku. Původ, národnost, mobilita, mentalita. Diefenbacher, Michael – Fejtová, Olga – Noga, Zdisław (edd.), Praha 2016, s. 561–572.

#	Stm. d. l. g.	superreviz.	#	Stm. d. l. g.	superreviz.	
21.	Johann Georg Bürger Müdel, nun Carl Bürger haß ymmeint an Aug., sich 1. Nüß. 1. Müdel 2. Saunwan. 1. Cufal 2. Calen, oben 1. Nüß. 1. Müdel 2. Saunwan 1. Cufal, im Hof an Wall 2. Saunwan und Saunwan mit Pfeckelstein. f. saunwan ist Doe Obenstok konstant 2. 2. 1. 1.	22	30	Saunwan, und im dritten Vorhof, so nicht abgegeben ist, 2. Saunwan, im Hof ymmeint, und ymmeint Walbungen.	28	31
22.	Frantz Paul nun Jandlopper an Aug. ym- meint, oben 1. Nüß. 1. ymmeint 1. Cufal 2. Calen, im andern Vorhof 1. Nüß. un- ter und 1. Müdel, darin im dritten Vorhof 1. Nüß. 1. Vorstag und f. saunwan an Hand, crain. Müdel.	11	24	Adam Carl Jandlopper, nun Johann Georg Jandl ymmeint, oben 1. Nüß. 1. Cufal 1. Calen, oben 2. Nüß. 2. Saun- wan 2. Cufal, f. saunwan an Hand, Cufal und Wall.	22	32
23.	Thomas Cyrillus Metzke, nun Johann Met- zer an Aug. ymmeint, oben 1. Nüß. 1. ymmeint 1. Cufal 2. Calen, im andern Vorhof im Müdel, und 1. Saunwan konstant 2. 1. 1.	11	24	Johann Jacob Hamle, nun Gottfried Eckles ymmeint, oben 1. Nüß. 1. Cufal, im Hof, oben 1. Nüß. 2. Müdel 2. ym- meint 1. Cufal 2. Calen, oben 1. Nüß. 2. Saunwan, f. saunwan an Hand, Cufal, darin 1. Saunwan konstant in Obenstok oben Müdel 2. 1. 1.	20	32
24.	Carl Friedrich Müller, nun Gottfried Profft an Aug. ymmeint, oben 2. Nüß. 2. ymmeint 1. Cufal 2. Calen an Hand, im andern Vorhof 1. Nüß. 1. Müdel 1.	11	24	Johann Samuel Götzner, nun Anton Niedlich oben ymmeint, oben 1. Nüß. 1. Cufal 2. Calen, oben 1. Nüß. 2. Saun- wan, f. saunwan an Hand, Cufal, darin 1. Saunwan konstant in Obenstok oben Müdel 2. 1. 1.	20	40

Obr. 43: Popisy domů staré čp. 154–160 na krnovském Rynku (později Dolním, dnes části Hlavního náměstí) v příznáních karolinského katastru. © ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č., f. 49v–51r.

v nichž byly zpracovány katastrální elaboráty nejen vrchnostenského a poddanského majetku, ale kromě dominikálu a rustikálu zdanění podléhal také majetek měšťanů.²⁷ Vzhledem k tematickému zaměření studie mimořádně cenné popisy vnitřního uspořádání objektů byly v případě Krnova – stejně jako u dalších slezských měst – zachyceny již v prvním daňovém šetření, které se pro toto město realizovalo v roce 1723.²⁸ Kromě výměry domovní daně, vycházející z funkční a ekonomické výtěžnosti konkrétního

27 CROON, Gustav: *Zur Geschichte der österreichischen Grundsteuer-Reform in Schlesien 1721–1740*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 45, 1911, s. 333–344. Aktuálně s přihlédnutím k polské historiografii KYSIL, Małgorzata: *Kataster Karoliński – nieznany zespól do dziejów społeczno-gospodarczych w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu*. Archeion 113, 2012, s. 192–193.
28 Za účelem první daňové rektifikace byla z řad krnovských měšťanů ustavena komise stvrzující výši vypočtených daňových odvodů, v níž spolu se zástupcem purkmistrovského úřadu Heinrichem Teiberem figurovali dále Johan Sturm, Christoph Siebeneycher, Martin Weigel, Wentzel Ignatz Hornig, Johann Georg Weidemann, Caspar Dittrich. Zápis ze dne 28. března 1723 byl stvrzen přítštěním krnovské městské pečeti, viz Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), fond Karolinský katastr, inv. č. 36, sv. VI – Městská příznání zdanitelného majetku a příjmů a nálezy revisní komise pro rektifikaci daní knížetství Krnovského (1723–1725), f. 2v.–4v.

objektu, byly daňové zátěži podrobeny také další hospodářské aktivity měšťanů a jejich pozemková držba. Vypočtené daně byly po dvou desetiletích opětovně revidovány. Obecně platí, že popisy městských nemovitostí jsou v případě tzv. první rektifikace karolinského katastru ze 20. let 18. století stručnější. Významu nabývají zejména u lokalit, které po dělení Slezska připadly pruskému království.²⁹ Srovnáme-li záznamy s druhou rektifikací katastrálních šetření, jež proběhla ve 40. letech 18. věku, můžeme konstatovat, že mladší záznamy skýtají pro řadu měst podrobnější informace. S přihlédnutím k nové politicko-geografické realitě kodifikující územní zisky pruského království je nasnadě, že vizitační komise zpracovávající revizi předchozí daňové rektifikace byly ustaveny jen pro města pod habsburskou svrchovaností.

Dle dosavadního stavu poznání byla superrevizní šetření druhé rektifikace skutečně důkladnější. Členům vizitační komise se předkládaly urbáře, pozemkové knihy a jiné písemnosti. Podstatné je, že proběhla také místní šetření v domech samotných, při nichž zástupci komise posoudili jejich velikost, funkční využití, technický stav a další parametry.³⁰ Zjištění byla konfrontována s výsledky předchozího danění a následně se na základě definovaných parametrů přistoupilo k výpočtu aktualizované daňové zátěže. Je třeba podotknout, že míra detailnosti popisu domů je u rozdílných lokalit značně variabilní a totéž platí pro rozdíly mezi jednotlivými superrevizemi. Například v Opavě, která se po rozdělení Slezska stala sídlem Královského úřadu a centrem správy habsburských slezských držav, byly výsledky první rektifikace zaznamenány do předtištěných tabelárních výkazů schematicky popisujících skladbu jednotlivých domů a výši vypočtené činže. Jako mnohem sdílnější pak lze označit verbální deskripce konkrétních nemovitostí druhé rektifikace. V případě Krnova bylo slovního popisu užito již ve 20. letech 18. století při prvním daňovém výpočtu, přesto i zde jsou výsledky druhého superrevizního šetření o mnoho sdílnější a jejich výpovědní hodnota je pro poznání fyzické tvářnosti městského prostředí Krnova poloviny 18. století vyšší. Jedním ze základních kvalitativních ukazatelů, od něhož se v případě městských domů odvíjel výpočet revidované daňové zátěže, byl charakter užitého stavebního materiálu, respektive jeho spalnost. Stavební materiál je takto konkretizován bezmála u všech popisovaných krnovských domů nacházejících se ve vnitřním městě. Při prvním taxování majetku krnovských měšťanů nebyly blíže specifikovány ani pronájmy jednotlivých částí domů a menší pozornost se věnovala hospodářským provozům, které byly součástí zdaňovaných nemovitostí. V šetřeních druhé rektifikace se z důvodu akcentace pauperitního rázu u konkrétních objektů nově setkáváme s jejich popisem formou deminutiva.³¹

29 Ne u všech měst však byly detailnější popisy městských domů zpracovány, viz KORBELÁŘOVÁ: *Slezské poddanské městečko*, s. 36, pozn. č. 6.
30 TAMTÉŽ, s. 24.
31 Pro akcentaci nároku na nižší zdanění z důvodu menší velikosti objektu je obvyklé užití zdobněliny domeček (*Häusel*). ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevizní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 47v., 48v., 50r., 53r., 53v., 56v., 57r., 61r., 64r., 65v., 66r.–67r., 68r.

Jaké konkrétní údaje tedy pro krnovskou zástavbu můžeme dohledat v elaborátech druhé rektifikace karolinského katastru? Kromě jména současného majitele nemovitosti je připomenut vlastník z doby prvního soupisu v roce 1723. Konkretizován je rovněž technický stav budovy.³² Z hlediska obecné charakteristiky vývoje zastavěných ploch vnitřního města jsou významné informace o počtu podlaží, které jsou dedukovatelné u všech taxovaných objektů. Jak již bylo nastíněno výše, u valné většiny krnovských domů je při výpočtu zdanění zohledněn stavební materiál, tedy zda je dům vystavěn ze dřeva, či je zděný.³³ Podstatná je samotná typologie interiérových prostor, přičemž k bližší charakteristice rozsahu či využitelnosti konkrétních místností je užito i deminutiv.³⁴ V případě krnovské zástavby byly daněny světnice či světničky spolu s variantou letních, pravděpodobně nevytápěných místností totožného funkčního určení.³⁵ V popisech se vyskytují též komory a komůrky spolu s kvelby. Funkci prodeje zboží plnily krámské výkladce či prodejní kvelby.³⁶ Setkáváme se rovněž s prostorou, která byla v rámci popisovaných domů druhotně vymezena dřevěným pažením.³⁷ Z hlediska daňové zátěže byla pozornost věnována topeništím, respektive kuchyním. U výstavnějších objektů složitějšího dispozičního uspořádání pak komisaři v Krnově registrovali také separátní jídelnu, respektive tabulnici.³⁸

V rámci úvah o funkčním rozvržení jednotlivých staveb je při interpretaci záznamů nosná rovněž skutečnost, že dané prostory jsou zaznamenávány v rámci jednotlivých podlaží. Neméně významná je dokumentace počtu sklepů. Jako další užitná zástavba byly zaznamenávány stáje či stání pro hospodářská zvířata, explicitně situované do dvorních částí stavebních parcel.³⁹ Bližší specifikaci podléhá též další dvorní hospodářská a užitná zástavba. Dokumentovány jsou stavby související s realizací práv nálevu alkoholických nápojů. Kromě vlastních pivovarů jsou v daňových elaborátech zmíněny nejen související sladovny a sušárny, ale i vně samotných obytných staveb

Obr. 44: Východní domovní fronta krnovského Rynku (později Dolního, dnes Hlavního náměstí), jako druhý objekt zleva zachycen někdejší zájezdní hostinec U Zlaté koruny, konec 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 423

situované vinopalny.⁴⁰ Na dvorech městských domů jsou v některých případech dále dokumentovány blíže nespécifikované výrobní provozy, které jsou ovšem v některých záznamech zachyceny také v útrobách taxovaných nemovitostí. Z hospodářských provozů jsou blíže specifikovány kovárny s bělidly a barvírnami textilu.⁴¹ O dalším využití celých domů či jejich konkrétních částí informují záznamy o pronájmech, v nichž nalézáme specifikaci pronajímaných prostor a výši nájmu. Jak bylo nastíněno výše, samozřejmě jsou záznamy o celkovém technickém stavu objektů. Při danění bylo přihlédnuto i ke specifickému hospodářskému využití objektů, v krnovském případě šlo o zájezdní hostince. Ve vnitřním městě se setkáváme s dvojicí zájezdních hostinců, a sice hostincem U Černého orla a Zlatou korunou.⁴² V případě krnovských předměstí je pak konkretizován zájezdní hostinec paní Kateřiny Schwidlinské na Opavské cestě,

32 Jednotlivé domy jsou konkretizovány jako pobožené (*baufällig*, resp. *sehr baufällig*, *ruinierte*), pusté, resp. neobývané (*wüste, ohne Würth*), či naopak nově vystavěné či zrekonstruované (*neugebaute*). TAMTÉŽ: f. 47r.–73r., passim.

33 TAMTÉŽ.

34 Sklep a sklípek (*Keller/Kellerl*); komora a komůrka (*Cammer/Cammerel*), světnice a světnička (*Stube/Stiebel*), kvelb a malý kvelb (*Gewölbe/Gewölbel*). TAMTÉŽ.

35 TAMTÉŽ, f. 58v., 60r., 61v., 70r., 72v., 73r.

36 V případě domu pana Frantze Speila (první čtvrt, pořadové číslo 63) je určeno rovněž situování výkladce (*Craam-Laden*) v rámci dispozice jako vpředu dole. TAMTÉŽ, f. 60v. Koncentrace těchto prostor v souvislé zástavbě byla zaregistrována především u domů Dolního podloubí na severní straně Rynku (později Dolního náměstí). Jednalo se o domy ve čtvrté čtvrti, značené pořadovými čísly 43, 45–47, 50–51. TAMTÉŽ, f. 72r–73r.

37 Druhotné pažení, patrně dřevěnými příčkami (*Verschlag*), bylo v případě domu pana Frantze Christa (třetí čtvrt, pořadové číslo 6) užito také k vymezení obchodního výkladce. TAMTÉŽ, f. 61v.

38 Tabulnice, resp. jídelna, chápaná jako separátní prostora určená ke stolování, se v rámci Krnova nacházela ojediněle v domě paní Doroty Meixner (třetí čtvrt, pořadové číslo 9). Jednalo se o patrový zděný dům v Hlubčické ulici, později značený čp. 85. TAMTÉŽ, f. 68r.

39 TAMTÉŽ, f. 47r.–73r., passim.

40 Nejčastěji značeny jako *Brandwein Haus*, *Brandwein Häusel* nebo *Brandwein Stiebel*.

41 V popisech specifikovány jako *Schmitte* a *Färberey*. TAMTÉŽ, f. 48r., 55r.

42 V prvním případě šlo o dům pana Johana Christopa Gotschlicha (čtvrtá čtvrt, pořadové číslo 42, později staré čp. 210), ve druhém pak o stavbu pana Jana Georga Moravského (čtvrtá čtvrt, pořadové číslo 35, později čp. 125). Oba domy se nacházely na Rynku, později zvaném Dolní náměstí. TAMTÉŽ, f. 71r, 72r.

v blízkosti Hlubčické brány se nacházel hostinec Zelený jelen, vlastněný panem Franzem Paulerem.⁴³

Relativně sdělný verbální popis nemovitostí skýtá také informace o bližším topografickém určení popisovaného objektu. V elaborátech superrevizní komise ze 40. let 18. století byla k bližší specifikaci umístění dané stavby v rámci vnitřního města užitá konkretizace nárožní pozice v rámci domovního bloku. Ta se mohla stát, vzhledem k lepší možnosti prosvětlení stavby, rovněž jedním z faktorů ovlivňujících výši zdanění.⁴⁴ Obvyklá je i místní specifikace podle názvů ulic a náměstí, případně dalších orientačních bodů.⁴⁵ Domy samotné jsou značeny numerickou řadou, přičemž každá ze čtyř čtvrtí, do nichž je rozdělen celek vnitřního města, je takto značena separátně. Je tedy nabíledni, že se toto numerické značení nemůže shodovat s později zavedenými čísly popisnými, která byla ke konkretizaci nemovitostí využita o bezmála třicet let později po dokončení krnovského katastrálního šetření.⁴⁶ Orientaci však usnadňuje nejen logika předpokládaného pohybu vizitační komise městem, ale také specifikace nárožních pozic objektů, a tím jednotlivých domovních bloků, vizuálně dokumentovaných v podobě, u níž předpokládáme alespoň relativní blízkost se situací v polovině 18. věku, na mapových podkladech mladšího stabilního katastru.⁴⁷ Indikační skici stabilního katastru byly pro Krnov a okolí dokončeny v roce 1836.⁴⁸ Při bližší konkretizaci všech nemovitostí však s výše nastíněnými dedukcemi nevystačíme. Přesným vodítkem je ztotožnění konkrétní stavby díky majiteli dotyčné nemovitosti. V tomto ohledu je třeba výpověď údajů obsažených v karolinském katastru konfrontovat s dalšími písemnými prameny městské provenience, a to především se záznamy o majetkových transakcích zaznamenaných v pozemkových, resp. gruntovních knihách. Na nejstarší knihu kupních smluv, obsahující záznamy z rozmezí let 1569–1633,⁴⁹ navazuje souvislá řada 33 svazků gruntovních vedených kontinuálně mezi roky 1581–1877.⁵⁰ Byť jsou jednotlivé svazky opatřeny jmennými rejstříky, je ztotožnění konkrétních nemovitostí v období před zavedením čísel popisných možné jen retrospektivně na základě znalosti jejich předchozích vlastníků.

43 Objekt, který komisaři v rámci Hlubčického předměstí označili pořadovým číslem 45, je blíže charakterizován jako „*Gast-Haus an der Troppauer Strasse*“. ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevizní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 74v, 77r.

44 Jejich situování je značeno pojmy „*Am Eck*“ či „*Eckhaus*“.

45 Například u městské brány „*Bei dem Thor*“ na ulici vedoucí k předměstí „... *nach Vorstadt*“ apod.

46 EBEL, Martin: *Číslování domů*. In: Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2005. Anderle, Jan (ed.), Plzeň 2005, s. 21–24.

47 TÝŽ: *Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb*. In: Dějiny staveb 2004: sborník vybraných referátů z konference v Nečtiněch konané ve dnech 2. 4.–4. 4. 2004. Schmidová, Františka – Rožmberský, Petr (edd.), Plzeň 2004, s. 5–14.

48 ZAO, fond Stabilní katastr slezský, inv. č. 154, sign. Sl. 229.

49 Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově (dále SOKA Bruntál), fond Archiv města Krnov, inv. č. 37.

50 TAMTÉŽ, inv. č. 38, sign. A-15-1–inv. č. 70, sign. A-15-33.

V případě Krnova lze za tímto účelem využít topografie majitelů jednotlivých objektů, kterou ve druhé polovině 19. století sestavil krnovský lékárník a vlastivědný badatel Johann Spatzier (1806–1883).⁵¹ Součástí jeho písemné pozůstalosti, čítající na 30 svazků cenného pramenného materiálu k dějinám Krnova a Krnovska, jsou rovněž excerpta z krnovských pozemkových knih, která badatel v chronologickém pořadí přiřadil k jednotlivým adresám domů vnitřního města.⁵² Nalezneme zde záznamy o datech uskutečněných transakcí, jménech, stavu a provozované živnosti či způsobu obživy reprezentantů smluvních stran, dohodnuté ceně, počtu pivních várek svázaných s držbou toho kterého domu a referenci na číslo folia svazku užitého informačního zdroje.⁵³ Díky Spatzierovým výpiskům je tedy možné ztotožnit záznamy v karolinském katastru s konkrétními, dodnes dochovanými, či v případě Krnova spíše již neexistujícími stavbami. V omezené míře pak Spatzierovy zápisky podávají také jistou představu o sociální stratifikaci majitelů alespoň některých krnovských domů, o níž přiznání karolinského katastru nic bližšího nesdělují.

Pokud bychom měli v několika větách zběžně charakterizovat vývoj a proměnu významu města Krnova v raně novověkém období, pak je třeba akcentovat pokles důležitosti sídla související se změnou rodu vládnoucího Krnovskému knížectví. Krnovsko bylo v rámci pobělohorských konfiskací zabaveno knížeti Janu Jiřímu Krnovskému z rodu Hohenzollernů, jehož příslušníci knížectví vlastnili od roku 1524.⁵⁴ Hohenzollerni věnovali mimořádnou pozornost jak administraci knížectví, tak zvelebení samotného rezidenčního města, kde z jejich popudu došlo nejen k přestavbě již nevyhovujícího městského hradu na pohodlnější a reprezentativní zámek, ale také k úpravám dalších veřejných prostranství. Stranou jejich zájmu nezůstala ani privátní obydlí krnovských měšťanů, u nichž podporovali zejména z protipožárních důvodů jejich výstavbu z trvanlivých materiálů.⁵⁵ Novým pánem Krnovska se v roce 1623 stal Karel I. z Lichtenštejna, který o devět let dříve obdržel od císaře Matyáše Habsburského k již nabytému knížecímu titulu také sousední Opavské knížectví.⁵⁶ On ani další knížata z Lichtenštejna v centrálních městech obou knížectví nikdy nesídlili, i když na určité intence v tomto směru odkazují indicie v podobě nerealizovaných plánů výstavby

51 K osobnosti FUKALA, Radek: *Johann Nepomuk Florian Spatzier*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis C 4, 1999, s. 45–48; STRATIL, Ivo: *Pozůstalost Jana Spatziera 1806–1881. Inventáře a katalogy fondů státního Státního archivu v Opavě*. Opava 1969.

52 ZAO, fond Spatzier Jan, Výpisy z pozemkových knih města Krnova, inv. č. 6.

53 Verifikaci Spatzierových excerpt stěžuje skutečnost, že autor v záznamech neodkazuje na čísla konkrétních gruntovních knih. V literatuře se rovněž setkáváme se zmínkou o uvedení čísel popisných v osmém svazku gruntovní knihy, viz FUKALA, Radek: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem (1523–1603)*. Praha 2005, s. 111–114; s. 184, pozn. č. 45. Dotyčná pozemková kniha obsahuje zápisy z rozmezí let 1639–1695, viz SOKA Bruntál, fond Archiv města Krnov, od inv. č. 45, sign. A-15-8.

54 BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 514.

55 PRIX: *Nástin vývoje*, s. 27.

56 ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko. Stručná historie států*. Praha 2005, s. 90, 93.

zámecké rezidence v 18. století, ale spravovali je prostřednictvím vlastního administrativního aparátu.⁵⁷ Krnovský zámek tedy již napříště neměl být sídlem knížecího dvora, ale skýtal pouze nezbytné zázemí knížecím úředníkům. Tyto skutečnosti měly vliv na chod městského hospodářství, které již nemuselo saturovat náročnější potřeby zeměpanské reprezentace. Lze se domnívat, že personální obměna knížecí správy a nucená konverze obyvatel města ke katolické víře výkon městského hospodářství a druhotně též výstavbu města ovlivnily jen v omezené míře nebo vůbec. Totéž se však nedá prohlásit o útrapách třicetileté války, která Krnovské postihla jak přímými vojenskými operacemi, tak zprostředkovaně. Víme, že během dánské okupace mezi roky 1626–1627 bylo během chystané obrany proti císařským jednotkám planýrováno mnoho domů na krnovských předměstích.⁵⁸ Další těžkosti obyvatelům města přinesly vojenské operace švédské fáze třicetileté války, během níž mělo dojít k poškození jedné z městských bran, domů na Hlubčické ulici a také minoritského kláštera. Ekonomice města jistě neprospělo ani obsazení Krnova švédskou posádkou velitele Königsmarcka, která zde pobývala v letech 1645–1650.⁵⁹

Ve druhé polovině 17. století ve městě předpokládáme pozvolnou stabilizaci a obnovu ekonomické a demografické situace. Zůstává prozatím nejasné, nakolik ovlivnila celkovou podobu města jeho rekonstrukce po požáru v roce 1679.⁶⁰ Jisté je, že struktura a zaměření městského hospodářství byly i v pobělohorském období orientovány na řemeslnou výrobu s podílem obchodních funkcí, přičemž Krnov měl v tomto ohledu plnit roli regionálního centra. Řemeslná výroba byla organizována v ceších. Ještě na počátku 18. věku patřila v Krnově k nejvýnosnějším odvětvím řemesla spjatá s potravinářstvím a výrobou spotřebního zboží. Při zpracování berních podkladů karolinského katastru byla tato odvětví zařazena mezi uzavřená řemesla, z nichž jejich provozovatelům plynuly nejstabilnější příjmy. V Krnově to bylo 16 majitelů řeznických lávek, 18 majitelů pekařských lávek, 26 majitelů obuvnických lávek, čtveřice perníkářů, 12 majitelů solných krámů, dva lékárníci a sedm provozovatelů lazebnické živnosti.⁶¹

S městským prostředím bylo i po třicetileté válce spjato pivovarnictví, o čemž ostatně svědčí četné pivovarnické provozy a související zázemí v privátním držení krnovských měšťanů zaznamenané karolinským katastrem. Vzhledem k výše naznačené výpovědní hodnotě pramene pro poznání městského prostředí nebude překvapením, že při katastrálních šetřeních byly zdokumentovány celkové počty domů. V první polovině 20. let 18. století bylo ve vnitřním městě zdaněno 242 domů, na předměstích

pak 175 objektů, celkem tedy 417 staveb.⁶² Při druhé rektifikaci daňového výpočtu o dvě dekady později byly počty obdobné. Ve vnitřním městě byl daňové zátěži podroben téměř totožný počet 245 domů, na předměstích jich pak bylo evidováno 222, celkem se tedy pod městskou jurisdikcí mělo v Krnově nacházet 467 domů, přičemž nárůst nově daněných objektů byl zaznamenán na předměstích.⁶³ Dle metodiky dedukující počet obyvatel na základě znalosti počtu domů pak můžeme předpokládat, že v Krnově v první polovině 18. století žilo zhruba 4 000–4 700 obyvatel.⁶⁴ Prestiž města poklesla v souvislosti se spojením Opavského a Krnovského knížectví, kdy stavovská obec začala ke svým jednáním využívat výhradně Opavu.⁶⁵ Pokud bychom měli shrnout obecné kontury historického vývoje Krnova v 17. a 18. století, pak je nutné konstatovat, že navzdory konsolidaci sídla po třicetileté válce město dynamičtější rozvoj ve sledovaném období nezaznamenalo. Také vzhledem ke ztrátě rezidenční funkce a dalším okolnostem Krnov svého předbělohorského významu nedosáhl. Počtem obyvatel, ve městě činných úřadů a církevních či školských institucí zaostával za dalšími slezskými městy, zejména za nedalekou Opavou.⁶⁶

Základní kontury urbanistického schématu vnitřního města a fortifikačního prstence byly vytyčeny dávno před příchodem Hohenzollernů a Lichtenštejnů, a sice v dekádách navazujících na lokaci institucionálního města ve středověku, k níž dle současného stavu poznání došlo někdy na přelomu 40. a 50. let 13. století. Záhy po lokaci města se mělo přistoupit k budování kamenného hradebního prstence a v první polovině 70. let téhož věku se v městském intravilánu usadila řeholní komunita minoritů.⁶⁷ V Krnově prokazatelně před rokem 1281 existoval již také farní kostel zasvěcený sv. Martinovi.⁶⁸ Rovněž ve středověku, ať již ve 14. či na počátku 15. století, byl založen špitální kostel sv. Ducha.⁶⁹ Areály sakrálních staveb, představující ve středověkém a raně novověkém městě svého druhu topografické konstanty, dotvářely urbanistickou strukturu danou trasováním hlavních komunikací, ulic a uliček, náměstí. Veřejná

57 ŠOPÁK, Pavel – VOJTAL, Petr: *Opava jako barokní rezidenční město*. In: Opava. Sborník k dějinám města. Gawrecki, Dan (ed.), Opava 1998, s. 71–75.

58 KORBELÁŘOVÁ, Irena – MICHL-BERNARD, Alexandr: *Osudy města v době Lichtenštejnů*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 48.

59 INDRA, Bohumír: *K švédské okupaci Krnovska v letech 1646–48*. Krnovsko, 1958, č. 4, s. 6–9.

60 KORBELÁŘOVÁ – MICHL-BERNARD: *Osudy města*, s. 48.

61 TAMTÉŽ, s. 49.

62 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 86r.–97r.

63 BRZOBOHATÝ – DRKAL: *Karolinský katastr*, s. 980, však uvádí mírně odlišný počet celkového počtu domů (417), přičemž na předměstích se jich mělo nacházet 175 a ve vnitřním městě zbylých 242.

64 KORBELÁŘOVÁ – MICHL-BERNARD: *Osudy města*, s. 50.

65 KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien. Zweyter Theil, zweyter Band*. Brünn 1805, s. 247; SVÁTEK, Josef: *K stavebnímu vývoji opavského minoritského kláštera v 18. století*. In: Sborník k 10. výročí osvobození města. Grobelný, Andělín – Sobotík, Bohumil – Mazur, Arnošt (edd.), Opava 1956, s. 204–205; TÝŽ: *Renesanční přestavba stavovské sněmovny v Opavě*. Časopis Slezského muzea B 8, 1959, s. 127–129.

66 KORBELÁŘOVÁ – MICHL-BERNARD: *Osudy města*, s. 50.

67 PRIX, Dalibor: *Počátky města*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 11–14.

68 PRIX, Dalibor – KOLÁŘ, František – ROSOVÁ, Romana – ZEŽULA, Michal: *Středověký městský kostel sv. Martina*. In: TAMTÉŽ, s. 203.

69 PRIX, Dalibor – KOLÁŘ, František: *Gotický špitál s kostelem sv. Ducha*. In: TAMTÉŽ, s. 197–200.

Obr. 45: Stylizovaný pohled na město Krnov z ptačí perspektivy s vyznačením hlavních veřejných prostor, architektonických dominant a domovních bloků, olejomalba na plátně, 2. pol. 18. – poč. 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. MG 82

prostranství vymezovala bloky privátního prostoru děleného na parcely. Ty byly drženy v soukromých rukou, ať již šlo o měšťany samotné, obec, či jiné duchovní nebo světské korporace.

Starší urbanistický rozvrh krnovského městského jádra – před jeho narušením stavebními úpravami následujícími po druhé světové válce – je dobře patrný na výše vzpomenuté indikační skice stabilního katastru.⁷⁰ Zhruba obdélnou plochu intravilánu, vymezenou souvislými domovními frontami, členila trojice domovních bloků, které dále vymezovaly menší náměstí: Dolní na severovýchodě a Horní na jihozápadě. Od jihozápadu ústila ulička vedoucí od jedné z městských bran, která svým vidlicovitým rozšířením utvářela menší prostor Zámeckého náměstí. Podobně bylo dimenzováno vyústění Hlubčické ulice směřující od severovýchodu. Páteřní komunikace procházející přes hlavní veřejné tržové prostory, vedly k trojici bran prolamujících krnovský hradební prsteneč. Od východu město zpřístupňovala brána Opavská (alternativně zvaná též Dolní), od severovýchodu Hlubčická a od západu Horní, která byla po přestavbě z 16. století vzhledem k blízkosti zeměpanského sídla nazývána také bránou Knížecí. Do téhož století je pak datována i výstavba fortny zpřístupňující nově zřízený hřbitov spolu s kaplí sv. Kříže situovanou vně hradebního prstence. Rozsah městského jádra se stabilizoval nejpozději v rozmezí 70. a 80. let 13. století.

Koncem 13. století tak můžeme kalkulovat s dotvořením základního urbanistického schématu, z jehož struktury je třeba zmínit ještě ulici Pekařskou, která kopírovala průběh severozápadní části městských hradeb, procházela nezastavěnou plochou kolem farního kostela sv. Martina a dále jako ulice Plátenická směřovala k jedné z městských bran. Na ulici Vodní, která mířila od první z dvojice fortenských branek zmíněné v písemných pramenech v roce 1774 a spolu s náhonem v hrubých rysech respektovala trasování jihozápadního dílu fortifikace, navazovala Služebná ulička vedoucí na volný veřejný prostor před Opavskou bránou. Dále pak kolem minoritského kláštera mlýnský náhon sledovala jako ulička Klášterní, která u styku s městskou hradbou a výtoku náhonu z hrazeného prostoru následovala fortifikaci až k městské bráně jako ulička Barvířská. Kromě hlavních a obvodových ulic domovní bloky protínaly také menší obslužné uličky, z nichž zejména Fortenská byla navzdory své menší šířce komunikačně významná. Z dalších uliček zmiňme alespoň Rukavičkářskou ulici pojící Pekařskou ulici s nálevkovitě rozšířeným ústím Hlubčické ulice, které bylo v průběhu historie označováno rovněž jako Drůbeží trh, a kde byla situována budova masných lávek.⁷¹ Zástavba krnovských předměstí se vyvíjela v odlišných souvislostech, zejména bez prostorového omezení daného nákladným fortifikačním systémem. Umístění objektů se nacházelo podél dálkových komunikací směřujících k městským branám, a to v prostém dvouřadovém uspořádání

70 ZAO, fond Stabilní katastr slezský, inv. č. 154, sign. Sl. 229.

71 KOLÁŘ, František – ROSOVÁ, Romana: *Ulice a náměstí*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 106.

lemujícím obě strany cesty. Totožné schéma bylo uplatněno jak v případě Opavského, tak i Hlubčického a Horního předměstí.⁷²

Při bližší charakteristice zástavby krnovského městského jádra ve 40. letech 18. století můžeme díky zápisům v karolinském katastru a jejich konkretizaci v rámci městského půdorysu sledovat nejen historické názvosloví ulic a dalších veřejných prostor, ale též parcelaci vybraných domovních bloků. Původní zástavba dnešního Minoritského náměstí byla značena jako oblast U Opavské brány (*Beym troppauer Thor*) a sestávala z 11 parcel, mezi nimiž bylo evidováno také obydlí obecního slouhy (*Rathsdienerey*). Jednalo se o stavby stabilním katastrem značené starými čísly popisnými 134–141 a 146. Ve Vodní ulici (*Wassergasse*) sledující mlýnský náhon bylo taxováno celkem 29 domů (později čp. 142–145; 176–201). Na krnovském Rynku (*am Ringe*), hlavním trhovém prostoru, který byl později označován jako Dolní náměstí a kde byla situována rovněž krnovská radnice⁷³ a dvojice výše zničených zájezdnic hostinců, daňová komise evidovala celkem 33 nemovitostí (později rozsah podle starých čp. 148–160; 227–230 a 123–126), k nimž počítáme také objekty s podloubím (*Am Ringe in Unterlauben*), vymezující veřejný prostor od severu (celkem 12 domů, staré čp. 37–48).⁷⁴ Blok městských domů vystavěných naproti jižnímu průčelí původní krnovské radnice přerušovala Lázeňská ulička (*Baader-Gassel*) vedoucí k mlýnskému náhonu a Vodní ulici (*Baader-Gassel am Wasser gelegen*), v níž se tísnila trojice objektů (později staré čp. 174, 175 a jedna neidentifikovaná či později již neexistující stavba v majetku Johana Samuela Böhmera a poté dědiců pana Antona Gericha).⁷⁵

Návazný blok domů vedoucí k areálu zeměpanského zámku a k němu příslušející budově knížecího purkrabství a dále k Horní bráně, dnes značený jako Hobzíkova ulice, sestával z 11 objektů (staré čp. 161–171), které jsou v příznaních karolinského katastru místně označeny jako Pod Horním podloubím (*Unter der Oberlauben*).⁷⁶ Protilehlý domovní blok, vedoucí od Horní brány a zámku k rozšíření později nazývanému tzv. Jahelný kout,⁷⁷ sestával celkem z 11 městských domů (staré čp. 59–69) a byl označován jako Horní ulice (*Obergasse*). Stejně pak byla topograficky specifikována další trojice staveb dotvářejících východní stranu veřejného prostranství (staré čp. 243–245) a návazný domovní blok pětice domů, disponovaných na protilehlé straně domů Horního podloubí (staré čp. 247–251).⁷⁸ Zhruba ve druhé třetině svého průběhu byl

Obr. 46: Původní podoba krnovských městských domů v severovýchodní části Dřevného náměstí při vyústění Panské ulice (později Horní, dnes část Hlavního náměstí), 80. léta 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 234

přerušen vyústěním Kostelní uličky (*Kürchgassel*), v jejímž průběhu komisaři zaznamenali dvojici objektů (první z nich byl později označen starým čp. 57, další stavba, patřící Kateřině Alžbětě Kuhn, později zanikla, nebo se ji na základě dostupných písemných pramenů nepodařilo přesněji identifikovat).⁷⁹ Na druhém nejvýznamnějším trhovém prostoru města, později označovaném jako Horní náměstí, komisaři evidovali celkem 29 domů (blok navazující na tzv. Jahelný kout, severní stranu náměstí, staré čp. 70–80; dvojice domovních bloků utvářejících jižní stranu náměstí, staré čp. 231–242, a rozsah domů staré čp. 220–225 na východní straně náměstí) a veřejné prostranství bylo specifikováno jako Dřevný trh (*Holzmarkt*).⁸⁰

Jako objekty umístěné na Hlubčické ulici (*Leobschützer Gasse*) komisaři souhrnně označovali větší počet staveb při komunikaci směřující od Drůbežního trhu k Hlubčické bráně (celkem 13 domů severní domovní fronty, staré čp. 95–107, a 12 staveb jižní domovní fronty, staré čp. 110–122), ale také obě strany pozdější Panské ulice (celkem 18 domů, staré čp. 216–219 a staré čp. 81–94).⁸¹ Již v příznaních karolinského katastru je dokumentována drobná zástavba (celkem pět objektů, staré čp. 127–131), vybudovaná v sousedství mlýnské náhonu za špitálním kostelem sv. Ducha (*Hinter dem*

72 TAMTÉŽ, s. 91–92.

73 KINZER, Heinrich: *Das alte Rathaus in Jägerndorf aus der Zeit um 1870*. Jägerndorfer Ländchen 6, 1931, s. 49–51.

74 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 47r.–73r., passim.

75 TAMTÉŽ, f. 50v.–51r.

76 TAMTÉŽ.

77 KOLÁŘ – ROŠOVÁ: *Ulice a náměstí*, s. 91.

78 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 60v.–61r.

79 TAMTÉŽ, f. 54v.

80 TAMTÉŽ, f. 58v.–60r.

81 TAMTÉŽ, f. 61r.–62v.

Hospital, Hinter dem Hospital am Wasser).⁸² V neposlední řadě je pak nutné uvést zástavbu navazující na severní díl krnovského hradebního prstence. Celá skupina těchto staveb je podle přiznání karolinského katastru situována do Pekařské ulice (*Bäcken-gasse*), a to nejen její delší východní část (celkem 38 staveb, z nichž jsme schopni topograficky přesněji určit domy značené starými čp. 21–50; mezi nimi je taxován také dům městské milice značený jako *Ordonanzhaus* a osm topograficky blíže nespecifikovaných nemovitostí),⁸³ ale rovněž západní část v sousedství farního kostela sv. Martina, vedoucí následně k Horní bráně (celkem 20 objektů, z nichž je možné identifikovat staré čp. 2–18; zbývající dvojice staveb představují nejpravděpodobněji domy Kašpara Baumgartnera a Franze Antona Paulera v nároží vyústění Fortenské uličky).⁸⁴

Výše načrtnutou urbanistickou osnovu definovala veřejná prostranství a privátní parcely, na nichž byly zbudovány jak samotné městské domy, tak další stavby užitkového rázu. Neopomeňme, že přiznání karolinského katastru zmiňují také veřejné budovy.⁸⁵ Zástavbu vnitřního města lze kategorizovat podle kvalitativních ukazatelů. Nejen užitnou plochu, ale snad do jisté míry i výstavnost dotyčných staveb ovlivňovala výšková hladina zástavby. Již nyní je možné konstatovat, že před polovinou 18. věku byla její úroveň v rámci městského jádra dosti rozrůzněná. Pouze několik objektů dosáhlo tří nadzemních podlaží. Valná většina domů vnitřního města byla patrová. Zhruba třetinu staveb z celkového počtu představovaly domy přízemní (viz tab. č. 1). Dalším z kvalitativních hledisek, jimiž můžeme zastavěnou plochu krnovského intravilánu posuzovat, byl nepochybně užitý stavební materiál. V přiznáních karolinského katastru jsou krnovské stavby popsány jako zcela či z větší části zděné (*gemauert; groes theil gemauert; etwas gemauert*), nebo s větším či výhradním podílem dřevěných konstrukcí (*etwas weniges gemauert; Holz*). Pakliže budeme zčásti zděné objekty (*etwas gemauert*), u nichž předpokládáme zděné konstrukce alespoň v přízemí, řadit do kategorie zděných staveb, pak můžeme konstatovat, že Krnov byl před polovinou 18. století městem s převažující zděnou zástavbou (viz tab. č. 2). Nedílnou součástí městských domů byly rovněž suterénní prostory. Prostorově velkorysé a mnohdy též dispozičně složité sklepy souvisely s nároky na uskladnění obchodovaného zboží, a to zejména poživatin. Výskyt a do jisté míry též počet sklepních prostor tedy náleží mezi indicie, jež poukazují na kvalitu a vyspělost zástavby dané části města. Sklepy byly u domů krnovského vnitřního města přiznány nejčastěji jako jedna prostora, skladebně komplikovanější suterény se sestávaly z dvojice, trojice či čtveřice prostor.⁸⁶

82 TAMTÉŽ, f. 67r.–68v.

83 TAMTÉŽ, f. 63v.–67r.

84 TAMTÉŽ, f. 56v.–66r.

85 V případě krnovského vnitřního města jsou jako *Aedifiorum Publicorum* zmíněny kromě radnice (*Rathhaus*) objekty děkanství (*Dechantey*), školy (*Schule*), zvonice (*Glocknerey*), obecního špýcharu (*Stuck Scheuer*), dům určený ke kvartýrování vojska (*Ordonanz Haus*), špitál (*Hospital*), obydlí obecního sluhu (*Rathsdienerey*) a vězení (*Stock-Haus*). TAMTÉŽ, f. 105r.

86 TAMTÉŽ, f. 47r.–73r., passim.

Zděné či z větší části zděné domy lemovaly jak oba hlavní krnovské tržové prostory, později zvané Dolní a Horní náměstí, tak ulici vedoucí od Horní brány k tzv. Jahelnému koutu, dále domy Horního a Dolního podloubí, větší část objektů v prostoru před Opavskou bránou a také téměř všechny domy utvářející Hlubčickou ulici včetně její návazné západní části, která byla později známa jako ulice Panská. Jako dřevěné stavby zde byly daněny pouze domy značené později starým čp. 96, 102, 103 a 105. Na pozdějším Horním náměstí to byl jen nárožní dům při vyústění Fortenské ulice, staré čp. 81. Poněkud překvapivě komisaři za dřevěné stavby označili dvojici staveb, staré čp. 229 a 231, v domovním bloku navazujícím ze severozápadu na původní krnovskou radnici.⁸⁷ Podobnou výjimku vzhledem k charakteru okolní zástavby představoval také dům (staré čp. 243), situovaný při vyústění pozdějšího Horního náměstí do prostoru tzv. Jahelného koutu. Zdůrazněme, že zděné městské domy nebyly výjimkou ani v příhradebních obvodových ulicích. Výhradně zděné stavby byly zaznamenány v západním dílu Pekařské ulice. Šlo o blok domů (staré čp. 2–6), který se nacházel naproti západnímu průčelí chrámu sv. Martina a navazoval na objekt fary.⁸⁸ Z větší části či zcela zděných mělo být rovněž 16 dalších domů utvářejících severní domovní frontu dalšího průběhu Pekařské ulice (staré čp. 11, 12, 14–17, 21–23, 26,⁸⁹ 27, 29, 34, 35, 41 a 42).⁹⁰ Jako dřevěných jich bylo explicitně označeno 15 (staré čp. 8–10, 13, 18, 24, 25, 28, 30, 31, 36–38, 40 a 43). U pěti staveb pak stavební materiál nebyl specifikován (staré čp. 19, 20, 32, 33 a 39).⁹¹ V jednom případě (dům staré čp. 47) se měl zděný objekt nacházet také na jižní straně dotyčné ulice.⁹² Podobně tomu bylo u Vodní ulice, kde komisaři evidovali šest zděných (staré čp. 177, 184–186, 188 a 201), osm dřevěných (staré čp. 187, 189, 193, 195, 196, 198–200) a devět z hlediska stavebního materiálu blíže nespecifikovaných staveb (staré čp. 178–183, 191, 192, 197).⁹³ Zděná měla být rovněž zástavba za špitálem a kostelem sv. Ducha u mlýnského náhonu v uličce, která se později značila jako Klášterní (staré čp. 127, 129 a 130).⁹⁴ V úhrnu tedy lze konstatovat, že zděné stavby byly v krnovském vnitřním městě hojně zastoupeny také v méně prestižních lokalitách příhradebních ulic, kde se mísily se zástavbou spíše pauperitního rázu.

87 Jednalo se o dům pana Johanna Georga Dittricha (druhá čtvrt, pořadové číslo 60) a dům pana Michaela Deuschera (druhá čtvrt, pořadové číslo 58). TAMTÉŽ, f. 60r.

88 TAMTÉŽ, f. 57v.–58r.

89 TAMTÉŽ, f. 56v.–57r.

90 TAMTÉŽ, f. 57r.–58v.

91 TAMTÉŽ.

92 Byl jím dům pana Johanna Rennera (třetí čtvrt, pořadové číslo 52). V případě této domovní fronty je však konkretizace objektů problematická, neboť větší rozvoj souvislé zděné zástavby zde, tedy původně nejpravděpodobněji ve dvorních částech parcel domů na Horním náměstí, Panské a Hlubčické ulici, předpokládáme až v průběhu 19. století.

93 TAMTÉŽ, f. 52v.–53r.

94 Šlo o domy v majetku měšťanů Ignáce Steina, Jana Hanela a Jana Mendeho (čtvrtá čtvrt, pořadové číslo 15, 17 a 18). TAMTÉŽ, f. 68v.–69r.

Obr. 47: Indikační skica stabilního katastru, Krnov-vnitřní město, 1836, dle zápisů karolinského katastru modře vyznačeny domy s převažujícími zděnými konstrukcemi, okrovou barvou domy dřevěné. © ZAO, fond Stabilní katastr slezský, inv. č. 154, sign. Sl. 229; úpravy Ondřej Haničák, 2022

Obr. 48: Indikační skica stabilního katastru, Krnov-vnitřní město, 1836, dle zápisů karolinského katastru modře vyznačeny domy dvoupatrové, zeleně domy patrové a oranžově domy přízemní. © ZAO, fond Stabilní katastr slezský, inv. č. 154, sign. Sl. 229; úpravy Ondřej Haničák, 2022

Obydlí méně majetných členů krnovské městské society poloviny 18. věku, která byla v rámci příznání karolinského katastru definována jako přízemní dřevěné stavby, ve valné většině nepodsklepené, se nacházela právě ve výše zmíněných částech intravilánu, konkrétně ve východním dílu Vodní a Pekařské ulice. Většina dotyčných staveb sestávala z dvojice prostor popisovaných jako světnice a světnička. Kromě suterénu u těchto domů ve většině případů absentovala separátní kuchyně. Majoritně u nich chyběla také další doplňková dvorní zástavba, byť i zde bychom dohledali výjimky (např. vinopalny ve dvorech domů pana Johanna Georga Rotha a Cornelia Wückerho ve Vodní ulici, které byly později označeny starým čp. 201 a 193).⁹⁵ Přízemní stavby se v centrálních veřejných prostorech a hlavních ulicích vnitřního města vyskytovaly zcela výjimečně. Na trojici přízemních objektů bychom před polovinou 18. století narazili v uličce vedoucí z Rynku na Dřevný trh, tedy na komunikaci z Horního na Dol-

95 Obě stavby v první čtvrti, značeny pořadovými čísly 64 a 58. TAMTÉŽ, f. 53r–53v.

ní náměstí (staré čp. 229 a na protilehlé straně disponované objekty čp. 205 a 206).⁹⁶ Na pozdějším Horním náměstí samotném byl patrový pouze jeden dům, a to staré čp. 81.⁹⁷ Trojice přízemních staveb se nacházela při vyústění komunikace z tzv. Jahelného koutu opět do Horního náměstí (staré čp. 241 a 242, na protější straně komunikace čp. 68).⁹⁸ Z domů v sousedství knížecího zámku je třeba zmínit nárožní dům při vyústění Kostelní uličky (staré čp. 65).⁹⁹ Dvojice přízemních staveb (staré čp. 249 a 250) se pak měla nacházet naproti Horního podloubí.¹⁰⁰ Je s podivem, že jako přízem-

96 Kromě výše konkretizovaného objektu staré čp. 229 se jednalo o domy krnovských měšťanů Cornelia Ansongena a Antona Kotzmanna (obě stavby ve čtvrté čtvrti, pořadové číslo 46 a 47), f. 72v.

97 Dům v majetku pana Antona Kurzweila (třetí čtvrt, pořadové číslo 5) komisaři zaevidovali jako poslední objekt Hlubčické ulice. TAMTÉŽ, f. 61v.

98 TAMTÉŽ, f. 48r., 58r.

99 TAMTÉŽ.

100 Měly to být domy měšťanů Iana Christiana Krause a Iana Vencla Petzolda (druhá čtvrt, pořadové číslo 65 a 66). TAMTÉŽ, f. 60v.–61r.

ní byl evidován také jeden z domů řadové zástavby Horního podloubí (staré čp. 168, dodnes existující dům Zámecké náměstí 3, čp. 15), u něhož je výstavba podloubí jakožto jednotného komunikačního koridoru předpokládána již v renesančním období.¹⁰¹

Naopak nejvýstavnější domy charakterizované výškou tří nadzemích podlaží, zděnými stavebními konstrukcemi a složitější skladebnou strukturou místností interiérových prostor a suterénu, se nacházely na jižní straně krnovského Rynku, resp. pozdějšího Dolního náměstí. K nejlukrativnějším nemovitostem krnovského vnitřního města patřily domy staré čp. 148, 150–152, 155–157. V rámci parciálně dochované historické zástavby této části náměstí je dochován jeden ze jmenovaných objektů, a to dům aktuální čp. 105 na adrese Hlavní náměstí 29, jehož historické stavební konstrukce včetně částečně zachované dispozice jej předurčily k zápisu do seznamu nemovitých kulturních památek.¹⁰² Další dvoupatrové stavby se nacházely na protilehlé straně náměstí, a to jak v domovním bloku navazujícím na starou krnovskou radnici (dům staré čp. 229), tak u jednoho objektu severní strany náměstí, opatřeného podloubím (dům staré čp. 208).¹⁰³ Trojice dvoupatrových domů se pak měla nacházet také v pozdější Panské ulici (staré čp. 88, 90 a 91)¹⁰⁴ a jeden takovýto objekt stával i na prostranství před Opavskou bránou (dům staré čp. 139).¹⁰⁵

Jestliže tyto objekty reprezentovaly z hlediska daňového soupisu nejvýnosnější městské domy, můžeme předpokládat, že také z hlediska vnitřního uspořádání, vybavení a výstavnosti patřily k nejhonosnějším domům ve městě. Všechny byly podsklepené, a to nejméně dvojicí suterénů. Všechny byly vybaveny separátními kuchyněmi. Kromě dvojice objektů, staré čp. 44 a 61, disponovaly vždy samostatnou kuchyní v přízemí a patře. V domech staré čp. 150 a 151 měla být menší kuchyně též ve třetím podlaží. V kontextu zbylé městské zástavby byl u těchto domů mimořádný rovněž počet prostor v rámci jednotlivých podlaží, který u domů na Rynku, resp. v jižní frontě pozdějšího Dolního náměstí, varioval mezi čtveřicí až šesticí místností. Obdobná situace byla též u domů na pozdější Panské ulici, kde komisaři v případě domu staré čp. 91 napočítali v prvním patře dokonce osm místností. Poněkud skromnější bylo druhé patro u domu na Dřevném trhu staré čp. 321, které bylo reprezentováno pouhou nevytápěnou světničkou (*Sommer-Stiebel*), představující pravděpodobněji půdní vestavbu než plnohodnotné patro.¹⁰⁶ Obvyklou skladbu místností kromě kuchyní představovaly kombinace světnice, světniček a různého počtu komor. Světnice byly v některých

Obr. 49: Jižní domovní fronta krnovského Rynku (pozdější Dolní, dnes část Hlavního náměstí), vedoucí k někdejšímu Hornímu podloubí, 1880. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 881

případech doplněny alkovny, tedy návaznými prostory, které nebyly prosvětleny vlastními okenními otvory.

Obvyklou součástí dispozice těchto domů byl kvelb (*Gewölb*, *Gewölbel*), který se u většiny z nich nacházel v přízemí.¹⁰⁷ Výjimku v tomto směru na Rynku představoval jen dům staré čp. 152, kde se takto využívaná prostora měla nacházet v prvním patře.¹⁰⁸ Podobnou situaci komisaři identifikovali v útrobách stavby staré čp. 228, která byla součástí domovního bloku navazujícího na radnici.¹⁰⁹ Dům staré čp. 208 s podloubím disponoval též kvelbem v patře.¹¹⁰ U jednoho z domů v pozdější Panské ulici (staré čp. 88) je totožná prostora identifikována jako malý kvelb, situovaný na

101 PRIX: *Nástin vývoje*, s. 27.

102 MEZEROVÁ, Lubica a kol.: *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Bruntál*. Ostrava 2000, s. 110.

103 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 72r.

104 Dodnes je včetně interiérové dispozice a klenebních konstrukcí dochován objekt značený starým čp. 90, aktuálně značený čp. 47, Hlavní náměstí 15. MEZEROVÁ: *Seznam*, s. 109.

105 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 47v.

106 TAMTÉŽ, f. 60.

107 TAMTÉŽ, f. 47r.–73r., passim.

108 V tomto případě šlo o jeden z dvoupatrových domů na krnovském hlavním trhovém prostranství v majetku Augustina Schmieda (první čtvrt, pořadové číslo 19), f. 49r.

109 Rovněž se jednalo o jednu z nečetných krnovských dvoupatrových staveb na náměstí, kterou vlastnil Christoph Kühner (druhá čtvrt, pořadové číslo 61), f. 60r.–61v.

110 Jako atypické označení zde figuruje rovněž *Gewölbte-Cammer*, kterou interpretujeme spíše jak zaklenutou komoru.

schodišti do patra (*Gewölbel am Stiege*).¹¹¹ V případě těchto nemovitostí jistě nebude překvapivá ani komplikovanější dvorní zástavba sestávající z pivovarského provozu (staré čp. 150) a sladoven (staré čp. 90, 91, 148, 150, 150), stáje (88, 91, 151, 152, 228), které jsou v jednom případě explicitně označeny jako prostorné a zděné (staré čp. 157), lihovarnického zázemí (staré čp. 155) či další prostší obytné zástavby popisované jako světnička (staré čp. 151, 152).¹¹² U většiny z trojpodlažních nemovitostí byly zaznamenány pronájmy, a to jak celých pater včetně suterénů, tak jen vybraných místností. Například u domu staré čp. 152 v době druhé rektifikace karolinského katastru jeho majitel pan Agustin Schmiedt využíval k vlastnímu bydlení pouze nejvyšší druhé patro. Zbylou část domu za úplatu užíval nájemce.¹¹³

Pronájmy byly pochopitelně realizovány rovněž u nemovitostí ve zbylých částech vnitřního města. Zastoupena v tomto ohledu byla v některých případech, byť spíše výjimečně, také ta nejnuznější obydlí. Příkladem budiž přízemní dřevěné stavení pana Antona Mantela v Pekařské ulici (později staré čp. 33). Dům tvořily světnice a světnička, přičemž menší z obou prostor takto skrovného obydlí jeho majitel pronajímal.¹¹⁴ Podobně i další hospodářská zástavba se neomezovala pouze na nejvýstavnější domy patricijského rázu. Dokumentována je barvírna textilií pana Martina Gambse, situovaná při mlýnském náhonu v domě později značeném starým čp. 145 na Vodní ulici nedaleko od Horního mlýna.¹¹⁵ Kovárnu ve svém domě, přízemní dřevěné budově nedaleko tzv. Jahelného koutu (později staré čp. 68), provozoval v době druhé rektifikace karolinského katastru pan Baltzer Walter.¹¹⁶ Řemeslnické dílny byly přiznány ve dvorech staveb (staré čp. 72, 80, 89, 93, 123, 166, 170, 212, 251),¹¹⁷ ale i v útrobách jednoho z krnovských domů (staré čp. 142).¹¹⁸ Z další zástavby dvorních částí parcel typických pro městské prostředí zmiňme pivovarské stavby, kromě výše zmíněného příkladu přiznané také u domů staré čp. 158 na pozdějším Dolním náměstí a staré čp. 95 v Hlubčické ulici.¹¹⁹

111 Takto popsané prostory jsou v rámci popisů karolinského katastru zachyceny také u dalších staveb, konkrétně u domů později značených starými čp. 64, 88, 89, 92, 122, 162, 212, 214, 223 a 234. Že v Krnově šlo o obecněji rozšířené řešení, dokládá analýza vybraných dochovaných staveb a dalších ikonografických pramenů. Podobně disponované útvary svázané s podestou schodiště do patra se v exteriéru nádvorní fasády projevovaly prolomením okenního otvoru v odlišné výškové úrovni oproti dalším oknům v přízemí a patrech domu, viz HANIČÁK: *Renesanční domy*, s. 152–153.

112 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 47r.–73r., passim.

113 TAMTÉŽ, f. 49r.

114 TAMTÉŽ, f. 65v.

115 TAMTÉŽ, f. 48r.

116 TAMTÉŽ, f. 55r.

117 TAMTÉŽ, f. 47r.–73r., passim.

118 TAMTÉŽ, f. 48r.

119 TAMTÉŽ, f. 67r.

Odhlédneme-li od problematiky dvorní zástavby a obrátíme pozornost zpět ke skupině kvalitativně vyšších staveb, pak je třeba podotknout, že mezi výstavnější krnovské nemovitosti bychom jistě mohli počítat i další domy, které byly pouze patrové. Připomeňme, že jediný výskyt separátní tabulnice je doložen právě u patrového domu později značeného starým čp. 85 v Hlubčické ulici.¹²⁰ Jak bylo nastíněno v úvodu studie, jako svého druhu nedostatek lze vnímat skutečnost, že přiznání karolinského katastru neskytají mnoho informací o sociálním statusu majitelů nemovitostí. Tuto slabinu je v případě Krnova možné zčásti nahradit právě díky excerptům výše vzpomenutého Johanna Spatziera, který – pokud byly příslušné údaje v zápisech kupních smluv k dispozici – zaznamenával také profese či zastávané úřady zástupců smluvních stran. Budeme-li sledovat profesní skladbu držitelů nejvýstavnějších domů na Rynku, nevýznamnějším krnovským veřejným prostranstvím, pak můžeme prohlásit, že majiteli těchto nemovitostí v průběhu 18. století byli kupci, obchodníci se sukrem, prýmkaři, koželuhové nebo příslušníci knížecí administrativy (fortmistři, výběřčí městských dávek) či městské samosprávy (radní, přisedící městského soudu).¹²¹ Zastoupeni byli také příslušníci specializovaných koncesovaných živností.¹²² Profesní struktura vlastníků nemovitostí má jistou výpovědní hodnotu rovněž u skupiny staveb Dolního podloubí, kde jsou v přízemí nemovitostí přiznávány specifické obchodní či krámské výkladce, respektive komory nebo kvelby (*Craam-Gewölbel*, *Craam-Laden*, *Craam-Cammer*), které se u dalších krnovských domů nevyskytovaly.¹²³ V případě dvoupatrového domu staré čp. 208 byli jako jeho majitelé v první polovině 18. století zaznamenáni obchodníci a radní.¹²⁴ Zbylé objekty, situované v průchodu na pozdější Horní náměstí, byly nejčastěji v majetku řemeslníků, a to soustružníků, obuvníků, pekařů nebo prýmkařů. Mezi vlastníky bychom však dohledali i kupce či členy krnovské městské rady.¹²⁵ Dlužno říci, že hojnější zastoupení obchodníků zaznamenáváme i v návazných objektech domovní fronty Dolního podloubí, utvářejícího severní stranu krnovského Rynku.¹²⁶

Patřil mezi ně také dům staré čp. 213, který stejně jako další objekty této domovní fronty zanikl při stavebních úpravách krnovského vnitřního města po druhé světové

120 Tento dům, citovaný již výše, byl v době pořizování druhé rektifikace karolinského katastru v majetku paní Doroty Maixnerové, disponoval rozlehlým suterénem sestávajícím ze čtveřice prostor, šestice místností v přízemí a devíti prostor v patře.

121 ZAO, fond Spatzier Jan, Výpisy z pozemkových knih města Krnova, inv. č. 6. f. 150r., 192r., 195r., 196r., 199r., 290r., 291r.

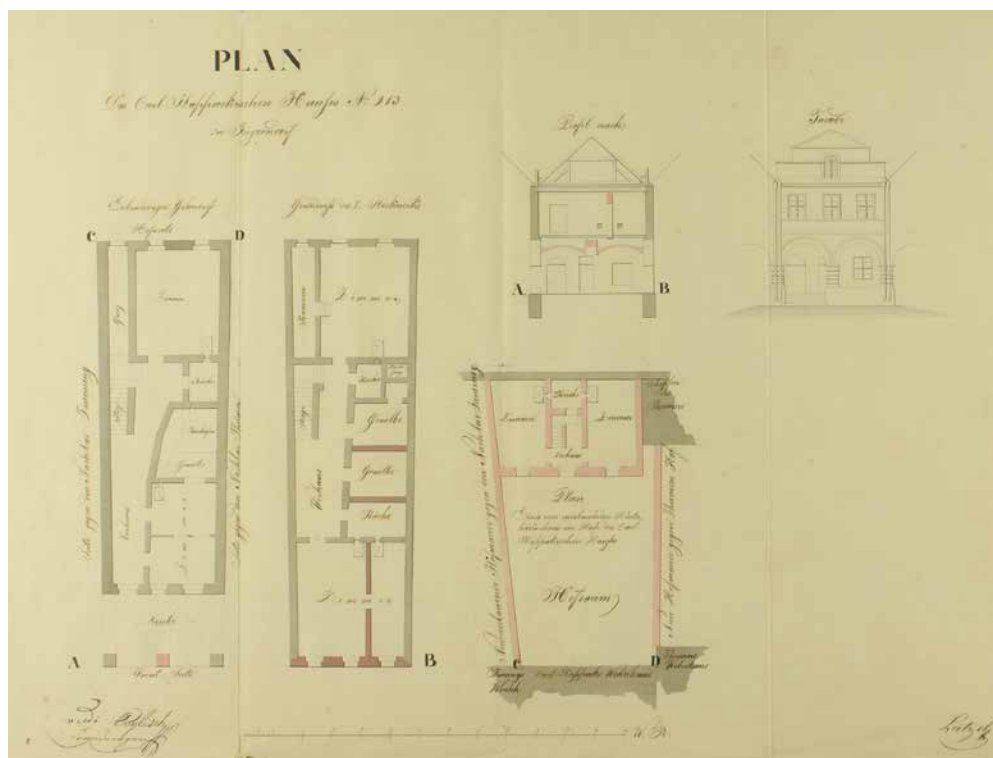
122 Lékárníci byli jako majitelé domu staré čp. 154 v pramenech zachyceni jak na samém počátku 19. století (v roce 1802 a 1805), tak krátce po polovině 18. věku (1756). TAMTÉŽ, f. 198r.

123 Jde o domy později značené starými čp. 205–207, 209, 223–224.

124 Obchodník s moukou Josef Nitsch (1714), kupec Kristián Schwester a radní Michal Schwester (1739).

125 Dům staré čp. 206 například v roce 1716 vlastnil přisedící městského soudu a radní pan Franz Lochner, sousední objekt staré čp. byl zase kolem poloviny 18. století v rukou přisedícího městského soudu pana Heinricha Dittela. TAMTÉŽ, f. 247.

126 Bylo tomu tak například u domu staré čp. 210, v němž se nacházel hostinec U Černého orla, který byl majetkem kupců a obchodníků s poživatinami a specializovaným zbožím. TAMTÉŽ, f. 251r.–251v.

Obr. 50: Plán stavebních úprav podloubí, místností v patře a dvorního přístavku domu staré čp. 213, Karl Latzel, 30. léta 19. století. © SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 947

válce. V případě tohoto objektu disponujeme nedatovanou plánovou dokumentací rekonstrukce domu a dvorní zástavby, vypracovanou stavitelem Karlem Latzelem, kterou lze díky vidimaci opavského krajského inženýra Antona Engliše datovat do zhruba první třetiny 19. století.¹²⁷ Plány prozrazují úpravy původní dispozice objektu v patře a již pozměněné prostorové uspořádání přízemí. Dle dikce příznání karolinského katastru se v přízemí domu nacházela světnice, kterou můžeme ztotožnit s nádvoří místností, a kuchyně, která je na plánu dokumentována ve středu domovní dispozice. Na ni v přízemí navazovala dvojice komor, jejichž uspořádání bylo nejpravděpodobněji pozměněno pozdější úpravou. Vstupní prostor, která mohla být užívána k realizaci práva nálevu, pravděpodobně komisaři označili za vinopalnou světničku (*Brandweinsteibel*). Na původní dispozici přízemí odkazuje rozvržení místností patra, zejména ve střední části navazující na chodbu s vyústěním schodiště. Samotné patro, patrně

127 SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 947. Podle dokumentace plánované dvorní zástavby můžeme na základě dodatečné úpravy indikační skici stabilního katastru a nezaznamenaní této stavby v císařském otisku katastrální mapy uvažovat o vročení plánu do rozmezí let 1836–1838.

Obr. 51: Západní domovní fronta se starou radnicí a severní domovní fronta krnovského Rynku (později Dolního, dnes Hlavního náměstí), závěr 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 883

též včetně představeného útvaru podloubí, bylo zřejmě zbudováno až po polovině 18. století. V příznáních karolinského katastru je stavba v úhrnu popsána jako zčásti zděná a v patře disponující pouze jednou světnicí a kuchyní, přičemž celé patro mělo být pronajímáno za úplatu čtyř tolarů.¹²⁸ Verbální popis stavby v druhé rektifikaci karolinského katastru lze porovnat s plánovou dokumentací přestavby dalšího z dnes již neexistujících domů krnovského Rynku (staré čp. 125), v němž se dříve nacházel hostinec Zlatá koruna; uvedená dokumentace byla zpracována před rokem 1808.¹²⁹ Představíme-li si díky vyznačení bořených konstrukcí původní rozvrh místností patra před přestavbou, pak kromě indicií o trojdílné průjezdové dispozici přízemí stavby můžeme též srovnat počty místností patra domu na počátku 19. století s o šest dekad starším verbálním popisem dispozice v karolinském katastru. Pokud budeme předpokládat, že středová prostora se schodištěm jakožto komunikační osou nebyla zdaněna,

128 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 71r.

129 MIKS, městské muzeum Krnov, inv. č. H 05/100.

pak počet místností v přiznání karolinského katastru (čtveřice světnic a dvě komory) odpovídal dispozici patra před klasicistní přestavbou.¹³⁰ Z dodnes existujících staveb je možné vzpomenout další objekty Hlavního náměstí (č. 1, 2, 4, 15, 29, 35 a 36), Zámeckého náměstí (č. 1–11) či Hobzíkovy ulice (č. 3, 5 a 7).¹³¹ Verifikace jejich popisu v karolinském katastru vzhledem k dochovanému stavu vyžaduje obšírnější výklad stavební historie dotyčných staveb a leží proto mimo záběr této studie, která cílí spíše na obecnou charakteristiku krnovské zástavby.

Specifika popisu zástavby objektů vnitřního města vyniknou při konfrontaci se zástavbou předměstí. Při povšechné charakteristice domů trojice krnovských předměstí je nutné zdůraznit výrazně nižší podíl zděné zástavby. Jen jeden dům na Hlubčickém předměstí a dvojice staveb na Opavském předměstí jsou konkretizovány jako zcela zděné.¹³² Zčásti zděných staveb mělo být na předměstích 30. Zbýlých více než 140 předměstských staveb pak bylo vystavěno ze dřeva. Je nutno podotknout, že vzhledem k zástavbě vnitřního města byl u mnohem menšího počtu domů přiznán sklep, a to výhradně jako jedna prostora. Minimální byl rovněž počet patrových staveb. Pokud se v popisech karolinského katastru místnosti v patrech u předměstských domů vyskytují, pak jde výhradně o nevytápěné světnice či stále neobývané místnosti (*Sommer-Stube, Sommer-Saal*). Z hlediska domovního uspořádání převažují stavby sestávající ze dvojic prostor, a to světnice a návazné komory. Další interpretaci zasluhuje skutečnost, že u žádných z předměstských staveb vizitační komise nezaznamenala výskyt kvelbu (*Göwelb, Göwelbel*). Pakliže přihlídneme k etymologii dotyčného výrazu, můžeme spekulovat, že termín značil skladovací či prodejní prostor užívaný v rámci domu pro obchodované zboží.¹³³ Ponechme stranou úvahy o jeho situování v rámci domovní dispozice a konstatujme, že prostora tohoto funkčního určení zjevně nebyla obyvatelům předměstských domů zapotřebí. Z hlediska topografie hospodářské zástavby krnovských předměstí zaujme hustší koncentrace stájí a stodol na Horním předměstí. Za zmínku stojí také větší počet některých hospodářských provozů. Z hlediska protipožární prevence je pochopitelný vyšší počet výskytu kováren (čtyři). Kvalitu života v sevření městských hradeb negativně

ovlivňovalo také provozování některých řemesel. Na krnovských předměstích bychom proto narazili rovněž na více barvíren (tři) a jednu další koželuznu. Vzhledem k omezení právozářných práv na držitele městských nemovitostí naopak nepřekvapí, že na předměstích zcela absentují pivovary a jejich zázemí v podobě sladoven. V poměru k zástavbě vnitřního města jsou mnohem méně zastoupeny i výroby destilátů (na předměstích tři, v prostoru sevřeném hradbami celkem 15).¹³⁴

Shrneme-li výše řečené, předměstská zástavba se značně odlišovala od domů ve vnitřním městě jak z hlediska jejich stavebního materiálu a skladby interiérů, tak jejího dalšího hospodářského využití. Rozrůzněná byla také zástavba vnitřního města, kdy se diametrálně lišily domy na hlavních náměstích od domů disponovaných na hlavních komunikačních tepnách a v příhradebních ulicích. Dosavadní zjištění nepoukazuje na koncentraci specifických výrobních odvětví v konkrétních částech města. Ostatně v tomto ohledu spíše obecná sdělení karolinského katastru o blíže nespecifikovaných dílnách k tomu ani příliš příležitosti neskýtají. V tomto ohledu je výjimkou pochopitelné situování barvírny poblíž vodoteče mlýnského náhonu. Máme-li alespoň zčásti ověřit výpověď narativních pramenů o podobě Krnova, pak je možné dát za pravdu topografu Reginaldu Kneifelovi, který konstatoval, že místní městské domy byly na počátku 19. věku zbudovány převážně z kamene a cihel. K tomu však zřejmě nedošlo, jak pisatel uvádí, po posledním velkém požáru města v roce 1779, ale vzhledem k celkové charakteristice městské zástavby v přiznáních karolinského katastru bezpečně již před polovinou 18. století.¹³⁵ Závěrem podotkneme, že další specifika nejen Krnova, ale i dalších měst slezských knížectví, která po dělení Slezska zůstala pod habsburskou svrchovaností, odhalí příští případné komparativní studium zejména četnosti výskytu a typologické škály daných prostor, pronájmů a celkové daňové zátěže vlastníků městských nemovitostí.¹³⁶ Doufejme, že topografické určení a interpretace popisu městských domů před polovinou 18. století v přiznáních karolinského katastru alespoň okrajově přispějí k poznání proměn historického urbanismu Krnova, jehož zástavba již před koncem 19. a v první třetině 20. století prošla dosti dramatickou proměnou, která ovlivnila principy a řešení staršího urbanismu města.¹³⁷

130 HANIČÁK: *Krnovské renesanční*, s. 137–138, 143, pozn. č. 37.

131 MEZEROVÁ: *Seznam*, s. 107–111.

132 Dům Ignáce Schleyerwebera č. 16 na Hlubčickém předměstí a domy Johanna Geорга Hermana č. 15 a dědiců pana Josefa Poppa č. 25 na Horním předměstí. ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 75r., 83v., 84r.

133 Viz příslušné heslo v digitální verzi etymologického slovníku GRIM, Jacob – GRIMM, Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch*. DWB, s. sp. 6654f. „... gewölbes als bezeichnung für den waarenspeicher und verkaufsraum des kaufmanns.“, dostupné na <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#1>, cit. 23. 11. 2022. K etymologii pojmenování prostor v městských domech v českém jazyce MAČEK, Josef: *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*. Husitský tábor 10, 1991, s. 47–65; KODERA, Pavel: *Obraz prostorového uspořádání domu na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích*. Svorník 6, 2008, s. 113–125; RYKL, Michael: *Světnice jako srdce středoevropského domu*. In: Kapitoly z historie bydlení. Dulla, Matúš (ed.), Praha 2015, s. 27–60.

134 ZAO, fond Karolinský katastr, inv. č. 145, sv. XV – Nálezy, protokoly a akta superrevisní komise pro rektifikaci daní pro města Krnov, Odry, Bílovec, Vítkov, Klimkovice (1746–1747), f. 74r.–84v., passim.

135 KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheiles von Schlesien, Zweyter Theil, zweyter Band*. Brünn 1805, s. 246.

136 Předkládaný obraz zástavby městských domů barokního Krnova zachycuje situaci na počátku 40. let 18. století. Na dynamiku proměny městské zástavby poukazuje komparace se situací zachycenou v první rektifikaci z počátku 20. let téhož věku. O změnách užitého stavebního materiálu svědčí zase mapové podklady stabilního katastru. Ohledně změny výškové hladiny zástavby je instruktivní zejména interpretace starší plánové dokumentace zástavby vnitřního města a také ikonografie skýtající pohled alespoň na některé stavby, které se dodnes buď nedochovaly, nebo prošly zásadní rekonstrukcí. Věřme, že tyto otázky zodpoví další studium vzhledem k zástavbě měst sledovaného regionu dosud plně nevyužitého karolinského katastru.

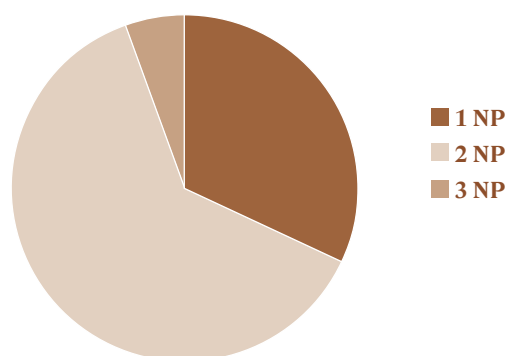
137 KLETZL: *Gutachten*.

Pokud modernizace krnovské městské zástavby přelomu 19. a 20. století mohla být v některých ohledech vnímána negativně, pak zásah do urbanistické struktury Krnova ve druhé polovině 20. století, kdy došlo k téměř kompletní proměně uliční sítě vnitřního města, je v rámci těchto měřítek nutné označit za skutečně tragický.¹³⁸ O to větší hodnotu tak můžeme připsat svědectví karolinského katastru o podobě obydlí, resp. městského prostředí, utvářejícího jakožto součást hmotné kultury životní rámec barokního měšťanstva jednoho z periferních měst slezských knížectví, které bylo buď k nepoznání pozměněno, nebo zcela zaniklo.

Příloha 4

Tab. č. 1 – Výšková úroveň zástavby Krnova v relacích karolinského katastru – vnitřní město

	1 NP	2 NP	3 NP
I. čtvrt'	23	33	8
II. čtvrt'	13	55	1
III. čtvrt'	31	22	3
IV. čtvrt'	11	40	1
Celkem	77	150	13

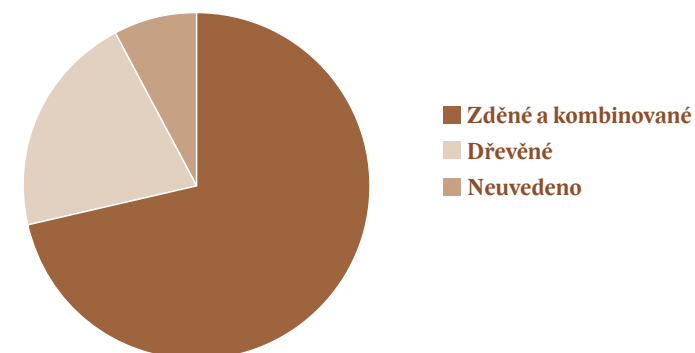

138 KUČA: *Města*, s. 202; STRAKOŠ – ROŠOVÁ – RYŠKOVÁ: *Průvodce*, s. 38–40.

Příloha 5

Tab. č. 2 – Materiálová skladba městských domů v Krnově v relacích karolinského katastru – vnitřní město

	Zděné a kombinované	Dřevěné	Neuvedeno
I. čtvrt'	45	16	6
II. čtvrt'	58	10	0
III. čtvrt'	29	20	6
IV. čtvrt'	44	5	5
Celkem	175 (71 %)	51 (21 %)	19 (8 %)

Obyvatelstvo Krnovského knížectví na sklonku 18. století z hlediska jeho sociálního postavení a způsobu obživy

Rudolf Žáček

Rakouské Slezsko se nejpozději po nástupu Josefa II. k samostatné vládě stalo předmětem pragmatických úvah směřujících k rozhodnutí uzavřít půlstoletí trvající etapu samostatné správy rakouské části Slezska.¹ Tyto úvahy byly s vysokou mírou pravděpodobnosti i jedním z důvodů pro statistické šetření, probíhající podle všeho jen v uvedené části habsburské monarchie. Realizováno bylo patrně nedlouho po uzavření Těšínského míru roku 1779 a přinejmenším částečně stabilizaci života válkou postiženého území.

Údaje z uvedeného šetření, které vzniklo okolo roku 1780 a lze je pracovně nazývat *Josefským censem* Slezska, byly odpovědnými orgány zpracovány do podoby rozsáhlých tabulek s úvodním komentářem. I když si jsme plně vědomi omezení

1 Blíže k vývoji Slezska ve druhé polovině 18. století např. GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny českého Slezska 1740–2000*. I. Opava 2003, s. 67–124. Svou platnost pro poznání historie Krnovska neztrácí dodnes BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, stejně jako GROBELNÝ, Andělín: *Ostravsko do roku 1848. Kapitoly k historickému vývoji Slezska a Ostravska od pravěku k revolučnímu roku 1848*. Ostrava 1968. Základní místopisné údaje obsahuje HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 1938. Pro detailní seznámení se s problematikou Krnovska si zachovává svůj význam (sice spíše vlastivědně laděná a s preferencí období 19. století, zejména jeho 2. poloviny) obsáhlá příručka SCHULIG, Heinrich: *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf*. Troppau 1923. Pro oblast Jesenicka poskytuje cenné údaje ZUBER, Rudolf a kol.: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966. Nepřeberné množství cenných informací k hospodářské situaci v Rakouském Slezsku ve sledovaném období shromáždil mj. d'ELVERT, Christian: *Die Culturfortschritte Mährens und Oesterreichisch Schlesiens, besonders im Landbaue und in der Industrie während der letzten hundert Jahre*. Brünn 1854. Srovnávací materiál k ekonomickému a sociálnímu vývoji poskytuje BRZOBOHATÝ, Jan – DRKAL, Stanislav (edd.): *Karolinský katastr slezský*. Sv. 1, 2. Praha 1972, 1973.

vyplývající z tehdy užívaných metod protostatistických konskripcí i ze stavu dochovanosti pramene,² jeho data jsou z hlediska poznání obyvatelstva Rakouského Slezska a jeho jednotlivých regionů koncem 18. století v podstatě nezastupitelná. Zvláště to platí pro oblast sociálního a profesního složení populace, šetřenou a popisovanou v dané době až na úroveň censem prezentovaných podrobností, navíc na rozsáhlém a pro komparaci vhodném území, jen výjimečně.

Rukopis nedatovaného *Josefského censu* je dnes dochován jen v torze a jeho podstatná část je zpřístupněna formou pramenné edice, v historických výzkumech je ale zatím reflektován spíše okrajově.³ Šetřením shromážděná data jsou v prameni řazena s ohledem na tehdy stále platné starobylé politicko-správní členění Rakouského Slezska, tedy na Těšínské,⁴ Opavské, Krnovské a Niské knížectví⁵ a moravské enklávy.⁶ Podávají vcelku plastický obraz o situaci jednotlivých sociálních skupin obyvatelstva a možnostech jejich obživy v závislosti na příslušnosti jednak ke konkrétním vrstvám tehdejší stavovské hierarchie, jednak k určité zemědělsko-geografické a sídelní oblasti. Velmi zajímavě vypovídají také o rozdílech v sociální – a odtud nepochybně i materiální – situaci obyvatel východní a západní části země, lišící se nejen historickým vývojem, stupněm urbanizace a jazykovým/národnostním složením společnosti, ale

také hospodářskými poměry a možnostmi obživy v úrodných a horských, resp. podhorských oblastech, v městských a venkovských lokalitách.

Data *Josefského censu* využijeme v následujícím příspěvku k podání základní charakteristiky společnosti na Krnovsku, administrativně označovaném jako Krnovské knížectví, přičemž akcent položíme na profesní zaměření v něm reflektovaných sociálních vrstev. Krnovsko patří k českou historiografií nejméně popsáným regionům Rakouského Slezska. V době vzniku sledovaného censu se přitom ocitlo v pravém slova smyslu na rozhraní časů a, jak už dnes víme, stalo se na počátku cesty k zařazení mezi průmyslově poměrně rozvinuté oblasti. Je proto zajímavé zjistit, nakolik se dají jisté dispozice k této změně vysledovat už ve státě organizovaném socio-profesním šetření. Pro jasnější představu o situaci obyvatel Krnovska na sklonku 18. století porovnáme zjištěné skutečnosti s údaji prezentovanými v prameni ve vztahu k ostatním součástem tehdejšího rakouského podílu Slezska.

Velikost populace

Pokusme se nejprve stanovit, jak velká byla populace Krnovska a také celého teritoria Rakouského Slezska. Jedná se o údaje, které nejsou ve sledovaném *Josefském censu* primárně uvedené. Pro posouzení postavení Krnovska a jeho obyvatel jsou v dané době podstatné a dají se z průběžně uváděných mezisoučtů dopočítat. Můžeme tedy s potřebnou mírou opatrnosti, vycházející z asi nikoli stoprocentní věrohodnosti pramene,⁷ předpokládat, že Rakouské Slezsko mohlo mít v době jeho vzniku, tedy počátkem 80. let 18. století, asi 296 777 obyvatel. Krnovské knížectví se na tom podílelo celkem 30 674 obyvateli, tedy pouze 10,34 % z celkového počtu obyvatel slezské provincie; v lidnatosti tak zaujímal v pořadí čtvrté místo. Největší počet obyvatel vykazovalo Těšínské knížectví (spolu s Bílskem), dále Opavské a Niské knížectví. Poslední místo v lidnatosti, tedy až za Krnovskem, zaujímaly moravské enklávy.⁸

V zájmu ověření míry hodnověrnosti dat ve studovaném prameni porovnáme právě uvedené údaje s informacemi o početním stavu obyvatelstva v letech 1770–1771, publikované moravským historikem Christianem d'Elvertem. Podle něj žilo v Rakouském Slezsku v dané době 264 906 obyvatel (140 167 mužů a 124 730 žen), z toho v Krnovském knížectví 31 986 obyvatel.⁹ Zjištěné odlišnosti v počtu obyvatel, shromážděné

- 2 Z censu jsou dnes k dispozici pouze dva oddíly týkající se třídění obyvatel podle sociálního postavení a způsobu obživy (*Dritter Abschnitt „Von denen zerschiedenen Klassen deren Menschen, denen Unterthanen, Juden und Armen, ihren Nahrungsstand und Beyträgen zu öffentlichen Ausgaben, von den Landes Manufacturen und Comerc – ad extra“*), který stojí v centru našeho zájmu, a čtvrtý, týkající se zemských úředníků, měst, daňových, komorních záležitostí a dolování ad. (*Vierter Abschnitt „Von denen Landes-Ältesten Amtern, von denen königlich-herzoglichen und anderen Staedten, von dem Contributionali in ordinario, von dem Camerali, von den Banco gefaellen, und von den Bergwerken.“*) Původní rozsah protostatistického soupisu a obsah dalších částí není zatím znám.
- 3 Rukopis je dnes uložen v Zemském archivu v Opavě (ZAO), fond Sbirka rukopisů, inv. č. 8, publikován je v práci KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf (edd.): *Obyvatelstvo Rakouského Slezska v pozdně osvícenském období. Výběrová edice*. Opava 2012. Dále srov. KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Socioprofesionální struktura obyvatel Rakouského Slezska ve světle konskripce z konce 18. století*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, 6, 2003, s. 213–222; TÁŽ: *Židé na Těšínsku v popisu obyvatel podle povolání z doby okolo r. 1780*. Těšínsko, 2003, č. 1, s. 7–10.
- 4 V rámci Těšínska bylo popsáno rovněž Bílsko, jak vyplývá z řady konstatování v citovaném prameni, a to navzdory tomu, že v dané době již bylo toto území z Těšínska vyděleno nejprve jako status major, v době realizace censu již povýšeného na Bílské knížectví. KORBELÁŘOVÁ – ŽÁČEK: *Obyvatelstvo Rakouského Slezska*, s. 24
- 5 Posledně uvedené území se v Josefském censu uvádí pod označením Niský díl (*Neiser Antheil*), dnes se obvykle označuje jako Jesenicko. Podobně jako Opavsko a Krnovsko bylo na základě Vratislavského míru z roku 1742 rozděleno mezi Prusko a habsburskou monarchii. Na rozdíl od obou dalších jmenovaných však zůstalo hlavní centrum země, Nisa, mimo Rakouské Slezsko; původní pojmenování Nisko se proto vytrácelo z povědomí a užívalo se jen v úředním styku.
- 6 K vývoji a specifikům moravských enkláv ve Slezsku např. TRÁVNÍČEK, Dušan: *Příspěvek k historicko-geografickému vývoji moravských enkláv ve Slezsku*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Rerum Naturalium. Tom 20, Geografica – Geologica 7, 1966, s. 341–355; ROTTER, Genot – KRAVAR, Zdeněk (edd.): *Die mährischen Enklaven in Schlesien. Ein Symposium an der Schlesischen Universität Opava/Troppau*. Opava 2006 ad.

- 7 Není-li uvedeno jinak, jsou uvedené protostatistické údaje převzaty z *Josefského censu*.
- 8 Těšínské knížectví spolu s Bílskem, které jako jediné nebylo postiženo po roce 1742 ztrátou území ve prospěch Pruska, představovalo se 115 029 obyvateli největší region Rakouského Slezska, přičemž zde žilo 38,8 % jeho celkové populace. Na Opavsku žilo 87 255 obyvatel (29,4 %), na Nisku se 40 373 obyvateli (13,6 %) a v moravských enklávách 23 446 obyvatel (7,9 %).
- 9 Pro Těšínsko uváděl d'Elvert 112 850 obyvatel a dále osm měst a městeček, 240 vesnic a 14 806 domů; na Opavsku 77 788 obyvatel, deset měst a městeček, 163 vesnic a 11 031 domů; na Nisku 42 282 obyvatel, pět měst a městeček, 80 vesnic, 6075 domů. Na Krnovsku byla tři města, 52 vesnic a 4730 domů. RADIMSKÝ, Jiří: *Vývoj obyvatelstva ve Slezsku 1754–1930*. Slezský sborník 45, 1947, s. 6 (1–16).

státními orgány v rozpětí přibližně jednoho desetiletí, mohou odpovídat obecnému populačnímu vývoji i skutečnosti, že okolo roku 1770 údajně zasáhl některé oblasti Slezska hladomor, v důsledku čehož mohl nakrátko poklesnout počet obyvatel. Přijmout tedy lze závěr, že data týkající se sociální a profesní skladby populace, uvedená v *Josefském censu* Slezska, lze s jistotou dávkou opatrnosti považovat za reálná.

Sociální struktura a obživa obyvatel

Obraťme nyní pozornost k jednotlivým kategoriím obyvatelstva evidovaného podle sociální struktury a druhu obživy. *Josefský census* je dělen do šesti tříd. Do první třídy řadil duchovenstvo, učitele a církevní služebníky, do druhé třídy šlechtu, úřednictvo a honoraci, do třetí třídy měšťany a řemeslníky, do čtvrté třídy svobodné sedláky, sedláky, zahradníky, domkáře a podruhy, do páté třídy Židy a konečně do poslední, šesté třídy chudinu.

Obyvatelstvo bylo v příslušné třídě ještě dále vnitřně členěno, a to primárně podle již zmiňovaných správních celků, tedy Těšínska, Opavska, Krnovska, Niska a moravských enkláv. Vedle nositelů profese či příslušnosti ke stavu, dělených na osedlé a neosedlé, bylo zpravidla uvedeno zastoupení rovněž dalších osob v odlišení podle jednotlivých kategorií obyvatel, například služebnictvo, čeled, případně tovaryši, děti apod. U některých tříd, zejména u třetí a čtvrté, byla uvedena také mládež mužského pohlaví, která byla dále členěna – patrně s ohledem na možné využití v rámci služby v armádě – na dědice, osoby státem upotřebitelné a dorost (včetně dětí). Podrobnější členění lze nalézt například u výkazu obyvatel měst dle profesí, u obyvatel vesnic dle kategorie pozemkové držby. Chudina byla členěna jednak podle pohlaví, jednak s ohledem na jisté sociální znaky, tedy na staré, slabé a na sirotky. Evidenčně byl důraz kladen na příslušníky mužského pohlaví, zatímco osoby ženského pohlaví byly uváděny v úhrnu, nanejvýš v členění na vdané a svobodné.

Údaje o každé třídě byly doplněny souhrnnými tabulkami ve struktuře podle knížectví. V závěru oddílu pak byl uveden tabelový přehled za jednotlivé socioprofesionální kategorie, opět dle správních celků. Ke každé třídě poskytuje census komentář, který udává více či méně obsažnou charakteristiku sociální situace osob příslušných k uvedené třídě, ovšem pro Rakouské Slezsko jako celek, nikoli pro regiony; pro nás tedy nemá potřebnou vypovídací schopnost.¹⁰

Věnujme nyní pozornost postupně jednotlivým socioprofesionálním třídám. Do první z nich bylo v *Josefském censu* zařazeno obyvatelstvo, jehož obživa byla vázána na organizaci a výkon duchovní správy, a to včetně s ní souvisejících podpůrných a vzdělávacích aktivit, tedy učitelů. Sledovány byly počty *příslušníků kléru* v členění na du-

chovenstvo světské, podílející se primárně na zajištění církevní správy (děkany, faráře, kaplany a vikáře), a na příslušníky církevních řádů; evidováni byli rovněž poustevníci.¹¹ Zvláštní kategorii tvořili *učitelé* a dále kostelní služebníci, mezi něž náleželi správci škol, zvoníci, ředitelé kůrů, varhaníci a zpěváci. U této skupiny byl vždy uveden rodinný stav osob (ženatý/svobodný). V úvahu byly vzaty rovněž další vyživované osoby, vedle služebnictva i děti a dorost mužského pohlaví, vdané a svobodné ženy a dívky.¹²

V rámci uvedené třídy byli s ohledem na charakteristiku možností obživy vnímáni jako nejlépe zabezpečení správci farností, disponující zajištěným bydlením a pobírající pravidelné dávky ve formě desátků, užívající dále výnosy z nezdaněného zemědělského hospodaření a příslušné štolové poplatky dle předpisu z roku 1749.¹³ Z obdobných zdrojů byli vydržováni i ostatní duchovní podílející se na organizaci církevní správy.

V Krnovském knížectví představovalo obyvatelstvo zařazené do první třídy skupinu sestávající ze 173 osob (bez školní mládeže). Významné zastoupení mělo světské a řeholní duchovenstvo, vyskytli se rovněž v osamocení žijící poustevníci.¹⁴ Z příjmů farností bylo přispíváno rovněž na zaopatření učitelů a církevních služebníků (kostelníků, varhaníků, zpěváků), a to i v případě, že dostávali určitý obnos plynoucí z poplatků a z některých nadací.¹⁵ V kontextu celého Rakouského Slezska zaujímalobyvatelstvo zahrnuté na Krnovsku do první třídy censu v absolutních číslech předposlední místo před moravskými enklávami.¹⁶

Ve vztahu k první třídě byly evidovány i děti a mládež vzdělávající se ve školách, a to bez ohledu na jejich sociální původ. Školní mládež přitom byla členěna podle původu na šlechtickou, měšťanskou a venkovskou. Péče o zabezpečení jejich životních

11 Blíže k tomu např. také SVÁTEK, Josef: *Z dějin poustevn ve Slezsku v 18. století*. Časopis Slezského zemského muzea B 37, 1988, s. 65–70.

12 Problematice duchovenstva ve sledovaném období v prostoru olomoucké (arci)diecéze byla věnována v dosavadní historiografii vcelku značná pozornost. Za všechny uvedme ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. Díl II. Olomouc 2003; KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko v církevních statistikách olomoucké diecéze (arcidiecéze) z 2. pol. 18. – 1. pol. 19. století*. Zvláštní otisk Časopisu Slezského zemského muzea B 44–45, 1995–1996; ŠIGUT, František: *Církevní správní reformy na pruských hranicích po uzavření míru těšínského 1779*. Slezský sborník 47, 1949, s. 13–32.

13 SOBĚHART, Radek: *Patent štolový pro Moravu (15. dubna 1749) a Čechy (30. května 1750)*. In: Encyklopedie českých právních dějin V. Schelle, Karel – Tauchen, Jaromír (edd.), Plzeň 2016, s. 150–151.

14 Celkem se jednalo o 71 osob, z toho 39 představitelů duchovní správy (osm správců farností a 31 kaplanů), 27 duchovních příslušelo k minoritskému řádu; poustevníků žilo v knížectví pět. Všichni světští i řeholní duchovní nebyli přirozeně ženatí a v jejich domácnostech působilo ve služebním postavení dalších 21 mužů a 28 žen.

15 Ve skupině učitelů a kostelních služebníků bylo 14 osob, všichni ženatí, v jejich domácnostech bylo 14 dětí a 25 žen.

16 Pro srovnání: na Opavsku bylo duchovenstvo zastoupeno 238 osobami, včetně 23 jeptišek, na Těšínsku 140 osobami, včetně devíti jeptišek, na Nisku 84 duchovními a v enklávách 28 duchovními. Nepříliš se lišila situace rovněž v kategorii učitelů a kostelních služebníků, kterých bylo na Krnovsku pouze 14, zatímco na Těšínsku 60, na Opavsku 48, na Nisku 22 a v enklávách 15.

10 Numerická data i příslušné komentáře se opírají o edici KORBELÁŘOVÁ – ŽÁČEK: *Obyvatelstvo Rakouského Slezska*.

potřeb spočívala primárně na bedrech rodičů. Za určitých podmínek bylo však možno se ucházet i o podporu studia z veřejných prostředků.¹⁷ V tomto segmentu se jevila situace na Krnovsku zcela odlišně, než tomu bylo u duchovenstva, učitelů a jim příbuzných profesních skupin. V absolutních počtech školní mládeže se Krnovsko nacházelo s 1464 žáky¹⁸ na druhém místě hned za Opavskem.¹⁹ Při pohledu na procentuální zastoupení žáků v rámci obyvatel jednotlivých knížectví ovšem figurovalo Krnovsko jednoznačně s velkým náskokem na první příčce před Opavskem i dalšími regiony. Zvláště výrazně vynikne přední pozice Krnovska při srovnání podílu mládeže mužského pohlaví, na niž se vzdělávací aktivity primárně zaměřovaly, a to jak u mládeže městského, tak venkovského původu.²⁰

Do druhé třídy obyvatel byly v *Josefském censu* Slezska zařazeny osoby, jejichž životní potřeby byly zajišťovány z výnosů pozemkové držby, nejčastěji *šlechtického původu*, dále z příjmů plynoucích z výkonu činností ve státní, knížecí, vrchnostenské či městské správě a v neposlední řadě z některých specifických povolání zejména v oblasti práva a medicíny; označovány byly také jako *honorace*. Jednalo se o poměrně málo početnou, nicméně ekonomicky značně silnou a politicky nepochybně vlivnou skupinu populace.²¹

Obživu na nejvyšší úrovni zajišťovaly výnosové zdroje zvláště příslušníkům šlechtického stavu, jakož i dalším vlastníkům pozemkového majetku. Jednalo se přitom nejen o stále ještě existující systém poddanských dávek, ale rovněž o výnosy zemědělského hospodaření, zejména z pěstování technických plodin jako jsou len a konopí, z chovu dobytka a lučního a lesního podnikání. Za dobře situované byli censem naprosto oprávněně považováni vyšší i nižší úředníci Zemští, stejně jako knížecí úředníci mohli počítat s pravidelným, zpravidla čtvrtletně nebo měsíčně vypláceným pe-

něžním příjmem. Charakterizováni byli jako dostatečně zabezpečení, neboť kromě finančního příjmu měli tito úředníci nárok ještě na určité naturální dávky, spočívající zpravidla v přidělu deputátních obilovin, piva a dříví. Podobně na tom byla tak zvaná honorace sestávající z vrchnostenských hospodářských a městských úředníků, advokátů a lékařů. Jejich hmotná situace byla vnímána jako uspokojivá, nikoli však bez možného rozkolísání. Odvíjela se totiž především od výsledků jejich individuální praxe a společenské pověsti, jakou si svým výkonem povolání dokázali získat.

Krnovské knížectví poskytovalo v této druhé třídě obyvatelstva obživu relativně malému počtu 40 osob a nacházelo se tak ve srovnání s ostatními správními celky na posledním místě. Z příjmů evidovaných jednotlivců mužského pohlaví byla zajišťována obživa a ostatní životní potřeby dalším 280 osobám, tedy rodinným příslušníkům, služebnictvu a čeledi.²² Zvláště nízký, až udivující, byl na Krnovsku počet příslušníků šlechtického stavu, a to absolutně i poměrově. Při zohlednění pouze vykazovaných mužů se jednalo o pouhé čtyři osoby, tedy 1,5 % úhrnného početního stavu šlechty v Rakouském Slezsku.²³ Za pozoruhodnou můžeme pokládat rovněž skutečnost, že ani jedna osoba šlechtického stavu nebyla na Krnovsku podle citovaného censu v úředním postavení v zemských ani knížecích službách. Ze čtyř takto registrovaných osob byly přítom pouze tři držitelé pozemkového majetku.²⁴

Ani v případě dalších osob vykazovaných ve druhé třídě obyvatel, tedy správních úředníků a osob příslušejících k honoraci, nebylo jejich zastoupení početně nějak zvláště výrazné. Jednalo se o 33 osob, z toho devět ve státní správě, osm v knížecí správě, 15 v hospodářské správě vrchnostenských statků a 15 v městské správě. Krnovsko se v porovnání správních celků rakouského podílu Slezska nacházelo v této kategorii jednoznačně na posledním místě.²⁵ K honoraci náleželi dále dva advokáti a jeden lékař. Zajímavé tak je, že jeden advokát připadal v průměru na méně obyvatel než lékař. Příčinou je nepochybně jak horší úroveň

17 K vývoji školství a vzdělanosti na Moravě a ve Slezsku je kromě souhrnných informací v GAWRECKI: *České Slezsko*, I, s. 137–139 stále platný příspěvek. d'ELVERT, Christian: *Geschichte der Studien-, Schul- u. Erziehungs-Anstalten, insbesondere der Olmützer Universität, in den neueren Zeiten*. Schriften der Historisch-Statistischen Section der K.K. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 10. Brünn 1857, průběžně.

18 V uvedeného celkového počtu žáků bylo na Krnovsku 345 osob městského a 1119 venkovského původu, bez dalšího rozlišení sociálního postavení. Školsky vzdělávaná šlechtická mládež zde nebyla vůbec vykázána.

19 Na Opavsku byli vykazováni 2 324 žáci, na Krnovsku 1 464 žáci, dále na Nisku 1 051 žáků, na mnohem lidnatějším Těšínsku pouze 632 žáků a v moravských enklávách 356 žáků.

20 Na Krnovsku představovali žáci 4,8 % z celkového počtu obyvatel, na Opavsku 2,9 %, na Nisku 2,6 % a v moravských enklávách 1,5 %. Za jednoznačně nejzaostalejší nutno považovat Těšínsko, kde činilo zastoupení školní mládeže pouze 0,5 % z evidované populace. Ještě zajímavější je struktura podle sociálního původu žáků: na Krnovsku školu navštěvovalo 29,1 % městské a 19,2 % venkovské mládeže mužského pohlaví, na Nisku 20,6 % / 10,3 %, na Opavsku 16,1 % / 11,7 %, v moravských enklávách 16 % / a 4,8 % a na Těšínsku pouze 8,1 % / 1,2 %.

21 K pozemkové a úřednické šlechtě KREJČÍK, Tomáš: *Poznámky k proměnám elit na severní Moravě a v Rakouském Slezsku v 18. a 19. století*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Historica 12. 2005, s. 233–241. K jednotlivým šlechtickým rodům rovněž BLAŽEK, Conrad: *Der Adel von Oesterr. Schlesien*. Nürnberg 1885.

22 V rakouském podílu Slezska bylo evidováno ve druhé třídě celkem 704 osob, z toho na Krnovsku jen 5,7 % osob. Při započítání vyživovaných osob se na Krnovsku jednalo o podíl ve výši 7,2 % celkového počtu obyvatel knížectví. Pro srovnání: na Těšínsku to bylo 261 osob (37,1 %), na Opavsku 255 osob (36,2 %), na Nisku 98 osob (13,9 %) a v moravských enklávách 50 osob (7,1 %). Při započítání všech vyživovaných osob by se u Těšínska jednalo o 1 728 osob (44,2 %), u Opavska o 1 282 (32,8 %), u Niska o 381 osob (9,8 %) a u moravských enkláv o 236 osob (6 %).

23 Z v tabulkách uvedených číselných údajů nejsme bohužel schopni odvodit celkový počet osob šlechtického stavu včetně žen a dívek, neboť ty jsou uvedeny v úhrnu i se započítáním osob neshlechtického stavu. Uvádíme zde proto pouze počet mužů bez dětí a žen. Uvedená tematika by jistě zasluhovala ověření komparativním studiem jiných pramenných zdrojů.

24 Z celkem 272 dle souhrnné tabulky evidovaných osob šlechtického stavu (bez žen a dětí) jich bylo na Těšínsku registrováno 139 (51,1 %), na Opavsku 90 (33,1 %), na Nisku 23 (8,5 %) a v moravských enklávách 13 (4,8 %). Pozemkovými majetky disponovalo na Těšínsku 23, na Opavsku 20, na Nisku 11 a v enklávách dvě osoby.

25 Ze 432 osob v kategorii úřednictva a honorace nacházelo obživu 38,2 % (165) na Opavsku, 28,2 % (122) na Těšínsku, 17,4 % (75) na Nisku a 8,6 % (37) v moravských enklávách a 7,6 % (33) na Krnovsku.

zdravotní péče obecně, tak rovněž skutečnost, že se v této oblasti uplatnili častěji ranhojiči bez potřebného vzdělání.²⁶

Do třetí třídy, podchycující sociálně bohatě rozvrstvené *obyvatelstvo měst*,²⁷ byly zařazeny dle způsobu obživy poměrně nesourodé skupiny osob.²⁸ Jejich celkové množství bylo v každém z knížectví přirozeně bezprostředně odvislé od počtu, velikosti, stupně ekonomického rozvoje a role lokalit městského typu v jejich správním systému. V Rakouském Slezsku se na sklonku 18. století nacházelo 26 měst, z nichž pouze tři náležela ke Krnovsku. Vedle knížecího Krnova to bylo ještě kdysi horní, nyní zemědělsko-řemeslnické vrchnostenské město Horní Benešov a sídlo nižšího stavovského panství Město Albrechtice.²⁹ Počet měst tak řadil Krnovsko na předposlední místo provincie až před moravské enklávy.³⁰ Pokud bychom ale zohlednili míru urbanizace slezských knížectví, vyjádřenou podílem obyvatel měst na celkovém počtu obyvatel knížectví, pak by se Krnovsko umístilo v pořadí na druhém místě, hned za Opavskem.³¹

Nejprivilegovanější skupinu městských obyvatel tvořili od středověku měšťané ve smyslu držitelů městských domů nadaných hospodářsky významným právem vařit a čepovat pivo, někdy nádvkem i právem vinného šenku. Během novověku mohla být oprávnění rozšířena na možnost nalévat pálenku. *Josefský census* potvrzuje předpokládaný vysoký počet domů nadaných na Krnovsku uvedenými právy. V zemské metropoli Krnově se dokonce nacházelo největší množství domů s propinačními právy, a sice 163, s oprávněním šenkovat pivo, 172 s oprávněním na víno a 163 na pálenku.

Krnov tak předčil mimo jiné i samotnou Opavu, hlavní město Rakouského Slezska.³² Kolik bylo oprávnění produkovat a zejména šenkovat alkoholické nápoje i na sklonku 18. století, není zcela jisté. Zvláště z Krnova máme totiž informace o rozprodávání pivních várek, tedy oprávnění vařit a čepovat během roku pivo z důvodu ekonomické stagnace měšťanských výrobců.

K poměrně dobře materiálně situovaným obyvatelům měst náležela z pohledu socioprofesionální struktury kategorie obchodníků (*Comercianten*). Zařazení do ní byli kupci, obchodníci s textilem, železem, kořením či jinými komoditami.³³ Většinou, ale nikoli bezvýhradně, se současně jednalo o majitele měšťanských domů. V Krnovském knížectví byla tato skupina obchodníků zastoupena 12 majiteli městských domů a čtyřmi neosedlími.³⁴ Z hlediska celkového početního zastoupení této profese dominovalo přirozeně Opavské knížectví, Krnovsko se nacházelo na třetím místě v pořadí.³⁵

Druhou kategorií třetí třídy představovala povolání, jejichž vykonavatele lze z našeho dnešního hlediska souhrnně označit za umělce (*Künstler*). Vedle standardních uměleckých profesí jako byli malíři, řezbáři, umělečtí tkalci,³⁶ čalouníci, mědirytcí, varhanáři, dekoratéri, knihtiskaři či hodináři mezi nimi nalézáme, možná poněkud překvapivě, rovněž profesní spojení se zdravotnictvím, například ranhojiče (*chirurgi*) a lékárníky. Nemalá část umělců současně vlastnila ve městech dům. Odborníci obou posledně jmenovaných zaměřeni mezi sledovanými uměleckými profesemi v Rakouském Slezsku dokonce dominovali. Ze skutečných umělců mezi evidovanými osobami jednoznačně prevažovali malíři a sochaři. Poměrně významně byli ve Slezsku zastoupeni rovněž umělečtí zahradníci, z nichž většina zřejmě bydlela v sídlech svých

26 Jeden advokát připadal na Nisku na 13 457 obyvatel, na Opavsku na 14 542, na Krnovsku na 15 339, v moravských enklávách na 23 446 a na Těšínsku na 28 757 obyvatel. Jeden lékař připadal na Opavsku na 14 542, na Krnovsku na 30 667, na Těšínsku na 57 514 obyvatel. Na Nisku a v moravských enklávách nebyli lékaři vůbec evidováni.

27 K dějinám měst ve slezských regionech v uvedeném období např. KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Města na Těšínsku v 18. století*. Český Těšín 2005; srov. také TÁŽ: *Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1648–1740. Ekonomické a sociální aspekty vývoje měst*. Opava 1999; ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966; GROBELNÝ: *Ostravsko do roku 1848 ad.*

28 Obsáhlé informace o profesní struktuře rakouského podílu Slezska z pozdějšího, nepřilíš vzdáleného období přinesl KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheil von Schlesien*. Band 1–3. Brünn 1804–1806, průběžně.

29 Město Hlubčice, kdysi významná právní stolice Slezska, zůstalo po rozdělení země spolu s Bavorovem a Sudicemi v pruské části záboru.

30 Na Opavsku se nacházelo devět měst (Andělská Hora, Bílovec, Bruntál, Hradec, Odry, Opava, Klimkovice, Vítkov, Vrbno pod Pradědem), na Těšínsku osm měst (Bílsko, Bohumín, Frýdek, Fryštát, Jablunkov, Skočov, Strumeň, Těšín), na Nisku čtyři města (Javorník, Frývaldov – dnes Jeseník, Vidnava, Cukmantel – dnes Zlaté Hory) a v moravských enklávách dvě města (Janov a Osoblaha).

31 Podle souhrnné tabulky *Josefského censu* žilo ve městech v Rakouském Slezsku 38 346 obyvatel, z toho na Krnovsku 4 367, na Těšínsku 13 461, na Opavsku 12 544, na Nisku 4 838 a v moravských enklávách 3 136 obyvatel. Městská populace přitom činila v Rakouském Slezsku 12,9 %, na Opavsku 14,4 %, v na Krnovsku 14,2 %, v moravských enklávách 13,4 %, na Nisku 12 % a na Těšínsku 11,7 %.

32 Na Krnovsku disponovaly právem vinného šenku celkem 172 domy, kromě Krnova to bylo Město Albrechtice (5) a Horní Benešov (4). Právo pivního šenku drželo celkem 199 domů, kromě Krnova dále Horní Benešov (32) a Město Albrechtice (4). Pálenku mohli čepovat majitelé 219 domů, vedle Krnova i Horní Benešov (52) a Město Albrechtice (4). V západní části rakouského podílu Slezska měly oprávnění šenku vína další 144 domy, šenku piva 1053 domů a výčepu pálenky 406 domů. Vysoký počet domů s právem pivního šenku ovlivnily Zlaté Hory (367 domů), u nichž se jednalo patrně o přetrvávající důsledky využití privilegií horního města, která byla Zlatým Horám odebrána teprve v roce 1753.

33 K obchodu v Rakouském Slezsku např. MAINUŠ, František: *Obchod Rakouského Slezska v roce 1775*. Slezský sborník 54, 1956, s. 393–402; TÝŽ: *Obchod přízí na severní Moravě a ve Slezsku po třicetileté válce*. Časopis Matice moravské 74, 1955, s. 223–245; TÝŽ: *Těšínské veletrhy v letech 1775–1782*. Slezský sborník 53, 1955, s. 305–339.

34 Nenechme se takovou kategorizací mýlit: obchodníci, stejně jako řemeslníci a mistři exkluzivních oborů (zlatníci, prýmkaři apod.), ke svým ekonomickým aktivitám nepotřebovali dílny či krámy; bývali navíc často na cestách. Žili proto v honosných nájemních bytech na náměstích či hlavních ulicích.

35 Na Krnovsku se konkrétně jednalo o jednoho kupce, pět obchodníků se sukrem, jednoho s cajkem, jednoho se železem, tři s kořením a pět obchodníků s drobným zbožím (k nim náleželi vzpomenu-tí čtyři neosedlí). Na Opavsku bylo do dané kategorie zařazeno 57, na Těšínsku 37, na Krnovsku 16, v moravských enklávách 14 a na Nisku pouze 11 osob. Významné zastoupení mezi nimi měli obchodníci s drobným zbožím (35) nebo kořením (21); celkem 20 osob bylo označeno jako kupci.

36 Toto speciální řemeslo bylo doloženo jen na Opavsku, kde se vyráběly tapisérie.

zaměstnavatelů. V Krnovském knížectví bylo odborníků „uměleckého“ zaměření jen 14, z tohoto sedm ranhojičů, tři lékárníci, dva sochaři, jeden malíř a jeden hodinář, celkově nejméně hned za moravskými enklávami.³⁷

Třetí kategorii v třídě městského obyvatelstva představovali producenti výrobně náročnějšího zboží, označení jako továrnici (*Fabrickenten*). Jednalo se přitom primárně o představitele tradičních městských cechovních textilních řemesel (soukeníky, cajkaře neboli tkalce pevných bavlněných látek, výrobce houní a voskovaného plátna). Zahrnutí mezi ně byli rovněž představitelé náročnějších kovo-pracujících řemesel jako byli zlatníci, mědikovci, cínaři, zvonáři, jehláři, kružidláři, pasíři, mečíři, puškaři, výrobci ostruh, klempíři a zámečníci. Ze speciálních odborníků sem patřili výrobci papíru a dokonce horníci. Na Krnovsku bylo z 18 řemesel zařazených do uvedené kategorie zastoupeno pouze osm, přičemž nadpoloviční většinou mezi nimi jednoznačně dominovali soukeníci (68 osob).³⁸ Větší početní zastoupení měli ještě zámečníci (9), výrobci papíru (5) a pasíři (3). Jen jedním specialistou byli na Krnovsku zastoupení cajkaři, měďaři, klempíři, soustružníci a jehláři.

V následující kategorii třetí třídy, nazvané profesionisté (*Professionisten*), bylo zastoupeno na 40 řemesel, která jsme pro větší přehlednost rozdělili do oborově blízkých skupin.³⁹ Nejpočetněji byla zastoupena řemesla související s produkcí a technickými úpravami rostlinného, především lněného vlákna a následně s výrobou textilu. Patřili sem tkalci, postřihovači, krásnobarvíři, barvíři na černo, tiskaři plátna, valcháři, ale také provazníci. Ve městech na Krnovsku měli největší zastoupení tkalci lněných textilií (157). Významnější pozici měli svým počtem také barvíři na černo (14), poněkud méně bylo postřihovačů (5). Doplnovali je po jednom tiskař plátna a valchář.⁴⁰

37 V ostatních knížectvích bylo z odborníků uvedených profesí zastoupeno 53 ranhojičů, devět lékárníků, 15 sochařů, 20 malířů a sedm hodinářů. K malířům a sochařství na Krnovsku a v rakouské části Slezska INDRA, Bohumil: *Krnovští malíři od počátku 17. do konce 18. století*. Časopis Slezského muzea B 30, 1981, s. 147–166; TÝŽ: *Krnovští malíři od konce 18. století do 80. let 19. století*. Časopis Slezského muzea B 31, 1982, s. 34–64; SCHENKOVÁ, Marie – OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Barokní malířství a sochařství v západní části českého Slezska*. Opava 2001; TITÍŽ: *Barokní malířství a sochařství ve východní části českého Slezska*. Opava 2004. Srov. také VACHOVÁ, Zdena: *Malíři a dílny. Slezská lidová malba na skle VII/2*. Časopis Slezského muzea B 22, 1973, s. 159–169.

38 Pro srovnání uvedme, že ve stěžejním vlnářském odvětví působilo v Rakouském Slezsku 962 soukeníků.

39 K vývoji řemeslnické a protoprůmyslové výroby ve sledovaných oblastech ve zkratce např. KORBELÁŘOVÁ, Irena – JIRÁSEK, Zdeněk: *Historie a současnost podnikání na Opavsku*. Praha 2002; JUŘÁK, Petr – JANOŠCOVÁ, Jana: *Historie a současnost podnikání na Frýdecku*. Praha 2005; PAVELKOVÁ, Ilona – NOVÁKOVÁ Pavlína – KRŮL, Martin: *Historie a současnost podnikání v Těšínském Slezsku*. Praha 2006, 2017 ad. K textilní výrobě podrobněji INDRA, Bohumil: *K počátkům průmyslové textilní výroby ve Slezsku*. Slezský sborník 49, 1951, s. 17–36. JANÁK, Jan: *Vlnářská velkovýroba na Moravě a ve Slezsku v letech 1740–1848*. In: Moravský historický sborník (Moravica historica). Verbík, Antonín – Blažek, Karel (edd.), Brno 1986, s. 184–229; MAINUŠ, František: *Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII. a XVIII. století*. Ostrava 1959; TÝŽ: *Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v 18. století*. Praha 1960; Obecně srov. také GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska*. I. Opava 2003, s. 75–115, zde i další literatura.

40 Ve městech Rakouského Slezska působilo 1 756 tkalců, 50 barvířů na černo, 47 postřihovačů, tři tiskaři plátna, 16 valchářů ad.

S textilními obory úzce souvisela skupina oděvních řemesel, k nimž náleželo na Krnovsku 48 krejčích, 26 pletařů, kloboučníci (6) a rukavičkáři (6), prýmkaři (6), dále ševci (44) či kožešníci (25). Jiné textilní a oděvní obory byly zastoupeny jen marginálně.⁴¹ Ze zpracovatelů kůží byli na Krnovsku početnější jen jircháři (28), naopak koželuzi byli evidováni jen dva. Přiměřeně zastoupeni byli sedláři (8) a řemenáři (8). Naopak v soupise nenalzáme tehdy už poměrně rozšířené producenty kordovánu a jiných kožedělných výrobků.⁴²

Potravinářská řemesla zastupovali v *Josefském censu* mlynáři, řezníci, pekaři, cukráři, koláčníci a sládcí. V Krnovském knížectví nepůsobil žádný cukrář, nejpočetněji byli zastoupeni mlynáři (55), když jejich vysoký počet naznačuje, že se nejednalo o profesionisty činné v městských mlýnech, ale i na venkově. Na Krnovsku vedlo živnost 45 řezníků a 28 pekařů, což odpovídalo dlouhodobému počtu řemeslníků v cechovních organizacích působících ve městech knížectví. Navzdory vysokému počtu pravovárečných domů působilo na Krnovsku jen šest sládků, což naznačuje stále převažující domácí výrobu piva. Dva koláčníci se specializovali na jemné sladké pečivo, vyráběli bezpochyby pro místní spotřebitele v zemské metropoli.⁴³

Mezi profesionisty byli zastoupeni řemeslníci působící ve většině kovo– a dřevozpracujících oborů a také ve stavebnictví. Z prvních skupiny byli na Krnovsku vykázaní ve třídě městského obyvatelstva jen podkováři, i když v nijak vysokém počtu 36 osob z celkového množství 284 podkovářů působících napříč městy Rakouského Slezska. Podle všeho se zaměřovali nejen na výrobu nikoli jen podkov, ale i běžnějších kovářských výrobků, neboť kategorie kovářů není v censu vůbec zařazena. Lze se rovněž domnívat, že bylo kovářské řemeslo provozováno běžně také ve vesnicích, neboť bez jeho standardní produkce – kovových částí zemědělského nářadí – a také opravárenské činnosti se mohli venkovští zemědělci jen stěží obejít. Z dřevozpracujících řemesel evidoval census všechny tehdy běžnější profese, jejichž zástupci působili také ve městech na Krnovsku. Jednalo se o stolaře (11), soustružníky (9), koláře (17) a bednáře (13).⁴⁴

Nepostradatelným a početně silně zastoupeným, byť asi ne příliš lukrativním oborem bylo hrnčířství, zařaditelné do oblasti zpracování přírodních surovin s použitím pecí. Na Krnovsku byli hrnčíři poměrně početní, pracovalo jich zde podle censu 33 z celkového počtu 123 činných řemeslníků tohoto zaměření v celé provincii. Knížectví se tím řadilo na druhé místo hned za Těšínsko. Sklářské řemeslo bylo naopak

41 V ostatních knížectvích působilo například 479 krejčích, 738 ševců, 167 pletařů, 245 kožešníků, 26 rukavičkářů, 49 kloboučníků a 48 prýmkařů. Ve většině oborů se Krnovsko pohybovalo díky početnímu zastoupení výrobců daných řemesel na třetím až čtvrtém místě v pořadí správních celků.

42 Jircháři působili v Rakouském Slezsku 117, sedláři 61 a 42 výrobců řemenů.

43 Krnovští profesionisté se tak podíleli na činnosti celkem 379 mlynáři, 460 řezníků, 160 pekaři, 62 sládky a 18 koláčníků.

44 V oblasti dřevozpracujících řemesel působilo ve městech rakouské části Slezska 14 soustružníků, 93 bednářů, 106 kolářů a 105 stolařů.

nejvíce rozšířené na Opavsku, Krnovsko zaujímalo v Rakouském Slezsku (celkem 35 osob) se šesti skláři třetí místo.⁴⁵

Bezesporně k nejvýznamnějším oborům, nacházejícím uplatnění zejména po četných požárech měst a provázejícím Slezsko v důsledku válečných událostí po předcházející čtyři desítky let, patřila stavební řemesla. Zastoupeni byli v této oblasti hlavně zedníci a tesaři, jichž bylo na Krnovsku osm z celkového počtu 67, resp. sedm z celkového počtu 40 v Rakouském Slezsku.⁴⁶

Kromě výše uvedených, poměrně kompaktních segmentů řemeslnické výroby a protoprůmyslové produkce sledovali zhotovitelé cenzu i obory tematicky roztržštěné. Za všechny uvedme alespoň některé ze zajímavějších profesionistů jako byli mydláři, voskaři, hřebenáři či knihvazači. Na Krnovsku z nich byli zastoupeni odborníci působící v posledních dvou specializacích, a sice dva hřebenáři a jeden knihvazač.⁴⁷

Jednoznačně nejpočetnější skupinou obyvatelstva byli koncem 18. století nejen v Rakouském Slezsku *obyvatelé venkova*, tedy lidé nacházející svou obživu v *oblasti zemědělské výroby*. *Josefský cenzus* je rozděloval do skupin podle rozsahu vlastněných pozemků a z něj vyplývajícího sociálního postavení. Specifickou skupinu představovali dědiční rychtáři, tedy poddaní s veřejnou působností, stojící v čele venkovské obce a zajišťující současně roli zástupce vrchnosti ve vsi, a dále svobodníci, tedy osedlí nadaní jistými osobními svobodami a volnějším stupněm podřízenosti vůči majiteli panství či statku. Ve standardní struktuře osedlých obyvatel stáli nejvýše sedláci členění podle rozsahu obhospodařované půdy na lánové, tříčtvrteční, půllánové a čtvrtlánové sedláky, dále zahradníci a domkáři.⁴⁸ Z neosedlých obyvatel byli vykazováni podruzi, tedy ekonomicky nezávislé osoby, obvykle námezdně pracující a žijící v nájmu. U jednotlivých skupin byla uvedena rovněž mládež mužského pohlaví v členění na dědice, osoby upotřebitelné státem (*Staatsanwendbare*),⁴⁹ dorost (*in Nachwuchs*) a konečně čeled. Osoby ženského pohlaví byly uvedeny souhrnně za všechny sociální vrstvy, pouze v členění na vdané a svobodné.

45 Sklářství se podle *Josefského cenzu* věnovalo v Rakouském Slezsku 35 osob.

46 Města a předměstí, zejména na Těšínsku, ale i na Opavsku, Krnovsku a jinde, byla v dané době tvořená stále ještě zčásti dřevěnou či polodřevěnou domovní zástavbou. Přirozená modernizace obydlí a veřejných staveb i obnova po případných požárech sice vedla již delší dobu k budování komínů dokonce i na venkově, jak na to tlačila státní správa. Při rekonstrukci či výstavbě domů byla ale stále rozhodující dostupnost tradičního a v místě obvyklého stavebního materiálu. Zajímavé nicméně je, že procentuálně vyšší bylo v celé zemi zastoupení zedníků než tesařů. (17,5 % ku 11,9 %). Pro úplnost dodejme, že ve městech na Krnovsku působili podle cenzu tři kominíci, zatímco na Opavsku devět, na Nisku čtyři a na Těšínsku dva.

47 Celkem působilo ve slezské habsburské provincii 23 hřebenářů a 11 knihvazačů, většinou na Opavsku a Těšínsku.

48 Zahradníci nejsou jako samostatná skupina uvedeni pouze u Těšínska, jinde je členění zachováno. Této skutečnosti nasvědčuje sumární tabulka pro všechny sledované správní celky, v níž jsou skutečně zahrnuti domkáři a zahradníci do jedné skupiny.

49 Jedná se zjevně o mladé muže podléhající povinnosti vojenské služby.

Podle sumárních údajů cenzu se v Rakouském Slezsku nacházely koncem 18. století takřka čtyři desítky tisíc usedlostí. Jejich produkce, doplněná v případě méně majetných vrstev nezemědělským přivýdělkem, byla zdrojem obživy pro čtvrt milionu obyvatel.⁵⁰ Z ekonomického hlediska bylo možno pokládat za plně schopné zabezpečit sobě a členům své domácnosti obživu podle názoru zpracovatelů cenzu pouze skupiny svobodných, lánových a půllánových sedláků. Na svých hospodářstvích byli schopni produkovat přebytky a zásobovat jimi místní a regionální trh. Toto hodnocení se za jistých okolností, zejména s ohledem na geografické a přírodní podmínky, vztahovalo rovněž na čtvrtláníky či jejich část. Díky utržené hotovosti se mohli těšit vyšší míře jistoty, mohli si dovolit investice do hospodářství, byli připraveni poskytnout dětem věno či nadvěno, případně si zvýšit běžnou životní úroveň v oblasti stravování, bydlení či odívání. Poněkud složitější byla situace zahradníků, kteří sice neměli možnost plně zabezpečit obživu domácnosti z výnosů zemědělské produkce, byli nicméně schopni doplňovat výnosy z chovu drobnějších hospodářských zvířat, a hlavně si přivydělávat řemeslnou činností.⁵¹

Ostatní venkované, kteří nezajišťovali své životní potřeby primárně polním hospodařením, zvláště domkáři a podruzi, byli nuceni získávat prostředky na svou obživu námezdní prací, zejména těžbou a zpracováním dřeva, předemím lnu,⁵² prací v bělidlech, někdy v zemědělství apod.⁵³ Sociální nestabilita neosedlých vrstev, kterou zhotovitelé cenzu v dílčích regionech zjistili, vedla dokonce ke zdůraznění potřeby parcelace dvorů a předání nově založených usedlostí poddaným.⁵⁴

V Krnovském knížectví bylo censem evidováno 4 654 usedlostí poskytujících obživu 29 001 obyvateli (členům rodiny, čeledi, zaměstnancům). Z uvedeného souhrnu náleželo 1 241 usedlostí příslušníkům selských vrstev. Plně zajišťovat prostředky na živobytí si z nich v tomto slezském regionu dokázali jen největší hospodáři, tedy

50 Celkem bylo v Rakouském Slezsku vykazáno 38 306 usedlostí, úhrnem 250 455 obyvatel. Z toho bylo 14 984 svobodníků a sedláků s výměrou od jednoho lánu po ¼ lánu a dalších 23 322 v kategorii zahradníků a domkářů. Poměrně nízký počet osob, pouze 4951, byl evidován v kategorii čeledi.

51 K situaci venkovského obyvatelstva v horských oblastech na Těšínsku PITRONOVÁ, Blanka: *Těšínské Beskydy na sklonku feudalismu: salašnictví a lesní hospodářství v Těšínských Beskydách na přelomu 18. a 19. století*. Brno 1968.

52 Tkaní příze bylo jednou z hlavních možností obživy pro domkáře i část neosedlých venkovských obyvatel. K tomu např. MYŠKA, Milan: *Způsob života domáckých tkalců v slezsko-moravské plátenické oblasti před nástupem průmyslové revoluce ve světle pozůstalostních spisů. (Materiálová studie o tkalcovských lokalitách Edrovice a Horní Město v 1. polovině 19. století)*. Časopis Slezského muzea B 34, 1985, s. 151–175.

53 Zvláštní skupinou venkovského obyvatelstva byli vojáci nacházející se na dovolené zčásti mimo službu, kteří měli nárok na příspěvek na stravu. Ti se zapojovali do výdělečné činnosti a pracovali většinou jako nádeníci u svých rodičů, příbuzných i jinde ve městech a na vesnicích. Pokud byli ženatí, přivydělávali si česáním, předemím a zplstováním vlny, případně i pletením. Tato skupina byla ovšem zmíněna pouze v komentáři a není početně ani místně specifikována.

54 Možnost parcelace dvorů byla připomenuta například v Melčí na Opavsku a v Albrechticích na Krnovsku, stejně jako v horských oblastech Těšínska a Niska.

celí neboli lánoví (96), tříčtvrteční (98) a poloviční (306) sedláci. Tvořili však jen 11,2 % majitelů z celkového počtu venkovských osedlých. Více než polovinu sedláků představovali čtvrtlánici (694) s hospodářstvími s nejnižší půdní výměrou v uvedené kategorii, tedy o rozsahu ¼ lánu.⁵⁵ V nižších kategoriích venkovských osedlých bylo na Krnovsku zaznamenáno 972 zahradníků a 2 468 domkářů. Zcela na námezdní práci bylo odkázáno 2 005 podruhů, což spolu s ženami a dětmi představovalo 6003 osoby.

Protipól k nejlidnatější vrstvě obyvatel, venkovským osedlým, neosedlým a příslušníkům jejich domácností, tvořily osoby zařazené *jozefským censem* do předposlední, páté třídy. Jednalo se o *židovské obyvatelstvo*,⁵⁶ početně nepřilíš významnou kategorii čítající v Rakouském Slezsku v úhrnu pouze 1 729 osob. V Krnovském knížectví tvořili Židé vsutku marginální skupinu, čítající 30 osob včetně žen a dětí, nejmenší ze všech slezských regionů.⁵⁷

Poslední sociální skupinou obyvatel zaznamenanou v šesté třídě byla *chudina*. Za zajímavou lze považovat klasifikaci, podle níž byli lidé do této třídy zařazeni. Nejednalo se totiž, jak by se dalo předpokládat, o žebráky a tuláky, na které se vztahovaly zvláštní předpisy o deportaci, ani o bezmocné osoby odkázané na péči rodinných příslušníků, nýbrž patrně výhradně o osoby staré a nemocné a také o sirotky, kteří postrádali bez vlastního zavinění možnost opatřit si prostředky k obživě a nebyli současně umístěni ve špitálech a sirotčincích zřízených ve městech. Jejich přežití záviselo jednoznačně pouze od dobrodiní jiných členů společnosti.⁵⁸ Velmi nejasná kritéria a metody jejich posuzování ze strany vyhotovitelů soupisu bohužel neumožňují rozklíčovat nejen skutečné počty osob odkázaných na tehdejší sociální péči, ale ani jejich reálnou materiální situaci. Data této části cenzu se tak jeví jako málo věrohodná a jejich využí-

vání při studiu společenské situace nižších sociálních, respektive nezámožných vrstev jako poměrně problematické.

Přes veškeré možné výhrady k číselným hodnotám uvedeným v tabulce k šesté třídě obyvatelstva je užitečné se s nimi seznámit. Dělení uvnitř třídy probíhalo podle stavovského zařazení na osoby měšťanského, poddanského, a dokonce i šlechtického původu. Na Krnovsku bylo v této třídě evidováno celkem 423 osob a stojí za zmínku, že se jednalo o vůbec nejnižší počet příslušníků této skupiny ze všech slezských regionů. Tvořili jen 1,4 % všech obyvatel knížectví a pocházeli většinou výhradně z řad obyvatel měst a venkova.⁵⁹

Shrnutí

Informace o socio-profesním zaměření obyvatel Rakouského Slezska na sklonku 18. století, obsažené ve zlomku soupisu označeného pro potřeby našeho příspěvku *jozefský census*, dovolují konstatovat, že největší část obyvatel této provincie habsburské monarchie tvořili lidé žijící se zemědělstvím a některými dalšími doplňkovými zdroji. Představovali celkem 83,18 % obyvatel a počítání k nim byli osedlí hospodáři, neosedlí podruzi i čeled, včetně členů jejich domácností. Druhé místo zaujímali obyvatelé měst, členění podle způsobu obživy na obchodníky, řemeslníky a speciální profesionisty, zastoupení v celkové populaci 12,92 % osob. Jen marginální zastoupení měli lidé zařazení s ohledem na jejich společenské postavení do první a druhé třídy, tedy duhovenstvo, učitelé a další osoby působící ve vzdělávací sféře, a dále šlechta a honorace. Představovali v úhrnu méně než 2 % celkového počtu obyvatel. Ještě o něco méně bylo osob označených jako *chudina* (1,45 %). Nejmenší podíl měli ve slezské populaci Židé (0,58 % obyvatel).

Ve světle uvedeného cenzu se poměrně plasticky rýsuje rovněž sociální skladba obyvatel Krnovského knížectví a hlavní zdroje jejich obživy, stejně jako postavení této země s ohledem na konkrétní ukazatele v rámci celého Rakouského Slezska. Je z něj patrné, že ve většině sledovaných ukazatelů Krnovsko zaujímalo středovou až nižší pozici. Na třetí nebo čtvrté příčce mezi celkem pěti regiony slezské provincie se Krnovsko obvykle střídalo spolu s Niskem, poslední místo zaujímaly až na výjimky moravské enklávy. Čelní postavení obsazovaly naopak s výraznou převahou Těšínsko a Opavsko, v absolutních číslech pochopitelně vzhledem k vysokému počtu obyvatel, poměrově díky rozvinutějším segmentům ekonomického či společenského života.⁶⁰ Výrazněji Krnovsko předčilo ostatní regiony Rakouského Slezska snad jen v oblasti

55 Na selských usedlostech bylo za byt a stravu zaměstnáno 466 čeledinů.

56 Podrobněji k židovskému obyvatelstvu Slezska WODZIŃSKI, Marcin – ADAMCZYK, Irena – SPYRA, Janusz: *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001; SPYRA, Janusz: *Żydzi na Śląsku Austriackim (1742–1918). Od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*. Katowice 2005; TÝŽ: *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742–1918)*. Katowice 2009 ad.

57 Nejpočetnější byli Židé na Těšínsku (829 osob). Přítomní Židé se tam tradičně věnovali dodávání tabáku a pálení kořalky. Tato skutečnost byla v komentáři ve vztahu k celému Rakouskému Slezsku negativně hodnocena, neboť podporovala nadměrnou konzumaci alkoholu spojenou se zadlužováním a chudobou napříč sociálními vrstvami. V ostatních knížectvích Rakouského Slezska, jakož i v moravských enklávách, kde byli Židé po Těšínsku nejpočetnější (582 osob), byl okruh jejich povolání podstatně širší. Našli bychom mezi nimi obchodníky s kořením, s krajkami, koženým zbožím a oděvy, také řezníky, ševce apod.

58 Pokud jde o sociální péči, tu ve městech primárně poskytovaly špitály, významnou roli sehrávala církev. Ve městech měly být navíc pořádány pravidelné sbírky a jejich výnos měl být prostřednictvím chudinské a sirotčí komise rozdělen mezi nejpotřebnější. Podobné sbírky měly být organizovány i ve venkovských obcích, do nichž měla přispívat jak vrchnost, tak obec, a výnosy měly být opět týdně rozdělovány prostřednictvím soudního nebo obecního písaře a dvou přísedících. Dávky byly rovněž přidělovány osobám pečujícím o sirotky. Almužny poskytovala řada jednotlivců v určité dny ve svých domech a bývaly rozdávány rovněž u příležitosti pohřbu v domech zesnulého.

59 V rámci celého Rakouského Slezska se jednalo o 4315 osob, z toho bylo 1413 sirotků. V počtu *chudin* bylo na prvním místě Opavsko, následovaly Těšínsko, Nisko a moravské enklávy.

60 Zjištěnému postavení Krnovska ostatně odpovídá i třetí pořadí, na kterém je Krnovsko prezentováno v řazení tabulek sledovaného cenzu, kdy je dodržováno řazení Těšínsko, Opavsko, Krnovsko, Nisko a enklávy.

vzdělávání dětí a mládeže, když zde na celkový počet obyvatel připadalo nejvíce vyučovaných dětí. Markantně tato situace vynikne, pokud ji srovnáme s Těšínským knížectvím ve východní části provincie, kde připadal jeden žák na takřka devětkrát více obyvatel než na Krnovsku.⁶¹

Rozhodnou část populace tvořilo v Krnovském knížectví, podobně jako jinde v českých zemích, venkovské obyvatelstvo nacházející obživu v zemědělství (82,81 %), nepatrně méně než tomu bylo v průměru v celém Rakouském Slezsku.⁶² Ve srovnání s ostatními správními celky zde bylo možno zaznamenat menší podíl lánových a půllánových sedláků, tedy nejbohatších hospodářů, na celkovém počtu osedlých. Krnovský venkov tak náležel spíše k sociálně slabším venkovským oblastem Rakouského Slezska. Tuto situaci snad ekonomicky vyrovnávali držitelé čtvrtlánových a zahradnických usedlostí, schopní si obvykle zajistit značnou část obživy z výnosu zemědělského hospodaření, bez nutnosti dalšího řemeslnického přivýdělku. Celkově tvořili osedlí žijící z výnosu zemědělského hospodaření, tedy sedláci všech skupin a zahradníci (včetně žen, dětí a dalších příslušníků jejich domácností), natolik početnou entitu, že bylo možné Krnovsko považovat v dané době za agrárně poměrně rozvinutý region.⁶³ Tento závěr podporují také údaje o zastoupení podruhů, jejichž absolutní počty, stejně jako procentní zastoupení, byly na Krnovsku poměrně vysoké.⁶⁴

Urbanizace Krnovska byla ve srovnání s ostatními regiony Rakouského Slezska průměrná. Dáno to bylo bezpochyby i tím, že městská síť zde byla poměrně řídká: po rozdělení Slezska v roce 1742 se v rakouské části země nacházela jen tři města, z toho dvě ryze provinčního charakteru. Městská populace tvořila podle *Josefského censu* na Krnovsku jen přibližně sedminu z celkového počtu obyvatel (14,28 %) a zaujímal v tomto ukazateli mezi regiony slezské provincie třetí místo.⁶⁵

Velmi nízký podíl na celkovém počtu obyvatel, resp. vykazovaných příslušníků sledovaných sociálních kategorií obyvatel, tvořili na Krnovsku příslušníci šlechtického stavu (0,01 %). Zaujímal dokonce nejnižší příčku mezi všemi regiony, když v průměru byl tento podíl v Rakouském Slezsku čtyřikrát vyšší.⁶⁶ Srovnatelné postavení přísluše-

lo Krnovsku i v kategorii úředníků a honorace, což bylo vzhledem k provinčnímu rázu země i jeho metropole vcelku pochopitelné.⁶⁷ V porovnání s ostatními správními celky Rakouského Slezska žilo na Krnovsku velmi málo Židů. Na Krnovsku připadal dokonce na jednoho Žida šestinásobek počtu osob oproti průměru Rakouského Slezska, a dokonce pětadvacetinásobek počtu osob než v moravských enklávách.⁶⁸

Ve skupině chudiny lze jen s obtížemi hovořit o nějakém srovnávání, a to vzhledem k již zmíněnému značně nejasnému a zjevně velmi nepřesnému způsobu její klasifikace. Z tohoto důvodu jsme schopni pouze obecně konstatovat, že v absolutních počtech obyvatel této kategorie se Krnovsko nacházelo na posledním místě. V poměru k celkovému počtu obyvatel bylo Krnovské knížectví na třetí pozici za Těšínskem a Opavskem.

Celkově lze tedy usoudit, že sledovaný materiál poskytuje zajímavý pohled na Krnovské knížectví v rámci rakouského podílu Slezska v oblasti společenského a profesního složení obyvatelstva v období počátku samostatné vlády Josefa II., a to ještě před započítáním mohutné reformní vlny, která zrušením Rakouského Slezska a jeho spojením s Moravou přinesla rozhodující změnu ve sledování statistických údajů. Po následující půlstoletí navíc omezila možnosti hodnocení Rakouského Slezska jako samostatné rakouské provincie. Současně census ukazuje potenciál řemeslnické a protoprůmyslové výroby Krnovska pro jeho další hospodářský rozvoj. Zaznamenat jej následně můžeme zejména v Krnově, který procházel od první poloviny 19. století proměnou ve významné textilní centrum Slezska se zaměřením na soukenickou a galanterní výrobu a další segmenty lehkého průmyslu, provázenou i nebyvalým nárůstem počtu obyvatel a jeho restrukturalizací.

...

61 V Krnovském knížectví připadal jeden žák pouze na 21 osob, na Těšínsku na 182 osoby.

62 V rámci Rakouského Slezska tvořily venkovské vrstvy nacházející obživu v zemědělství v průměru 83,18 % všech obyvatel.

63 Příslušníci kategorie jedno- a půllánových sedláků tvořili na Krnovsku 11,2 % a čtvrtlánici a zahradníci 35,8 %, dohromady 47 % z celkového počtu držitelů zemědělských hospodářství V rámci Rakouského Slezska tak zaujímal druhé místo za Těšínskem (56,6 %), za ním naopak zaostávaly Opavsko (40,2 %), moravské enklávy (39 %) a Nisko (33,8 %).

64 V počtu podruhů na jedno zemědělské hospodářství náleželo Krnovsku se 43,1 % třetí místo. Největší díl podruhů z celé provincie žil na Těšínsku (49,6 %), srovnatelně s Krnovskem na Opavsku (44,2 %), méně pak v enklávách (39,2 %) a na Nisku (30,4 %)

65 Zatímco v Rakouském Slezsku připadal jeden obyvatel města v průměru na takřka 39 obyvatel, na Krnovsku na 38 obyvatel, na Těšínsku a Opavsku na 35 obyvatel. Vyšší podíl městských obyvatel byl zaznamenán na Nisku (47 osob) a v moravských enklávách (44 osob).

66 Census evidoval v Rakouském Slezsku celkem 141 osob šlechtického stavu (mužů), ženy a děti jsou uváděny v souhrnu s ostatními, nelze je tedy odlišit. Nejvyšší podíl osob šlechtického stavu vyka-

zovalo Opavsko (0,06 %), na druhém až třetím místě se nacházely Těšínsko a moravské enklávy (shodně s 0,05 %), Nisko (0,03 %) a konečně na posledním místě bylo Krnovsko (0,01 %). Jeden šlechtic připadal na Krnovsku na 4 382 obyvatele; v Rakouském Slezsku to bylo v průměru na 1 091 obyvatele, v enklávách na 1803 obyvatele, na Nisku na 1755 obyvatel, na Opavsku na 969 obyvatel a na Těšínsku na 827 obyvatel.

67 V počtu úředníků a honorace dominovaly v Rakouském Slezsku Opavsko, stolice provincie, a Nisko se sídlem vratislavského biskupa Filipa Gottharda Schaffgotsche na Jánském vrchu v Javorníku. Na jednoho příslušníka této sociální skupiny tam připadlo 528, resp. 538 osob. Krnovsko bylo v této kategorii výjimečně srovnatelné s Těšínskem, kde připadal jeden úředník a příslušník honorace na 942 osoby, na Krnovsku pak na 929 osob.

68 Jedna osoba židovského původu (včetně žen a dětí) připadla na Krnovsku na 1022,44 obyvatel, v enklávách to bylo na pouhých 40,28 obyvatel, tedy přibližně 25 x méně. Přitom v celém Rakouském Slezsku připadalo na jednu osobu židovského původu 171,64 osob, tedy šestkrát méně než na Krnovsku.

Šestý svazek pozůstalosti Johanna Spatziera a jeho využití pro historickou topografii Krnova

Alexandr Michl-Bernard

Přestože hornoslezské město Krnov oslaví v roce 2023 již 770 let, kdy bylo povýšeno na město, zůstává v historiografii tohoto sídla stále mnoho bílých stránek. Velmi významný zdroj informací umožňující zkoumat dějiny Krnova představuje archivní fond Spatzier Jan, uložený v současnosti ve Státním okresním archivu Bruntál se sídlem v Krnově. Johann Florian Nepomuk Spatzier byl krnovským lékárníkem, především však vědecky a společensky velmi aktivní osobností nejen Krnova, ale i širšího regionu, zejména v druhé polovině 19. století. Ač svým profesním zaměřením a vzděláním působil předně na poli lékařském a přírodovědném, jeho koníčkem byla také historie jeho rodiště a bydliště – Krnova. I díky svému společenskému působení a dlouhodobé roli jednoho z radních města Krnova měl hojný přístup k písemnostem městského úřadu. To mu umožnilo bohatě excerpovat z dokumentů, mnohé dokonce zachránil před skartací. Jeho sbírka opisů, výpisů dokumentů, rukopisů historických pojednání a zachráněných dokumentů čítá na 30 svazků svázaných do knih. Svazek označený signaturou šest a nesoucí stejné inventární číslo v rámci archivního fondu Pozůstalost Johana Spatziera se od většiny ostatních mírně odlišuje tím, že je celý věnován krnovským měšťanským domům. Spatzier zde dle v jeho době platných čísel popisných seřadil jednotlivé krnovské měšťanské domy ve vnitřním městě a sestavil k nim excerpta jejich transakcí od počátku 19. až do počátku století 18., v některých případech až téměř do poloviny 17. století.

Téměř třísetletá epocha raně novověkých dějin Krnova zůstává stále málo poznanou. Díky relativně ucelené řadě úředních knih vzniklých činností městské kanceláře a dochovaných ve fondu Archiv města Krnov se mimo jiné nabízí provedení historické topografie, a následně sociální topografie a prosopografie. A zmíněný šestý svazek Spatzierovy sbírky v tomto ohledu podává badatelům velmi pevnou pomocnou ruku.

Cílem tohoto příspěvku je přiblížit odborné veřejnosti tento pramen, jeho význam, úskalí práce s ním i jeho využití, ačkoliv není badatelům zcela neznámý a přinejmenším okrajově byl bezpochyby nejednou využit již dříve. A přestože tento rukopis Johana Spatziera má nepochybně širší využití, zaměříme se především na jeho využití pro účely historické topografie.

Každý badatel, který se někdy aspoň okrajově zabýval staršími či novodobými dějiny Krnova, zná nepochybně pojem Pozůstalost Jana Spatziera, nebo jej přinejmenším zaslechl. Jedná se o poměrně úctyhodnou sbírku archiválií, jejich opisů a excerpt, ale také různých pojednání z historie Krnova, kterou během svého života sepsal a shromáždil krnovský lékárník Johann Nepomuk Florian Spatzier. Tu v současnosti svázanou do třiceti knih uchovává Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově.¹

Johann Spatzier se narodil v Krnově 16. 5. 1806 do rodiny lékárníka Johanna Evangelisty Kašpara Spatziera. Ten do Krnova přišel z českého Berouna, kde byl lékárníkem už jeho otec. Nelze vyloučit, že Johan Evangelista Kašpar Spatzier ovládal oba zemské jazyky – češtinu a němčinu – přinejmenším ještě v době příchodu do Krnova. V Krnově přijal Johann Evangelista Kašpar Spatzier měšťanské právo 21. 12. 1796 coby provisor v lékárně U Černého orla (Zum schwarzen Adler), staré čp. 235, jejímž majitelem a provozovatelem byl Damian Volckman. Již 20. 1. 1796 se oženil coby šestadvacetiletý s tehdy dvacetiletou Klarou Phielib, dcerou tkalce Antona Phieliba.² Ta mu posléze povila v rozmezí let 1799–1815 dvanáct dětí. Jedním z nich byl chlapec, jenž dostal jméno po otci Johann.

Johann Nepomuk Florian Spatzier získal po svém otci nejen jméno. Ať již k tomu dospěl dobrovolně, či mu to bylo vybráno, měl následovat svého otce v lékárnické živnosti, což vedlo jeho kroky ke studiu farmacie na vídeňské univerzitě. Své první farmaceutické zkušenosti získával od roku 1819. Na vídeňské univerzitě dosáhl roku 1826 titulu magistra farmacie, přičemž státní zkoušku vykonal s vyznamenáním.³ Po návratu ze studií do Krnova nastoupil jako provisor v lékárně U Černého orla. V roce 1835 převzal lékárnou U Bílého anděla (Zum weissen Engel), kterou jeho otec přikoupil v roce 1815 za částku 20 000 zlatých a s níž byl nakonec spjat až do konce svého života.⁴ O tři roky později si vzal Julii Krumholz, dceru poštmistra ze Dvorců, s níž zplodil šest dětí.⁵

1 Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově (dále jen SOKA Bruntál), fond Spatzier Jan (1280) 1806–1881.

2 HÁZA, Zdeněk – SKOPALÍK, Josef: *Lékárny a lékárníci v Krnově od roku 1535 do roku 1945*. Krnov 2015, s. 100–103.

3 FUKALA, Radek. *Johann Nepomuk Florian Spatzier*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis C 4, 1999, s. 45–48. TÝŽ: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*. In: Historiografie Moravy a Slezska. Svazek 2. Barteček, Ivo (ed.), Olomouc 2006, s. 5.

4 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 5.; HÁZA – SKOPALÍK: *Lékárny a lékárníci v Krnově od roku 1535 do roku 1945*, s. 104.

5 HÁZA – SKOPALÍK: *Lékárny a lékárníci v Krnově od roku 1535 do roku 1945*, s. 113.; MÜLLER, Karel: *D4.2 Johann Spatzier. Prameny a opisy pramenů k dějinám Krnova a Krnovska*. In: Paměť Slezska. Památky a paměťové instituce českého Slezska v 16.–19. století. Šopák, Pavel (ed.), Opava 2011, s. 301.

Johann Spatzier byl především přírodovědec. Ve 30. a 40. letech 19. století se velmi aktivně zúčastnil boje proti choleře, za což si vysloužil v roce 1848 jmenování čestným členem Spolku lékárníků v severním Německu.⁶ Za prusko-rakouské války v roce 1866 prokázal mimo jiné značný organizační talent. Zasadil se o opravu vyhořelého místního kostela a bezplatně dodával léčivo do krnovské nemocnice. V podpoře nemocných a také chudých pokračoval i v dalších letech, což mu dodávalo na popularitě a společenském kreditu. V roce 1870 si svými zásluhami na poli farmacie vydobyl členství v rakouské farmaceutické společnosti ve Vídni.⁷

Své přírodovědné zaměření projevoval v celoživotní vlastivědné a vědecké činnosti v oblasti přírodních věd s praktickým zřetelem k medicíně. Již roku 1849 se stal členem přírodovědného spolku Lotos v Praze. Od jednoduchých geologických pozorování Spatzier dospěl k zájmu o mineralogii a zejména nerostné bohatství Moravy a Slezska, což jej dovedlo mimo jiné k chemickým pokusům. Další rozsáhlou oblastí jeho zájmu byla také botanika. Vbrzku zvládl rostlinný systém Carla Liného a shromáždil ohromné kolekce herbářů. Značný rozsah měly také jeho mineralogické, entomologické a zoologické sbírky.⁸ Spatzier je velmi ochotně zpřístupňoval badatelům i studentům, ve velkém je v průběhu času věnoval muzeím i školám. Spatzierovu píli a erudovanost dokládá i skutečnost, že určil více než sto rostlinných nalezišť. Nadto výsledky svého dlouholetého výzkumu publikoval v prestižních přírodovědeckých syntézách. Přispíval také do ročenek a časopisů v Brně, Zhořelci, Vratislavi, Praze či v Krnově. Jeho příspěvky měly vždy zřetelný geobotanický rozměr pozorování, obsahovaly poznatky klimatologické a zahrnovaly rovněž geografická měření ve Slezsku.

K hluboké váženosti Spatziera, které se těšil u veřejnosti, přispívala také jeho angažovanost v komunální politice. Ve společnosti býval častým hostem, výrazný obrat u něj nastal po revolučním roce 1848, kdy byl zvolen městským radním. To mu pak pomáhalo při rozvíjení další oblasti zájmu, která již ale byla spíše jeho koníčkem, historie. Prvotním impulzem byl vleklý soudní spor o užívání krnovského polesí u Starých Purkartic mezi městem a lichtenštejnskou knížecí komorou. Spatzier nikterak neváhal vystoupit na obranu města proti knížecím úředníkům. Shromažďování materiálu k problematice práv na les u Starých Purkartic však záhy přerostlo v shromažďování jakéhokoliv materiálu týkajícího se historie Krnova. Spatzierovo postavení radního města mu k tomu ostatně vydatně napomáhalo, měl výrazně usnadněn přístup k dokumentům města, z nichž mohl pohodlně pořizovat výpisky či rovnou opisy, jiné dokumenty si naopak patrně přivlastnil, zahrnul je však do své sbírky také.

Na Spatzierově rozvíjení zájmu o historii se podílel ten fakt, že od roku 1857 těsně spolupracoval s Moravskoslezskou společností pro zvelebení orby, přírodovědy

6 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 6.; STRATIL, Ivo: *Pozůstalost Jana Spatziera (1280) 1806–1881*. Inventář. Opava 1969.

7 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 6.

8 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 7; MÜLLER: *D4.2 Johann Spatzier*, s. 301.; STRATIL: *Pozůstalost Jana Spatziera*, c. d.

a vlastivědy. Spatzier svými výsledky dokázal zaujmout Christiana d'Elverta, jenž některé Spatzierovy zásadní materiálové práce publikoval na stránkách Notizenblatt, či v rámci Spisů historicko-statistické sekce.⁹ V rámci historického bádání obracel Spatzier svůj zájem na dějiny Krnovského a Opavského knížectví a města Krnova samotného. K ostatním badatelům byl nadmíru vstřícný a s velkou ochotou své nepublikované texty zpřístupňoval jiným autorům. Hojně od něj čerpal Faustin Ens, Erasmus Kreuzinger, či dokonce Gottlieb Biermann. Nejen to, Spatzier byl dokonce spojovacím článkem mezi německými historiky a českými vlastivědnými pracovníky a organizátory v rakouském Slezsku. Spatzierovy historické poznatky využíval František Sláma či Vincenc Prasek.¹⁰

V oblasti historie se stalo Spatzierovým stěžejním dílem zkoumání a publikování historických a archeologických nálezů na Cvilíně a v okolí Krnova. Spatzier je nakonec v roce 1880 vydal s titulem Beiträge für die alte Geschichte des Burgberges, der Umgebung und der Stadt Jägerndorf. Další významné počiny na poli historie již však nepřidal. Dne 30. 1. 1883 v Krnově odešel z tohoto světa, rozloučení s ním se konalo 2. 2. 1883. Johann Nepomuk Florian Spatzier byl výjimečným, nikoliv však ojedinělým zjevem v regionu. Věkem i svým primárním přírodovědným zaměřením byl blízký skupině zakladatelů opavského gymnazijního muzea.¹¹ Dále pak v regionu působila celá řada a poměrně pestrá směsice nadšených kněží, učitelů a osvětových pracovníků.¹²

Pro historiky, jak jsme naznačili již v úvodu, představuje nejcennější dědictví dochovaná sbírka Spatzierových spisů, opisů dokumentů a originálů dokumentů samotných, kterou Spatzier příznačně nazval Urkunden Sammlung. Spatzier ji celou odkázal Moravské statistické společnosti v Brně.¹³ Tam byla patrně svázána do 30 objemných foliantů a osignována římskými číslicemi I.–XXX., přičemž Spatzier k mnohým opatřil provizorní index. Za okupace se prostřednictvím Německého spolku pro dějiny Moravy a Slezska dostala do Říšského archivu v Opavě, změněného po osvobození na Zemský archiv v Opavě.¹⁴ Tam zůstávala celá desetiletí, byla uspořádána do archivního fondu, byl k ní zhotoven inventář a byla dána k dispozici odborné veřejnosti. V roce 2017 byl archivní fond Spatzier Jan delimitován do Státního okresního archivu Bruntál se sídlem v Krnově.¹⁵

9 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 7; MÜLLER: *D4.2 Johann Spatzier*, s. 301.

10 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 7–8.

11 MÜLLER: *D4.2 Johann Spatzier*, s. 301.

12 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 8.

13 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 8.; STRATIL: *Pozůstalost Jana Spatziera*, c. d.

14 FUKALA: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*, s. 8.; MÜLLER: *D4.2 Johann Spatzier*, s. 301.; STRATIL: *Pozůstalost Jana Spatziera*, c. d.

15 Všechny 30 svazků je digitalizováno a zpřístupněno online; SOKA Bruntál, Spatzier Jan, NAD: 1929. Dostupné na <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=690a9d0d-57d2-4c5b-b086-860c44664c88>, cit. 31. 5. 2023. Po delimitaci fondu k němu byl přičleněn i pozdější přesný opis sbírky, pořízený ve třicátých letech 20. století. Tento opis na volných listech, resp. dvojlístech, uložených v pěti kartonech

Předchozí řádky naznačily, že pramenné bohatství Pozůstalosti Johana Spatziera k dějinám Krnova a Krnovska je značné a prozatím stále ne zcela vyčerpáno. Nejstarším dokumentem v ní obsaženým je pergamenová listina z roku 1281, jíž vévoda Mikuláš I. Opavský obdarovává Krnov ze svého dědičného majetku 24 lány lesa u Hošťálkov.¹⁶ Bohatý je pak materiál především z 16.–18. století. Všechny tento ohromující a vzácný materiál starých dokumentů, jejich opisů, ale i rukopisů Spatzierových prací, rozdělený do připomínaných třiceti svazků, ponecháme stranou, a pozornost budeme věnovat speciálně jednomu svazku, signovanému číslicí VI. a nesoucímu rovněž stejné inventární číslo.¹⁷

Inventář fondu uvádí, že se jedná o výpisy z gruntovních knih města Krnova, vzniklé patrně v letech 1850–1880. A ty tvoří téměř celý obsah tohoto svazku. Rukopis začíná do tabulky uspořádaným přehledem všech purkmistrů Krnova od roku 1635 do roku 1802 spolu se starým číslem popisným domu, který obývali. Poté již následují excerpta záznamů o transakcích privátních měšťanských domů v Krnově.¹⁸ Za excerpty domu staré čp. 132 na foliu 139 následuje jmenný rejstřík k domům staré čp. 1–132.¹⁹ Spatzier v rukopisu následně pokračoval opět do tabulky uspořádaným přehledem pravovárečných domů. Vždy je uvedeno číslo popisné domu a počet pivních várek. Spatzier takto přehledně uvádí nejen celkové počty pravovárečných domů, ale rovněž počty pivních várek, které se v Krnově vyskytovaly, i počty pivních várek, jimiž byl ten který konkrétní dům nadán.²⁰ Za tímto přehledem Spatzier opakuje přehled krnovských purkmistrů od roku 1635 do roku 1802, opět i s čísly popisnými domů, které daní purkmistři obývali.²¹ Dále již konečně následují excerpta domů staré čp. 134–251.²² Za touto rozsáhlou částí rukopisu opět nalezneme jmenný rejstřík k domům staré čp. 134–251.²³ Celý svazek uzavírá tabulka, v níž ještě jednou Spatzier uvedl počet pivních várek, počet domů, které jimi byly nadány a čísla popisná konkrétních domů.²⁴ Řada těchto informací je velmi důležitá a zajímavá, nás však předně zajímají excerpta k jednotlivým měšťanským domům.

Podívejme se nyní blíže na samotná excerpta. Ta mají víceméně jednotnou formu. Úprava je poměrně prostá. V záhlaví vždy Spatzier uvádí staré číslo popisné domu a následně retrospektivně jdoucí záznamy. Spatzier pokaždé uvede jméno a příjmení

umožňuje porovnat špatně čitelné dobové zápisy s jejich novější transliterací. Opis navíc zpravidla obsahuje stručný obsah a hodnocení jednotlivých svazků, ale především je jeho součástí i 31. svazek Spatzierovy sbírky, který se zjevně nedochoval v originále.

16 SOKA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 1, sign. I., fol. 105.

17 SOKA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI.

18 SOKA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 5r–291r.

19 SOKA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 150r–172r.

20 SOKA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 174v–175r.

21 SOKA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 177r.

22 Tamtéž, fol. 178r–291r.

23 Tamtéž, inv. č. 6, sign. VI., fol. 291r–317r.

24 SOKA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 318r.

kupujícího a jeho povolání, datum uskutečnění prodeje, číslo folia gruntovní knihy, z níž vypisoval, jméno a příjmení prodávajícího, zda byl dům privilegovaný či nepri-
vilegovaný a sumu, za niž byl dům prodán. Např. u pravovárečného domu v Pekařské
ulici, staré čp. 2, vypadal záznam následovně:

Nr. 2 Stadt

*Florian Schilder Dechand den 4ten April 1818 fol. 150 p.v. erkaufft das Johann Elsne-
rische Cridahaus sub. N. 2 mit 4 Grundbieren cvitando um...2 980 fr.*

Franz Kurz Burgermeister

*Johann Elsner Tuchmacher den 9. Xber 1800 fol. 147 erkaufft von Joseph Muller das
Haus sub. N. 2 mit 4 Bieren um 1550 fr.*

*Damian Volkmann Burgermeister*²⁵

Pokud se jednalo o dům nepriviligovaný, užívá Spatzier v souladu s prameny
označení *Thurmhaus*. Vedle těchto nepochybně cenných údajů excerpoval Spatzier
z pramenů informace o dalších privilegích, jimiž byly některé měšťanské domy na-
dány. Např. dům staré čp. 62 byl nadán právem vodovodu,²⁶ k domu staré čp. 92 sto-
jícímu v severní frontě Panské ulice se vázalo právo průchodu do Pekařské ulice, jejíž
jižní frontu spolutvořila zadní část parcely domu²⁷ atd. Velmi cenné postřehy přináší
Spatzier k topografii a toponymům předmoderního Krnova. V jednotlivých zápisech
totiž Spatzier v topografickém určení domu zůstával věren originálům, z nichž výpi-
sek pořídil. Kupříkladu tak snáší řadu poznatků k proměnám názvů krnovských ulic
a prostranství. Soutka, spojující ještě v 60. letech 20. století pod názvem Kostelní ulič-
ka dnešní Zámecké náměstí a Náměstí Osvození (do roku 1945 Kostelní náměstí),
byla v průběhu staletí známa také jako Pomocná, Daňová, Celní či Školní.²⁸ Obdobně
dnešní ulice Vodní, jejíž zástavba doznala v průběhu 50. a 60. let 20. století naprosto
zásadních proměn, nesoucí však název Vodní již několik staletí, nesla v 17.–18. století
také názvy Koželužská či Židovská.²⁹ Jinde Spatzier svou poměrně doslovnou citací

25 SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 6.

26 „Wenzel Anton Hoppe den 29. May [1]754 fol. 164 erkaufft...mit 5 Grundbieren und der Wasserrohren
Gerechtigkeit um...“ srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 68r.

27 „Joseph Kurz Gurtler den 13. Octb 1729 fol. 330 erkaufft von...mit 4 Bier und Ausgangerechtigkeit
auf die Backengasse um...“ srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 99r.

28 „...in dem Kirchengassel oder Steuergassel...“ srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6,
sign. VI., fol. 62r.; „neben dem Schulgassel...“ srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6,
sign. VI., fol. 72r.

29 „...auf der Judengasse oder Gärbergasse...“, „...auf der Ledergasse...“ srov. SOkA Bruntál, fond
Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 222r, 225r.

řeči pramenů ojedinele vzpomíná významnější budovy či umístění ekonomických ob-
jektů – jako např. tzv. horního pivovaru či chlebových lávek.³⁰ V superlativech Spatzie-
rových excerpt zmiňme ještě jednu důležitou skutečnost. Spatzier totiž identifikoval
domy, které nebyly zachyceny systémem čísel popisných, neboť již dříve zanikly, či se
staly nejpozději před polovinou 18. století součástí jiných domů.³¹ Takto Spatzier do-
hledal čtyři domy.

Olbrímí práce, kterou Spatzier odvedl při sepisování tohoto šestého svazku své
sbírky, je rozhodně úctyhodná a zaslouží veliký respekt. Nicméně to neznamená, že
bychom nenašli také nedostatky. Je rozhodně škoda, že Spatziera ze zápisů transakcí
z gruntovních knih města Krnova zajímala jména purkmistrů, nikoliv však svědečné
řady, které v originálních záznamech nechybí. Ty jsou přitom nesmírně významné pro
případné poznání socioekonomických vazeb jednotlivců v Krnově předmoderní éry.
Druhá výtka postihuje skutečnost, že stejně tak Spatzier opomíjel informace týkající
se hospodářských objektů stojících na parcele prodávané nemovitosti, a to nikoliv jen
nějakých drobných kůlniček, ale i dosti významnějších objektů jako sladoven, pivo-
varů či dílen.³² Zde je však na druhou stranu namístě vzít v potaz, že Spatzier prostě
excerpoval ty nejvíce zásadní informace potřebné k identifikaci jednotlivých domů
a správnému přiřazení starších záznamů, vzniklých v době neexistence moderního zna-
čení k existujícím domům značeným dle modernějšího a přehlednějšího systému popis-
ných čísel. A to byla vskutku jména nového a předchozího majitele, název prostranství
či ulice, datum transakce, cena, privilegovanost či nepriviligovanost a odkaz na folio
originálního pramene. Zajisté zde nemusíme připomínat fakt, že až do poloviny 18. sto-
letí byly domy v Krnově v zápisech identifikovány zejména jmény majitelů prodávaného
domu a sousedních domů. Ostatně, nebylo to žádné krnovské specifikum.

Závažnějším negativem je nepřesný odkaz na originální pramen, z něhož Spatzier
základní údaje vypisoval. Jak jsme koneckonců demonstrovali výše, Spatzier u každého

30 „...von obern Bräuhaus...“ srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 82r.; „...
hintern Brodbäncken...“ srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 96r.

31 Spatzier v takových případech v záhlaví neuváděl obvyklý nadpis číslem popisným domu, ale for-
mulací *zwischen Nr. XY und Nr. XX*. Tak kupříkladu: „*Zwischen Nr. 52 und 53*“ srov. SOkA Brun-
tál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 57r. Excerpta k dotyčnému domu končí záznamem,
v němž je mimo jiné řečeno, že dům byl v roce 1740 součástí pravovárečného domu staré čp. 92.
Srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 57r.; SOkA Bruntál, fond Archiv
města Krnov, inv. č. 53, fol. 342r. Části fondu jsou dostupné na [https://digi.archives.cz/da/perma-
link?xid=77a463b1-f07e-4a27-8564-69725c1bd81f](https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=77a463b1-f07e-4a27-8564-69725c1bd81f), cit. 31. 5. 2023.

32 Jeden příklad za všechny představuje pravovárečný dům staré čp. 95 nadaný pěti pivními várkami,
což byl na krnovské poměry lepší nadprůměr, kdy Spatzier uvádí ve svých excerptech informace:
jako vždy jméno a příjmení prodávajícího a kupujícího, datum uskutečnění transakce atd., srov.
SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 102r. Pokud však dohledáme příslušné
záznamy v originálních pramenech, zjistíme, že při domu stával ještě v 18. století pivovar a sladov-
na, srov. SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 51, fol. 337r–338v.; SOkA Bruntál, fond
Archiv města Krnov, inv. č. 51, fol. 494v–496r.; SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 54,
fol. 116r–116v.; SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 55, fol. 309v–311r.

záznamu uvádí číslo folia, nikoliv však, kterého konkrétního pramene se to týká. Přitom Spatzier excerpoval z 21 svazků dodnes dochovaných gruntovních knih města Krnova.³³ V případě, kdy badatele zajímá jeden konkrétní dům, či nevelký počet domů, není příliš náročné dotyčné záznamy dohledat v originálních pramenech. Pokud však bude centrem naší pozornosti vyšší počet domů, či dokonce všechny, jsme nuceni k časově poměrně obtížnému dohledání všech odkazů a jejich konkretizování. Při kritice způsobu, jakým Spatzier odkazoval na archivní prameny, musíme zmínit ještě skutečnost zjištěnou dohledáváním všech Spatzierem uváděných odkazů. V celkem 34 případech došlo k chybnému označení folia, což opět komplikuje dohledání konkrétního originálního zápisu.³⁴ Pomocnou ruku zde badatelům podávají samotné gruntovní knihy, které obsahují jmenné rejstříky, dle nichž poté lze dohledat také konkrétní záznam. Buďme zde k Spatzierovi aspoň mírně shovívaví, uvědomme si, že Spatzier dohledal k 251 domům ve vnitřním městě celkem 2 056 záznamů. Zmýlit se z tohoto počtu ve 34 případech není zas tak špatný výsledek.

Přestože publikace Krnov – historie, archeologie přinesla řadu poznatků k historii Krnova od středověku až téměř k současnosti,³⁵ zůstává v historii tohoto hornoslezského města řada nezodpovězených otázek a bílých míst. Snad vyjma problému povýšení Krnova na město a některých dalších dílčích, specializovaných témat, jako kupříkladu textilního průmyslu, to platí de facto pro všechna období a celou řadu problémů, které nikdo nezkoumal. Mnoho problémů a otázek stále zůstává k probádání a zodpovězení také pro období raného novověku. Relativně ucelená řada úředních knih vzniklých z činnosti krnovské kanceláře a magistrátu, dochovaná od poloviny 16. století až prakticky po současnost, přitom skýtá mnohé možnosti, jichž badatelé zatím využívali spíše sporadicky. Ostatně, také námi podrobněji probíraný šestý svazek Spatzierovy sbírky byl využíván dosavadními badateli spíše výběrově.³⁶ Jelikož páteř pramenného

materiálu pro poznávání raně novověkého období Krnova tvoří právě již zmiňované úřední knihy ve fondu Archiv Krnova, je vcelku logické obracet pozornost právě k nim, k druhům informací, jež nabízejí, a k možnostem jejich využití. Budeme-li chtít navíc zjištěné skutečnosti propojit s dochovaným ikonografickým materiálem, ačkoliv ten je zpravidla o něco mladší, jeví se nám jako dobrá základna pro další výzkumy předmoderního Krnova historická topografie města. Slibujeme si od ní více, než jen pouhé zmapování osudů jednotlivých krnovských měšťanských domů a důsledné propojení s ikonografickým materiálem a plánovou dokumentací, ačkoliv i toto vše by nebylo zrovna málo. Dokonale provedená topografie by byla výtečným odrazovým můstkem pro sociální topografii a prosopografii raně novověkého Krnova. A ty by zas byly branami nejen k bližšímu poznání raně novověkých dějin Krnova, ale k dalším výzkumům dotýkajícím se tohoto města.³⁷

A v tom právě spočívá značný význam šestého svazku sbírky Johanna Spatziera. I přes veškeré nezas tak četné chyby a určité nedostatky, i přes nezbytnost řádného ozdrojování a verifikace Spatzierem excerpovaných údajů, zůstává nesporným faktem, že Spatzier dokázal vytvořit pevnou základní kostru, jež badateli pracujícím na historické topografii Krnova značně usnadní a urychlí práci, a od ní lze pokračovat ve výzkumu jak retrospektivně, tak směrem k současnosti. Ovšemže má poznávání raně novověké etapy Krnova značně omezený, regionální, či spíše mikroregionální dopad. I mikrohistorie má však v historiografii své místo. A šestý svazek Spatzierovy sbírky zde představuje velmi důležitý základní kámen.

33 SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 45–inv. č. 64. V podstatě se jedná o tržní registra, při uspořádání fondu Archiv města Krnova v 90. letech 20. století bylo patrně převzato původní německé označení Grundbuch der Stadt Jägerndorf.

34 Jako ilustraci uvádíme případ zápisu o prodeji pravovárečného domu staré čp. 63 z 27. 2. 1730, kdy Spatzier odkazuje na folio 531, srov. SOkA Bruntál, fond Spatzier Jan, inv. č. 6, sign. VI., fol. 69r. Ve skutečnosti se však jedná o folio 351, srov. SOkA Bruntál, fond Archiv města Krnov, inv. č. 52, fol. 351r–351v.

35 KOLÁŘ, František – PRÍX, Dalibor – ZEŽULA, Michal (edd.): *Krnov – historie, archeologie*. Ostrava 2016.

36 Vedle již vzpomínané publikace Krnov – historie, archeologie nahlíželi do šestého svazku Spatzierovy sbírky autoři Průvodce architekturou Krnova, srov. STRAKOŠ, Martin (ed.): *Průvodce architekturou Krnova*. Ostrava 2013. Autoři zde mimo jiné navazovali na rešerše zpracovávané k památkově chráněným stavbám. Výrazněji jak s několika svazky gruntovních knih z fondu Archiv města Krnova, tak se šestým svazkem Spatzierovy sbírky pracoval Ondřej Haničák, byť i v jeho případě bylo využití zmíněných pramenů výběrové, neboť jimi sledoval pouze ty z měšťanských domů, u nichž bylo možno doložit renesanční architekturu. Srov. HANIČÁK, Ondřej: *Renesanční domy moravskoslezského pomezí*. Opava 2015. Do gruntovních knih města Krnova jako první nepochybně nahlíželi němečtí autoři ke konci 19. a počátkem 20. století, činili tak však spíše okrajově, rozhodně se nejednalo o hlubší a systematictější výzkum. Srov. PLEBAN, Julius: *Der Jägerndorfer*

Schulbezirk. Jägerndorf 1887; SCHULIG, Heinrich: *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf*. Troppau 1923.

37 K sociální topografii a prosopografii měst velmi obšírně Martin Musílek, srov. MUSÍLEK, Martin: *Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst*. In: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*. Documenta Pragensia XXXII/2. Fejtová, Olga – Hrubá, Michaela – Ledvinka, Václav – Pešek, Jiří – Sulitková Ludmila (edd.), Praha 2013, s. 23–41. Zde i četná literatura.

Krnovsko a jeho obyvatelé v osidlech nacistického režimu

Branislav Dorko

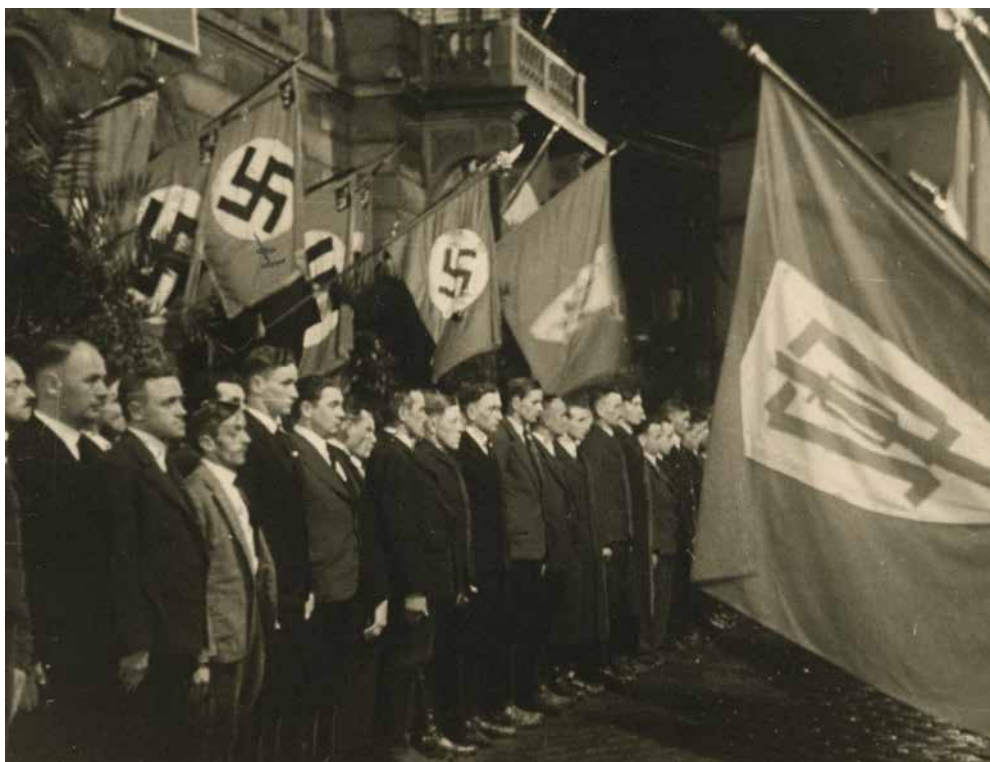
V souvislosti s problematikou regionální identity nelze opomenout propojení prostoru s jeho aktéry i v průběhu dramatického období let 1938–1945. Krnovsko se podobně jako jiné oblasti odstoupeného pohraničí ocitlo počátkem října 1938 ve zcela jiných poměrech, avšak některé podmínky pro tyto zásadní správní a politické změny byly postupně utvářeny již v předchozím období. Markantní to bylo zejména v politické oblasti, které je věnována první část příspěvku. Následně je stručně popsán vývoj celkové společenské situace v regionu ve sledovaném období. Třetí část pak přibližuje začlenění Krnovska do nacistických mocenských struktur připomenutím osudů dvojice konkrétních mužů, kteří svým způsobem zosobňovali tehdejší společenské změny, vzájemné vztahy a koneckonců i problémy.¹

Henleinova Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei – SdP), jež se v parlamentních volbách roku 1935 stala v celostátním měřítku nejsilnější stranou, dominovala samozřejmě již tehdy i na Krnovsku. V soudních okresech Krnov, Albrechtice, Jindřichov a Osoblaha v uvedeném roce získala dohromady 23 648 hlasů z celkového počtu 37 481 voličů – tedy 63 %. V samotném Krnově jí z celkového počtu 14 816 voličů odevzdalo hlas 8 334 osob – tedy 56 %. Výsledky ostatních stran byly výrazně slabší, takže i nejsilnější z nich – německá sociální demokracie – ve městě získala pouze 3 328 hlasů, což činilo asi 22 %.²

Uvedené volební vítězství přineslo SdP další nárůst členstva i společenského a hospodářského vlivu, následná vlna pak nastala po připojení Rakouska k Německu.

1 Příspěvek z velké části vychází z autorovy publikace, která se danou problematikou zabývá podrobněji: DORKO, Branislav: *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938-1945: struktura a představitelé*. Opa-va 2021.

2 BARTOŠ, Josef: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Sv. 13, *Okresy: Bruntál, Jeseník, Krnov*. Olomouc 1994. s. 161, 169.

Obr. 52: Slavnostní převod členů SdP do NSDAP. © MIKS, Městské muzeum Krnov

Mnozí však do strany nevstupovali jen z přesvědčení, v euforii, anebo proto, že si slibovali hospodářskou konjunkturu, jistotu práce a podobně vysoké mzdy jako v Německu. Straničtí náboroví pracovníci váhajícím nebo nerozhodným osobám začali postupně také hrozit následky, které v budoucnu mohou stihnout nečleny a odpůrci strany. SdP nacházela vzor v uspořádání Hitlerovy Nacionálněsocialistické německé straně dělnické (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei – NSDAP) a na základě instrukcí z Berlína se stále více přetvářela v nástroj agresivní nacistické politiky směřující k rozvrácení Československa.

Po říjnu 1938 se členská základna a organizace SdP staly základním faktorem při urychleném budování NSDAP na odstoupeném území. Přechod z SdP do NSDAP ovšem nebyl „automatický“, ani jednoduchý a masový. Jednotliví členové byli převáděni individuálně na základě prověrek a podle svých zásluh. Nakonec bylo do strany přijato z celkového počtu 1 300 000 členů SdP zhruba 450 000 členů – tedy přibližně třetina. Do dubna roku 1943 se zvýšil počet členů NSDAP převedením dalších a příchodem mladých členů na 526 760, tj. na 16 % veškerého obyvatelstva župy, což ji stavělo na první místo v Říši co do počtu členů

strany na počet obyvatel. NSDAP přitom nikdy neusilovala o to stát se masovým hnutím, jak se to podařilo SdP.³

Onen mimořádný podíl straníků můžeme doložit i na Krnovsku. Podle údajů z roku 1940 měl Krnov celkem 25 841 obyvatel, celý krnovský správní okres tehdy čítal 63 132 obyvatel, z toho 99 % německé národnosti. V roce 1943 vykazoval krnovský okres 9 073 členů strany – mužů, což činilo 22 % dospělých obyvatel okresu. Připočteme-li k uvedenému číslu ještě ženy, je zřejmé, že více než čtvrtina (!) dospělých obyvatel okresu Krnov byla členy nacistické strany. Celkem 1 310 osob kromě toho přijalo stranickou funkci a stalo se tzv. politickými vedoucími.⁴

Po zformování krnovského okresního vedení NSDAP do stany přešla převážná část funkcionářů SdP prakticky kontinuálně i se svými funkcemi. Například někdejší okresní jednatel SdP Karl Januschke byl celou dobu okupace vedoucím štábu okresního vedení NSDAP, tedy fakticky opět jeho jednatelem. Okresní vedoucí SdP Ing. Otto Spelda se stal vedoucím místní skupiny Krnov III. a současně členem okresního vedení jako vedoucí jednoho z jeho úřadů. Okresním vedoucím NSDAP – Kreisleiterem – se stal Karl Werner, jenž byl od roku 1937 za SdP poslancem parlamentu. Krnovský okres tvořilo zpočátku 34, později 36 místních skupin, samotné město Krnov bylo rozděleno na čtyři místní skupiny.

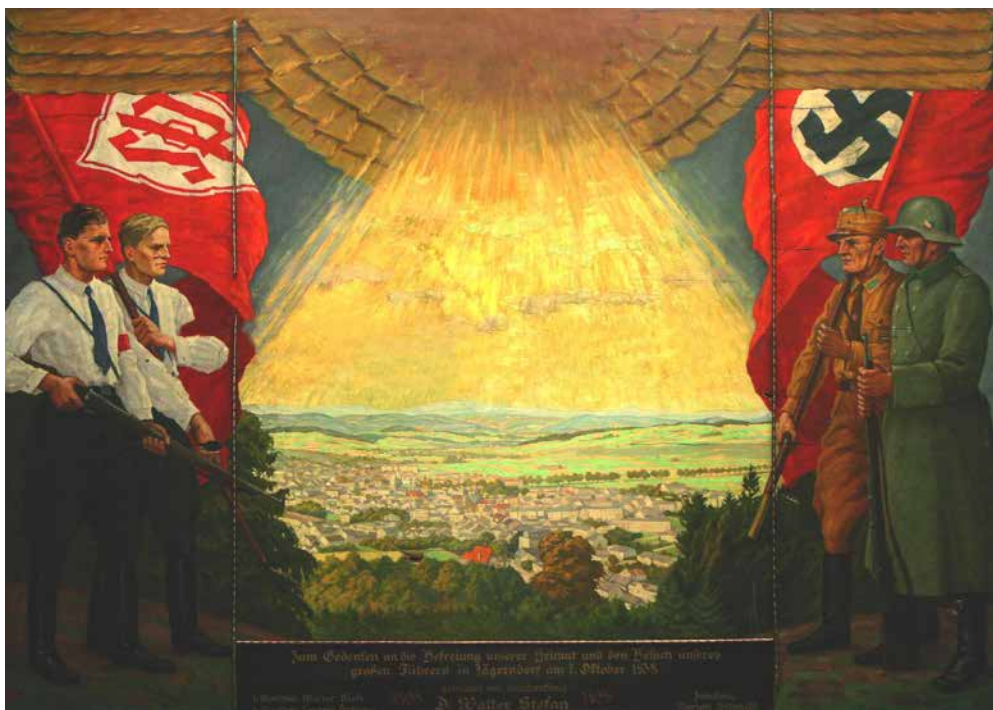
Personální kontinuita činovníků se týkala například i žen, takže někdejší okresní vedoucí ženského odboru SdP Hildegard Spelda se stala okresní vedoucí Nacionálněsocialistického ženského hnutí (Nationalsozialistische Frauenschaft), podobně jako jednatelka Hedwig Beyer zůstala jednatelkou i v rámci Frauenschaftu.⁵ Přímou návaznost lze sledovat i u dalších složek NSDAP, takže bývalí příslušníci Dobrovolné ochranné služby SdP (Freiwilliger Schutzdienst – FS) vytvořili jádro formace SS. V Krnově byl ustaven 102. pluk (Standarte) SS, který se dále členil na tři prapory (Sturmbanne): I/102 Krnov, II/102 Jeseník a II/102 Bruntál. Ke konci roku 1941 měl krnovský pluk SS celkem 1 723 příslušníků, k čemuž dodejme, že podíl příslušníků Allgemeine-SS na mužské populaci byl v sudetské župě více než dvakrát větší, než kolik činil říšský průměr. Toto nadprůměrné zastoupení Himmlerovy elity v Sudetech korespondovalo i s nadprůměrným počtem příslušníků SA, který zde byl dokonce více než čtyřikrát vyšší než říšský průměr.⁶ Do jednotek SA primárně vstupovali sudetští Němci z řad bývalých bojovníků Freikorpsu, funkcionářů SdP či

3 BIMAN, Stanislav et al.: *Kdo byl kdo v říšské župě Sudety: biografická příručka* [CD-ROM]. Lito-měřice 2008.

4 Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově, fond NSDAP – okresní vedení Krnov (nezpracováno).

5 Ke struktuře, fungování a významu Frauenschaftu viz DORKO, Branislav: *Představitelky Nacionálněsocialistického ženského hnutí v Krnově v letech 1938–1945*. In: XXXV. Mikulovské sympozium 2022. Žena v dějinách Moravy (v tisku).

6 ZUMR, Jan: *Himmlerova elita v Sudetech: organizace Allgemeine-SS v československém pohraničí v letech 1938–1939*. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů 11, 2017, č. 2, s. 75–80.; ZUMR, Jan: *Obyčejná elita: historie SS v Dolních Rakousích a na jižní Moravě*. Praha 2021.

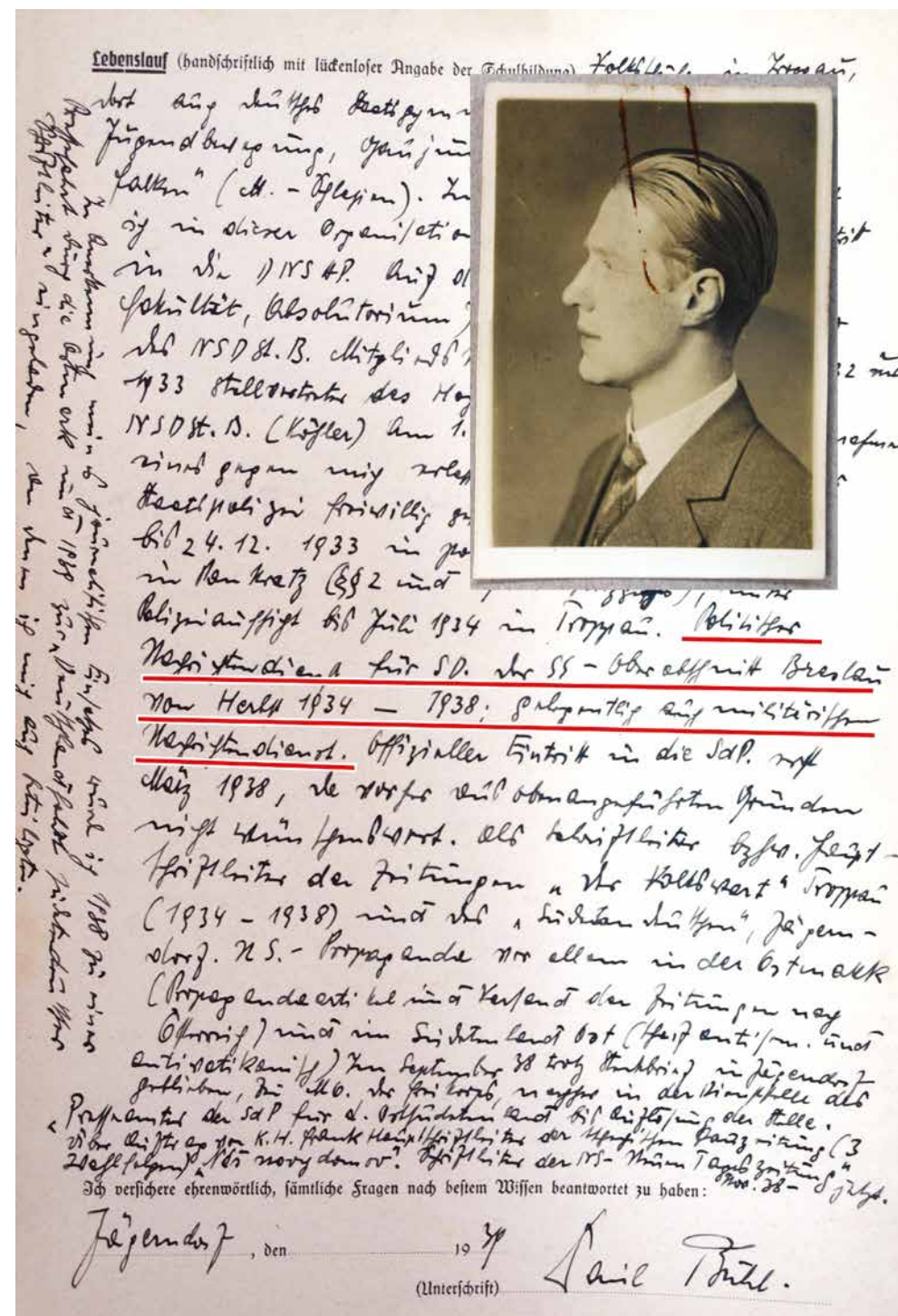

Obr. 53: Fritz Raida – pamětní obraz připomínající „osvobození“ vlasti a návštěvu vůdce v Krnově.
© MIKS, Městské muzeum Krnov

členů Turnvereinu, pro něž se také počítalo s velitelskými funkcemi. Také tito muži se dobrovolně rozhodli jít ostatním příkladem svým nacionálněsocialistickým přesvědčením a politickou aktivitou. V Krnově sídlil 15. pluk SA.⁷ Obdobně se uskutečnilo i začlenění mládeže do Hitlerjugend (HJ), ovšem s tím rozdílem, že členství bylo pro chlapce (od roku 1939 i pro dívky) povinné. Dosavadní členové Sudetendeutsche Volkjugend se sešli v neděli 30. října 1938 na krnovském náměstí na prvním slavnostním shromáždění HJ, po němž následoval okázalý pochod městem.⁸ Nejen na okresní, ale i na místní úrovni to bylo jak v rámci strany, tak i jejích složek obdobné. Významný místní malíř Fritz Raida symbolicky zachytil přímý vztah mezi SdP a NSDAP na monumentálním pamětním obraze, který měl upomínat na „osvobození“ vlasti a návštěvu Adolfa Hitlera v Krnově.

7 DORKO, Branislav: *Standarta SA v Krnově a její představitelé*. In: Sborník bruntálského muzea 2021-2022. Bruntál 2022, s. 64–73.

8 DORKO, Branislav: *Archivní fond Hitlerjugend Krnov jako pramen k poznání každodennosti mládeže v okupovaném pohraničí v letech 1938–1945*. In: Sborník Zemského archivu v Opavě 2022. Tesař, Petr (ed.), Opava 2022, s. 46–53.

Obr. 54: Vlastnoruční životopis funkcionáře krnovského okresního vedení NSDAP Paula Buhla. © Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově

Odvračenou stranou jáso tu většiny sudetoněmeckého obyvatelstva nad připojením Sudet k Německu bylo pronásledování a teror zaměřený na Židy, Čechy a všechny odpůrce nacionálního socialismu.⁹ I v této oblasti se však bohužel navazovalo na práci v předchozím období. Již od poloviny třicátých let budovala Bezpečnostní služba říšského vedoucího SS (Sicherheitsdienst) v pohraničním území ČSR početnou a rozvětvenou síť spolupracovníků. Mnozí Krnovští svou zpravodajskou činnost ve prospěch Říše později dokonce vyzdvihovali ve svých stranických kmenových listech. Výsledkem uvedené „spolupráce“ byly obsáhlé kartotéky s informacemi o osobách a institucích v republice. Při vstupu operačních oddílů na obsazované území pak jejich příslušníci nezačínali od nuly, ale bezprostředně navazovali na dosavadní spolupráci s SdP a s konkrétními místními spolupracovníky. Za násilí tedy nebyli zodpovědní pouze říšskoněmečtí příslušníci SS a gestapa, nýbrž stejnou měrou fanatičtí přívrženci SdP a členové FS.¹⁰

Výsledky doplňovacích voleb do říšského sněmu dokládají, že bohužel ani teror z konce podzimu 1938 nezpůsobil oslabení všeobecného souhlasu s připojením k Německu. Tyto volby doprovázela směsice nadšení, demagogie, propagandy, ale i nátlaku a vyhrožování. Výsledky voleb, které se uskutečnily 4. prosince 1938, názorně ilustrují úspěch německé propagandy. Z celkového počtu 41 958 oprávněných voličů odevzdalo ve správním okrese Krnov 41 584 osob hlasy „pro“ Hitlera, pouze 19 osob hlasovalo „proti“, 15 hlasů bylo neplatných.¹¹ Hitler byl téměř všemi Krnovany vnímán jako ochránce spravedlivých práv Němců, obnovitel síly národa a geniální státník. Svými počátečními úspěchy dokázal přesvědčovat o své nadřazenosti a potvrzoval, že je správným vůdcem na správné cestě. Nic na tom neměnily ani dva základní Hitlerovy ideologické postuláty – totiž „Lebensraum“ a antisemitismus, které byly všeobecně známé a u většiny německého obyvatelstva se nesetkávaly s odporem.

Současně s volbami probíhalo budování stranických struktur NSDAP jako jediné povolené politické strany, dokončení převodu ohlásil Henlein 11. prosince 1938. NSDAP pak působila svým každodenním vlivem i masovou členskou základnou na celou společnost v obrovské šíři a po celou dobu, během které byla u moci. Svou diktaturu uplatňovala kombinací mocenských prostředků a nástrojů přímého působení na obyvatelstvo. Pro průměrného jedince bylo velmi obtížné ubránit se manipulaci a prakticky nemožné zůstat zcela mimo systém. Celý nacistický stranický aparát přitom zůstal po celou dobu existence Říšské župy Sudety doménou místních obyvatel, neboť v celé říši platila zásada, že okresní a místní straničtí představitelé

9 Blíže viz KOKOŠKA, Stanislav– OELLERMANN, Thomas (edd.): *Sudetští Němci proti Hitlerovi: sborník německých odborných studií*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR sv. 42. Praha 2008.

10 DORKO, Branislav: *Bezpečnostní služba říšského velitelství vedoucího SS – velitelství Krnov*, Inventář, 2017. Digitální archiv Zemského archivu v Opavě – Pomůcky [online databáze]. Zemský archiv v Opavě, 2021. Dostupné na <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=5b7c5df6-581a-4c-53-af8c-645f695850df>, cit. 3. 6. 2023.

11 Jägerndorfer Zeitung 66, 5. 12. 1938, č. 139, s. 1.

Obr. 55: Propagační pohlednice Krnova z roku 1939. © Soukromá sbírka Bohuslava Vašuta

musí dobře znát své prostředí i jeho problémy, aby mohli plnit své úkoly a dodávat spolehlivé zprávy.

Téměř celá zfanatizovaná německá veřejnost po Mnichovu žila vidinou dalekosáhlých perspektiv a v prvních letech války měla velká očekávání související s jejím vítězným ukončením. V počátečním období okupace až do začátku války se skutečně hospodářská a sociální situace měnila k lepšímu. Podle dobové zprávy v městské kronice byli místní Němci v roce 1940 natolik opojeni Hitlerovými válečnými úspěchy, že i zapřisáhlí antifašisté byli u konce se svým optimismem. Všeobecnou povznesenou náladu tak kalila prakticky jen klesající životní úroveň a přidělový systém, obyvatelstvo dlouho ale vše snášelo bez reptání s vědomím, že je válka a armáda má přednost. Veřejnost válku dlouho vnímala pouze jako jakousi hru, pro mládež pak představovala zvláštní formu dobrodružství.

Rok 1941 byl navenek rokem vrcholu moci Velkoněmecké říše, kdy armáda stále dosahovala poměrně snadných úspěchů s nepříliš velkými ztrátami. NSDAP slavila triumfy svých idejí, ale současně se začínala projevovat tíha hospodářských omezení a hmotných dopadů. Již následující rok pak byl rokem zlomovým. Porážka u Stalingradu zapříčinila obrovský propad nálady ve společnosti. K tomu se přidružilo totální válečné nasazení spolu s nutností poskytovat přístřeší lidem evakuovaným před bombardováním. Sama sudetská župa však zažívala bombardování do počátku roku 1945 na rozdíl od ostatních oblastí říše jen velmi zřídka. Místní obyvatelstvo tak válku vnímalo v mírnější podobě, teprve s koncem války naději začal vytlačovat strach. Od léta

1943 se situace Německa stávala den ze dne katastrofálnější, zhoršovaly se zásobovací obtíže, nedostávalo se již ani základních potravin. Přinejmenším část veřejnosti si musela být vědoma válečných zločinů, ke kterým docházelo zvláště ve východní části Evropy.¹²

V beznadějně vojenské situaci v září 1944 vznikla německá lidová domobrana – Volkssturm, jenž nepodléhal armádnímu velení, nýbrž nacistické stranické organizaci, a to z toho důvodu, že nacistické špičky tehdy již příliš nedůvěřovaly wehrmachtu a očekávalo se, že právě političtí vedoucí spíše zajistí řádné plnění vojenských úkolů civilisty. Mnozí na to sice reagovali sarkastickým rčením, které vzpomíná krnovský spisovatel Erwin Ott – „*Wir alten Affen sind die neuen Waffen!*“ – obavy z české pomsty však měly za následek, že velká část sudetských Němců se cítila být svázána s nacistickým státem na život a na smrt.¹³ Straničtí funkcionáři stále přesvědčovali obyvatelstvo o nutnosti vytrvat, a právě z této situace vyplývala vysoká disciplinovanost. Obyvatelstvu byl vsugerován pocit, že věrným postojem je třeba vyjádřit poděkování Hitlerovi za tzv. osvobození od českého jha.

Dne 20. března 1945 byla nařízena úplná evakuace Krnova, který se ocitl zhruba 30 km od fronty. Teprve s finálním vojenským a politickým zhroucením začali lidé ignorovat příkazy k evakuaci, sabotovali politiku spálené země, nebo předávali území bez boje. Dva krnovské oddíly Volksturm byly poslány na frontu do Horního Slezska a oba zničeny. Mnohé rozkazy se vzájemně rozcházely, panoval chaos, odpovědní činitelé byli přetíženi starostmi spojenými s evakuací. Přesto se v Krnově stále našli fanatici, kteří měli odvahu v předvečer Hitlerových narozenin oslavit výročí ohňostrojem, což mělo za následek prudkou palbu sovětského dělostřelectva. Ve večerních hodinách 5. května odtáhla větší část německých oddílů, částečně hájeny zůstaly pouze obranné pozice na obou březích řeky Opavy, ráno následujícího dne první sovětské oddíly překročily řeku a pronikly do města. Pro Krnov tak 6. května skončila nejen válka, ale definitivně zde zanikl i nacistický režim. Záhy se do svých domovů začali hromadně

vracet evakuovaní němečtí občané, což pro ně znamenalo příchod do zcela odlišných a velmi vyostřených poměrů, namnoze doprovázených excesy a projevy bezpráví.¹⁴

Vysídlení a jeho důsledky se hluboce vryly do kolektivní paměti a mají na společnost vliv ještě i v současnosti. V osobních vzpomínkách někdejších německých obyvatel Krnova, obdobně jako takřka v celé poválečné sudetoněmecké regionální literatuře, není věnována nacistickému režimu prakticky žádná pozornost. Středobodem je větší otázkou nespravedlnosti odsunu a zdůrazňování českých provinění vůči Němcům. Část dosavadní literatury zmiňuje, že někteří krnovští Němci po roce 1938 zažili zklamání z toho, že vedoucí místa, s jejichž získáním počítali, byla obsazena nově přistěhovými říšskými Němci. Podle vzpomínek někdejšího úředníka krnovského landráta a současně funkcionáře okresního vedení NSDAP Waltera Miliczka se prý mezi obyvateli rodil pocit, že domácí funkcionáře „tisknou ke zdi“, a že sudetští Němci „spadli z české despotie do pruské“.¹⁵ Tato tvrzení jsou sice v souladu s alibistickými stanovisky později odsunutých osob, avšak realita byla poněkud odlišná. Zklamání zjevně vycházelo spíše z přílišné idealizace všeho, co mělo přinést „osvobození“, stejně jako z přehnaných ambicí některých úředníků a představitelů moci. Případy, kdy vedoucí pozice obsadili říšští Němci, byly spíše ojedinělé, správa místních záležitostí zůstala plně v rukou zdejších obyvatel, respektive sudetských Němců. I přes existující rozdíly a rozpory mezi říšskými a sudetoněmeckými postoji a zájmy nakonec v zásadních věcech vždy docházelo k souladu i shodnému postupu.

Bezesporu nejvýraznější postavou se v tomto ohledu během počátečního období po přičlenění k Německé říši v Krnově stal 36letý říšský Němec Bernhard Wuttke, jenž byl na základě rozkazu vrchního vojenského velitelství a po dohodě s říšským ministrem vnitra pověřen vedením krnovského okresního úřadu. (Okresní úřad, posléze transformovaný v úřad landráta, zde i poté nadále vedl veškerou státní správu na úrovni okresu.) Wuttke se narodil 29. června 1902 v Merseburgu ve středním Německu, po maturitě pracoval jako vládní úředník, v roce 1935 se stal landrátem v Marienwerder (dnes část Hannoveru, Německo). Jeho stranická kariéra započala 1. dubna 1933, kdy vstoupil do NSDAP a současně i SS, v roce 1936 byl jmenován vedoucím místní stranické skupiny a stal se rovněž spolupracovníkem okresního vedení strany.

V Krnově si sympatie evidentně nezískal. Nechvalně se uvedl již při svém nástupu, neboť když 8. října 1938 přebíral úřad z rukou dosavadního dlouholetého okresního hejtmana – vrchního vládního rady dr. Rudolfa Bastla z Bastlingenu, počínal si prý

12 Pomineme-li informace o situaci, které sdělovali hlavně příslušníci wehrmachtu svým blízkým v zázemí, lze upozornit například i na to, že hned několik krnovských příslušníků ochranné policie (Schupo) působilo v tzv. policejních praporech v lokalitách, kde docházelo k organizovaným masovým vraždám, jimž padly za oběť desetitisíce Židů včetně žen a dětí. Viz DORKO, Branislav: *Služební oddělení ochranné policie v Krnově v letech 1938-1945*. In: Sborník bruntálského muzea 2020. Niesner, Tomáš – Vojtal, Petr – Čapka, Viktor (edd.), Bruntál 2020, s. 69–76.

13 OTT, Erwin: *Die Gefesselten : Sudetendeutsches Schicksal 1944/1946*. Bayerhof bei Schweinfurt 1949. Hlavními hrdiny tohoto autobiografického románu, který je primárně obžalobou odsunu a poválečných excesů, jsou Arnold Moschner (tedy Ottovo alter ego) a jeho žena Hedwig. Jde o popis osudů manželů od konce druhé světové války až po odsun do Německa a současně o zajímavou sondu do myšlení regionální elity. Ačkoli Ott i jeho žena byli funkcionáři okresního vedení NSDAP, nenacházíme v knize žádnou stopu po sebereflexi ve smyslu přiznání podílu na fungování nacistického režimu, ve středu autorovy pozornosti je dějinná křivda, brutalita ze strany Čechů a zášť vůči nim.

14 STANĚK, Tomáš: *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha 2005, s. 303–308.

15 ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001, s. 151. Osobě Waltera Miliczka je věnován medailon v publikaci DORKO, Branislav: *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938-1945: struktura a představitelé*. Opava 2021, s. 143–144.

Obr. 56:
Landrát Bernhard Wuttke
© Zemský archiv v Opavě

velmi arogantně.¹⁶ Jeho povýšenost byla umocněna tím, že mu v Krnově byla přidělena luxusní vila na dnešní Horově ulici č. 1, náležející původně židovské podnikatelské rodině Geiringerů, která nedlouho před obsazením města emigrovala. Wuttke honosný dům obýval spolu se svou manželkou a čtyřmi dětmi. Dne 28. září 1941 byl Wuttke povolán jako vedoucí oddělení říšského komisaře v ukrajinském Rovně, kde setrval do 1. srpna 1944. Manželka s dětmi zůstala v Krnově. V hodnosti Untersturmführer Waffen-SS padl 24. září 1944 při náletu v Gochu v Severním Porýní-Vestfálsku. Ačkoli tedy úřad krnovského landráta zastával pouze do roku 1941 a jeho nástupcem se stal sudetský Němec dr. Friedrich Scharf, stal se Wuttke ve světle pozdějších interpretací tím, na koho se svalovala vina za všechno zlé, a ukázkovým příkladem toho, že

16 Bundesarchiv – Lastenausgleichsarchiv (LAA) Bayreuth, fond Ost–Dok 21, I/47B (poválečná relace někdejšího úředníka krnovského landráta a funkcionáře okresního vedení NSDAP Waltera Miliczka).

Obr. 57:
Kreisleiter Karl Werner
© Státní okresní archiv Bruntál
se sídlem v Krnově

rozhodující úlohu v Krnově měli sehrávat vždy říšští Němci, zatímco místní činovníci v podřízeném postavení prakticky nemohli vývoj nijak ovlivňovat. Opomíjí se přitom, že přímý dohled nad řádným plněním úkolů landráta příslušel opavskému vládnímu prezidentovi, jímž byl pro změnu sudetský Němec. Vedle toho byl Wuttke funkcionářem okresního stranického vedení řízeného místními lidmi, takže i jako landrát velmi úzce spolupracoval s okresním vedoucím NSDAP Karlem Wernerem.

Bližší představu o charakteru vzájemných animozit poskytuje poválečná výpověď starosty Města Albrechtic Karla Grosse, která je dosud jediným archivními prameny doloženým konkrétním příkladem napjatých vztahů. Karl Gross, jenž během svého starostenského funkčního období jednal spíše pragmaticky než politicky, Wuttkeho po válce charakterizoval jako říšskoněmeckého úředníka, který se otevřeně stavěl proti zájmům samosprávy a bránil rozvoji regionu – jmenovitě mělo jít například o zamítavá stanoviska k návrhu na výměnu některých katastrálních území mezi okresy, nebo k rozvoji dopravní infrastruktury včetně nových železničních tratí při zrušení úzkokolejky. Landrát Wuttke prý navíc starostu Grosse několikrát udal, takže ten pak byl

Obr. 58: Skupina krnovských stranických funkcionářů, třetí zleva Karl Werner. © Zemský archiv v Opavě

opakovaně stíhán stranickým soudem pro porušování politických zásad. Osudnými se však pro Grosse staly teprve poválečné poměry, neboť Mimořádný lidový soud v Opavě jej 14. června 1946 na základě §1, §3 odstavec 1 a 2, §5 odstavec 2 retribučního zákona odsoudil k trestu smrti za účast v tzv. henleinovském povstání v září 1938.¹⁷

Výše zmíněný okresní stranický vedoucí Karl Werner byl nejen významnou, ale nesporně i zajímavou osobností. Proto považujeme za důležité vymezit se vůči tendencím z poslední doby prezentovat Wernerův zkreslený obraz, který s realitou nemá mnoho společného. Příkladem uměle vytvořeného mýtu o krnovském radním Franzi Irblichovi jako zachránci krnovské synagogy je dostatečným dokladem toho, že nekriticky přijímané zavádějící informace mohou zakotvit i odborné literatuře.¹⁸ V krajanském tisku se objevuje tvrzení, které bylo podsouváno i českým médiím, totiž že krnovský

Kreisleiter měl být členem tzv. kreisavského kroužku, že usiloval o svržení Hitlera, a že v roce 1944 mu gestapo dalo na výběr buď proces nebo sebevraždu.¹⁹

Co ale vyplývá z archivních pramenů? Karl Werner, narozený 5. prosince 1895, pocházel z nedalekého Jindřichova, byl synem hostinského. Absolvoval tkalcovskou školu, když vypukla první světová válka, nastoupil v 19 letech jako dobrovolník, účastnil se bojů v tyrolských Alpách, získal hodnost poručíka a také záslužnou medaili Signum Laudis. Později se stal placeným okresním funkcionářem Německé nacionální strany (Deutsche Nationalpartei), vyznačující se mimo jiné radikálním nacionalismem, antisemitismem i averzí k dělnickému hnutí. Po zákazu strany v roce 1933 Werner přišel nejen o místo a zdroj příjmů, ale byl i třikrát zatčen v souvislosti s tzv. Patscheiderovým procesem vedeným proti představitelům německé iredenty.²⁰ Následně se angažoval v Sudetoněmecké straně, za kterou se stal koncem roku 1937 dokonce poslancem parlamentu. V kritických dnech září 1938 byl jedním z hlavních aktérů tzv. henleinovského povstání na Krnovsku. Osoby, které za účast v tomto povstání po válce stanuly před mimořádným lidovým soudem, ve svých výpovědích poukazovaly na to, že Werner byl velmi radikální a chtěl, aby akce proběhla mnohem tvrději.

Vybudoval zdejší okresní vedení nacistické strany a jako první Kreisleiter jej prakticky zosobňoval. Dokonce se svou rodinou obýval byt v domě, kde okresní vedení sídlilo a který nacisté zabavili místnímu židovskému lékaři. Werner v Krnově osobně vítal nacistické špičky včetně Hitlera a Goebelse. Činil nátlak na jiné členy strany kvůli přijetí stranických funkcí, tlačil je také ke vstupu do SS a SA. Po vypuknutí války byl povolán do armády a účastnil se bojů na východní frontě, kde získal několik vyznamenání i hodnost kapitána. V dobových novinových příspěvcích je zdůrazňována jeho popularita mezi místním obyvatelstvem. Výše citovaný Walter Miliczek ve své poválečné relaci Kreileitera hodnotil následovně: „*Díky tomu, že byl rozumný a vystupoval žoviálně, byl všeobecně oblíbený, měl jen málo nepřátel.*“²¹ Dne 29. prosince 1943 náhle a nečekaně zemřel. I když býval již dříve prokazatelně nemocný, začalo se spekulovat o sebevraždě. Z této šeptandy se později začala rodit absurdní legenda o bodrém krnovském Kreisleiterovi, který se měl podílet na atentátu na Hitlera. I když se jedná o evidentní nesmysl, je namístě doplnit několik upřesňujících poznámek:

1. Matriční zápis uvádí jako příčinu smrti mozkovou mrtvici a již předtím býval vážně nemocný. I kdybychom přeci jen hypoteticky připustili možnost ututlané sebevraždy, je zcela mimo realitu, že by důvodem mohl být odboj proti Hitlerovi. Jako

19 Naposledy se tato teze objevila v příspěvku IRBLICH, Helmut: *Die Volks- und Nationalgerichte im Justizapparat der CSR*. Neue Jägerndorfer Nachrichten, 2021, č. 37, s. 15.

20 K procesu viz KOTISOVÁ, Markéta: *Patscheidtrův proces*. In: Opava: sborník k dějinám města 3. Opava 2003, s. 90–92; či ŠŮSTKOVÁ, Hana: *Patscheiderova aféra – velezrádný proces s představiteli sudetoněmeckých stran*. In: Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska. Przybylová, Blažena (ed.), Ostrava 2005, s. 295–314.

21 LAA Bayreuth, fond Ost–Dok 21, I/47B (poválečná relace někdejšího úředníka krnovského landrátu a funkcionáře okresního vedení NSDAP Waltera Miliczka).

17 Zemský archiv v Opavě, fond Mimořádný lidový soud Opava, sign. Ls 1190/46, nezpracováno; KOLÁŘ, Ondřej. *K průběhu henleinovského povstání na Osoblažsku a ve Městě Albrechticích v září 1938*. Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy 13, 2022, č. 2, s. 142–155.

18 DORKO, Branislav: *Franz Irblich a krnovská synagoga*. In: Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera. Tesař, Petr (ed.), Opava 2018, s. 316–325.

pochopitelné by se mohlo jevit pouze to, že lidsky neunesl svůj dosavadní život a po zkušenostech z fronty si musel uvědomovat bezvýhodnost situace.

2. Základní životopisná fakta dostatečně dokládají Wernerovo nacistické přesvědčení.

3. Pokud by přesto o Wernerově smrti či jeho aktivitách panovaly jakékoli pochybnosti, jen stěží by se jeho pohřeb stal velkou událostí, které se účastnili osobně nejen Konrad Henlein se svým zástupcem Hermannem Neuburgem, ale také celá řada dalších prominentů. Vrcholní představitelé režimu by v tak pohnuté době jen stěží riskovali nějakou blamáž.

4. A konečně jde i o samotný kreisavský kroužek. Jednalo se o skupinu disidentů, která získala jméno podle místa jejich schůzek – statku Kreisau (dnešní Kryzyżowa) u Svidnice. V obsáhlé monografii věnované představitelům kroužku bychom marně hledali jakoukoli zmínku o Karlu Wernerovi nebo o Krnovu.²² Hlavními postavami byli právníci a konzervativci z tradičních šlechtických rodin, působili v něm ale také i sociální demokraté. Klíčovým faktorem a smelujícím prvkem bylo silné křesťanské přesvědčení, motivací pro jejich odpor byla válečná zvěrstva, která se přičila jejich humanisticko-etickému postoji. Lze si představit něco více vzdáleného profilu Karla Wernera? V roce 1938 s celou rodinou vystoupil z církve, celý jeho život se nesl v duchu agresivní nesnášenlivosti vůči Židům, Čechům i politickým protivníkům, hrdinně bojoval na východní frontě... Hlavně však byl významným a dobře placeným funkcionářem, který byl s Hitlerem úzce spjat a celá jeho kariéra a postavení závisely jen na tom, aby nacistická moc neochabovala.

Zmíněná, ničím nepodložená interpretace osobnosti Karla Wernera je součástí tendencí vytvářet zjednodušující historický obraz, podle kterého přímé zapojení obyvatel Krnovska do nacistických struktur existovalo jen naoko a ve skutečnosti se zdejší lidé s režimem vnitřně neztotožňovali. Tento pohled, který ještě stále rezonuje především v krajanských kruzích, je nutno ve světle novějších odborných poznatků výrazně korigovat. Zvláště pro Krnovsko se totiž na rozdíl od mnoha jiných oblastí okupovaného pohraničí dochovalo relativně velké množství pramenů zahrnujících navíc široké spektrum života tehdejší společnosti.

...

22 PHILIPPI, Klaus: *Die Genese des „Kreisauer Kreises“*. Stuttgart 2012. Dostupné na <https://elib.uni-stuttgart.de/handle/11682/5381>, cit. 3. 6. 2023.

seznam zkratk wykaz skrótów

AČ	– Archiv český čili staré písemné památky české i moravské
APK	– Archiwum Państwowe w Katowicach
APK OP	– Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie
APK OR	– Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Raciborzu
APOp.	– Archiwum Państwowe w Opolu
APWr.	– Archiwum Państwowe we Wrocławiu
APWr. OKZ	– Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Kamieńcu Żąbkowickim
CDM	– Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CDP	– Codex diplomaticus Poloniae
CDS	– Codex diplomaticus Silesiae
ČČH	– Český časopis historický
ČDK	– Česká dvorská kancelář
ČMKČ	– Časopis Musea království Českého
ČMM	– Časopis Matice moravské
FS	– Freiwilliger Schutzdienst (Dobrovolná ochranná služba)
GNM	– Germanisches Nationalmuseum
GStA PK	– Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz
HJ	– Hitler-Jugend (Hitlerova mládež)
KHM	– Kunsthistorisches Museum Wien
LAA Bayreuth	– Bundesarchiv – Lastenausgleichsarchiv Bayreuth
LABW	– Landesarchiv Baden-Württemberg
LBUS / LBS	– Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter

LW	– Landesmuseum Württemberg
MIKS	– Městské informační a kulturní středisko Krnov
NA	– Národní archiv
NPÚ	– Národní památkový ústav
NSDAP	– Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nacionálněsocialistická německá strana dělnická)
MHB	– Monumenta Historica Bohemiae
RDGŚ	– Regesty dokumentů przechowywanych na Górnym Śląsku
Rep.	– Repertorium
RSW	– Registrum Sancti Wenceslai
SA	– Sturmabteilungen der NSDAP (Útočné oddíly NSDAP)
SdP	– Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SKD	– Staatliche Kunstsammlungen Dresden
SOKA Bruntál	– Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově
SOKA Olomouc	– Státní okresní archiv Olomouc
SOKA Opava	– Státní okresní archiv Opava
SRS	– Scriptorum rerum Silesiacarum
SS	– Schutzstaffeln der NSDAP (Ochranné oddíly NSDAP)
SSAO	– Slezský stavovský archiv Opava
StA Nürnberg	– Staatsarchiv Nürnberg
SU	– Schlesisches Urkundenbuch
SZM	– Slezské zemské muzeum
ZA Opava / ZAO	– Zemský archiv v Opavě
ZDM	– Zbiór dokumentów małopolskich
ZDop II	– Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského. Díl druhý. Desky zemské.
ZVGS	– Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens

Nevydané prameny / Źródła niepublikowane

Archivy / Archiwa

Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie
Spuścizna Wiktora Kargera, sygn. 262.

Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie,
Archiwum Książąt Pszczyńskich, sygn. II–15.

Archiwum państwowe we Wrocławiu

Rep. 4f, nr 91 (43ii), 169 (67).

Rep. 26, sygn. VIII/1a.

Rep. 71, nr 17 (19).

Rep. 85, nr 3 (6), 4 (7).

Rep. 121, nr 4.

Rep. 135, sygn. E14f (sygn. nowa 524, mikrofilm nr 78880).

Bundesarchiv – Lastenausgleichsarchiv Bayreuth
Ost–Dok 21, I/47B.

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz
HA Geheimer Rat, rep. 46, č. 143, 145–147, 195, 274.

Landesarchiv Baden–Württemberg

Abt. Hauptstaatsarchiv Stuttgart, sign. A 21, A202, A 256, G 68, G71, G 78, G 78 Bü 10,
G 78 Bü 11.

Národní archiv

Česká dvorská kancelář, inv. č. 42, 74, 79, 111, 590; karton 172, 186; sign. 2749; Listiny
č. 28, 39.

České gubernium – guberniální listiny, inv. č. 1903.

Morava, inv. č. 995, 1031, 1484.

Staatsarchiv Nürnberg

Fürstentum Brandenburg–Ansbach.

Brandenburger Literalien, Nr. 901, 906.

Herrschaftliche Bücher, Nr. 29.

Schlesische Urkunden, Nr. 26.

Zemský archiv v Opavě

Hejtmanský úřad knížectví opavsko–krnovského, Opava, inv. č. 41, 1513, 2473; Dodatky, inv. č. 2514, 2515.

Karolinský katastr, inv. č. 36, inv. č. 145.

Mimořádný lidový soud Opava, sign. Ls 1190/46, nezpracováno.

Minorité Krnov, inv. č. 1, 144 (*Chronicorum monasterii*).

Sbírka rukopisů, inv. č. 8.

Slezský stavovský archiv, Opava, inv. č. 52, 97, 418, 419, 442, 445, 448, 449, 458, 478, 480, 480a, 482, 536, 540, 543, 549, 551, 561, 564, 574–578, 583–585, 843.

Stabilní katastr slezský, inv. č. 154.

Urbariální komise slezská, inv. č. 461.

Velkostatek Hlučín, inv. č. 1.

Velkostatek Krnov, inv. č. 1–4.

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově

Archiv města Krnov, inv. č. 1, 37–38, 45, 51–55, 64, 70, 947.

NSDAP – okresní vedení Krnov (nezpracováno).

Spatzier Jan (1280) 1806–1881, inv. č. 1, 6.

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc

Archiv města Olomouc, inv. č. 337.

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Opava

Archiv města Hlučín, inv. č. 2.

Knihovny a muzea / Biblioteki i muzea

Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach

Copiarus monasteri ad S. Venceslaum. Diplomatarius Silesiacarum, sygn. Mf. 166, 1–2.

Germanisches Nationalmuseum

Sammlung Münzen–Medaillen, Inv. Nr. Med64, Med68, Med4182.

Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel

Aygentliche Beschreibung Aller Frewden vnnd Ritterspiell, Ringelrennen, auch anderer Kurtzweilen vnnd gantzen ansehnlichen Apparats vnd Pomp, so bey Dem Fürstlichen Beylager deß Durchleuchtigen Hochgebornen Fürsten vnnd Herrn, Herrn Iohans Georgen Marggrafen zu Brandenburg, in Preussen, zu Stettin, Pommern ... Vnd Seiner Fürstl: Gn: geliebtester Gespons, Der Durchleuchtigen Hochgebornen Fürstin vnd Fr: Fr: Eua Christina, Geborner Hertzogin zu Würtemberg ... In Seiner Fürstl: Gn: Hofresidentz, der Statt Jägerndorff in Schlesien ... vollendet worden, Kempten 1610, sign. 217 Hist. (17).

Kunsthistorisches Museum Wien

Gemäldegalerie, Inv. Nr. 877.

Münzkabinett, Inv. Nr. MK003584b.

Landesmuseum Württemberg

Kunst– und Kulturgeschichtliche Sammlungen, Inv. Nr. KRGT Miniat. XIX,17; Münzkabinett, Inv. Nr. 22833.

MIKS, městské muzeum Krnov

inv. č. H 05/100.

Muzeum Narodowe we Wrocławiu

Dział Numizmatyczny–Sfragistyczny, nr inw. MNWr X–3344.

Národní knihovna Praha

Copiarus monasteri ad S. Venceslaum. Diplomatarius Silesiacarum, sign. 6 XVI 8.

Registrum Sancti Wenceslai, sign. XVI C 7.

National Gallery of Art

Samuel H. Kress Collection, Nr 45380.

Slezské zemské muzeum

Numizmatické pracoviště, inv. č. I/266, I/300, II/3, II/148, II/149.

Staatliche Kunstsammlungen Dresden

Münzkabinett, Inv. Nr. BLA3379, BLA3896, BLB2276, BLB2285, 2018/175.

Tištěné edice pramenů a staré tisky / Drukowane edycje źródeł i starodruki

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 4. PALACKÝ, František (ed.), Praha 1846.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 5. PALACKÝ, František (ed.), Praha 1862.

Benedicti minoritae dicti Chronica et eius continuatio. Chronicon Boemicum. DUŠEK, Ladislav (ed.), in: *Franciszkanie w Polsce sredniowiecznej I (2–3)*, KŁOCZOWSKI, Jerzy (ed.), Lublin 1989.

Berní rejstříky a berně roku 1567. KOLLMANN, Josef (ed.), *Sborník archivních prací* 13, 1963, č. 1, s. 169–246.

Berní rejstříky z roku 1544 a 1620. PEŠÁK, Václav (ed.). Praha 1953.

BÖHME, Johan Ehrenfried: *Diplomatische Beyträge zur Untersuchung der schlesischen Rechte und Geschichte. Bd. 1, Th. 3.* Berlin 1771.

Codex diplomaticus Brandenburgensis: Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellenschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Namenverzeichnis zu sämtlichen Bänden. 1. RIEDEL, Adolph F. (ed.), Berlin 1867.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, VI Band. RITTER v. CHLUMECKY, Peter (ed.), Brünn 1854.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, VII Band. RITTER v. CHLUMECKY, Peter (ed.), Brünn 1858.

Codex diplomaticus Silesiae, I. Band. Urkunden des Klosters Czarnowanz. WATTENBACH, Wilhelm (ed.), Breslau 1857.

Codex diplomaticus Silesiae, II. Band. Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicanerinnen in der Stadt Ratibor. WATTENBACH, Wilhelm (ed.), Breslau 1859.

Codex diplomaticus Silesiae, VI. Band. Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johannis von Oppeln und Ratibor in Auszügen Mitgetheilt. WATTENBACH, Wilhelm – GRÜNHAGEN, Colmar (edd.), Breslau 1865.

Codex diplomaticus Silesiae, XVI. Band. Regesten zur Schlesischen Geschichte. 1301—1315. GRÜNHAGEN, Colmar – WUTTKE, Konrad (edd.), Breslau 1892.

Codex diplomaticus Silesiae. XVIII. Band. Regesten zur Schlesischen Geschichte. 1316—1326. GRÜNHAGEN, Colmar – WUTTKE, Konrad (edd.), Breslau 1898.

Codex Diplomaticus Silesiae, XXXIII. Band. Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. Kreis Neustadt. GRABER, Erich (ed.), Breslau 1928.

Diplomatische Beyträge zur Untersuchung zur schlesischen Rechte und Geschichte, Bd. 2. BÖHME, Johann (ed.), Berlin 1771.

DŁUGOSZ, Jan: *Vitae episcoporum Poloniae.* Polkowski Ignacy (ed.), Cracoviae 1887.

Fragmety Kroniki Jana Ludwika Impekhovena dotyczące prowincji czesko-polskiej dla lat 1225–1515 (z rękopisu przechowywanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brnie, Mn 59). KŁOCZOWSKI, Jerzy (ed.), in: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej I (2–3)*, KŁOCZOWSKI, Jerzy (ed.), Lublin 1989.

Hain Gáspár: Lócsei krónikája. BAL, Jeromos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMANN, Aurél (edd.), Lócse 1910–1913.

Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 5/6. KOZŁOWSKA–BUDKOWA, Zofia – PIERADZKA, Krystyna (edd.), Varsaviae 1973.

Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 7/8. PIERADZKA, Krystyna – KOZŁOWSKA–BUDKOWA, Zofia (edd.), Varsaviae 1975.

Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 9. TURKOWSKA, Danuta – PIERADZKA, Krystyna (edd.), Varsaviae 1978.

Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 10. GAWĘDA, Stanisław – TURKOWSKA, Danuta – PERZANOWSKI, Zbigniew (edd.), Varsaviae 1985.

Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 11/12. PIROŻYŃSKA, Czesława – BACZKOWSKI, Krzysztof – KORCZAK, Lidia (edd.), Varsaviae 2001.

Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 12/13. TURKOWSKA, Danuta – PIERADZKA, Krystyna (edd.), Varsaviae 1975.

Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, księga 9. Warszawa 1975.

Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, księga 10. Warszawa 1981.

Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, księga 11–12. Warszawa 2004.

Joannis Dlugossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia. Vol. 9, T. 3. Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo editus. PRZEŹDZIECKI, Aleksander (ed.), Cracoviae 1864.

Karolinský katastr slezský. KORBELÁŘOVÁ, Irena (ed.), Opava 2006.

Karolinský katastr slezský. Svazek 1. BRZOBOHATÝ, Jan – DRKAL, Stanislav (edd.), Praha 1972.

Karolinský katastr slezský. Svazek 2. BRZOBOHATÝ, Jan – DRKAL, Stanislav (edd.), Praha 1973.

Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu. STELMACH, Roman (ed.), Wrocław–Racibórz 2014.

Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława. T. 1. PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.), Kraków 1874.

Kodeks dyplomatyczny Polski, t. 4. BONIECKI, Michał – BOBOWSKI, Mikołaj (edd.), Warszawa 1887.

Korunní archiv český: sbírka státních listin Koruny české z doby od r. 1306 do r. 1378. JIREČEK, Hermenegild (ed.), Praha 1896.

KRAMÁŘ, Vincenc: *Zpustošení chrámu sv. Víta v roce 1619*. ŠRONĚK, Michal (ed.), Praha 1998 (= *Fontes historiae atrium* 6).

Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter, I. Band. GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), Leipzig 1881.

Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter, II. Band. GRÜNHAGEN, Colmar – MARKGRAF, Hermann (edd.), Leipzig 1883.

LUCAE, Friedrich: *Schlesiens curieuse Denckwürdigkeiten oder vollkommene Chronica von Ober- und Nieder-Schlesien*. Frankfurt am Main 1689.

Monumenta Poloniae historica, t. 4. BIELOWSKI, August (ed.), Lwów 1884.

Monumenta Poloniae historica, series nova, t. 8. KÜRBIŠ, Brigida (ed.), Warszawa 1970.

Moser, Friedrich Carl von: *Kleine Schriften zur Erläuterung des Staats- und Völker-Rechts wie auch des Hof- und Canzley-Ceremoniels 11*. Frankfurt am Main 1764.

Obyvatelstvo Rakouského Slezska v pozdně osvícenském období. Výběrová edice. KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf (edd.), Opava 2012.

Odhad majetku stavů království českého z r. 1557. PLACHT, Otto (ed.), Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická roč. 1947, Praha 1949, č. 4, s. 1–155.

Opavský Listinář. ŠIGUT, František (ed.), Opava 1996.

Pozůstatky knih zemského práva knížetství Opavského. Díl I. Knihy přední. Část 1. (1413–1484). KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1906.

Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského. Díl II. Desky zemské. Část I. (1431–1536). KAPRAS, Jan (ed.), Praha 1908.

Ratiborer Chronik. WELTZEL, Augustin (ed.), In: *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthums Schlesiens* 4, 1862, s. 114–126.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, III. 1311–1333. EMLER, Joseph (ed.), Praga 1890.

Regesta Imperii, Bd. 11. Die Urkunden Kaiser Sigmunds 1410–1437, 1–2. BÖHMER, Johann – ALTMANN, Wilhelm (edd.), Innsbruck 1896–1900.

Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau (Archiv für österreichische Geschichte 45). KOPETZKY, Franz (ed.), Wien 1871, s. 97–275.

Regesten zur Geschichte Jägerndorfs unter den Herrschern aus dem Hause Brandenburg 1523–1622. IX. Gruppe der Urkunden des Schlesischen Landesarchivs nach dessen Neuordnung. Kürschner, Gottlieb (ed.), Troppau 1892.

Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku, t. 2. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karl (edd.), Opava – Opole – Katowice 2011.

Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku, t. 3. BARCIAK, Antoni – MÜLLER, Karl (edd.), Opava – Opole – Katowice 2017.

Registra krále Vladislava II. z let 1498–1502 (Archiv český 18). TEIGE, Josef (ed.), Praha 1900.

REUTTER, Georg: *Klare und eigentliche Beschreibung des durchlauchtigsten ... Herrn, Matthiä des Andern, zu Hungern und Böhmeim ... ansehnlichen Königlichen Einzuges zu Breßlaw*. Breslau [1611].

Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné. SEDLÁČEK, August (ed.), Praha 1869.

Scriptores rerum Silesiacarum, VI. Band. Geschichtquellen der Husitenkriege. GRÜNHAGEN, Colmar (ed.), Breslau 1871.

Schlesisches Urkundenbuch. I. Band. APPELT, Heinrich – MENZEL, Josef Joachim (edd.), Graz – Köln – Weimar – Wien 1963.

SCHÜLIN, Johann H.: *Leben und Geschichte Des weyland Durchlauchtigsten Marggraff Georgens, zugenannt des Frommen, zu Brandenburg Onolzbach etc. (...)*. Frankfurt – Leipzig 1729.

Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603. MARAT, František (ed.), Věstník Královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, Praha 1898, s. 1–129.

Středověké české listiny = Középkori cseh oklevelek (= Slovanské jazykové pamiatky z Maďarska 1 = Magyarorszagi szláv nyelvemlékek 1). BOTTLO, Belo – KNIESZA, István (edd.), Budapest 1952.

Urbare des Fürstentums Jägerndorf aus der Zeit der Markgrafen von Brandenburg-Ansbach (1531–1535–1554/78) (= Erträge Böhmisch-Mährischer Forschung, Band 8). HANKE, Siegfried – VOGEL, Rainer (edd.), Berlin 2010.

Zápisy české w Uhřích od r. 1445 do 1490 (Archiv český 4.). PALACKÝ, František (ed.), Praha 1846.

Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej, cz. 2. KURAŚ, Stanisław (ed.), Lublin 1973.

Zbiór dokumentów Małopolskich. Cz. 1. KURAS, Stanisław (ed.), Wrocław 1969.

Zbiór dokumentów Małopolskich. Cz. 8. SUŁKOWSKA-KURAS, Irena – KURAS, Stanisław (ed.), Wrocław 1975.

Zemské desky krnovské I (1403–1522). PRIX, Dalibor (ed.), Opava 2008.

Dobový denní tisk / Prasa historyczna

Jägerndorfer Zeitung 66, 5. 12. 1938, č. 139.

Literatura

ADAMSKI, Jakub: *Pierwotne funkcje kaplicy świętej Anny w Malborku a kontekst założenia dwukondygnacyjnych w średniowiecznej architekturze sakralnej*. In: Kaplica św. Anny. Dzieje, wyposażenie i konserwacja. Hochleitner, Janusz – Mierzwiński, Mariusz (edd.), Malbork 2016, s. 19–26.

ADAMSKI, Jakub: *Gotycka architektura sakralna na Śląsku w latach 1200–1420. Główne kierunki rozwoju*. Kraków 2017.

ADAMSKI, Jakub: *Böhmische Einflüsse in der schlesischen Kirchenbaukunst des mittleren 14. Jahrhunderts. Der Fall Schweidnitz und Striegau*. Umění 65, 2017, č. 4, s. 330–346.

Allgemeine Deutsche Biographie 6. Elben – Fickler. Leipzig 1877.

Allgemeine Deutsche Biographie 14. Jetzer – Kähler. Leipzig 1881.

AXEL, Gotthard: *Brandenburg–Jägerndorf, Eva Christina, Markgräfin*. In: Das Haus Württemberg. Ein biographisches Lexikon. Sönke, Lorenz – Dieter, Mertens – Volker, Press (edd.), Stuttgart 1997, s. 147–149.

BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*. Kraków 1980.

BADSTÜBNER, Ernst: *Kirchen der Mönche. Die Baukunst der Reformorden im Mittelalter*. Berlin 1980.

BARCIAK, Antoni: *Funkcjonowanie pojęcia „Śląsk” w czeskich kronikach i rocznikach do końca XIV wieku*. In: Jak powstaje historia? Jaros, Jerzy (ed.), Katowice 1986, s. 7–17.

BARCIAK, Antoni: *Śląsk w źródłach czeskich do końca XIV wieku*. In: XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich. Pamiętnik, t. 2, cz. 1. Ruchniewicz, Krzysztof – Tyszkiewicz, Jakub – Wrzesiński, Wojciech (edd.), Toruń 2000, s. 117–123.

BARESEL–BRAND, Andrea: *Grabdenkmäler nordeuropäischer Fürstenhäuser im Zeitalter der Renaissance 1550–1650*. Kiel 2007.

BARTOŠ, Josef: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Sv. 13, Okresy: Bruntál, Jeseník, Krnov*. Olomouc 1994.

BARTSCH, Albert – FRANKE, Alois – LÖWENSTEIN, Karl: *Topographie der Stadt Jägerndorf*. In: Der Jägerndorfer Schulbezirk. Pleban, Julius (ed.), Jägerndorf 1887, s. 185–186.

BEHLING, Lottlisa: *Gestalt und Geschichte des Masswerks. Die Gestalt 16*. Halle (Saale) 1944.

Bein, Werner: *Schlesien in der habsburgischen Politik. Ein Beitrag zur Entstehung des Dualismus im Alten Reich*. Sigmaringen 1994.

BENEŠOVSKÁ, Klára: *Kláster minoritů a klarisek ve Znojmě a jeho středověká podoba*. In: Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září 1996 ve Znojmě. Bláhová, Marie – Hlaváček, Ivan – Hrdina, Jan – Kubín, Petr (edd.), Praha 1998, s. 217–236.

BENEŠOVSKÁ, Klára: *Slohové souvislosti vrcholně gotické přestavby Sázavského kláštera (1315–1420)*. In: Historia Monastica. I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“ (Colloquia mediaevalia Pragensia 3). Foltýn, Dušan – Charvátová, Kateřina – Sommer, Petr (edd.), Praha 2005, s. 163–174.

BENEŠOVSKÁ, Klára: *Hlava druhá. 1310–1420*. In: Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Architektura. Kratochvíl, Petr (ed.), Litomyšl – Praha 2009, s. 105–216.

BIERMANN, Gottlieb: *Jägerndorf unter der Regierung der Hohenzollern*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 11, 1871, s. 36–96.

BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1894.

BIERMANN, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874.

BIMAN, Stanislav et al.: *Kdo byl kdo v říšské župě Sudety: biografická příručka [CD-ROM]*. Litoměřice 2008.

BINDING, Günther: *Die Franziskaner-Baukunst im Deutschen Sprachgebiet*. In: 800 Jahre Franz von Assisi. Franziskanische Kunst und Kultur des Mittelalters. Katalog der Ausstellung Krems–Stein, Minoritenkirche 15. Mai–17. Oktober 1982. Kühnel, Harry et al. (edd.), Wien 1982, s. 431–460.

- BINDING, Günther: *Masswerk*. Darmstadt 1989.
- BINDING, Günther – UNTERMANN, Matthias: *Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordenbaukunst in Deutschland*. Darmstadt 2001³.
- BLAŽEK, Conrad: *Der Adel von Oesterr. Schlesien*. Nürnberg 1885.
- BLUCHA, Vladimír: *Historie města Krnova*. Krnov 1969.
- BLUCHA, Vladimír: *Krnovské mincování*. Folia Numismatica 2. Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Scientiae sociales 72, 1987, s. 9–17.
- BLUCHA, Vladimír: *Minorité v Krnově*. Region 16. 11. 1994, č. 4, s. 15.
- BLUCHA, Vladimír: *Zajímavé ražby krnovské mincovny*. Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy 22, 1996, č. 2, 1996, s. 32–33.
- BOBKOVÁ, Lenka: *7. 4. 1348. Ustavení Koruny království českého. Český stát Karla IV.* Praha 2006.
- BOJEŚ–BIAŁASIK, Anna – NIEMIEC, Dariusz: *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych w latach 2010–2012*. In: Sztuka w kręgu krakowskich Dominikanów (Studia i źródła Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie 13). Markiewicz, Anna – Szyma, Marcin – Walczak, Marek (edd.), Kraków 2013, s. 257–314.
- BONNARD, Jean-Yves: *La chapelle d'Ourscamp ou Salle des Morts*. Ourscamp 2003.
- Boras, Zygmunt: *Hohenzollernowie i ich dążenia do opanowania Śląska w drodze umów o przeżycie (w początkach XVI w.)*. In: Studia z dziejów Polski, Niemiec i NDR XVI–XX w. Makowski, Edmund (ed.), Poznań 1974, s. 53–65.
- Boras, Zygmunt: *Związki Śląska i Pomorza Zachodniego z Polską w XVI wieku*. Poznań 1981.
- BRAUNFELS, Wolfgang: *Abendländische Klosterbaukunst*. Köln 1969.
- BREHM, Anne-Christine: *Baumeister und Baugeschichte des Breisacher Münsters. Unser Münster. Sonderheft 47. Neues zur Baugeschichte des Breisacher Münsters*. Breisach 2012.
- BRENK, Beat: *Zum Problem der Vierflügelanlage (Claustrum) in frühchristlichen und frühmittelalterlichen Klöstern*. In: Studien zum St. Gallen Klosterplan. II. Ochsenbein, Peter – Schmuki, Karl (edd.), St. Gallen 2002, s. 185–215.
- BROCKMANN, Günther: *Die Medaillen der Kurfürsten und Könige von Brandenburg-Preussen. 1: Die Medaillen Joachim I. – Friedrich Wilhelm I. 1499–1740*. Köln 1994.
- BRUCHMANN, Karl: *Die Huldigungsfahrt König Friedrichs I. von Böhmen (des „Winterkönigs“) nach Mähren und Schlesien (= Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte 9)*. Breslau 1909.
- BŘICHÁČEK, Pavel: *Svědectví archeologie*. In: Jindřichův Hradec 1293–1993. 700. výročí města Jindřichova Hradce. Hradecký, Adolf (ed.), České Budějovice 1992, s. 43–56.
- BUMBA, Jan: *České katastry od 11. do 21. století*. Praha 2007.
- BUREŠ, Jaroslav: *Postup stavby minoritského kostola v Levoči*. Ars 1, 1967, č. 2, s. 152–158.
- BURGHARDT, Franz Josef: *Zwischen Fundamentalismus und Toleranz. Calvinistische Einflüsse auf Kurfürst Johann Sigismund von Brandenburg vor seiner Konversion*. Historische Forschungen 96, Berlin 2012, s. 77–81.
- CETWIŃSKI, Marek: *Piastowie śląscy w opinii Kroniki Wielkopolskiej*. In: Historia u Piastów, Piastowie w historii: Z okazji trzechsetlecia śmierci ostatniej z rodu, księżnej Karoliny. Czechowicz, Bogusław (ed.), Brzeg 2008, s. 77–88.
- CLASEN, Karl Heinz: *Deutsche Gewölbe der Spätgotik. Schriften des Instituts für Theorie und Geschichte der Baukunst*. Berlin 1958.
- CONRADS, Norbert: *Das preußische Exil des Herzogs Johann Christian von Brieg*. In: Schlesien in der Frühmoderne: Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes. Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte. Conrads, Norbert – Bahlcke, Joachim (edd.), Köln – Weimar – Wien 2009, s. 39–52.
- CONRADS, Norbert: *Die Rekatholisierungspolitik in Teschen und die Ambitionen des letzten Herzogs von Teschen*. In: Schlesien in der Frühmoderne: Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes. Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte (Band 16). Conrads, Norbert – Bahlcke, Joachim (edd.), Köln – Weimar – Wien 2009, s. 21–38.
- CONRADS, Norbert: *Schlesien. Deutsche Geschichte im Osten Europas*. Berlin 1994.
- CROON, Gustav: *Zur Geschichte der österreichischen Grundsteuer-Reform in Schlesien 1721–1740*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 45, 1911, s. 333–344.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*. Warszawa 2005.
- CZECHOWICZ, Bogusław: *Zanim zabłysła gwiazda Tarnowskich Gór. Ożywienie górnictwa i związane z tym procesy urbanizacyjne w Koronie Czeskiej na przełomie XV i XVI wieku*. In: Praca i jej funkcje społeczne na przestrzeni wieków w kontekście Europy Środkowej. Barciak, Antoni (ed.), Katowice – Zabrze 2018, s. 293–308.

CZILSKÝ, Karl J. St.: *Kurfürstin Elisabeth von Brandenburg. Ein geschichtliches Lebensbild aus der Reformationszeit*. Berlin 1859.

ČAPSKÝ, Martin: *Poklady slezských knížat – rodové jmění i nástroj každodenní sebeprezentace*. In: Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis. Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka). Knapík, Jiří (ed.), Opava 2008, s. 321–335.

ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno – Opava 2005.

ČIHÁKOVÁ, Jarmila: *Ke stavebním dějinám kláštera augustiniánů eremitů u kostela sv. Tomáše v Praze*. Průzkumy památek 19, 2012, č. 2, s. 176–185.

DĄBROWSKI, Jan: *Dzieje polityczne Śląska w latach 1290–1402*. In: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. 1*. Kutrzeba, Stanisław (ed.), Kraków 1933 (2013²), s. 327–562.

d'ELVERT, Christian: *Die Culturfortschritte Mährens und Oesterreichisch Schlesiens, besonders im Landbaue und in der Industrie während der letzten hundert Jahre*. Brünn 1854.

d'ELVERT, Christian: *Geschichte der Studien-, Schul- u. Erziehungsanstalten, insbesondere der Olmützer Universität, in den neueren Zeiten. Schriften der Historisch-Statistischen Section der K.K. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 10*. Brünn 1857.

DOMINIĄK, Wojciech: *Ostatni władca Górnegó Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Racibórze (1225–1281)*. Racibórz 2009.

DORKO, Branislav: *Archivní fond Hitlerjugend Krnov jako pramen k poznání každodennosti mládeže v okupovaném pohraničí v letech 1938–1945*. In: Sborník Zemského archivu v Opavě 2022. Tesař, Petr (ed.), Opava 2022, s. 46–53.

DORKO, Branislav: *Bezpečnostní služba říšského velitelství vedoucího SS – velitelství Krnov (Inventář)*. Krnov 2017.

DORKO, Branislav: *Franz Irbllich a krnovská synagoga*. In: Ad fontes: sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera. Tesař, Petr (ed.), Opava 2018, s. 316–325.

DORKO, Branislav: *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938–1945: struktura a představitelé*. Opava 2021.

DORKO, Branislav: *Představitelky Národněsocialistického ženského hnutí v Krnově v letech 1938–1945 (v tisku)*.

DORKO, Branislav: *Služební oddělení ochranné policie v Krnově v letech 1938–1945*. In: Sborník bruntálského muzea 2020. Niesner, Tomáš – Vojtal, Petr – Čapka, Viktor (edd.), Bruntál 2020, s. 69–76.

DORKO, Branislav: *Standarta SA v Krnově a její představitelé*. In: Sborník bruntálského muzea 2021–2022. Bruntál 2022, s. 64–73.

DÜMMERLING, Ödön: *A Ferencrend középkori csúcsíves stílű építészeti emlékei Magyarországon. I. Ferencsek*. Technika 22, 1941, č. 9, s. 372–376; č. 10, s. 386–393.

Döbner, Richard: *Der Proceß des Markgrafen Georg Friedrich von Brandenburg mit dem Kaiser über die Tarnowitz Bergwerke (1560–70)*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 14, 1878, s. 79–92.

EBEL, Martin: *Číslování domů*. In: Dějiny staveb 2005. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb. Anderle, Jan (ed.) et al. Plzeň 2005, s. 21–24.

EBEL, Martin: *Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb*. In: Dějiny staveb 2004. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb. Anderle, Jan (ed.) et al. Plzeň 2004, s. 5–14.

EICKELS, Christine van: *Schlesien im böhmischen Ständestaat (= Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte 2)*. Stuttgart 1992.

ENTZ, Géza: *Die Baukunst der Bettelorden im mittelalterlichen Ungarn*. In: Évolution générale et développements régionaux en histoire de l'art. Actes du XXIIe congrès international d'histoire de l'art Budapest 1969. I. Rózsa, György (ed.), Budapest 1972, s. 487–492.

ENTZ, Géza: *Gotische Baukunst in Ungarn*. Budapest 1976.

ERMAN, Adolf: *Die deutschen Medailleure des XVI. und XVII. Jahrhunderts*. Zeitschrift für Numismatik 12, 1885, s. 14–102.

FELCMAN, Ondřej – FUKALA, Radek a kol.: *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha 2008.

FIJAŁEK, Jan: *Przeszłość Nankera – biskupa krakowskiego (1320 – 1 X 1326), następnie wrocławskiego (10 IV 1341)*. In: Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza. T. 1. Abraham, Władysław (ed.), Lwów 1916, s. 257–282.

FINGERNAGEL-GRÜLL, Martha: *Stadtpfarrkirche St. Andrä mit Friedhof*. In: Bezirkshauptstadt Lienz und Lienzer Talboden. Österreichische Kunsttopographie 57. Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Lienz. 1. Fingernagel-Grüll, Martha a kol. (edd.), Horn 2007, s. 3–59.

FISCHER, Dieter – MAUÉ, Hermann: *Die Medaillen der Hohenzollern in Franken*. Nürnberg 2000.

FISCHEROVÁ, Klára: *Francouzští mistři a architektura první poloviny 14. století v českých zemích*. Praha 1974. Nепublikovaná disertační práce, Katedra dějin umění Filozofické fakulty University Karlovy v Praze.

- FLATEN, Arne R.: *Medals and Plaquettes in the Ulrich Middeldorf Collection at The Indiana University Art Museum 15th to 20th Centuries*. Bloomington 2012.
- FRAZIK, Józef Tomasz: *Zagadnienie sklepień o przeszłach trójpodporowych w architekturze średniowiecznej*. Folia Historiae Artium 6, 1967, s. 5–93.
- FRAZIK, Józef Tomasz: *Profile sklepiennych żeber gotyckich na terenie Polski*. Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych O/PAN w Krakowie 17, 1973, nr 1, s. 148–149.
- FRIEDRICH, Gustav: *Rukověť křesťanské chronologie*. Praha 1934 (reprint 1997).
- FRÝDA, František: *Plzeň, okr. Plzeň-město. c)*. In: Výzkumy v Čechách 1973. Praha 1975, s. 114–115.
- FRIEDENSBURG, Ferdinand – SEGER, Hans: *Schlesien Münzen und Medaillen der Neuere Zeit*. Breslau 1901.
- FUKALA, Radek: *Bílá hora a odbojný slezský kníže Jan Jiří Krnovský*. In: Přísně tajné! Literatura faktu č. 6. Kol. autorů, Praha 2020, s. 10–26.
- FUKALA, Radek: *Die Rolle der Jägerndorfer Fürsten von Hohenzollern in der frühneuezeitlichen Geschichte Schlesiens*. In: Prague Papers on the History of International Relations. Drška, Václav – Kovář, Martin – Skřivan, Aleš – Stellner, František (edd.), Praha 2001, s. 5–26.
- FUKALA, Radek: *Genealogický přehled dynastie Poděbradů*. In: Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat. Felcman, Ondřej – Fukala, Radek (edd.) a kol., Praha 2008, s. 260–286.
- FUKALA, Radek: *Hohenzollernové v evropské politice 16. století. Mezi Ansbachem, Krnovem a Královcem*. Praha 2005.
- FUKALA, Radek: *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*. České Budějovice 2005.
- FUKALA, Radek: *Jiří ze Šelmberka*. In: Biografický slovník Slezska, Sešit 11. Myška, Milan – Dokoupil, Lumír (edd.), Ostrava 1998, s. 136.
- FUKALA, Radek: *Johann Nepomuk Florian Spatzier*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis C 4, 1999, s. 45–48.
- FUKALA, Radek: *Johann Nepomuk Florian Spatzier 1806–1883*. In: Historiografie Moravy a Slezska. Svazek 2. Barteček, Ivo (ed.), Olomouc 2006, s. 5–9.
- FUKALA, Radek: *Kníže Jan Jiří Krnovský a české stavovské povstání 1618–1620*. In: Staletí objevů, diplomacie a válek. Sborník k 60. narozeninám Aleše Skřivana. Stellner, František – Kovář, Martin (edd.). Praha 2005, s. 193–208.
- FUKALA, Radek: *Krnov – rezidenční město a základna moci hohenzollernských knížat na území českého předbělohorského státu*. In: Sborník bruntálského muzea 2001. Niesner, Tomáš – Vojtal, Petr – Košnovská-Járková, Kateřina (edd.), Bruntál 2001, s. 3–24.
- FUKALA, Radek: *Krnov za Hohenzollernů v letech 1524–1624*. In: Peníze v proměnách času 2 (Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae 4). Štefan, Jan – Onderka, Tomáš (edd.), Ostrava 2000, s. 11–16.
- FUKALA, Radek: *Markrabě Jiří Friedrich Braniborsko-Ansbašský v zápase s krnovskými a pruskými stavy v druhé polovině 16. století (Příspěvek k proměnám raněnovověkých mocenských elit v regionu)*. Slezský sborník 98, 2000, č. 1–2, s. 1–25.
- FUKALA, Radek: *Mocensko-konfesijní zápasy a krnovská hohenzollernská knížata v zrcadle slezského dějepiscetví*. Slezský sborník 99, 2001, č. 4, s. 264–279.
- FUKALA, Radek: *Náboženská politika markraběte Jiřího Braniborsko-Ansbašského v Krnovském knížectví*. In: Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7. Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), České Budějovice 1999, s. 535–557.
- FUKALA, Radek: *Náboženství a protestantské školství za krnovského knížete Jiřího Friedricha*. In: Sborník bruntálského muzea 2000. Niesner, Tomáš – Vojtal, Petr – Košnovská-Járková, Kateřina (edd.), Bruntál 2000, s. 25–39.
- FUKALA, Radek: *Portréty krnovských Hohenzollernů – majitelů bohumínského zástavního panství v letech 1523–1621*. Těšínsko 36, 1993, č. 2, s. 1–4.
- FUKALA, Radek: *Poslední slezský Poděbrad jako kníže míru*. In: Přísně tajné! Literatura faktu č. 3. Kol. autorů, 2022, s. 23–30.
- FUKALA, Radek: *Poslední slezský Poděbrad: Karel Fridrich Olešnický*. In: Přísně tajné! Literatura faktu č. 5. Kol. autorů, 2010, s. 39–45.
- FUKALA, Radek: *Role Jana Jiřího Krnovského ve stavovských hnutích*. Opava 1997.
- FUKALA, Radek: *Tažení Jana Jiřího Krnovského v roce 1621 a bitva u Nového Jičína*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 49. Štindl, Jaroslav (ed.), 1992, s. 45–54.
- FUKALA, Radek: *Zápas o opolsko-ratibořské dědictví a mocenské aspirace slezských knížat na prahu raného novověku*. Slezský sborník 100, 2002, č. 2, s. 84–91.
- FUKALA, Radek: *Život na krnovském zámku za vlády hohenzollernských knížat (1523–1621)*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. až 18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno. Kokojanová, Michaela (ed.), Prostějov 1997, s. 135–148.

- FURMANEK, Mirosław – KULPA, Sławomir: *Zamek wodzisławski i jego właściciele*. Wodzisław Śląski 2003.
- GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny českého Slezska 1740–2000. I*. Opava 2003.
- GERLIC, Henryk: *Relacje Przemysławów z kapitułą raciborską (1336–1521)*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 15, 2022, s. 29–56.
- GINDELY, Antonín: *Dějiny českého povstání, léta 1618*. Praha 1878.
- GŁOGOWSKI, Stefan: *Potomci krále Jiřího z Poděbrad. Genealogie knížat z Minsterberka*. Ostrava 1989.
- GORAS, Magdalena: *Zaginione gotyckie kościoły Krakowa*. Kraków 2003.
- GÖTZ, Wolfgang: *Zentralbau und Zentralbautendenz in der gotischen Architektur*. Berlin 1968.
- GROBELNÝ, Andělín: *Ostravsko do roku 1848. Kapitoly k historickému vývoji Slezska a Ostravska od pravěku k revolučnímu roku 1848*. Ostrava 1968.
- GRŮZA, Antonín: *K historii bývalého dominikánského kostela sv. Václava v Opavě*. In: Pro arte. Sborník k počtĕ Ivo Hlobila. Prix, Dalibor (ed.), Praha 2002, s. 85–97.
- GRZYBKOWSKI, Andrzej: *Gotycka architektura murowana w Polsce*. Warszawa 2014.
- GUNDERMANN, Iselin: *Markgraf Georg von Brandenburg-Ansbach und die Einführung der Reformation in Oberschlesien*. In: Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext. Wunsch, Thomas (ed.), Berlin 1994, s. 31–37.
- GURLITT, Cornelius: *Beschreibenden Darstellungen der älteren Bau- und Kunstdenkmäler des Königreiches Sachsen. 30. Stadt Zittau*. Dresden 1907.
- HABICH, Georg: *Die deutschen Medailleure des XVI. Jahrhunderts*. Halle a. d. Saale 1916.
- HABICH, Georg: *Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts. 1: Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts, geordnet nach Meistern und Schulen 1–2*. München 1931.
- HAHNLOSER, Hans R.: *Villard de Honnecourt. Kritische Gesamtausgabe des Bauhüttenbuchs ms.fr. 19093 der Pariser Nationalbibliothek*. Graz 1972².
- HANIČÁK, Ondřej: *Renesanční domy moravsko-slezského pomezí*. Opava 2015.
- HANIČÁK, Ondřej: *Krnovské renesanční domy*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 132–143.
- HARTUNG, Manfred: *Das Erbe der Piasten. Die brandenburgischen Ansprüche in Schlesien*, Hamburg 2015.
- HARVEY, John: *English Cathedrals*. London 1961.
- HASSENCAMP, Robert: *Ein brandenburgisch-bergisches Eheproject im Jahre 1641*. Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. Jahrbuch des Düsseldorfer Geschichtsvereins 10, 1895, s. 225–243.
- HÁZA, Zdeněk – SKOPALÍK, Josef: *Lékárny a lékárníci v Krnově od roku 1535 do roku 1945*. Krnov 2015.
- HEISE, Johannes: *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Kreise Marienwerder (westlich der Weisel), Schwetz, Konitz, Schlochau, Tuchel, Flatow und Dt. Krone. (Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen. IV.)*. Danzig 1887.
- HINDIN, Adam Seth: *Gothic Goes East. Mendicant Architecture in Bohemia and Moravia 1226–1278*. In: Bettelorden in Mitteleuropa. Geschichte, Kunst, Spiritualität. Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten (Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs 15.). Specht, Heidemarie – Andraschek-Holzer, Ralph (edd.), St. Pölten 2008, s. 370–405.
- HIRSCH, Theodor. *Johann Georg, Markgraf von Brandenburg*. In: Allgemeine Deutsche Biographie 14. Leipzig 1881, s. 175–176.
- HLAVÁČEK, Ivan: *Husitství a svět. Poznámky k problému „Husitství a Slezsko“*. Husitský Tábor 4, 1981, s. 119–126.
- HOLÁ, Mlada: *Holdovací cesty českých panovníků do Vratislavi v pozdním středověku a raném novověku (1437–1617)*. Praha 2012.
- HOLÁ, Mlada: *Panovník, čeští stavové a Jiří Braniborský ve sporu o konfirmaci braniborsko-opolsko-ratibořských nástupnických smluv v letech 1528–1531*. In: Ve znamení země Koruny české. Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové. Březina, Luděk – Konvičná, Jana – Zdichynec, Jan (edd.), Praha 2006, s. 97–111.
- HOLEČKOVÁ, Zuzana: *České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Nevládní tolarové ražby. 1: Ražby slezských knížectví*. Praha 2010.
- HORVÁTH, Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et regine Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. Budapest 2011.
- HORWAT, Jerzy: *Książęta górnośląscy z dynastii Piastów. Uwagi i uzupełnienia genealogiczne*. Ruda Śląska 2005.
- Horwat, Jerzy: *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r. Książęta. Miasta. Kościoły. Urzędy. Własność prywatna*. Rzeszów 2002.

HORWAT, Jerzy: *Piastowie górnośląscy wobec Czech i Węgier*. In: *Piastowie śląscy w kulturze i europejskich dziejach*. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 2007, s. 245–260.

HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 1938.

HOSÁK, Ladislav: *Ostrava a její okolí v husitském revolučním hnutí a za jeho doznívání do počátku 16. století*. In: *Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města 3*. Ostrava 1966, s. 41–88.

HOTH, Rüdiger: *Die Gruft der Hohenzollern im Dom zu Berlin (= Grosse Baudenkmäler Heft 426)*. München – Berlin 1995.

HUBKOVÁ, Jana: *Holdovací cesta Fridricha Falckého do Vratislavi*. In: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.–31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze (= Opera Facultatis philosophicae Universitatis Carolinae Pragensis IV)*. Bobková, Lenka – Konvičná, Jana (edd.). Praha 2007, s. 319–340.

CHOCHOLATÝ, František: *Genealogie opavských Přemyslovců 1255–1525*. Listy Genealogické a Heraldické Společnosti v Praze. *Acta Genealogica ac Heraldica* 6, 1978, s. 129–153.

INDRA, Bohumil: *K počátkům průmyslové textilní výroby ve Slezsku*. *Slezský sborník* 49, 1951, s. 17–36.

INDRA, Bohumil: *Krnovští malíři od počátku 17. do konce 18. století*. *Časopis Slezského muzea B* 30, 1981, s. 147–166.

INDRA, Bohumil: *Krnovští malíři od konce 18. století do 80. let 19. století*. *Časopis Slezského muzea B* 31, 1982, s. 34–64.

INDRA, Bohumil: *K švédské okupaci Krnovska v letech 1646–48*. *Krnovsko* 4, 1958, s. 6–9.

INDRA, Bohumil: *Stavba poutního kostela na Cvilíně u Krnova 1721–1728 a jeho vnitřní výzdoba do r. 1786*. *Časopis Slezského muzea B* 4, 1957, č. 2, s. 72–81.

JACOBSEN, Werner: *Die Anfänge des Abendländischen Kreuzgangs*. In: *Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age*. Architektur, Funktion und Programm. Klein, Peter K. (ed.), Regensburg 2004, s. 37–56.

JAECKEL, Georg: *Johann Georg II. Markgraf von Brandenburg, Herzog von Jägerndorf 1577–1624*. *Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte* 52, 1973, s. 65–83; 53, 1974, s. 57–59.

JANÁK, Jan: *Vlnářská velkovýroba na Moravě a ve Slezsku v letech 1740–1848*. In: *Moravský historický sborník (Moravica historica)*. Verbík, Antonín – Blažek, Karel (edd.), Brno 1986, s. 184–229.

JASIŃSKI, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziebiccy, głogowscy, żagańscy, oleśniccy, opolscy, cieszyński i oświęcimscy*. Kraków 2007.

JEGEL, August: *Die schlesischen Besitzungen der fränkischen Hohenzollern*. *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* 10, 1915, s. 85–179.

Joachim, Erich: *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg 3 (1521–1525)*. Leipzig 1895.

JUROK, Jiří: *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce. Poodří a Pobečví v husitském období v letech 1378–1471*. Nový Jičín 1998.

JUŘÁK, Petr – JANOŠCOVÁ, Jana: *Historie a současnost podnikání na Frýdecku*. Praha 2005.

KAŃKOLEWSKI, Igor: *Melancholia władzy. Problem tyranii w europejskiej kulturze politycznej XVI stulecia*. Warszawa 2007.

KALINOWSKI, Piotr: *Monety książąt krośnieńskich. Katalog lata 1267–1688*. Kalety 2009.

KALOUS, Antonin: *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*. České Budějovice 2009.

KAMIENSKI, Andrzej: *Sprawa sukcesji Hohenzollernów brandenburskich na Górnym Śląsku w epoce wczesnonowożytnej (do 1740 r.)*. *Czasy Nowożytne* 22, 2009, s. 63–78.

KAMPF, Waldemar: *Georg Friedrich von Brandenburg-Ansbach*. In: *Neue Deutsche Biographie* 6. Berlin 1964, s. 205–206.

KAPRAS, Jan: *Opavské právní dějiny doby knížecí (Věstník Matice Opavské 1918)*. Opava 1918.

KAPRAS, Jan.: *Zemská zřízení opolsko-ratibořské a těšínské*. Praha 1922.

KÁRMÁN, Gábor: *Gábor Bethlen's Diplomats at the Protestant Courts of Europe*. *Hungarian Historical Review* 2, 2013, č. 4, s. 790–823.

KARNICKA, Magdalena: *Medal księcia karniowskiego Jana Jerzego von Hohenzollern w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu*. *Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne* 2, 2003, s. 3–5.

KARNICKA, Magdalena: *Medale, monety okolicznościowe, żetony, liczmany, tłoki do bicia medali i monet okolicznościowych od XV do XVII w. Katalog zbiorów*. Wrocław 2015.

KARZEL, Othmar: *Die Reformation in Oberschlesien. Ausbreitung und Verlauf*. Würzburg 1979.

KAYSER, Christian: *Die Baukonstruktion gotischer Fenstermaßwerke in Mitteleuropa. Studien zur internationalen Architektur- und Kunstgeschichte 93*. Petersberg 2012.

KEJŘ, Jiří: *Počátky města Krnova*. Krnov 1969.

KINZER, Heinrich: *Das alte Rathaus in Jägerndorf aus der Zeit um 1870*. Jägerndorfer Ländchen 6, 1931, s. 49–51.

KINZER, Heinrich – KÖNIGER, Ernst: *Die Jägerndorfer Stadttore und ihre Geschichte*. Jägerndorf 1927.

KLEIN, Peter K. (ed.): *Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age. Architektur, Funktion und Program*. Regensburg 2004.

KLETZL, Otto: *Gutachten über die alten Bau- und Kunstdenkmale der Stadt Jägerndorf*. Jägerndorf 1931.

KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien. Zweyter Theil, Bd. 1*. Brünn 1804.

KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien. Zweyter Theil, Bd. 2*. Brünn 1805.

KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien. Zweyter Theil, Bd. 3*. Brünn 1806.

KOBER, Ernst: *Vier Feuerbrünste in Jägerndorf in den Jahren 1544, 1546 und 1550*. Jägerndorfer Ländchen 7, 1933, č. 6, s. 44–48.

KÖBLER, Gerhard: *Historisches Lexikon der deutschen Länder. Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München 2019.

KOBZDAJ, Ewa (ed.): *Ordunek gorny – ustawa górnicza dla Górnego Śląska z 1528 r*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1990.

KODERA, Pavel: *Obraz prostorového uspořádání domu na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích*. Svorník 6, 2008, s. 113–125.

KOLÁŘ, František: *Snížení vlhkosti zdiva v barokním refektáři Konventu minoritů v Krnově. Číslo akce NPÚ Ostrava: 4/18. Zpráva o archeologickém výzkumu*. Opava 2018. Nepublikovaný strojopis, uložen v NPÚ, ú. o. p. v Ostravě.

KOLÁŘ, František – KOUDELOVÁ, Jana – KANIOVÁ, Petra a kol.: *Život uvnitř města. Typologie zástavby a kultura bydlení v městských historických jádrech moravsko-slezského pomezí*. Ostrava 2022.

KOLÁŘ, František – PRIX, Dalibor – ZEZULA, Michal (edd.): *Krnov – historie, archeologie*. Ostrava 2015.

KOLÁŘ, František – ROSOVÁ, Romana: *Ulice a náměstí*. In: Krnov – historie, archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2015, s. 88–115.

KOLÁŘ, František – ROSOVÁ, Romana – MICHL-BERNARD, Alexandr: *Městské opevnění*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Krnov 2016², s. 150–183.

KOLLMANN, Josef: *Zavedení gregoriánského kalendáře v českých zemích*. Sborník archivních prací 24, 1974, č. 1, s. 3–41.

KONEČNÝ, Lubomír Jan: *K počátkům klášterů brněnských minoritů a dominikánů*. In: Forum urbes medii aevi VII/1. Kláštery ve středověkých městech střední Evropy. Měřínský, Zdeněk (ed.), Brno 2013, s. 76–89.

KONIETZNY, Theophil: *Piasten-Urkunden aus dem Kreise Neustadt O. – S.* Beiträge zur Heimatkunde Oberschlesiens 1, 1931, s. 168–169.

KÖNIGER, Ernst: *Geschichtliche Erinnerungen im heutigen Stadtbild von Jägerndorf*. Sudetendeutsche Heimatgau 37. Jägerndorf – Reichenberg (bez data), s. 11–17.

KÖNIGER, Ernst: *Eine alt-jägerndorfer Turmknopfschrift*. Jägerndorfer Ländchen 1, 1926, č. 10, s. 78–85.

KÖNIGOVÁ-KUDĚLKOVÁ, Alena: *Soupis stavebních památek v Ostravském kraji*. Slezský sborník 51, 1953, příloha II, s. 3–33.

KOPETZKY, Franz: *Zur Geschichte und Genealogie der Přemyslidischen Herzoge von Troppau (= Archiv für österreichische Geschichte, Band XLI)*. Wien 1869.

KOPICKI, Edmund: *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Tablice*. Warszawa 1995.

KORBELÁŘOVÁ, Irena: *K postavení poddanských měst na Opavsku a Krnovsku po třicetileté válce*. Slezský sborník 93, 1995, č. 4, s. 272–292.

KORBELÁŘOVÁ, Irena: *K velikosti měst Opavského knížectví v 1. polovině 18. století*. Slezský sborník 90, 1992, s. 164–175.

KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Města na Těšínsku v 18. století*. Český Těšín 2005.

- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1648–1740. Ekonomické a sociální aspekty vývoje měst*. Opava 1999.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Přepychové paláce, anebo dřevěnice s kurloky? K bydlení měšťanských vrstev na Těšínsku v pozdně barokním období*. Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník 2, 2005, s. 155–171.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Slezské poddanské městečko v první polovině 18. století. Příspěvek k vývoji obytné zástavby a držby nemovitostí ve Vítkově*. Časopis Slezského zemského muzea B 42, 1993, s. 23–40.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Socioprofesionální struktura obyvatel Rakouského Slezska ve světle konskripce z konce 18. století*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, 6, 2003, s. 213–222.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Židé na Těšínsku v popisu obyvatel podle povolání z doby okolo r. 1780*. Těšínsko: vlastivědný časopis 46, 2003, č. 1, s. 7–10.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – DLUHOŠOVÁ, Radmila a kol. (edd.): *Funerální kultura lehnicko-břežských vévodských dvorů v raném novověku. Příspěvky a materiály k tématu*. Opava 2019.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – JIRÁSEK, Zdeněk: *Historie a současnost podnikání na Opavsku*. Praha 2002.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – MICHL-BERNARD, Alexandr: *Osudy města v době Lichtenštejnů*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2015 (2016²), s. 44–51.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŠMERDA, Milan – ŽÁČEK, Rudolf: *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*. Opava 2002.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko v církevních statistikách olomoucké diecéze (arcidiecéze) z 2. pol. 18.–1. pol. 19. století. I.–VI. část. Zvláštní otisk Časopisu Slezského zemského muzea B 44–45, 1995–1996, s. 19–63 (I.); 134–176 (II.); 198–223 (III.); 16–54 (IV.); 113–153 (V.); 214–257 (VI.)*.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf: *Těšínsko – země Koruny české / Ducatus Tassinensis – terra Coronae Regni Bohemiae. (K dějinám knížectví od počátků do 18. století)*. Český Těšín 2008.
- KOTRBA, Viktor: *Dvoulodní gotické kostely na Spiši. Příspěvek k poznání díla svatojakubské huti v Levoči*. Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 5, 1969, s. 306–329.
- KOTTMANN, Gabriele – LEENDERS, Sabrina: *Zur Konstruktion von Maßwerken*. Köln 2008.
- KOUŘIL, Pavel – PRIX, Dalibor – WIHODA, Martin: *Hrady českého Slezska*. Brno – Opava 2000.
- KOVÁŘ, Miroslav: *Předběžná zpráva o nových nálezech v klášteře augustiniánů eremitů u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně (příspěvek k poznání jeho stavebního vývoje ve středověku)*. In: Forum Urbes Medii Aevi VII/1. Kláštery ve středověkých městech střední Evropy. Měřínský, Zdeněk (ed.), Brno 2013, s. 118–135.
- KOZÁK, Petr: *Mocenská uskupení ve stavovské společnosti. Vzestup a pád opavského zemského komorníka Jindřicha Hukovského z Ochab (†1530)*. Slezský sborník 105, 2007, s. 1–19.
- KOZÁK, Petr: *Páni z Fulštejna a založení tvrze ve Studénce*. Vlastivědný sborník Novojičínka 59, 2009, s. 26–40.
- KOZÁK, Petr: *Skon Barbory Opavské a Ratibořské, posledního zástupce rodu Přemyslovců na krnovském knížecím stolci*. ČMM 136, 2017, č. 2, s. 269–280.
- KOZÁK, Petr: *Vzestup rodu Žerotínů. Život a odkaz Jana staršího ze Žerotína a z Fulneka*. ČMM 124, 2005, s. 47–81.
- KOZÁK, Petr: *Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského zemského hejtmana Bernarda Bírky z Násilé (†1483)*. In: Šlechta v Horním Slezsku v novověku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachta na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek) (= Nobilitas in historia moderna Tomus V). Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waclaw – Zářický, Aleš (edd.), Katowice – Ostrava 2011, s. 107–130.
- KREJČÍK, Tomáš: *Poznámky k proměnám elit na severní Moravě a v Rakouském Slezsku v 18. a 19. století*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity, Historica 12, 2005, s. 233–241.
- KREJČÍK, Tomáš: *Přemyslovci Opavští*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 4. Dokoupil, Lumír – Myška, Milan (edd.), Opava 1995, s. 106.
- KROLLMANN, Christian: *Die Krankheit des Herzogs Albrecht Friedrich von Preussen*. Sitzungsberichte des Vereins für die Geschichte von Ost und Westpreussen 8. Elbing 1911–1912, s. 286–288.
- KRUHEK, Milan: *Bernardin Frankopan krčki, senjski i modruški knez – posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453–1529*. Modruški zbornik 3, 2009, č. 3, s. 187–235.
- KRUNTORÁD, Matěj: *Výsledky průzkumů fasád bývalého minoritského kláštera ve Znojmě*. Průzkumy památek 26, 2019, č. 1, s. 103–110.

- KUBICIEL, Romuald: *Ziemia pszczyńska i jej właściciele do połowy XVI wieku*. In: *Ziemia pszczyńska przez wieki*. Stan badań, archiwalia, problemy badawcze. Barciak, Antoni (ed.), Suszec 2002, s. 122–210.
- KUBLIN, Grzegorz: *Lista raciborskich przeorasz zakonu dominikanek*. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 39, 2019, nr 2, s. 119–164.
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl*. Praha 1996.
- KUDLÍKOVÁ, Martina: *Křížové chodby konventů minoritů, klarisek a bekyň v Českém Krumlově v období středověku. Proměny „výzdoby“ a proměny funkce*. In: *Františkánský kontext teologického a filosofického myšlení (Europeana Pragensia 4. Historia Franciscana IV)*. Hlaváček, Petr a kol. (edd.), Praha 2012, s. 240–259.
- KULPA, Michał: *Wokół czternastowiecznego żywota św. Jacka. Kilka zagadnień źródłoznawczych*. *Nasza Przeszość* 132, 2019, s. 34–46.
- KUNKEL, Robert: *Jednopodporowe średniowieczne kapitulare klasztorne w Polsce – funkcja i symbolika*. In: *Lenda medii aevi. Średniowieczne zabytki dawnego opactwa w Łądzie – nowe odkrycia najnowsze badania*. Nowiński, Janusz – Mrozowski, Przemysław (edd.), Łomianki – Łąd – Poznań – Warszawa 2015, s. 32–40.
- KUTHAN, Jiří: *Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města. Hrady. Kláštery. Kostely*. Vimperk 1994.
- KUZIO-PODRUCKI, Arkadiusz: *Henckel von Donnersmarckowie. Kariera i fortuna rodu*. Bytom 2003.
- KYSIL, Małgorzata: *Kataster Karoliński – nieznany zespół do dziejów społeczno-gospodarczych w zasobie Archiwum Państwowego we Wrocławiu*. *Archeion* 113, 2012, s. 192–193.
- LATZKE, Walter: *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert*. *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 72, 1938, s. 44–135.
- LÁZNIČKA, Zdeněk: *Půdorysy slezských měst*. *Slezský sborník* 43, 1945, s. 81–99.
- LEGLER, Rolf: *Der Kreuzgang. Ein Bautypus des Mittelalters*. Frankfurt am Main 1989.
- LEGLER, Rolf: *Probleme mit einem Phantom oder: Seit wann gibt es einen Kreuzgang in der abendländischen Klosterarchitektur?* In: *Wohn- und Wirtschaftsbauten frühmittelalterlichen Klöster*. Internationales Symposium, 26. 9.–1. 10. 1995 in Zurich und Müstair, in Zusammenhang mit den Untersuchungen in Kloster St. Johann zu Müstair. Sennhauser. Hans Rudolf (ed.), Zürich 1996, s. 85–89.
- LEGLER, Rolf: *Der abendländische Klosterkreuzgang – Erfindung oder Tradition?* In: *Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age*. Architektur, Funktion und Programm. Klein, Peter K. (ed.), Regensburg 2004, s. 66–79.
- LEGLER, Rolf: *Mittelalterliche Kreuzgänge in Europa*. Petersberg 2007.
- LEMPER, Ernst-Heinz: *St. Georg in Görlitz und die Krypten im Südostraum der Spätgotik*. In: *Festschrift Johannes Jahn zum 22. November 1957*. Hanisch, Anneliese (ed.), Leipzig 1958, s. 139–151.
- Lepař, Jan: *Zřízení zemské v knížetstvích Opavském a Krňovském z XV. až do XVIII. století*. *ČMKČ* 39, 1865, s. 44–64, 189–202, 287–309.
- LESZCZYŃSKI, Józef: *Nowożytni Piastowie śląscy*. In: *Piastowie w dziejach Polski*. Zbiór artykułów z okazji trzechsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów. Heck, Roman (ed.), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975, s. 96–114.
- LEVÁ, Pavla – MEZEROVÁ, Lubica – ŠUSTÍK, Pavel: *Stavebně historický průzkum. Krnov. Městské domy. Hlavní náměstí č.34/99, 35/98, 39/97*. Ostrava 1990.
- LÍBAL, Dobroslav a kol.: *Krnov. Kostel sv. Ducha a špitál. Stavebně historický průzkum*. Praha 1965. Strojopis, uložen v archivu NPÚ, ú. o. p. v Ostravě.
- LÍBAL, Dobroslav: *Církevní architektura Plzeňska. Katalog. Plzeň. Kostel Nanebevzetí P. Marie s klášterem františkánů*. In: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. K 700. výročí založení města Plzně. Fajt, Jiří (ed.), Praha 1995, s. 250–365.
- LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*. Praha 2001.
- LÍBAL, Dobroslav – MUK, Jan: *Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj*. Praha 1996.
- LOMIČ, Václav: *Nástin historie dolování u Horního Benešova (Z minulosti slezských dolů)*. Opava 1959.
- LYČKOVÁ, Tereza: *Obnova konventu minoritů v Krnově po porážce stavovského povstání a třicetileté válce (do 70. let 17. století)*. In: *Sborník bruntálského muzea 2014*. Niesner, Tomáš – Vojtal, Petr – Čapka, Viktor (edd.), Bruntál 2014, s. 94–103.
- LYČKOVÁ, Tereza: *Minoritský řád v Krnově v raném novověku*. Olomouc 2016. Nepublikovaná magisterská diplomová práce, Katedra historie Filosofické fakulty University Palackého v Olomouci.
- LYČKOVÁ, Tereza: *Fundace jako prostředek budování obrazu katolíka v procesu obnovy katolické víry na příkladu Minoritského konventu v Krnově*. In: *Historica Olomucensia 52–2017*. Sborník historických prací XLII. Koucká, Ivana (ed.), Olomouc 2017, s. 55–70.
- MACEK, Josef: *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*. *Husitský tábor* 10, 1991, s. 47–65.

- MACEK, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel: *Bývalý augustiniánský klášter v Litomyšli a jeho stavební proměny*. Průzkumy památek 2, 1995, č. 1, s. 3–20.
- MAINUŠ, František: *Obchod přízí na severní Moravě a ve Slezsku po třicetileté válce*. ČMM 74, 1955, s. 223–245.
- MAINUŠ, František: *Obchod Rakouského Slezska v roce 1775*. Slezský sborník 54, 1956, s. 393–402.
- MAINUŠ, František: *Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII. a XVIII. století*. Ostrava 1959.
- MAINUŠ, František: *Těšínské veletrhy v letech 1775–1782*. Slezský sborník 53, 1955, s. 305–339.
- MAINUŠ, František: *Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v 18. století*. Praha 1960.
- MAJORCZYK, Roman: *Historia górnictwa kruszcowego w rejonie Bytomia*. Bytom 1985.
- MALECZYŃSKI, Karol: *Historia Śląska. Tom I, Cz. III od końca XVI w. do r. 1763*. Wrocław 1963.
- MALER, Katarzyna: *Dzieje Głubczyc do 1742 roku*. Opole 2003.
- MAŁACHOWICZ, Edmund: *Średniowieczne budowle jednofilarowe na Śląsku. (Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej 7. Monografie 6.)*. Wrocław 1973.
- MANDZIUK, Józef: *Historia kościoła katolickiego na Śląsku. Tom 2: Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520–1742*. Warszawa 1995.
- MAROSI, Ernő: *Franziskanische Architektur in Ungarn*. In: 800 Jahre Franz von Assisi. Franziskanische Kunst und Kultur des Mittelalters. Katalog der Ausstellung Krems–Stein, Minoritenkirche 15. Mai–17. Oktober 1982. Gründler, Johannes (ed.), Wien 1982, s. 461–470.
- MATEJKO-PETERKA, Ilona (ed.) a kol.: *Země a její pán. Struktury vlády a její projevy na území Rakouského Slezska do konce první světové války*. Opava 2014.
- MENCL, Václav: *Česká architektura doby lucemburské*. Praha 1948.
- MENCL, Václav: *Tvary klenebních žeber v české gotické architektuře. Zprávy památkové péče 11–12, 1951–1952, s. 268–281*.
- MENCL, Václav: *Vývoj okna v architektuře českého středověku. Zprávy památkové péče 20, 1960, s. 181–232*.
- MENCL, Václav: *Podunajská reforma gotické katedrály*. Umění 17, 1969, s. 301–334.
- MENCL, Václav: *České středověké klenby*. Praha 1974.
- MERKI, Christoph Maria: *Lichtenštejnské majetky a práva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od pozdního středověku až do 20. století. K dějinám „přeshraničních“ majetků lichtenštejnské dynastie*. In: Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa. Merki, Christoph Maria – Löffel, Josef (edd.), Vaduz 2016, s. 13–143.
- MERTA, David – PEŠKA, Marek – SADÍLEK, Jaroslav – URBÁNKOVÁ, Kateřina: *Kostel sv. Mikuláše na Dolním trhu v Brně. Brno v minulosti a dnes 15, Brno 2001, s. 107–132*.
- MEZEROVÁ, Lubica a kol.: *Seznam nemovitých kulturních památek okresu Bruntál*. Ostrava 2000.
- MEZEROVÁ, Lubica – ROSOVÁ, Romana: *Dům čp. 104, Hlavní náměstí 29 v Krnově*. Bruntál 2002.
- MEZEROVÁ, Lubica – ŠÍROVÁ, Andrea: *Nemovitě kulturní památky Krnovska*. Krnov 2015.
- MEZNÍK, Jaroslav: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha 1999.
- MICHLER, Jürgen: *Der Kapitelsaal des Zisterzienserklosters Maulbronn. Ein Beitrag zur Zisterziensergotik*. Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 52/53, 1998–1999, Berlin 2001, s. 299–322.
- MICHNOVÁ, Věra: *Jak drahá byla medaile Jana Jiřího Krnovského (1577–1624). K okolnostem provázejícím získání zlaté pamětní medaile do opavských muzejních sbírek*. Časopis Slezského zemského muzea B 59, 2010, č. 1, s. 55–59.
- MIKA, Marek: *Górny Śląsk w dobie wojen husyckich. Przemysłidzi opawscy i raciborscy a rewolucja husycka*. Kraków 2015.
- MIKA, Norbert: *Przejęcie księstwa raciborskiego przez władcę opawskiego Mikołaja II*. In: Opava. Sborník k dějinám města 2. Gawrecki, Dan – Müller, Karel (edd.), Opava 2000, s. 11–13.
- MIŠAGA, Vit: *Dopisy z Konstantinopole. Gábor Bethlen, dánský vpád do středu Evropy a Sir Thomas Roe*. Bohemiae occidentalis historica: odborný časopis pro české dějiny s důrazem na západní Čechy a s přesahy do příhraničních regionů, zvláště do Bavorska 5, 2019, č. 2, s. 87–112.
- MOLENDÁ, Danuta: *Górnictwo kruszcowe na terenie złóż śląsko-krakowskich do połowy XVI wieku*. Wrocław – Warszawa – Kraków 1963.

MROZOWICZ, Wojciech: „*Kronika książąt polskich*” i inne średniowieczne Silesiaca w rękopisie Biblioteki Narodowej w Pradze (XXIII G 27). In: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Goliński, Mateusz – Rosik, Stanisław (edd.), Wrocław 2001, s. 41–55.

MROZOWICZ, Wojciech: *Władysław Opolczyk w historiografii średniowiecznej*. In: *Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci*. Pó-bóg-Lenartowicz, Anna (ed.), Opole 2001, s. 19–20.

MUK, Jan: *Klenba kapitulní síně minoritů v Jindřichově Hradci*. *Umění* 10, 1962, s. 616–617.

MÜLLER, Karel: *Johann Spatzier. Prameny a opisy pramenů k dějinám Krnova a Krnovska*. In: *Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16.–19. století*. Šopák, Pavel (ed.), Opava 2011, s. 301.

MUSÍLEK, Martin: *Městská společnost a prostor. Problémy a možnosti využití sociální topografie při výzkumu středověkých měst*. In: *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí*. Documenta Pragensia 32/2. Fejtová, Olga – Hrubá, Michaela – Ledvinka, Václav – Pešek, Jiří – Sulitková Ludmila (edd.), Praha 2013, s. 23–41.

MYŠKA, Milan: *Způsob života domácích tkalců v slezsko-moravské plátenické oblasti před nástupem průmyslové revoluce ve světle pozůstalostních spisů. (Materiálová studie o tkalcovských lokalitách Edrovice a Horní Město v 1. polovině 19. století)*. *Časopis Slezského muzea B* 34, 1985, s. 151–175.

NAVARA, Ctibor – RAPUŠÁK, Pavel: *Razová. Obec tuftů*. Bruntál 2007.

NEJEDLÝ, Vratislav: *Sloupy zbořené a znovu postavené. Ikonoklasmus jako pomyslný, ale věčný soupeř památkové péče*. *Zprávy památkové péče* 75, 2015, č. 3, s. 227–235.

Neue Deutsche Biographie, 6, Berlin 1964.

NEUSTADT, Ludwig: *Die ältesten Ansprüche der Hohenzollern auf Schlesien*. Jahres-Bericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur 73 (III. Abteilung, Historische Section), 1895, s. 35–52.

NIEDZIELENKO, Andrzej – VLNAS, Vít (edd.): *Slezsko – perla v České koruně. Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů*. Praha 2006.

NUSSBAUM, Norbert – LEPSKY, Sabine: *Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion*. München – Berlin 1999.

OLLÉ, Martin – PROCHÁZKA, Rudolf: *The Cloister in Early Franciscan Architecture in Bohemia, Moravia and Silesia during the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. In:

L'économie des couvents mendiants en Europe centrale. Bohême, Hongrie, Pologne, v. 1220 – v. 1550. Cevins, Marie-Madeleine de – Viallet, Ludovic (edd.), Rennes 2018, s. 53–74.

ORZECZOWSKI, Kazimierz: *Ogólnosląskie zgromadzenia stanowe*. Warszawa – Wrocław 1979.

ORZECZOWSKI, Kazimierz: *“Terra” w dokumentach śląskich do końca XIV wieku*. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 40, 1985, s. 225–251.

Ottův slovník naučný III. Praha 2000.

Ottův slovník naučný XV. Praha 1999.

Ottův slovník naučný XVI. Praha 1999.

Ottův slovník naučný XXII. Praha 2000.

OTT, Erwin: *Die Gefesselten. Sudetendeutsches Schicksal 1944/1946*. Bayerhof bei Schweinfurt 1949.

PANER, Anna: *Kochane dzieci z nieprawego łoża. Z życia rodzinnego Przemysłidów*. In: *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700. rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1316–1378*. Mozejko, Beata – Paner Anna (edd.), Gdańsk 2018, s. 125–127.

PANER, Anna: *Luksemburgowie w Czechach. Historia polityczna ziem czeskich w latach 1310–1437*. Gdańsk 2004.

PAŘÍZKOVÁ ČEVONOVÁ, Jana: *Kaple Jana ze Středy v klášteře augustiniánů v Lito-myšli*. In: *Uprostřed Koruny české. Kolektivní monografie NAKI II*. Hlobil, Ivo – Dospěl, Milan (edd.), Prostějov 2020, s. 85–92.

PAVELKOVÁ, Ilona – NOVÁKOVÁ Pavlína – KRŮL, Martin: *Historie a současnost podnikání v Těšínském Slezsku*. Praha 2006, 2017².

PASZKIEWICZ, Borys: *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*. Lublin 2000.

PAVLÍČEK, Josef: *Mincovníctví braniborských markrabí v XVI. a XVII. století v Krnově*. *Zprávy brněnské pobočky České numismatické společnosti*, duben 1983, č. 46–47, s. 19–21.

PAVLÍČEK, Josef – SCHÖN, Jan: *Mincování šlechtických rodů (rodové mince) Arcivévodství rakouského, zemí Koruny české a Království uherského v XVI.–XIX. století / Neufürsten Münzen Erzherzogtum Österreich, Länder der Böhmisches Krone und Königreich Ungarn aus dem XVI.–XIX. Jahrhundert*. Zlín 2008.

PEŘINKA, František Václav: *Austiniáni kanovníci ve Fulneku do války třicetileté*. Sborník Historického kroužku 32, 1931, s. 28–34, 112–123, 201–225, 252–263.

PEŠKA, Marek: *Dominikánský konvent sv. Michala v Brně na Rybném trhu. Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy*. Brno 2015. Nepublikovaná disertační práce, Ústav archeologie a muzeologie, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.

PETERSOHN, Jürgen: *Fürstenmacht und Ständetum in Preussen während der Regierung Herzog Georg Friedrichs 1578–1603*. Würzburg 1963 (Marburger Ostforschungen 20), s. 9–34.

PETRY, Ludwig: *Die Hohenzollern in Jägerndorf 1523–1621*. Schlesische Geschichtsblätter 1, 1939, č. 3, s. 46–52.

PHILIPPI, Klaus: *Die Genese des „Kreisauer Kreises“*. Stuttgart 2012.

PIERNIKARCZYK, Józef: *Pierwsza polska ustawa górnicza, czyli „Ordunek Górny”*. Historyczny dokument Górnego Śląska z r. 1528. Tarnowskie Góry 1928.

PIETRZYK, Iwona: *Kancelaria i dokument Przemysłidów opawskich w XIV–XV wieku*. Katowice 2008.

PILNÁČEK, Josef. *Rody starého Slezska*. Brno 2010.

PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930.

PITRONOVÁ, Blanka: *Těšínské Beskydy na sklonku feudalismu: salašnictví a lesní hospodářství v Těšínských Beskydech na přelomu 18. a 19. století*. Brno 1968.

PLEBAN, Julius: *Der Jägerndorfer Schulbezirk*. Jägerndorf 1887.

POCHE, Emanuel: *Stavba kláštera sázavského v době gotické. (Věnováno památce ř prof. dra Vojtěcha Birnbauma.)*. Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze 42. Praha 1934, s. 97–120.

POMFYOVÁ, Bibiana: *Vrcholnegotická architektúra na Spiši*. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Buran, Dušan a kol., Bratislava 2003, s. 97–109.

POMFYOVÁ, Bibiana: *Levoča, bývalý Minoritský kláštor, Rím. kat. kostol sv. Ladislava*. In: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Buran, Dušan a kol., Bratislava 2003, s. 628–629.

POMFYOVÁ, Bibiana: *Starý kostol a kláštor minoritov v Levoči – reprezentatívny príklad stredoeurópskej mendikantskej architektúry*. Acta musaei scepusiensis 2009–2011. Pohľady do minulosti IX. Novotná, Mária (ed.), Levoča 2012, s. 31–49.

POMFYOVÁ, Bibiana: *Kláštory a kapituly*. In: Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. Pomfyová. Bibiana a kol., Bratislava 2015, s. 249–324.

POMFYOVÁ, Bibiana: *Stredoveké sakristie – k problému funkcií a architektonického riešenia (príklad Slovenska)*. Ars 49, 2016, č. 2, s. 132–163.

POMFYOVÁ, Bibiana: *Stredoveká architektúra žebrových reholí na Slovensku – stav výskumu a problémové okruhy*. In: Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku. Dejiny a pamiatková ochrana. Kvasnicová, Magdaléna – Šeregi, Marek (edd.), Bratislava 2018, s. 47–137.

POMFYOVÁ, Bibiana: *Stredoveká architektúra klarisiiek na Slovensku*. Ars 52, 2019, č. 1, s. 21–62.

PRASEK, Vincenc: *Historická topografie země Opavské [I]*. Opava 1889.

PRASEK, Vincenc: *Klášter sv. Kláry v Opavě*. In: Program českého gymnasia v Opavě 9. Opava 1892, s. 23–26

PRASEK, Vincenc: *Nejvyšší úředníci zemští na Krnovsku a Opavsku*. In: Program českého gymnasia v Opavě 12. Opava 1895, s. 1–11.

PRASEK, Vincenc: *Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z roku 1377*. In: Program českého vyššího gymnázia v Opavě 7. Opava 1890, s. 10–21.

PRIX, Dalibor: *Architektura moravsko-slezského pomezí v první polovině 14. století*. In: Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu stredo-evropského prostoru doby Jana Lucemburského. Majer, David (ed.), Ostrava 2011, s. 159–205.

PRIX, Dalibor: *Bývalý špitální kostel sv. Ducha. Krnov*. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. IV. Opava, Chamonikola, Kaliopi (ed.), Brno 1999, s. 37–41.

PRIX, Dalibor: *Farní kostel sv. Martina*. In: 10 století architektury. 2. Architektura gotická. Benešovská, Klára (ed.), Praha 2001, s. 172–173.

PRIX, Dalibor: *Gotická přestavba kostela Panny Marie ve Starém Městě u Bruntálu*. Umění 47, 1999, č. 1–2, s. 10–14.

PRIX, Dalibor: *Klášter minoritů s kostelem Panny Marie. Krnov*. In: 10 století architektury. 2. Architektura gotická. Benešovská, Klára (ed.), Praha 2001, s. 176.

PRIX, Dalibor: *Klášter minoritů s kostelem Panny Marie ve středověku*. In: Krnov – historie, archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2015, s. 224–231.

- PRIX, Dalibor: *Kláster minoritů v Opavě ve 13. století*. In: Sztuka w kręgu krakowskich franciszkanów i klarisek (Studia z historii sztuki dawnej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Muzeum Narodowego w Krakowie VIII.). Szyma, Marcin – Walczak, Marek (edd.), Kraków 2020, s. 67–93.
- PRIX, Dalibor: *Krnov (Bruntál). Konvent minoritů s kostelem Narození P. Marie*. In: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Foltýn, Dušan a kol., Praha 2005, s. 375–380.
- PRIX, Dalibor: *Nástin vývoje architektury české části Slezska 1400–1550*. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. IV. Opava. Chamoni-kola, Kaliopi (ed.), Brno 1999, s. 27–32.
- PRIX, Dalibor: *Opava vrcholného středověku*. In: Opava. Historie–kultura–lidé. Müller, Karel – Žáček, Rudolf (edd.) a kol., Praha 2006, s. 58–95.
- PRIX, Dalibor: *Páni z Krnova a Lobenštejna na středověkém Opavsku*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis C 1, 1994 (vyd. 1995), s. 43–58.
- PRIX, Dalibor: *Počátky města*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2016², s. 11–14.
- PRIX, Dalibor: *První zlatý věk města*. In: Opava. Historie, kultura, lidé. Müller, Karel – Žáček, Rudolf (edd.) a kol., Praha 2006, s. 349–368.
- PRIX, Dalibor: *Příspěvek ke středověkým dějinám minoritského kláštera v Krnově*. Časopis Slezského zemského muzea B 42, 1993, s. 97–110.
- PRIX, Dalibor: *Středověká kaple sv. Marie Magdalény při klášteře minoritů v Krnově*. In: Jan Lucemburský. Kultura, umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka. Hlobil, Ivo – Rywиковá, Daniela (edd.), Ostrava 2012, s. 137–179.
- PRIX, Dalibor: *Středověký městský kostel Panny Marie v Hlubčicích*. Průzkumy památek 10, 2003, č. 2, s. 3–62.
- PRIX, Dalibor: *Vyšší Brod a Naumburg*. In: Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Kniha k počtě PhDr. Anežky Merhautové. DrSc. Studničková, Milada (ed.), Praha 2010, s. 268–283.
- PRIX, Dalibor a kol.: *Kostel sv. Benedikta v Krnově-Kostelci*. Ostrava 2009.
- PRIX, Dalibor – KOLÁŘ, František: *Gotický špitál s kostelem sv. Ducha*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2016², s. 197–200.

- PRIX, Dalibor – KOLÁŘ, František – ROSOVÁ, Romana – ZEZULA, Michal: *Středověký městský kostel sv. Martina*. In: Krnov. Historie. Archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2016², s. 220–224.
- PROBSZT, Günther: *Henckel von Donnersmarck Lazarus*. In: Neue Deutsche Biographie 8. Berlin 1969, s. 517–518.
- PTAK, Marian Józef: *Sąd ziemski Księstwa Opolsko-Raciborskiego w świetle przywileju z 1531 roku*. Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo 305, 2008, s. 303–312.
- RADEK, David: *Bolek V. Opolský (okolo 1400–†1460). Život a legenda*. Opava 2018.
- RADIMSKÝ, Jiří: *Vývoj obyvatelstva ve Slezsku 1754–1930*. Slezský sborník 45, 1947, s. 1–16.
- RADOVÁ, Milada: *K některým projevům saské architektury z období pozdní gotiky až renesance*. Průzkumy památek 9, 2002, č. 1, s. 114–126.
- RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada: *Gotická krypta v Mostě*. Umění 4, 1956, s. 62–63.
- RAFF, Gerhard: *Hie gut Wirtemberg allewege. Band 2: Das Haus Württemberg von Herzog Friedrich I. bis Herzog Eberhard III. Mit den Linien Stuttgart, Mömpelgard, Weiltigen, Neuenstadt am Kocher, Neuenbürg und Oels in Schlesien*. Schwaigern 2014.
- RAJMAN, Jerzy: *Kasztelanie górnośląskie w XIII stuleciu. Z problematyki elity władzy i tzw. terytorialności grodów kasztelańskich*. Studia i Materiały z Dziejów Śląska 21, 1996, s. 21–39.
- RAJMAN, Jerzy: *Terytorium opolsko-raciborskie w prowincji wrocławskiej. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 64, s. 13–34*.
- RAMAZANOVÁ, Renata – BODEŠÍNSKÝ, Martin: *Krnov. Průvodce městem*. Krnov 2016².
- RAMEŠOVÁ, Michaela: *Jednopodporový kostel sv. Vavřince ve Vsi v širším uměleckohistorickém kontextu*. Liberec 2010. Nepublikovaná bakalářská práce, Ústav pro dějiny umění, Filosofická fakulta, Universita Karlova v Praze.
- ROKYTA, Hugo: *Die böhmischen Länder*. Salzburg 1970.
- ROLLEDER, Anton: *Geschichte der Stadt und des Gerichtsbezirkes Odrau*. Steyr 1903.
- ROSNER, Ulrich: *Zur Baugeschichte und denkmalpflegerischen Wiederherstellung des ehemaligen Franziskanerklosters in Zittau*. In: Welt – Macht – Geist. Das Haus Habsburg und Oberlausitz 1526–1635. Bahlcke, Joachim – Dudek, Volker (edd.), Zittau 2002, s. 189–200.

ROSOVÁ, Romana: *Minoritský kostel Narození Panny Marie*. In: Průvodce architekturou Krnova. Krnov Architecture Guide. Strakoš, Martin – Rosová, Romana – Ryšková, Michaela (edd.), Ostrava 2013, s. 281–283.

ROSOVÁ, Romana: *Konvent minoritů*. In: Průvodce architekturou Krnova. Krnov Architecture Guide. Strakoš, Martin – Rosová, Romana – Ryšková, Michaela (edd.), Ostrava 2013, s. 284–285.

ROTTER, Genot – KRAVAR, Zdeněk (edd.): *Die mährischen Enklaven in Schlesien. Ein Symposium an der Schlesischen Universität Opava/Troppau*. Opava 2006.

RYKL, Michael: *Světnice jako srdce středoevropského domu*. In: Kapitoly z historie bydlení. Dulla, Matúš (ed.), Praha 2015, s. 27–60.

RZEHAK, Emil: *Jägerndorf als Münzstätte der Markgrafen von Brandenburg im XVI. und XVII. Jahrhundert*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 4, 1908/1909, č. 3, s. 118–130.

RZEHAK, Emil: *Regesten über die Rechte und Freiheiten der Bürger der Stadt Jägerndorf*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens 1, 1905/1906, č. 16, s. 112–135.

SALLETT, Alfred von: *Tobias Wolff, the Breslau goldsmith*. Journal for Numismatics 8, 1881, s. 199–204.

SAMEK, Bohumil: *Umělecké památky Moravy a Slezska 2. J/N*. Praha 1999.

SAMEK, Bohumil – DOLEJŠÍ, Kateřina (edd.): *Umělecké památky Moravy a Slezska. 3. P–O. 3.1*. Praha 2021.

SEYBOTH, Reinhard: *Georg Friedrich d. Ä., Markgraf von Brandenburg-Ansbach-Kulmbach, Herzog in Preußen (1539–1603)*. In: Fränkische Lebensbilder 14. Wendehorst, Alfred (ed.), Neustadt an der Aisch 1991, s. 84–104.

SCHAICH, Anne: *Mittelalterliche Sakristeien im deutschsprachigen Gebiet. Architektur und Funktion eines liturgischen Raumes (Schleswig-Holsteinische Schriften zur Kunstgeschichte 17)*. Kiel 2008.

SCHENKLUHN, Wolfgang: *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*. Darmstadt 2000.

SCHENKOVÁ, Marie – OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Barokní malířství a sochařství ve východní části českého Slezska*. Opava 2004.

SCHENKOVÁ, Marie – OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Barokní malířství a sochařství v západní části českého Slezska*. Opava 2001.

SCHIMMELPFENNIG, Carl Adolf: *Herzogs Johann Christian von Brieg zweite Ehe mit Anna Hedwig Sitsch und die aus derselben abstammende piastische Nebenlinie der Freiherren von Liegnitz*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 11, 1871, č. 1–2, s. 121–173.

SCHÖNWÄLDER, Karl Friedrich: *Die Piasten zum Brieg oder Geschichte der Stadt und Fürstenthums Brieg, Drittens Bändchen von Verleihung des Majestätsbriefes bis zum Erlöschen des Fürstenhauses 1609–1675*. Brieg 1856.

SCHUBERT, Ernst: *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter (= Enzyklopädie deutscher Geschichte Band 35)*. München 1996.

SCHULIG, Heinrich: *Ein Heimatbuch für die Bezirke Jägerndorf und Olbersdorf*. Troppau 1923.

Schulz, Hans: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg-Jägerndorf. Generaloberst (= Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte 37)*. Halle 1899.

SCHULTZ, Hans: *Markgraf Johann Georg von Brandenburg und der Streit um Jägerndorf, Beuthen und Oderberg in den Jahren 1607–1624*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 32, 1898, s. 177–214.

SCHWOCH, Juliane: *Locus Memoriae – zum Kapitelsaal des Mainzer Domes*. In: Magister operis. Beiträge zur mittelalterlichen Architektur Europas. Festgabe für Dethard von Winterfeld zum 70. Geburtstag. Dette, Gabriel – Heeg, Laura – Weber, Klaus T. (edd.), Regensburg 2008, s. 79–100.

SIART, Olaf: *Kreuzgänge mittelalterlicher Frauenklöster. Bildprogramme und Funktionen*. Petersberg 2008.

SILBERER, Leonie: *Domus fratrum minorum. Klosterbaukunst der konventualen Franziskaner vom 13. Jahrhundert bis zur Reformation I*. Petersberg 2016.

SOBĚHART, Radek: *Patent štolový pro Moravu (15. dubna 1749) a Čechy (30. května 1750)*. In: Encyklopedie českých právních dějin. Schelle, Karel – Tauchen, Jaromír (edd.), Plzeň 2016. s. 150–151.

SOMMER, Petr: *Vývoj benediktinského kláštera před christianizací Čech*. In: Encyklopedie českých klášterů. Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan a kol., Praha 1998, s. 29–36.

SOMMER, Petr: *Stavební benediktinské schéma v christianizovaných Čechách*. In: Encyklopedie českých klášterů. Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan a kol., Praha 1998, s. 37–40.

- SOMMER, Petr: *Architektonický vývoj středověkých konventů*. In: : Encyklopedie českých klášterů. Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan a kol., Praha 1998, s. 41–48.
- SOUKUPOVÁ, Helena: *Anežský klášter v Praze*. Praha 2011.
- SÖLTL, Johann Michael von: *Denkwürdigkeiten aus den Zeiten des Religionskrieges in Deutschland. Dritter Theil, Briefe und Berichte*. Hamburg 1842.
- SPERKA, Jerzy: *Do 1532 roku*. In: Rybník. Dzieje miasta i jego dzielnic, t. 1. Hojka, Zbigniew – Kloch, Bogdan (edd.), Rybník 2017, s. 141–163.
- SPERKA, Jerzy: *Kazimierz Jagiellończyk wobec książąt i księstw górnośląskich. Zarys relacji politycznych*. In: Jagiellonowie i ich świat. Dynastia królewska w drugiej połowie XV i w XVI wieku. Czwojdrak, Bożena – Sperka, Jerzy – Węcowski, Piotr (edd.), Kraków 2015, s. 91–116.
- SPERKA, Jerzy: *Książęta i książęne raciborscy (1290/1291–1521)*. Kraków 2022.
- SPERKA, Jerzy: *Księstwo karniowsko-rybnickie i jego losy do początku XV wieku*. Średniowiecze Polskie i Powszechnie 12 (16), 2020, s. 96–120.
- SPERKA, Jerzy: *Średniowiecze (do 1517 roku)*. In: Pszczyna. Monografia historyczna, t. 1. Kaczmarek, Ryszard – Sperka, Jerzy (edd.), Pszczyna. 2014, s. 82–151.
- SPERKA, Jerzy: *Tragiczne losy księcia rybnickiego Wacława III (zm. 1478). Epizod z dziejów rywalizacji między Jagiellonami a Maciejem Korwinem o koronę czeską*. Studia z Dziejów Średniowiecza 20, 2016, s. 253–272.
- SPERKA, Jerzy: *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*. Kraków 2016.
- SPYRA, Janusz: *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*. Częstochowa 2015.
- SPYRA, Janusz: *Żydowskie gminy wyznaniowe na Śląsku Austriackim (1742–1918)*. Katowice 2009.
- SPYRA, Janusz: *Żydzi na Śląsku Austriackim (1742–1918). Od tolerowanych Żydów do żydowskiej gminy wyznaniowej*. Katowice 2005.
- STARÝ, Marek: *Ducatus, nebo Terra? (Na okraj 700. výročí vzniku Opavského vévodství)*. Právněhistorické studie 49, 2019, č. 1, s. 25–61.
- STARÝ, Marek: *Opavští Přemyslovci. Genealogie posledních generací českého královského rodu*. Opava 2021.
- STARÝ, Marek: „... *pojav k svatému manželství jich sestry dceru*“. *Marginálie ke genealogii slezských knížat a k osudům Krnovska na přelomu 15. a 16. století*. ČMM 137, 2018, s. 57–85.
- STEIN-KECKS, Heidrun: *Der Kapitelsaal in der mittelalterlichen Klosterbaukunst. Studien zu den Bildprogrammen (Italienische Forschungen des Kunsthistorischen Instituts in Florenz. Max-Planck-Institut. Folge 4/IV)*. München – Berlin 2004.
- STEIN-KECKS, Heidrun: *Clastrum and Capitulum. Some remarks on the façade and interior of the chapter house*. In: Der mittelalterliche Kreuzgang – The medieval Cloister – Le cloître au Moyen Age. Architektur, Funktion und Programm. Klein, Peter K. (ed.), Regensburg 2004, s. 157–189.
- STERZING, Nicole: *Maßwerkkonstruktion, Bauablauf und Gestaltung mittelalterlicher Glasmalereien am Beispiel der Divi Blasii Kirche in Mühlhausen (Thüringen)*. In: Im Rahmen bleiben. Glasmalerei in der Architektur des 13. Jahrhunderts. Bednarz, Ute – Helten, Leonard – Siebert, Guido (edd.), Berlin 2017, s. 65–77.
- STIBOR, Jiří: *Bruntálští z Vrbna*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Sešit 10. Myška, Milan – Dokoupil, Lumír (edd.), Opava 1998, s. 30.
- STIBOR, Jiří: *Genealogie pánů z Tvorkova*. Časopis Slezského zemského muzea B 53, 2004, č. 1, s. 18–42 (I. část), č. 3, s. 193–210 (II. část).
- STIBOR, Jiří: *Z Žerotína*. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Nová řada, Sešit 10. (22.). Ostrava 2007, s. 75–183.
- STRAKOŠ, Martin (ed.) – ROSOVÁ, Romana – RYŠKOVÁ, Michaela: *Průvodce architekturou Krnova*. Ostrava 2013.
- STRATIL, Ivo: *Pozůstalost Jana Spatziera 1806–1881. Inventáře a katalogy fondů státního Státního archivu v Opavě*. Opava 1969.
- SVÁTEK, Josef: *Krnovský minorita Mikuláš z Kozlí a jeho vědecké dílo*. ČMM 109, 1990, s. 235–253.
- SVÁTEK, Josef: *K stavebnímu vývoji minoritského konventu v Krnově v 18. století*. Krnovsko. Vlastivědný zpravodaj 2, 1957, s. 10–11.
- SVÁTEK, Josef: *K stavebnímu vývoji opavského minoritského kláštera v 18. století*. In: Sborník k 10. výročí osvobození města. Grobelný, Andělín (ed.), Opava 1956, s. 204–205.
- SVÁTEK, Josef: *Renesanční přestavba stavovské sněmovny v Opavě*. Časopis Slezského muzea B 8, 1959, s. 127–129.
- SVÁTEK, Josef: *Z dějin poustevn ve Slezsku v 18. století*. Časopis Slezského zemského muzea B 37, 1988, s. 65–70.

- SVOBODA, Leopold: *Příspěvky k historické topografii knížetství Opavského a Krnovského*. Věstník Matice opavské 15, 1907, s. 9–58.
- SZABÓ, András Péter: *Caspar Hain lócsai krónikája – egy kompiláció forrásai*. In: Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról. Tóth, Gergely (ed.), Budapest 2015, s. 169–202.
- SZYMA, Marcin: *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztorowego do lat dwudziestych XIV wieku (Ars Vetus et Nova 15)*. Kraków 2004.
- SZYMA, Marcin: *Datowanie i pierwotna funkcja zachodniego skrzydła klasztoru franciszkańskiego w Krakowie*. In: Żeby wiedzieć. Studia dedykowane Helenie Małkiewiczównie. Walanus, Wojciech (ed.), Kraków 2008, s. 25–34.
- SZYMA, Marcin: *Krużganki w klasztorach dominikańskiej prowincji Polonia do schyłku XVI wieku. Zarys problematyki badawczej*. In: Historia, kultura i sztuka dominikanów na Śląsku 1226–2013. W trzechsetlecie beatyfikacji bł. Czesława. Galewski, Dariusz – Kucharski, Wojciech – Wójcik, Marek L. (edd.), Wrocław 2015, s. 159–180.
- ŠEFČÍK, Erich: *Barbara (ok. 1445–1510/1511)*. In: Książęta i księżne Górnego Śląska. Barciak, Antoni (ed.), Katowice 1995, s. 18.
- ŠEFČÍK, Erich: *Počátky tolarového mincování na Krnovsku, Opavsku a Těšínsku*. Folia Numismatica 6–7. Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Scientiae sociales 76–77, 1991–1992, s. 23–27.
- ŠIGUT, František: *Církevně správní reformy na pruských hranicích po uzavření míru těšínského 1779*. Slezský sborník 47, 1949, s. 13–32.
- ŠIMEK, Eduard: *Česká, moravská a slezská mince v cizích nálezech 16.–19. století. I. – Rakousko*. Numismatický sborník 15, 1979, s. 301–408.
- ŠIMEK, Eduard: *Uplatnění slezské mince v peněžním oběhu zemí habsburského soustátí v 16. a 17. století*. In: Peníze v proměnách času / Geld im Wandel der Zeit. Sborník příspěvků z konference k 50. výročí založení pobočky České numismatické společnosti v Ostravě, konané ve dnech 3.–4. 10. 1996. Štefan, Jan T. – Krejčík, Tomáš (edd.), Ostrava 1998, s. 63–75.
- ŠIMEK, Eduard: *Uplatnění slezské mince v peněžním oběhu zemí habsburského soustátí v 16. a 17. století. II. – Slezské mince v mincovních nálezech na Slovensku*. In: Peníze v proměnách času 2 (Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae 4). Štefan, Jan – Onderka, Tomáš (edd.), Ostrava 2000, s. 49–69.
- ŠMAHEL, František: *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*. Praha 1996.
- ŠMERDA, Jan: *Vývoj mincí a medailí ve slezských knížectvích*. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. 4: Opava. Chamonikola, Kaliopi (ed.), Brno 1999.
- ŠOPÁK, Pavel – VOJTAL, Petr: *Opava jako barokní rezidenční město*. In: Opava. Sborník k dějinám města. Gawrecki, Dan – Müller, Karel (edd.), Opava 1998, s. 71–76.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Dějiny dominikánského kláštera a kostela svatého Václava v Opavě*. Opava 2014.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Historie zámku Bruntál*. Bruntál 1998.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Markrabě Jan Jiří Hohenzollernský ve světle nových pramenů*. 19 s. (rkp.). Před 2015. Text nebyl publikován.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno 2002.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Opava-město (Opava). Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Václava*. In: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Foltýn, Dušan a kol., Praha 2005, s. 538–542.
- ŠTĚPÁN, Václav: *Život v hornickém středisku Horním Benešově v 16. a počátkem 17. století*. Vlastivědné listy roč. 5, 1979, č. 1, s. 12–16.
- TESAŘ, Petr: *Nejstarší dějiny enklav moravských na Opavsku*. Věstník Matice opavské 23, 1917, s. 59–123.
- TILLER, Franz: *Zur Geschichte der Landrechte der Fürstenthümer Jägerndorf und Leobschütz*. Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 9, 1856, s. 133–160.
- TRAMPLER, R.: *Ueber die Ansprüche Friedrich's II. auf das Herzogthum Jägerndorf*. Mittheilungen der kaiserlich-königlichen Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, des Natur- und Landeskunde in Brünn 57, 1877, s. 85–88.
- TRÁVNÍČEK, Dušan: *Příspěvek k historicko-geografickému vývoji moravských enkláv ve Slezsku*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Rerum Naturalium. Tom 20, Geographica – Geologica VII, 1966, s. 341–355.
- TUREK, Adolf: *Fulnecko*. Brno 1940.
- TUREK, Adolf: *Šlechta v knížectví krnovském r. 1619*. Časopis Slezského muzea B 24, 1975, č. 1, s. 84–86.
- TUREK, Adolf – JISL, Lumír: *Ostravsko za česko-uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*. Časopis Slezského muzea B 3, 1953, s. 1–24.

UHLÍŘ, Dušan a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*. Opava 2012.

UHLÍŘ, Dušan a kol.: *Slezsko v dějinách českého státu II. 1490–1763*. Opava 2012.

UNTERMANN, Matthias: *Das „Mönchhaus“ in der früh- und hochmittelalterlichen Klosteranlage. Beobachtungen zur Lage und Raumaufteilung des Klausur-Ostflügels*. In: Wohn- und Wirtschaftsbauten frühmittelalterlichen Klöster. Internationales Symposium, 26. 9.–1. 10. 1995 in Zurzach und Müstair, in Zusammenhang mit den Untersuchungen in Kloster St. Johann zu Müstair. Sennhauser, Hans Rudolf (ed.), Zürich 1996, s. 233–257.

UNTERMANN, Matthias: *Forma Ordinis. Die mittelalterliche Baukunst der Zisterzienser. (Kunstwissenschaftliche Studien 89)*. München – Berlin 2001.

UNTERMANN, Matthias: *Zwischen Klausur und Öffentlichkeit: Mittelalterliche Stiftsgebäude*. INSITU. Zeitschrift für Architekturgeschichte 2, 2010, nr 2, s. 165–184.

UNTERMANN, Matthias – SILBERER, Leonie: *Die Kirchenbauten bis 1400*. In: Kunst. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Geschichte der Sächsischen Franziskanerprovinz von der Gründung bis zum Anfang des 21. Jahrhunderts. 5. Pieper, Roland (ed.), Paderborn 2012, s. 93–143.

URBANOVÁ, Norma: *Starý kláštor minoritov v Levoči – novšie poznatky o jeho stavebnom vývoji*. In: Najnovšie poznatky z výskumov stredovekých pamiatok na Gotickej ceste II. Zborník Gotická cesta 2/2016. Kalinová, Michaela (ed.), Rožňava – Bratislava 2018, s. 127–144.

VACHOVÁ, Zdena: *Malíři a dílny. Slezská lidová malba na skle VII/2*. Časopis Slezského muzea B 22, 1973, s. 159–169.

VALOVÝ, Jiří: *Reformace ve slezských městech na příkladu Krnova a Těšína*. Theatrum historiae: sborník prací katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice 18, 2016, s. 39–73.

VAŘEKA, Marek: *Mocenské aktivity knížete Karla I. z Lichtenštejna a jeho bratrů v Horním Slezsku*. In: Šlechta v Horním Slezsku v novověku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek) (= Nobilitas in historia moderna Tomus V). Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waław – Zářický, Aleš (edd.), Katowice – Ostrava 2011, s. 177–196.

VAŘEKA, Marek: *Prameny k dějinám knížectví Krnov v Lichtenštejnském rodovém archivu ve Vídni a Vaduzu*. In: Sborník bruntálského muzea 2008. Niesner, Tomáš (ed.), Bruntál 2008, s. 28–39.

VEIT, Ludwig: *Gebel, Matthes*. In: Neue Deutsche Biographie 6, Berlin 1964, s. 112–113.

VICTOIR, Géraldine: *La polychromie de l'ancienne infirmerie d'Ourscamp (Oise)*. In: Muurschilderkunst, Wandmalerei, Peinture Murale. In honour of Walter Schudel. Gentse Bijdragen tot de Interieurgeschiedenis. Interior History 38/2012–2013. Bergmans, Anna – Hans-Collas, Ilona (edd.), Leuven 2015, s. 29–49.

VLČEK, Pavel (JIRKA, Antonín – VANČURA, Václav): *Kostel sv. Jakuba*. In: Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov. Vlček, Pavel a kol., Praha 1996, s. 77–84.

VLČEK, Pavel – VANČURA, Václav – ŠRONĚK, Michal – CHLÍBEC, Jan (ČIHÁKOVÁ, Jarmila): *čp. 28/III. Klášter augustiniánů poustevníků*. In: Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Vlček, Pavel a kol., Praha 1999, s. 166–169.

VOBRÁTILKOVÁ, Hana: *Domy Starého Města pražského a jejich majitelé v berních pramenech barokní doby*. Pražský sborník historický 151, 2013, s. 135–152.

VOBRÁTILKOVÁ, Hana: *The Residential Property of the Burgher Elite of Prague's Old Town in the Early Eighteen Century*. In: Krakov – Norimberk – Praha. Elity měst ve středověku a raném novověku. Původ, národnost, mobilita, mentalita. Diefenbacher, Michael – Fejtová, Olga – Noga, Zdisław (edd.), Praha 2016, s. 561–572.

VOIGT, Johannes: *Über die Erziehung und die Krankheit des Herzogs Albrecht Friedrich von Preußen*. Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter 8. Dritte Folge, Königsberg 1861, s. 1–106.

VOJKOVSKÁ, Eva: *Krnovský stavitel Johann Mihatsch*. Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 28, 2002, č. 1, s. 19–21.

WAŚ, Gabriela: *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnoślązkich XIII–XVI wieku*. Wrocław 2000.

Weber, Matthias: *Das Verhältnis Schlesiens zum Alten Reich in der frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 1992.

WEIXLER, Stefan: *Prachtvolle Stile: Englische Kreuzgänge zwischen Repräsentation und Askese*. Berlin 2012.

WELTZEL, Augustin: *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku*. Żory 1997.

WIĘCEK, Adam: *Medale Piastów śląskich*. Warszawa 1958.

WIHODA, Martin: *Mikuláš I. Opavský mezi Přemyslovci a Habsburky*. ČČH 99, 2001, č. 2, s. 209–230.

WINTERFELD, Adolf Wilhelm Ernst von: *Geschichte des ritterlichen Ordens St. Johanns vom Spital zu Jerusalem: mit besonderer Berücksichtigung der Ballei Brandenburg oder des Herrenmeisterthums Sonnenburg*. Berlin 1859.

WIRTH, Jean: *Villard de Honnecourt. Architecte du XIIIe siècle*. Genève 2015.

WODZIŃSKI, Marcin – ADAMCZYK, Irena – SPYRA, Janusz: *Židé ve Slezsku: studie k dějinám Židů ve Slezsku*. Český Těšín 2001.

WOLKEN, Christine Ch.: *Beauty, Power, Propaganda, and Celebration. Profiling Women in Sixteenth-Century Italian Commemorative Medals*. Cleveland 2012. Nepublikovaná disertační práce, Case Western Reserve University.

WÖRNER, Ernst: *Kunstdenkmäler im Grossherzogthum Hessen. Provinz Rheinhessen. Kreis Worms. Kunstdenkmäler im Grossherzogthum Hessen. Inventarisierung und beschreibende Darstellung der Werke der Architektur, Plastik, Malerei und des Kunstgewerbes bis zum Schluss des XVIII. Jahrhunderts*. Darmstadt 1887.

WOŹNY, Maciej: *Problem granic trzynastowiecznych kasztelanii górnośląskich na przykładzie księstwa opolskiego. Próba bilansu*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 77, 2022, s. 5–32.

WOŹNY, Maciej: *Rycerstwo opolskie do połowy XV wieku*. Katowice 2020.

ZAPLETAL, Ladislav: *Geografie města Krnova*. Krnov 1969.

ZEMEK, Metodej – TUREK, Adolf: *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vadu-
zu z let 1173–1526*. Sborník archivních prací 33, 1983, č. 530, s. 149–296.

ZETTLER, Alfons: *Sanktgallenský plán: koncept ideálního benediktinského kláštera?*
In: Benediktini a střed Evropy. Křesťanství, kultura, společnost 800–1300. Foltýn, Dušan – Mašková, Pavlína – Sommer, Petr (edd.), Praha 2021, s. 44–50.

ZEZULA, Michal – KOLÁŘ, František: *Počátky města a archeologie*. In: Krnov – historie, archeologie. Kolář, František – Prix, Dalibor – Zezula, Michal (edd.), Ostrava 2015, s. 84–87.

ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001.

ZIVIER, Ezechiel: *Geschichte des Fürstentums Pless, Bd. 1*. Kattowitz 1906.

ZUBER, Rudolf a kol.: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966.

ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století. Díl II*. Olomouc 2003.

ZUKAL, Josef: *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilých šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*. Praha 1916.

ZUMR, Jan: *Himmlerova elita v Sudetech. Organizace Allgemeine-SS v československém pohraničí v letech 1938–1939*. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů 11, 2017, č. 2, s. 75–80.

ŽÁČEK, Rudolf: *Dějiny Slezska v datech*. Praha 2004.

ŽÁČEK, Rudolf: *Slezsko. Stručná historie států*. Praha 2005.

ŽÁRY, Juraj: *Dvojlodové kostoly na Spiši*. Bratislava 1986.

Webové stránky / Strony internetowe

Die Gruft der Hohenzollern im Dom zu Berlin. In: Worldhistory. Personen der Weltgeschichte; <<http://worldhistory.de/wnf/navbar/wnf.php?oid=10025>>

GRIM, Jacob – GRIMM, Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch*. DWB, <<https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#1>>

Hohenzollern 3 – Genealogy index; <<http://www.genealogy.euweb.cz/hohz/hohenz3.html>>

Nordisk familjebok. Ugglepplagan, 7, Stockholm 1907; <http://runeberg.org/nfbg/0740.html>

Staatsarchiv Nürnberg, Fürstentum Brandenburg – Ansbach <<https://www.gda.bayern.de/nuernberg/bestaende/altbestaende/fuerstentum-brandenburg-ansbach/>>

Svenskt biografiskt lexikon. 15, Norstedt 1956; <<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=15147&forceOrdinarySite=true>>

ZIMERMANN, Harald: *Die Grablegungen im Dom zu Berlin – eine komplizierte Geschichte*. In: Hanjürgen Vahldieck; <<https://www.hansjuergen.vahldiek.info/3073/die-grablegungen-im-dom-zu-berlin-eine-komplizierte-geschichte-2/>>

Obrázky

III. Gotický klášter minoritů v Krnově – novější zjištění

1. Krnov, klášter minoritů s kostelem Narození Panny Marie; pohled od jihovýchodu. © foto Dalibor Prix, 2022
2. Krnov, severní křídlo kláštera minoritů, barokní refektář; na snímku kamenné zdivo západní stěny gotického východního křídla kláštera (s. j. 955 a 969), vlevo náběh cihlové klenby raně barokní krypty pod kaplí měšřana Michaela Straucha, uprostřed druhotný průraz ze suterénu sousední místnosti, zpřístupňující první fázi zděné šachtice pro topeniště v barokním refektáři; pohled od západu. © foto František Kolář, 2018
3. Krnov, barokní refektář v severním křídle kláštera; západní obvodová zeď (s. j. 918) severní části východního ramene gotické křížové chodby s navazující severní obvodovou zdí (s. j. 919) severního ramene ambitu; stav po ukončení archeologického výzkumu. Pod základovou spárou zdiva s. j. 919 je patrná jižní část starší pece, související se sídlištními aktivitami předcházejícími výstavbě zděných budov kláštera. © foto František Kolář, 2018
4. Krnov, barokní refektář kláštera; nároží východního (s. j. 977) a severního (s. j. 959) ramene gotické křížové chodby, zeď vlevo (s. j. 967), druhotně vložená do východního ramene gotického ambitu, představuje základ východní části jižní stěny barokního refektáře. © foto František Kolář, 2018
5. Krnov, barokní refektář; vpravo od zděné šachtice (druhá fáze) pro topeniště v barokním refektáři je patrné základové zdivo (s. j. 980) neznámé stavby, předcházející výstavbě zděných budov kláštera; pohled od západu. © foto František Kolář, 2018
6. Krnov, barokní refektář kláštera minoritů; půdorys s vyznačením pozůstatků pece související se sídlištními aktivitami předcházejícími výstavbě zděných budov kláštera (druhá polovina 13. – první polovina 14. století), sloupové jámy mohou souviset s případným dřevěným zastřešením pece. © zaměření kláštera Marek Růžička, úpravy a celkové zpracování František Kolář, 2022
7. Krnov, barokní refektář kláštera; řez historickým souvrstvím v prostoru vymezeném severní zdí severního ramene gotické křížové chodby (vlevo) a severní zdí barokního refektáře (vpravo). Spodní část stratigrafické sekvence tvoří podloží štěrkopísky říční terasy (s. j. 335), převrstvené fluviálními sedimenty (s. j. 341, 269), na jejichž povrchu se vyvinul nevýrazný půdní typ (s. j. 340). Zánikový horizont pece (s. j. 331, 262, 260) je překryt vyrovnávacím souvrstvím (s. j. 258, 257, 256, 253, 251), do jehož povrchu byl veden základový vkop pro zdivo severního ramene gotického ambitu. © foto František Kolář, 2018

8. Krnov, barokní refektář kláštera; řez historickým souvrstvím v prostoru vymezeném severní zdi severního ramene gotické křížové chodby a nárožím západní (vlevo) a severní (v pozadí) zdi barokního refektáře. Ve spodní části stratigrafické sekvence, reprezentované fluvialními sedimenty (s. j. 198, 197) je patrná sloupová jáma (s. j. 513), pravděpodobně související s přístřeškem pece. Horní část profilu porušena výkopem raně barokní vápenné jámy; pohled od jihu. © foto František Kolář, 2018
9. Krnov, barokní refektář kláštera; řez historickým souvrstvím v interiéru severního ramene gotického ambitu s etážovou situací pohřbů. Dvě úrovně podlahových úprav (středověká a raně barokní) jsou odděleny požárovým horizontem z poloviny 16. století; pohled od západu. © foto František Kolář, 2018
10. Krnov, barokní refektář; kostrové pohřby v interiéru severního ramene gotického ambitu, vlevo jižní zeď severního ramene ambitu, v pozadí základové zdivo západní zdi barokního refektáře; pohled od východu. © foto František Kolář, 2018
11. Krnov, barokní refektář; detail raně barokní krypty, druhotně vložené do koncové severní partie východního ramene gotické křížové chodby; pohled od jihu. © foto František Kolář, 2018
12. Krnov, klášter minoritů, východní rameno barokního ambitu; v jihovýchodním nároží gotické kapitulní síně je patrná severní zeď stávající sakristie (s. j. 921), stavebně provázaná s východní obvodovou zdí gotického východního křídla kláštera (s. j. 923); pohled od severu. © foto František Kolář, 2020
13. Krnov, východní rameno barokního ambitu kláštera; v půdorysu patrná koruna z větší části snesené severní zdi gotické kapitulní síně (s. j. 907), „překročená“ barokní západní zdi východního ramene ambitu; pohled od východu. V barokním zdivu jsou dobře patrné sekundárně užitá kamenná stavební články (klenební žebra, dílec polygonálního pilíře) z demolované gotické kapitulní síně. © foto František Kolář, 2020
14. Krnov, klášter minoritů; celkový půdorys s vyznačením archeologicky zjištěných středověkých (odstíny červené barvy) a barokních (odstíny hnědé barvy) zdí konventu a s pokusem o rekonstrukci souvisejících partií. © zaměření kláštera Marek Růžička, 2018, zaměření kostela Dalibor Prix, 2001, úpravy a celkové zpracování František Kolář, 2022
15. Krnov, klášter minoritů; náčrty profilů kružbových oken; a – pravděpodobně z oken východního křídla konventu, asi 1340–1354; b – pravděpodobně z oken východního ramene křížové chodby, asi 1340–1354; c – pravděpodobně z oken severního ramene křížové chodby, po 1366. © kresba Dalibor Prix, 2022
16. Krnov, klášter minoritů; náčrty profilů klenebních žebor z areálu; a – kaple sv. Marie Magdalény, asi 1355–1360; b – hrušková žebra, snad z presbytáře konventního kostela, po 1307 – kolem 1330; c – hrušková žebra, snad z východního ramene křížové chodby, asi 1340–1354; d – klínová, na bocích vyžlabená žebra z kapitulní síně, asi 1340–1354. © kresba Dalibor Prix, 2022
17. Krnov, klášter minoritů; dílec osmibokého pilíře klenby s výběhy klínových, na bocích vyžlabených žebor, asi 1340–1354, sekundárně vezděný v barokním základovém zdivu. © foto Dalibor Prix, 2020
18. Krnov, klášter minoritů; svorník klenby, asi 1340–1354, druhotně využitý v barokním základovém zdivu. © foto Dalibor Prix, 2020

- 19a, 19b. Krnov; pokus o rekonstrukci zděných partií minoritského kláštera; A – stav k roku 1360. Navržena je nejjednodušší alternativa obkročného klenutí na osmiboký pilíř v kapitulní síni ve východním křídle konventu, asi 1340–1354. Červeně: dochované nebo archeologicky ověřené konstrukce; světle červenou vyznačeny rekonstruované úseky zdiv. B – stav přibližně k roku 1500. Navržena možná alternativa obkročné klenby kapitulní síně, asi 1340–1354. Červeně a světle červeně: dochované a archeologicky ověřené partie starší fáze výstavby zděných konstrukcí z doby před rokem 1360; tmavě fialově: archeologicky zjištěné mladší fáze výstavby z doby po roce 1366; světle fialově: rekonstruované a předpokládané úseky mladší fáze výstavby. © kresby Dalibor Prix, 2022
20. Litomyšl, bývalý klášter augustiniánů-eremitů, sakristie, po 1360 až 1364, centrální oktogonální pilíř s výběhy klenebních žebor na hranách dříku. © foto Dalibor Prix, 2018

IV. Věrnostní přísahy za Krnovsko v letech 1523–1621

21. Konfirmace nároků Jiřího Braniborsko-Ansbašského na Krnovsko vydaná Ferdinandem I. dne 1. června 1532 v Praze. © NA, ČDK, listiny, inv. č. 42
22. Jiří Fridrich odkazuje Krnovsko svému bratrovi (1595). © NA, ČDK, inv. č. 111

VI. Jan Jiří Krnovský v kontextu dobové funerální kultury slezských elit. Několik poznámek k tématu

23. Jan Jiří, markrabě braniborsko-krnovský, tříkrejcar, Krnov 1615. © foto archiv Ireny Korbelářové
- 24a, 24b. Jan Jiří, vévoda krnovský a markrabě braniborský, a Eva Kristýna, vévodkyně krnovská a vévodkyně württemberská, medaile, 1616. © Landesmuseum Württemberg
25. Levoča, Thurzův dům, současný stav, 2022. © foto Irena Korbelářová
26. Relace o úmrtí a pohřbu Jana Jiřího Krnovského, těšínská redakce, 1624. © AP w Katowicach, oddz. W Cieszynie

VII. Między manifestacją władzy a gloryfikacją rodu. Monety i medale karniowskich książąt z dynastii Hohenzollernów

27. Medaile Jiřího Zbožného a Hedviky Minsterberské z r. 1524. © Kunsthistorisches Museum Wien, Münzkabinett, Inv. Nr. MK003584b
28. Medaile Jiřího Zbožného a Emílie Saské z r. 1534. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett, Inv. Nr. BLB2285
29. Medaile Jiřího Zbožného a Emílie Saské (1534). © Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett, Inv. Nr. BLA3896

30. Medaile Emílie Saské z r. 1534. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett, Inv. Nr. BLB2276
31. Medaile Emílie Saské z r. 1534. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett, Inv. Nr. 2018/175
32. Pamětní medaile k příležitosti 50. narozenin Jiřího Zbožného z r. 1534. © Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. II/148
33. Medaile Emílie Saské z r. 1540. © FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 39, nr 3197
34. Medaile Albrechta Alcibiada z rodu Hohenzollernů a Emílie Saské (b.d.). © FRIEDENSBURG – SEGER: *Schlesien Münzen und Medaillen*, tabl. 39, nr 3198
35. Dvoutolar Jiřího Fridricha Braniborsko-Ansbašského z r. 1592. © Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. 260
36. Pamětní medaile Jiřího Fridricha Braniborsko-Ansbašského vydaná u příležitosti jeho 30. narozenin z r. 1569. © Germanisches Nationalmuseum, Sammlung Münzen-Medaillen, Inv. Nr. Med68
37. Svatební medaile Jiřího Fridricha Braniborsko-Ansbašského a Žofie Brunšvické z r. 1579. © Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett, Inv. Nr. BLA3379
38. Tolar Jáchyma Fridricha Braniborského z r. 1606. © Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. I/266
39. Tolar Jana Jiřího z r. 1612. © Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. I/122
40. Medaile Jana Jiřího z r. 1609. © Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. II/3
41. Svatební medaile Jana Jiřího a Evy Kristýny Württemberské z r. 1616. © Landesmuseum Württemberg, Münzkabinett, Inv. Nr. 22833

**VIII. Tvář barokního Krnova.
Městská zástavba poloviny 18. století ve světle berních přiznání
karolinského katastru**

42. Stylizovaná veduta města Krnova viděného od Opavského předměstí na grafickém listu Johanna Adama Delsenbacha, předlohová kresba kolem 1720, poprvé publikováno tiskem 1733. © Moravská zemská knihovna, Mapová sbírka B. P. Molla, sg. Moll-0001.880
43. Popisy domů staré čp. 154–160 na krnovském Rynku (později Dolním, dnes Hlavním náměstí) v přiznáních karolinského katastru. © Zemský archiv v Opavě, fond Karolinský katastr, inv. č., f. 49v–51r.
44. Východní domovní fronta krnovského Rynku (později Dolního, dnes Hlavního náměstí), jako druhý objekt zleva zachycen někdejší zájezdní hostinec U Zlaté koruny, konec 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 423
45. Stylizovaný pohled na město Krnov z ptačí perspektivy s vyznačením hlavních veřejných prostor, architektonických dominant a domovních bloků, olejomalba na plátně, 2. pol. 18. – poč. 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. MG 82

46. Původní podoba krnovských městských domů v severovýchodní části Dřevného náměstí při vyústění Panské ulice (později Horní, dnes Hlavní náměstí), 80. léta 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 234
47. Indikační skica stabilního katastru, Krnov-vnitřní město, 1836, dle zápisů karolinského katastru modře vyznačeny domy s převážujícími zděnými konstrukcemi, okrovou barvou domy dřevěné. © Zemský archiv v Opavě, fond Stabilní katastr slezský, inv. č. 154, sign. Sl. 229
48. Indikační skica stabilního katastru, Krnov-vnitřní město, 1836, dle zápisů karolinského katastru modře vyznačeny domy dvoupatrové, zeleně domy patrové a oranžově domy přízemní. © Zemský archiv v Opavě, fond Stabilní katastr slezský, inv. č. 154, sign. Sl. 229; úpravy Ondřej Haničák, 2022
49. Jižní domovní fronta krnovského Rynku, dříve zvaná Horní podloubí (na pozdějším Dolním, dnes Hlavním náměstí), 1880. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 881
50. Plán stavebních úprav podloubí, místností v patře a dvorního přístavku domu staré čp. 213, Karl Latzel, 30. léta 19. století. © Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově, fond Archiv města Krnov, inv. č. 947
51. Západní domovní fronta se starou radnicí a severní domovní fronta krnovského Rynku (později Dolního, dnes Hlavního náměstí), závěr 19. století. © MIKS, Městské muzeum Krnov, inv. č. F 883

XI. Krnovsko a jeho obyvatelé v osidlech nacistického režimu

52. Slavnostní převod členů SdP do NSDAP. © MIKS, Městské muzeum Krnov
53. Fritz Raida – pamětní obraz připomínající „osvobození“ vlasti a návštěvu vůdce v Krnově. © MIKS, Městské muzeum Krnov
54. Vlastnoruční životopis funkcionáře krnovského okresního vedení NSDAP Paula Buhla. © Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově
55. Propagační pohlednice Krnova z roku 1939. © Soukromá sbírka Bohuslava Vašuta
56. Landrát Bernhard Wuttke. © Zemský archiv v Opavě
57. Kreisleiter Karl Werner. © Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově
58. Skupina krnovských stranických funkcionářů, třetí zleva Karl Werner. © Zemský archiv v Opavě

Přílohy**V. Poznámky ke složení krnovské zemské obce v raném novověku.
„Norimberský“ seznam krnovských stavů ze sedmdesátých let 16. století**

Příloha 1

Seznam krnovských stavů z let 1573–1574

Staatsarchiv Nürnberg, fond Fürstentum Brandenburg-Ansbach, Schlesische Urkunden, Nr. 26

Příloha 2

Šlechtické rody na Krnovsku v soupisech z let 1553–1555, 1573–1574 a 1619

**VI. Jan Jiří Krnovský v kontextu dobové funerální kultury slezských elit.
Několik poznámek k tématu**

Příloha 3

Zápis o nemoci a smrti Jana Jiřího Krnovského z 10. května.

*Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie, Spuścizna Wiktora Kargera, sygn. 262.***VIII. Tvář barokního Krnova.****Městská zástavba poloviny 18. století ve světle berních příznání karolinského katastru**

Příloha 4

Tab. č. 1 – Výšková úroveň zástavby Krnova v relacích karolinského katastru – vnitřní město

Příloha 5

Tab. č. 2 – Materiálová skladba městských domů v Krnově v relacích karolinského katastru – vnitřní město

PhDr. Branislav Dorko, Ph.D.Zemský archiv v Opavě
b.dorko@zao.archives.cz**PhDr. Ondřej Haničák**Oddělení společenských věd
Slezské zemské muzeum
hanicak@szm.cz**doc. PhDr. Mlada Holá, Ph.D.**Katedra pomocných věd historických a archivního studia
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
mlada.hola@ff.cuni.cz**Mgr. Petra Kaniová**Oddělení výzkumů, průzkumů a dokumentace
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě
kaniova.petra@npu.cz**Mgr. František Kolář**Oddělení archeologických výzkumů
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě
kolar.frantisek@npu.cz**Mgr. Hana Komárková, Ph.D. (spolueditor / współredaktor)**Ústav historických věd
Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800)
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
hana.komarkova@fpf.slu.cz**prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.**Ústav historických věd
Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800)
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě
irena.korbelarova@fpf.slu.cz

doc. Petr Kozák, Ph.D. (spolueditor / współredaktor)

Ústav historických věd
 Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800)
 Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
 Slezská univerzita v Opavě
 petr.kozak@fpf.slu.cz.

Mgr. Ilona Matejko-Peterka, Ph.D.

Ústav historických věd
 Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800)
 Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
 Slezská univerzita v Opavě
 ilona.matejko-peterka@fpf.slu.cz

Mgr. Alexandr Michl-Bernard

Městské muzeum v Krnově
 michl-bernard@mikskrnov.cz

PhDr. Dalibor Prix, CSc.

Ústav historických věd
 Výzkumné centrum pro kulturní dějiny Slezska a střední Evropy (1000–1800)
 Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
 Slezská univerzita v Opavě
 prix@udu.cas.cz

prof. dr hab. Jerzy Sperka

Instytut Historii
 Wydział Humanistyczny
 Uniwersytet Śląski w Katowicach
 jerzy.sperka@us.edu.pl

doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D.

Katedra právních dějin
 Právnická fakulta
 Univerzita Karlova
 starym@prf.cuni.cz

dr Maciej Woźny

Instytut Historii
 Wydział Humanistyczny
 Uniwersytet Śląski w Katowicach
 maciej.wozny@us.edu.pl

prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.

Fakulta veřejných politik
 Slezská univerzita v Opavě
 rudolf.zacek@fvp.slu.cz

The Krnov District: Transformations of regional identities from the Middle Ages to the Present

As far as the Krnov District is concerned, 2023 brings with it a pair of milestone anniversaries. It will be exactly half a millennium since George the Pious, Margrave of Brandenburg-Ansbach from the Hohenzollern family assumed rule of the Duchy of Krnov, and at the same time it will be exactly 400 years since the ducal throne in Krnov, in the person of Charles I, was ascended by the land-lords from the House of Liechtenstein. Both George the Pious and Charles I took over reign in the duchy, which was viewed by the Bohemian kings and regional estates' representatives as one of the Silesian duchies. However, the uniqueness of the Duchy of Krnov was only ostensible for a very long time. From the moment it was separated from the original Duchy of Opava (Troppau) in 1377, the Krnov land-lords from the House of Přemyslid exercised their power not as dukes of Krnov, but as dukes of Opava, lords of Krnov, Bruntál, etc. Even though local land institutions (a land court, land officials) completely independent of the Opava institutions had been established in the Duchy of Krnov already in the Middle Ages, the connection with Opava in a more general sense had not yet been severed. On the other hand, the Hohenzollerns did not build on the dynastic heritage of the Přemyslid family in this respect. In this way, they participated in the construction of the unique regional (land) identity of Krnov, which – despite historically determined changes modifying its content – still exists today.

The individual chapters of this collective monograph from the series Opava Historical Symposia examine the forms and transformations of this identity from the Middle Ages to the first half of the 20th century using a varied palette of methodical approaches aimed at an analysis of the written, material, and iconographic sources. They touch on issues from political, social, general cultural and religious history, note the relationship of elites to the land and its rulers, follow the rise of civil society related to the gradual “dissolution” of the old duchies and their replacement by the political structures of the modern state and associated with ideas dictated by modern nationalism. The last chapter focuses on the period of Nazi totalitarianism, which, along with communist totalitarianism and the radical transformation of the ethnic composition of the population after 1945, contributed to the disruption of the traditional layer of regional identities. A total of eleven chapters are arranged chronologically. The book opens

with an introductory reflection by Petr Kozák, in which the author summarised the issue of the formation of the Krnov land identity between the Middle Ages and Early Modern Period. A comparative analysis focused on the way in which the estates of Krnov and Opava faced (or did not face) the threat of territorial disintegration of their lands at the turn of the 16th century showed the persistent lack of anchoring of the Krnov land identity, the creation of which must be connected to the activities of local elites above all with the arrival of the dukes from the Hohenzollern family and their dynastic programme.

The latest results of the archaeological researches conducted in 2018–2020 in the baroque refectory and in the eastern side of the baroque cloister of the Minorite friary in Krnov is presented in their contributions by a trio of authors – Dalibor Prix, Petra Kaniová and František Kolář (I). The research brought the first exact documents of the location and basic layout of the medieval convent buildings on the north side of the abbey church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary. According to baroque tradition, the cloister was founded in 1273, the Gothic convent church was created at the beginning of the 14th century and the Gothic chapel of St Mary Magdalene by 1360. Research from 2018 revealed the remnants of settlement activities from the period before the construction of the medieval stone buildings of the convent. Thanks to the finds from the research carried out during 2020, it was possible to reconstruct the transept vault of the chapter house, which is among the earliest evidence of the application of similar vaulting in the circle of mendicant friaries in Central Europe and closely precedes the wider spread of similar solutions in the monastic architecture of Bohemia, Moravia, Hungary, the Austrian Danube, and Poland.

Jerzy Sperka (II) deals with the position of the Duchy of Krnov in the domain of the Opava-Ratibor branch of the Přemyslids at the turn of the 15th century in his contribution. Sperka traces the fate of the region and its two main centres – Krnov and Bruntál – in a turbulent time, when a number of important and less important families alternated at the head of a land divided several times, among which the subsidiary line of the Opava Přemyslids played the most important role. It pays attention to the place in monarchical politics occupied not only by the two towns with nearby castles (Cvilín and Fürstenwalde), but also by representatives of the Krnov nobility. A comparison with the Upper Silesian milieu is made possible by the chapter by Maciej Woźny (III). His reflection on the meaning and use of the name the voivodship of Opole (Opolszczyzna) brings a number of valuable observations to the issue of constructing a unique Upper and Lower Silesian identity at the end of the 14th and at the beginning of the 15th centuries, when a new power-political arrangement of Silesia was constituted under the threat of external danger.

The contribution of Mlady Holá (IV) brings us to the early modern period, which focuses on the analysis of seigneurial relations between the Bohemian kings and the Krnov princes from the Hohenzollern family in the 16th and first half of the 17th centuries. After purchasing the duchy of Krnov in 1523, George of Brandenburg-Ansbach paid homage for the duchy of Krnov to Ferdinand I in Wrocław, where the king came to take the oaths of the Silesian estates and confirm their earlier privileges. Only 10 years after his father's death, his son George Frederick accepted the duchy of Krnov as a fief at Prague Castle. In 1577, however, the pledge of homage was performed to the Bohemian king Rudolph II instead by his proxies: the Krnov land hejtman (governor) and chancellor. His brother and successor John George of Brandenburg only received recognition after the accession of Matthias of Habsburg, when he paid tribute to him in Wrocław in the autumn of 1611. He then renewed the pledge of homage

even after the accession of Ferdinand II and after the coronation of Frederick V, the Elector Palatine of the Rhine. The support of this ruler proved fatal for him, and the duchy of Krnov was confiscated from him. Another of the authors, legal historian Marek Starý (V), focused on the land community of Krnov at the end of the 16th century. He presented the possibilities of investigating this phenomenon on a hitherto unknown source in Czech historiography – the so-called Nuremberg List, an undated list of prelates, lords, and knights of the Duchy of Krnov and Hlubčice. Based on his analysis, he tried to map the composition of the politically active part of Krnov's estates' society that was involved in public life. The chapter is complemented by an edition of the aforementioned list and a synoptic table, which represents an attempt to reconstruct the composition of Krnov's estates' society based on a comparison of sources of a similar type.

The next two chapters also introduce the reader to the milieu of the Hohenzollern court in Krnov. Based on the example of the aforementioned member of the House of Brandenburg, a leading representative of the anti-Habsburg estates' opposition, the contribution by Irena Korbelářová (VI) points to the transformations in funeral culture, specific ceremonies and rituals of members of the Silesian ducal dynasties, forced by the extraordinary conditions of the Thirty Years' War and the fate of individuals. Against the background of a brief account of the personal life and military-political activities of Margrave of Brandenburg and Duke of Krnov Johann Georg, she describes using fragments of the period sources the circumstances of his death in Levoča, Hungary at the beginning of 1624 and his subsequent burial in Košice, which was organized in order to honour a political ally and his own self-presentation by Prince of Transylvania Gabriel Bethlen. An edition of the relation about the death and funeral of Johann Georg of Krnov, probably of Těšín (Cieszyn) provenience is attached to the contribution. Rich pictorial material is presented in Ilona Matejko-Peterková's chapter (VII), which is devoted to the coins and medals of the House of Hohenzollern. The paper approaches the issue of the Hohenzollern minting in the Duchy of Krnov, their importance for consolidating the position and representation of the family within the lands of the Bohemian Crown as well as for the manifestation of their independence of the Bohemian king. In contrast to the analyses published so far, in addition to coins, the Polish historian also focused on commemorative medals, ceremonial mintings of a commemorative nature commemorating the most significant moments in the lives of members of the House – births, weddings, significant jubilees, etc. The author presents the theory based on the analysis of artistic components that these were works of art originating outside of Krnov, with highest likelihood created in the centres of European culture and art of the 16th and 17th centuries, such as Nuremberg.

The contribution of Ondřej Haničák (VIII), the aim of which was to analyse the character of the urban built-up area in Krnov on the basis of the tax returns of the Carolinian Cadastre, takes us to the middle of the 18th century. The testimony of the tax investigations can be topographically specified thanks to the confrontation with the records in the land registers, and thanks to this it is possible to characterise the development of individual parts of the inner city relatively accurately. The Carolinian Cadastre clarifies our idea not only of the height level of the built-up area and the building materials used, but also of the functional composition of the interior spaces of the burgher houses, the farmyard buildings, and their further economic use. Based on the interpretation of the records of the tax assessment, it can be concluded that the burgher houses in Krnov were already largely stone before the middle of the 18th century, even in the parts of the built-up area of the town at the city walls. The vast majority of burgher

houses were one-floor; the exception being the houses of the wealthiest Krnov burghers, which were situated on the Market Square (Rynek) as the main market area of the town and belonged to rich merchants or craftsmen connected with textile production. Suburban development differed significantly from houses in the inner town, both in terms of their building materials and the composition of the interiors, as well as their further economic use. The built-up area of the inner town was also varied, where the houses on the main squares were diametrically different from the houses located on the main communication arteries and in the streets at the city walls. The findings so far do not point to the concentration of specific industries in definite parts of the city. However, they do point to the functional and, to a certain extent, also the aesthetic hierarchization of the town's centre, which was later changed both by modernization, especially in the second half of the 19th century, and by insensitive construction modifications of the town core after the Second World War.

The chapter by Rudolf Žáček (IX) presents the results of the surveys from the proto-statistical period, providing an overview of the social and professional composition of the population of the Duchy of Krnov in the Baroque Period. The main source of information for monitoring the situation in Silesia at the end of the 18th century is the census of the inhabitants of Austrian Silesia, a source created at the beginning of the independent reign of Joseph II, even before the start of a series of rationalization reforms that led to its union with Moravia. In it, the population of the Duchy of Krnov is divided into six classes according to the method of subsistence (spiritual administration including teachers and church assistants and school youth, nobility and so-called "honoraria", city dwellers, agricultural population, Jews, the poor). The source data for the Krnov district are comparable with similar data for other administrative wholes of Austrian Silesia, which were the Duchy of Těšín (including the Duchy of Bielsko), the Duchy of Opava, the Duchy of Nysa and the so-called Moravian enclaves. The importance of the list lies especially in the fact that it provides the last summary data for the individual traditional administrative wholes of Austrian Silesia, immediately before its administrative merger with Moravia, and also demonstrates the substantial differences between its eastern and western parts. The preserved data, despite the limitations that are characteristic of statistical investigations in the given period, provide an interesting insight into the potential of agricultural, and above all, craft, and proto-industrial production in the Duchy of Krnov. They thus map out the starting points on the basis of which the historical centre of the duchy, the town of Krnov, was subsequently transformed into an important textile centre focused on cloth and haberdashery production and other segments of light industry.

The penultimate chapter from the pen of the Krnov historian Alexandr Michl-Bernard (X) takes note of the so-called Spatzier collection, today the "Spatzier Jan" archival fonds stored in the State District Archive of Bruntál, which is located in Krnov and is the result of the research and collection efforts of the Krnov pharmacist, councillor and municipal politician Johan Florian Nepomuk Spatzier (1806–1883). He left a very significant mark also in the field of regional history and prehistory. His efforts here took the form of at least 31 volumes, in which he copied entire original documents, made excerpts, or directly pasted appropriated documents affecting the history of Krnov from the Middle Ages to the 19th century. The author's attention was focused on the sixth volume of Spatzier's collection, into which Spatzier extracted records of transactions of all 251 private burgher houses in Krnov. Spatzier was able to compile an overview organised according to the old descriptive numbers, used since the end of the 18th century, in which he assigned excerpts from the market registers to individual

houses. Spatzier traced back this complete overview of the houses, their transactions and new and previous owners, from the first decades of the 19th century to the beginning of the 18th century, in many cases even to the middle of the 17th century. Unfortunately, Spatzier concentrated on extracting such information as was essential to "matching" the sales records to a particular house, leaving out a lot of other valuable information. He also quoted original sources rather inconsistently, extracting from 21 extant volumes of market registers. Despite certain shortcomings and errors, he managed to collect a whole range of knowledge on the development of toponyms in Krnov, clarified or confirmed the exact location and identification of some more important objects, but especially created a solid foundation for further research based on modern methods aimed at creating a better idea of historical topography of Krnov.

The monograph is conceptually closed by the chapter by Branislav Dorko (XI) focused on the issue of the power structures at the time of the Nazi regime during the Second World War. The conditions for the fundamental administrative and political changes that took place in the Krnov region after the withdrawal of the borderlands in October 1938 had already been gradually formed in the previous period. It is especially striking in the political area, where one can observe the direct connection between the party structures of the SdP and the NSDAP. As was the case in the entire Sudeten county, the Krnov district also has an extraordinary share of NSDAP members and its constituents in the population, which greatly exceeded the Nazi average. At the same time, the entire Nazi party apparatus remained the domain of local residents throughout the period of the occupation. Unlike many other areas of the occupied borderland, a relatively large number of sources have been preserved for the Krnov district, moreover including a wide spectrum of the life of the society at that time. Thanks to this, it is possible to create a very plastic image of the given period and at the same time refute older stereotypes, according to which the Nazi Germans always had a decisive role to play and the local residents were only passive onlookers who could not influence the situation in any way.

The collective monograph provides a wide range of views of Krnov and the district of Krnov from the Middle Ages to the middle of the 20th century. Using a broad palette of sources and methods, the authors of the individual chapters present segments of the life of the land and its inhabitants that are often difficult to interpret and grasp. They thus broach a topic that is increasingly reflected in Czech historiographical production – the topic of regional identity in a long-term perspective.

EDICE OPAVSKÁ HISTORICKÁ SYMPOZIA / Svazek 3

KRNOVSKO: PROMĚNY REGIONÁLNÍCH IDENTIT OD STŘEDOVĚKU PO SOUČASNOST

Hana Komárková, Petr Kozák (edd.)

Za publikační práva všech obrazových materiálů odpovídají autoři příspěvků. / Za prawa do publikacji wszystkich ilustracji odpowiadają autorzy poszczególnych części.

Editoři / Redaktoři: Hana Komárková, Petr Kozák

Jazyková korektura – čeština / Korekta językowa tekstów – czeski: Karla Vymětalová

Jazyková korektura textů – polština / Korekta językowa tekstów – polski: Tomasz Zawadzki

Doplňkové redakční práce / dodatkowe prace redakcyjne: Tomáš Krömer

Překlad summary / Tłumaczenie summary: Sean Mark Miller, MA

Grafické zpracování a sazba / Opracowanie graficzne i skład: Dorota Lubojacká

Tisk / Druk: PROFI-TISK group, s. r. o., Chválkovická 223/5, Chválkovice, 779 00 Olomouc

Vydavatel / Wydawca: Slezská univerzita v Opavě, 2023

Vydáno ve spolupráci s / Opublikowane przy współpracy z: Město Krnov

Náklad / Nakład: 150 (1. vydání / 1. wydanie)

ISBN 978-80-7510-564-6 (print)

ISBN 978-80-7510-565-3 (online)

Rok 2023 s sebou nese, pokud jde o Krnovsko, hned dvojici kulatých výročí. Uplynulo přesně půl tisíciletí od doby, kdy se vlády v Krnovském knížectví ujal braniborsko-ansbašský markrabě z rodu Hohenzollernů Jiří Zbožný, a současně tomu bylo právě 400 let, kdy na knížecí stolec v Krnově dosedli osobou Karla I. zeměpáni z rodu Lichtenštejnů. Jak Jiří Zbožný, tak Karel I. přebírali vládu v zemi, která byla ze strany českých králů a regionální stavovské reprezentace nahlížena jako jedno ze slezských knížectví. Svěbytnost Krnovského knížectví byla však po velmi dlouhou dobu jen zdánlivá. Od momentu jeho vyčlenění z původního Opavského knížectví v roce 1377 vykonávali krnovští zeměpáni z rodu Přemyslovců svou moc nikoliv jako knížata krnovská, ale jako knížata opavská, páni na Krnově, Bruntále atd. Navzdory tomu, že se na Krnovsku již ve středověku etablovaly lokální zemské instituce (zemský soud, zemští úředníci) zcela nezávislé na institucích opavských, spojení s Opavskem v obecnějším smyslu ještě přetrženo nebylo. Naproti tomu Hohenzollernové na dynastické dědictví Přemyslovců v tomto ohledu nenavazovali. Podíleli se tak na konstruování svěbytné krnovské regionální (zemské) identity, která – navzdory historicky podmíněným změnám modifikujícím její obsah – existuje dodnes.

The year 2023 is marked by two anniversaries in the Krnov Region. Half a millennium has passed since the Brandenburg-Ansbach Margrave of the Hohenzollern family, George the Pious, took over the rule of the Duchy of Krnov, and it has been 400 years since a member of the Liechtenstein family, Karl I, became the landlord of Krnov. They both took over a country which the Czech kings and the regional elites viewed as one of the Silesian principalities. However, for a long time the independence of the Principality of Krnov was only apparent – from the moment of its separation from the Duchy of Opava (1377), the Krnov landlords of the Přemyslid family exercised their power as the dukes of Opava. Although independent institutions such as provincial court were already established in the Krnov area during the Middle Ages, the connection with the Duchy of Opava was not broken. The Hohenzollerns did not follow the dynastic heritage of the Přemyslids in this respect. They participated in the construction of Krnov's distinctive regional (provincial) identity, which – despite the historically conditioned changes modifying its content – still exists today.

W odniesieniu do ziemi karniowskiej, rok 2023 przynosi dwie okrągłe rocznice. Upłynie dokładnie 500 lat od czasu objęcia władzy w księstwie karniowskim przez Jerzego Hohenzollerna, margrabiego brandenburskiego na Ansbach, a jednocześnie mija dokładnie 400 lat, odkąd członek rodu Liechtenstein, Karol I, został właścicielem ziemskim Karniowa. Obaj objęli władzę w państwie, które było postrzegane przez królów czeskich oraz przedstawiciele regionalnej szlachty jako jedno z księstw śląskich. Samodzielność księstwa karniowskiego przez długi czas nie była jednak oczywista – od momentu jego powstania przez wydzielenie z księstwa opawskiego (1377) jego właściciele z dynastii Przemyślidów sprawowali władzę nie jako książęta karniowscy, ale książęta opawscy, panowie Karniowa, Bruntalu itd. Pomimo tego, że w księstwie karniowskim już w średniowieczu powstały instytucje, takie jak np. sąd ziemski, które były całkowicie niezależne od instytucji opawskich, to jednak związek z księstwem opawskim w bardziej ogólnym sensie nie został zerwany. Hohenzollernowie nie podążali pod tym względem za dynastycznym dziedzictwem Przemyślidów. Uczestniczyli w ten sposób w tworzeniu wyrazistej tożsamości regionalnej (ziemskiej) Karniowa, która – mimo uwarunkowanych historycznie zmian modyfikujących jej treść – istnieje do dziś.

SLEZSKÁ
UNIVERZITA

ISBN 978-80-7510-564-6 (print)
ISBN 978-80-7510-565-3 (online)